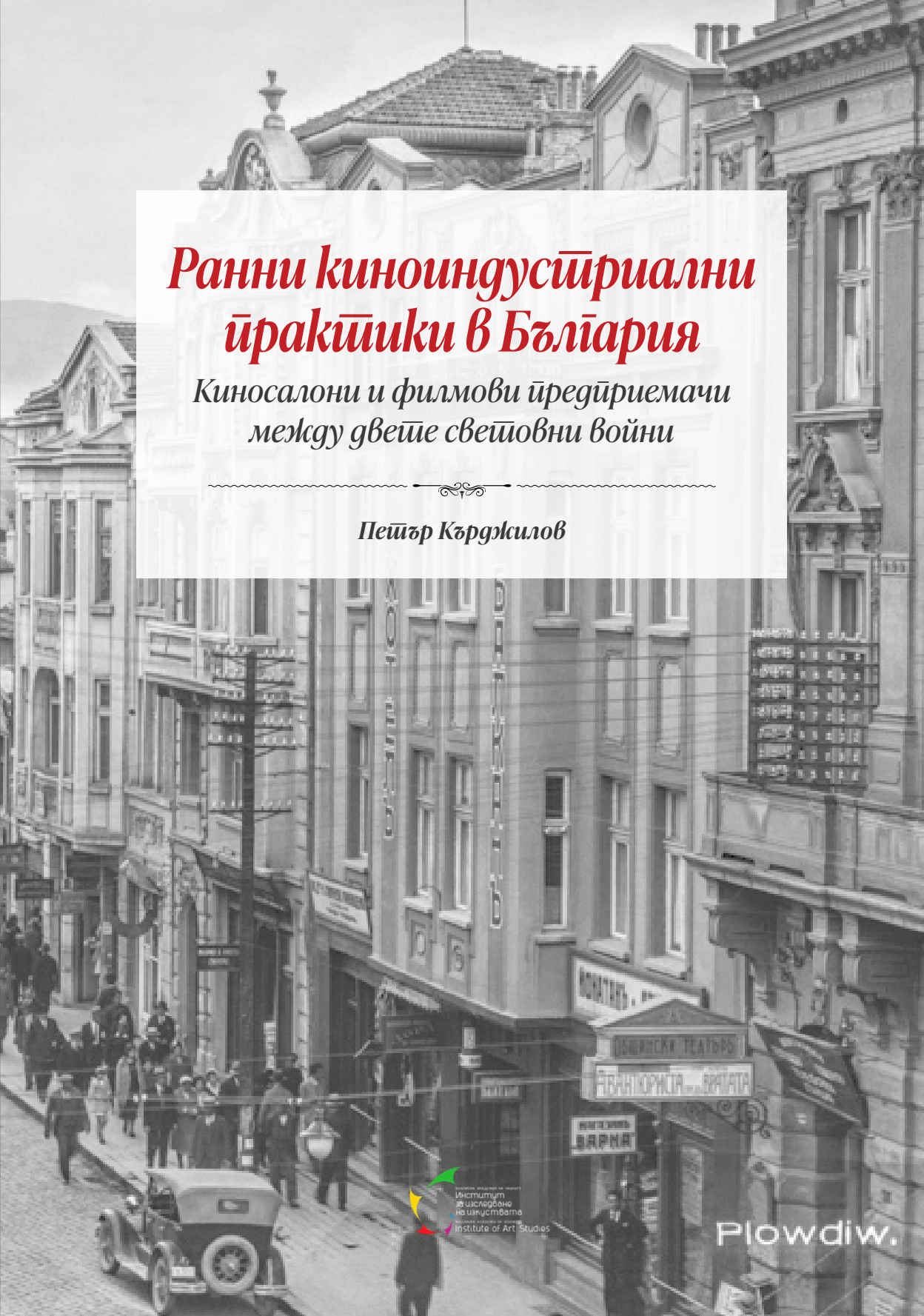

Ранни киноиндустриални практики в България

Киносалони и филмови предприемачи между двете световни войни

Петър Кърджилов

Ранни киноиндустриални практики в България

Киносалони и филмови предприемачи между двете световни войни

Книгата „Ранни киноиндустриални практики в България. Киносалони и филмови предприемачи между двете световни войни“ е част от проекта на сектор „Екранни изкуства“ в Института за изследване на изкуствата – БАН „Кинокултура, изкуства и национални образи в България (КИНО.БГ). Формиране на обществената значимост на филмовата култура в периода между двете световни войни“ и се издава с държавно подпомагане по договор № КП-06-Н60/6 от 16.11.2021 г. с Фонд „Научни изследвания“

На корицата: Изглед от главната улица в Пловдив, "Александър I". (Пощенска картичка от края на 20-те години на XX век, архив Виктор Герасимов)

Книгата е достъпна онлайн на страницата на проекта www.bgkino.com/библиотека/

1920 – 1940
КИНОКУЛТУРА
ИЗКУСТВО
НАЦИОНАЛНИ
ОБРАЗИ

АВТОР: Петър Кърджилов

НАУЧЕН РЕДАКТОР: Александър Донев

СТИЛОВ РЕДАКТОР И КОРЕКТОР: Анна Андреева

© Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2026

ISBN 978-619-7619-67-6

© Петър Кърджилов, автор

© Даниел Нечев, художник на корицата, 2026

Институт за изследване на изкуствата
Българска академия на науката

Ранни киноиндустриални практики в България

Киносалони и филмови предприемачи между двете световни войни

Петър Кърджилов

София, 2026

СЪДЪРЖАНИЕ

За кината и хората. Предисловие / 7

КИНАТА
1. „Пачев“ – първото звуково кино в България / 11
2. Кинотеатър „Роял“ – „най-кокетният в София“ / 37
3. „Хемус“ – кино, което „удовлетворява желанията на своята публика“ / 87
4. Софийският кинотеатър „Балкан“, репертоарът му и продуцираните от него филми / 105

ХОРАТА
1. Коста Ранков / 145
2. Алберт Давидов / 203
3. Димитър Азманов / 209
4. Спиро Янков / 225
5. Христо Мазаджиев / 237
6. Марин Диков / 253
7. Жак Асеов / 267
8. Стамболов Баръмов / 277
9. Трифон Костов и „МОСФИЛКО“ ООД / 307
10. Александър Янакиев – старши / 359

ЗА КИНАТА И ХОРАТА

Индустриалният етап на българското филморазпространение и кинопоказ започва с кино „Модерен театър“, отворило врати на 4 декември 1908 на софийския булевард Мария Луиза. Почти две години по-късно, на 6 ноември 1910, отдалечено само на около стотина метра от него, се появява основният му конкурент – кинотеатър „Одеон“. Явно зрителският интерес и потенциалът на кинобизнеса са били достатъчно големи, за да привлекат апетита на още български предприемачи, търсещи доходни и престижни начинания за своите капитали. А нищо чудно и патриотизмът да си е казал думата: основателите и първите акционери на „Модерен театър“ са чужденци, макар и от много години свързани с България: италианецът Карло Вакаро и неговият зет, поданик на Австро-Унгария Аладар Отай-Остерайхер, и двамата търговци на тютюни, третият съдружник – Сигмунд Силаги, е сънародник и партньор на австроунгареца, бивш военен, явно добър организатор. За създаването на „Одеон“ и неговия успех основни заслуги имат българските архитекти Наум Торбов и Богдан Раданов, които го построяват и управляват.

В продължение на малко повече от две десетилетия двете кина са флагманите на българската филмова индустрия – те са мястото, където най-новите български филми се срещат със своята публика, но и премиерни зали за почти всички внесени в България чуждестранни филми. Много бързо „Модерен театър“ и „Одеон“ се ориентират в логиката на кинобизнеса и сами започват да доставят филми – за своите екрани, но и за последващо разпространение в разнообразните места за кинопоказ в страната. Управата и на двете кина прави опити и в областта на производството, предимно на кратки хроникални филма, но нерядко и като осигуряват финансиране за завършването на български игрални филми, премиерата на които искат да ги запазят за своя екран. „Модерен театър“ и „Одеон“ усърдно въвеждат нови практики и при всяка възможност заимстват от успешния опит на своя конкурент.

В продължение на почти двайсет години, до идването на звука, тези две кина функционират като най-успешните национални кинодистрибутори. Това бързо ги превръща в желани, макар и не винаги любими, партньори на всички жадни за

успех извънстолични предприемачи, които искат да устроят за своите съграждани постоянни места за срещи с магията на седмото изкуство. На територията на Царство България се появяват десетки „Модерни театри“ и „Одеон“-и, без да са притежавани директно от софийските лидери на кинопазара. Кината в страната разчитат на тях за доставка на филми, но обвързаностите в никакъв случай не произтичат от името: така например в продължение на години шуменският „Одеон“ получава новите си заглавия от софийския „Модерен театър“, а неговият столичен конкурент „Одеон“ от своя страна снабдява местния „Модерен театър“.

Идването на звука тотално размества пластовете и променя правилата на играта в кинобизнеса. Това е завръзката, която определя драматическо развитие в наглед фрагментарната поредица от студии и статии на Петър Кърджилов, събрани в тази книга. Бързото преориентиране към звуковото кино позволява на „Модерен театър“ макар и в много по-остра конкуренция да запази лидерските си позиции и през 30-те години на XX век. Твърде колебливото отношение на собствениците на кино „Одеон“ към новата технология най-вероятно е главната причина за неговото по-късно напускане на полето на кинобизнеса и превръщането му в открита сцена за по-традиционните театрални и музикални спектакли. Но мястото на „Одеон“ не остава празно, то се заема от цяла поредица динамични, приспособени за новата епоха кинопредприятия. Част от тях са възникнали още във втората половина на 20-те години, преди оттеглянето на „Одеон“, но именно благодарение на променените бизнес реалности след навлизането на звука те успяват да се наложат и да станат новите лидери.

По този начин зад привидната фрагментарност и изобилието от интригуващи, наглед откъснати една от друга частни истории и анекдоти, се очертава „червената нишка“, който ги свързва. И това е развитието на модерни български киноиндустриални практики през третото и четвъртото десетилетие на XX век. Петър Кърджилов предлага актуален подход за писане на история на българската филмова индустрия: разкривайки детайлно различните дейности, методи и бизнес практики на киносалоните. Именно те постепенно заемат ключовите позиции като дистрибутори на българския кинопазар и през втората

половина на 30-те години на XX век се конкурират единствено с представителствата на мощните холивудски студии (Метро Голдуин Майер и Фокс), както и с техния най-голям европейски конкурент – германската УФА. По това време в София от действащите около 30 киносалона има десет премиерни, които представят само филмите, внесени от техните разпространителски отдели или от ексклузивните си партньори дистрибутори. Често тези премиерни заглавия остават по месец и дори два на екрана на едно и също кино до пълното изчерпване на интереса на софийската публика към него.

Дълги години в твърде идеологизираното писане на филмова история през социализма, особено в началните години на неговото установяване, този български кинобизнес от първата половина на миналия век е разглеждан като примитивен и „хищнически“, ориентиран единствено към печалбата, лишен от културни, социални и патриотични амбиции. В историите на представените тук водещи киносалона, действали през този период, и особено в десетте биографични портрета на кинопредприемачите, главни действащи лица на епохата, се разкрива една коренно различна картина: галерия от образи на хора, отдадени преди всичко на киното, които искат да предоставят на своята публика забавление и утешение в едни съвсем нелеки времена за обикновения човек.

Разбира се, ръководителите на тези кинопредприятия – с едно единствено изключение, всички те са наематели на сградите, – много добре са разбирали как функционира бизнесът: за да платиш наема за залата и стойността на внесения филм, неговата реклама, заплатите на персонала, режийните, високите акцизи, данъци и всеки друг разход, киното трябва да е пълно, по възможност на всички прожекции. В повечето случаи „потърпевшите“, онези, които никога не успяват да си възстановят вложените средства, са творците, създатели на българските филми. Но те отново и отново се връщат при същите кинопредприемачи, защото те са единствените, които могат да доведат техните филми до зрителите. А това в крайна сметка е било най-голямото удовлетворение за пионерите на националното филмово творчество.

Възкресяването на образите и делото на тези личности е дълг към паметта на конкретни хора и техните семейства,

които не само са били ограбени от „мероприятията на народната власт“, но са лишени и от признание за приноса си в изграждането и поддържането на българската филмова култура. Благодарение на тяхната предприемчивост и отдаденост на киното българската публика може да гледа през 20-те и 30-те години на XX век всичко най-ново и най-значимо в областта на изкуството и филмовото развлечение на български екран. Именно в тези години се формира онзи интерес, разбиране и дори страст, които позволяват няколко десетилетия по-късно статистиките на ЮНЕСКО да класират България на трето място в света по кинопосещаемост на глава от населението.

Александър Донев

1. „ПАЧЕВ“ – ПЪРВОТО ЗВУКОВО КИНО В БЪЛГАРИЯ

1926: Началото

През дванадесетте месеца на годината в София отварят за пръв път врати 12 кина[1]. Сред тях е и кинотеатър „Пачев“ (1926–1944), осветен и открит на 30.XII.1926 в 10.30 часа̀ сутринта[2]. Той е „новопостроен“, носи името на своя собственик – Иван Пачев, който го отдава под наем, адресът му е бул. „Княз Александър Дондуков“ № 18 (номерацията е различна през годините поради настъпващите урбанистични промени). Неговото местоположение в най-оживената част на града тогава – ъгъла между булевард „Дондуков“ и ул. „Търговска“ – ще се окаже решително за превръщането му в едно от най-популярните софийски кина. Проектант на „Пачев“ е арх. Петър Кантарджиев, въздигнал още новата сграда на дружество „Славянска беседа, а и тази на кино „Славейков“, разположено на едноименния площад. Всъщност, триетажното здание, в чийто безистен се помещава кинотеатър „Пачев“, е построено по-рано – може би още в края на XIX век, така че арх. Кантарджиев ще да е допринесъл преди всичко за преразпределението на неговото вътрешно пространство. Първоначално салонът е разполагал с 826 партерни места, билетите за които са стрували между 5 и 16 лева. Киното е имало и балкон, предлагащ по-големи удобства срещу 21 лева, разполагало е с „добре уредена чакалня и кафе-сладкарница“[3]. Сутрешният премиерен показ в предпоследния ден на 1926-а навярно е бил предназначен за официални гости и представители на пресата, а „вечерта“[4] кино „Пачев“ ще да е разтворило врати и за широката публика. „Целият приход“ от тази прожекция е бил „в полза на Соф. д-во за борба с туберкулозата за издръжка на Детското летовище в Своге“ – уверяват столичните вестници „Зора“ и „Мир“.

1927: Първата година

Киното започва да рекламира в печата своя репертоар, съставен предимно от второкласни филми, доставяни предимно

1 **Александров, Александър.** Кината в София до 9.IX.1944. – Кино и време, 1983, № 21, с. 84.

2 Зора, г. VIII, 2253, 31.XII.1926, с. 3.

3 Мир, г. XXXIII, № 7988, 15.II.1927, с. 2.

4 Мир, г. XXXII, № 7951, 29.XII.1926, с. 2.

от Нейко Коралов, снабдявал с нови заглавия и културно-просветното сдружение Български киноуниверситет, и множество провинциални кина, и собственото си кино „Феникс“, което той открива през 1930. Програмата на „Пачев“ не може да се сравни с тази на асовете „Одеон“ и „Модерен театър“, тя отстъпва дори на показваното в столични кина от неговата „черга“ – „България“, УФА и „Роял“. Върху екрана му се прожектират американски продукции (с Глория Суонсън, Норма Талмидж, Лон Чейни), италиански, френски, германски… Там се появява и хитът на годината **„Бен Хур“**, но чак след като обикаля екраните на „Одеон“, УФА и „България“. По Гергьовден, „от 5 до 9 май“, „Пачев“ показва и български филм – кинохрониката **„Балканската война“**, заснета през 1912–1913 от варненеца Александър Жеков[5].

През лятото киното прави нововъведение, за което известява в. „Мир“: „Покрай множеството илюстровани списания в всички културни страни съществуват и специални издания, които дават един преглед на най-важните и интересни събития в цял свят на филм. Филмът ви дава един преглед на тези събития и ви ги обяснява по-живо, по-пълно и по-интересно от най-добрия разказвач. За да задоволи желанието и на нашата публика да види тази илюстрована хроника дирекцията на театър Пачев е ангажирала и ще представя от идущия понеделник редовно в театъра си знаменитата в цял свят световна хроника Дойлиг Вохе [Deulig-Woche]“[6].

1928: Под стреса от Земетресението

През годината в „Пачев“ се прожектират предимно американски филми – с Джоан Крауфорд, Грета Гарбо **(„Безрадостната улица“**), Лилиан Гиш, Жозефина Бекер (**„Една нощ във Фоли Бержер“**), Лон Чейни, **„Врагът“** на Фред Нибло… В германските греят звездите Аста Нилсен и Вернер Краус, появяват се и датските комици Карл Шенстрьом и Харалд Мадсен – по-известни у нас като Крачун и Малчо…

5 Александър Жеков против Бернард Шоу. – Мир, г. XXXIII, № 8050, 2.V.1927, с. 2; Горе главите! – Мир, г. XXXIII, № 8052, 4.V.1927, с. 2; Смъртта – режисьор. – Мир, г. XXXIII, № 8051, 3.V.1927, с. 2; Мир, г. XXXIII, № 8053, 5.V.1927, с. 2.

6 Мир, г. XXXIII, № 8110, 16.VII.1927, с. 2.

На 14 април, Велика събота, в 11 часа преди пладне цяла България бива разлюляна от силни трусове, наречени Земетресението в Южна България, Чирпанско или Пловдивско земетресение. „Изхождайки от убеждението, че филмът трябва винаги да регистрира всички големи обществени събития", режисьорът Васил Гендов „по свой личен почин" ангажира кинооператора Христо Константинов и двамата веднага се отправят към мястото на катастрофата[7]. На 26 април Гендов заминава за Виена, за да обработи там заснетия „с изрядна вещина" материал[8]. На 16, 17 и 18 май в. „Мир" огласява: „Театър „Пачев" днес извънредна програма: Трагедията на България – землетресението"[9]. След това **„Земетресението в Южна България"** (1928) – единственият документален филм, който Васил Гендов реализира през близо 30-годишната си кариера в киното, потегля към провинциалните екрани.

1929: Преломната

Киното продължава да предлага разнообразна (комерсиална) програма: **„О-ки-ку"** с Лилиан Гиш („първа японска продукция в Европа"), **„Великата княгиня Орлова"** с Били Дъф – популяризаторката на прическата със завити кръгли кичури, наричани билидъфи, **„Принцесата на доларите"** (Германия) с Олга Чехова, **„Лудият"** с Конрад Файт, **„Живият труп"** на Всеволод Пудовкин… В края на лятото „големия столичен кинотеатър" е „пренает" от „известната столична филмова къща „България-филм", ремонтиран „в стила на големите театри" и снабден „с всички нововъведения на кинематографната техника"[10].

Димитър Азманов

Фирмата „България филм" наистина е известна в киносредите – отдава филми под наем, внася прожекционни апарати и части за тях… Ръководена е съвместно от К. Лукович и Димитър

7 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 241.

8 Хроника. – Комедия, г. IV, № 125, 5.V.1928, с. 4.

9 Мир, г. XXXIV, № 8362, 16.V.1928, с. 2; № 8363, 17.V.1928, с. 2; № 8364, 18.V.1928, с. 2.

10 Театрална новост. – Зора, г. XI, № 3062, 16.IX.1929, с. 4.

Азманов – един от най-активните наши кинодейци през 20-те години . Той започва кариерата си като съдружник на „Палада филм“ (Берлин), доставяща филми за Балканите. По-късно става представител у нас на немската фирма „Дойлиг“[11], в средата на десетилетието (според Васил Гендов) е един от двамата директори на българския клон на американския синдикат ФАНАМЕТ. В началото на 1927 Азманов поема „представителството на фирмата за кинематографически апарати НИТЧЕ Акц. д-во–Лайпциг“[12], а в края на годината е представител в София на УФА–Берлин[13]. Подпредседател на Съюза на приятелите на филма, основан през есента на 1926 от група интелектуалци, директор на Българския киноуниверситет, автор на статии в печата. Организира реализирането на „културния“ филм **„По родните планини и полета“** (1926) на Дома на изкуствата и печата, режисиран от Райко Алексиев и заснет от немския оператора Валтер Шпеер от „берлинската фирма УФА“. През 1927 е анонсиран като „бивш директор на „Модерен театър“[14]. Същата година създава „специално бюро“ за внос на „културно-учебни филми“, а по-късно обзавежда „ателие за произвеждане на кинематографически снимки“, осъществило няколко учебни ленти за войската[15]. Той „доставя редовно у нас“ кинопреглеждите на „Дойлиг“, които „предлага на кинематографите под името **Новини от целия свят**“. Негова е „похвалната идея“ да „прибави“ към тях „еженеделно и по една снимка от най-важните и интересни събития у нас“[16]. През 1928 продуцира кинокомедията **„Весела България“** (съвместно с Кооперация „Кино-филм“). В края на 1929 подготвя изложение до парламента във връзка със Законопроекта за кинематографите[17]. Член на управител-

11 У нас. – Нашето кино, г. IV, № 87, 3.V.1927, с. 7.

12 ЦДА, ф. 177К, оп. 2, а. е. 142, л. 92.

13 ЦДА, ф. 177К, оп. 2, а. е. 142, л. 36.

14 Нашето кино, г. IV, № 87, 3.V.1927, с. 10.

15 У нас. – Нашето кино, г. IV, № 87, 3.V.1927, с. 7–8.

16 Пак там, с. 7.

17 Законопроекта за кинематографите и „Съюза на кинопритежателите и филмодавците в България“ – Нашето кино, г. VI, № 139, 31.XII.1929, с. 8; В какво положение е законопроекта за кинематографите. – Нашето кино, г. VII, № 140, 18.I.1930, с. 2.

ния съвет (УС) на Сдружението на кинопритежателите и филмодавците в България и негов „идеолог“ – „очертава насоките на бъдащата дейност“[18].

1930: Екранът проговаря

Намаляване броя на седалките

В началото на годината е свикана „комисия от органи на Министерството на благоустройството и столичното полицейско комендантство“, която след като прави проверка на софийските кина, установява, че „почти всички киносалони не отговарят на условията, които могат да осигурят безопасността на зрителите и бързото изпразване на помещенията в случай на пожар“. Ето защо ревизионната комисия препоръчва „ред мерки“, задължаващи „всички кинотеатри“ да обезпечат салоните си с широки врати – „по една за всеки 70 души зрители“, които „трябва да се отварят навън“ и „винаги да бъдат изключени“. Да маркират всички изходи с „цветни лампи със самостоятелен ток, за да не зависят от общото осветление, което би могло да спре при повреда“. Да премахнат стъпалата и праговете, които биха затруднили излизането на зрителите. Изисквания се предявяват още към състоянието на пожарните кранове, които трябва да бъдат снабдени винаги с маркучи; към пожарогасителните апарати – да бъдат винаги по местата си готови за действие; към осветлението в салоните, което да се „загасява постепенно, за да не вреди на зрението“; към прожекционните кабини; към разположението на столовете в салоните, където „на всеки 10 реда да има по един метър широка пътека“… Въз основа на представените от комисията „заключителни протоколи“ бива решено „да бъдат намалени местата за публиката в отделните кинематографи“ – до 15 март. „Ако след този срок комисията установи нередности, кинотеатрите ще бъдат затваряни“[19] – предупреждават властите. Драконовските мерки засягат и кино „Пачев“, което редуцира седалките си от 800 на 500.

---

18 Най-новото. – Нашето кино, г. VIII, № 161, 20.II.1931, с. 9.

19 Намаление местата в кинематографите. Решението на ревизионната комисия за столичните кинематографи. – Зора, г. XI, № 3181, 12.II.1930, с. 2; За безопасността в кината. Решения на специалната комисия. – Свободна реч, г. VII, № 1778, 12.II.1930, с. 3.

Звуковата революция

Избухнала на 6 октомври 1927 в Ню Йорк, заляла света за по-малко от две години, „Звуковата революция“ стига и до нашата страна, до кино „Пачев“, чийто екран пръв в България проговаря и пропява. Благодарение на инициативата тъкмо на Димитър Азманов, но и по волята на съдбата.

На 15 март (събота) редактираното от Антон Маринович сп. „Кино“ (1927–1936) пуска „извънредно издание за тонфилма“. Върху страниците на притурката в него бива поместено кратко, ала сензационно съобщение: „Неочаквано получихме сведенията, че Модерен Театър и Театър Пачев са вече собственици на тонфилмови апарати, които през следните две седмици ще почнат да работят“[20]. Същия ден излиза наяве и друга информация: „Дирекцията на Кино Пачев, желаейки да бъде първа у нас в това отношение и неспирайки се пред необикновените за България материални жертви, изпрати специална делегация в Европа, за да направи едно основно проучване на въпроса. Като резултат от това проучване, театърът си достави един последен модел от най-усъвършенствуваните американски апарати за прожектиране на звукови филми. Специален американски инженер инсталира вече апарата и започна с него пробните прожекции. Едновременно с това, както се научаваме, театърът е доставил и няколко от най-съвременните и художествени звукови филми, снети през 1930 година и ще започне прожектирането им най-късно през настъпващата седмица. Ние поздравляваме Театър Пачев с тази негова навременна инициатива и му пожелаваме пълен успех в предприетото с толкова големи жертви дело“[21].

След два дни „Пачев“ (вече „тон кино“) отпечатва рекламно каре: „Очаквайте премиерата на първия епохален 100% говорящ и музикален филм. Моята любов не умира. Цяла Европа днес е под хипноза на това необикновено творение на човешкия гений. Предварителна продажба на билети започна“[22]. Повече информа ция по темата предлага на 18 март в. „Мир“: „След денонощен усилен монтаж на прецизния и много комплициран апарат за зву-

20 Кино, г. III, № 53, 15.III.1930, с. 4.

21 **Инж. Д. П.** Революцията в киноизкуството. – Мир, г. XXXVI, № 8908, 15.III.1930, с. 2.

22 Мир, г. XXXVI, № 8909, 17.III.1930, с. 2.

кови филми, представляващ последната техническа новост и най-съвършен тип на страната на златото (Приказна Америка). Дирекцията на Тон кино – ПАЧЕВ, за голяма своя радост, съобщава за знание на всички – жени и мъже, млади и стари, бедни и богати, че ней се падна високата чест, първа в България, да даде нова насока на филмовото дело у нас с предстоящето тържествено изнасяне премиерата на многошумния и грандиозен по замисъл 100% говорящ, звуков и музикален филм Моята любов не умира, създадена с грамадни материални жертва по системата на световно известната германска марка: „TOBIS "[23].

„Моята любов не умира" („Smiling Irish Eyes ", 1929) е продукция на американската компания „Фърст Нешънъл", озвучена посредством системата „Витафон" и разпространявана от „Уорнър Брадърс". Макар и чернобял, филмът е съдържал няколко цветни сцени, осъществени с помощта на метода „Technicolor". Днес се смята за изгубен, но пък са съхранени дисковете, върху които е записан звукът му. Затова е странно споменаването на титула редом с наименованието „Тобис" – германска филмова компания, възникнала в края на 20-те години.

Така заглавието на филма бива огласено, но не и датата на неговата „тържествена премиера" – от „Пачев" се задоволяват с мъгляви фрази като „скорошната сензационна демонстрация е въпрос на дни", „много наскоро", „очаквайте вече"… На 19 март тя все пак бива фиксирана – 20 март, като пресата подчертава, че „най-хубавия в света и пръв в България 100 на сто говорящ звуков и музикален филм" се придружава с български надписи, които го „правят достъпен за всички". Под този текст бива разположено рекламно каре на „Модерен театър", гласящо: „Закачливата прибързана покана на театър Пачев до Модерен Театър е отзвук на капризите на „комплицирания" и „прецизен" в изненадите си Безимен апарат на този театър, който е сигурен само в мрака на приказна Америка! Излезе ли на светлина, може да блесне „славната" му кариера в Европа – Югославия и Ромъния! Управата на МОДЕРЕН ТЕАТЪР, разбира се, не може да направи честта на безименника да го удостои с вниманието си и се надава, че достатъчно осветлената публика по същия начин ще парира голословието му!"[24].

23 Мир, г. XXXVI, № 8910, 18.III.1930, с. 1.

24 Мир, г. XXXVI, № 8911, 19.III.1930, с. 2.

От оскъдната информация в тогавашния печат (включително и специализирания) се разбира, че „подготвителните работи“ са протичали „в пълен ход“, че е кипял усилен труд, че чуждестранните инженери и техници трескаво са инсталирали пристигналите отдалече устройства за „предаване“ на звукови, говорящи, музикални и тон филми… Става ясно, че стягайки се за премиерните прожекции, дирекциите и на „Пачев“, и на „Модерен театър“ са били твърдо решени да изпреварят поне с час конкурента си, че са пришпорвали процеса, осигурявайки условия за осъществяването на монтажа на твърде скъпите „за местните условия“ озвучителни апаратури…

Първото звуково кино в България

На 20 март (четвъртък) посредством показа на **„Моята любов не умира“** в кино „Пачев“ е осъществена първата в България прожекция на „говорящ звуков и музикален филм“. Същия ден Пантелей Карасимеонов пророкува в редактираното от него сп. „Нашето кино“: „Ако някога се напише история на киното в България, в началото на втория етап от неговото развитие, с тлъсти букви ще се подчертаят двете имена: *Модерен театър* и *Театър Пачев*… Не можем да не подчертаем съдбоносността на крачката, която правят театрите: *Модерен* и *Пачев* с откриване ерата на тон-филма… И нека дадем заслуженият дял на благодарност към предприемчивостта на българските кинематографисти, като г. г. М[арин]. Диков (Модерен театър), Д[имитър]. Азманов и Луковић (Театър Пачев), които дават началният тласък на едно дело, което рано или късно трябваше да се подеме и в нашата страна“[25].

„Модерен театър“ закъснява само с четири дни – на 24 март (понеделник) посредством инсталация на компанията „Уестърн Електрик“[26] бива осъществена прожекция на британския игрален филм **„Атлантик“** („Atlantic“, 1929), заснет от германския режисьор Евалд Андре Дюпон и пресъздаващ крушението на легендарния презокеански лайнер „Титаник“.

25 **П. М. Кар.** [Пантелей Матеев Карасимеонов] Съдбоносна крачка. – Нашето кино, г. VI, № 143, 20.III.1930, с. 8.

26 Western Electric – американска електротехническа компания, основана през 1869.

На 25 март в. „Мир“ помества рекламен текст във връзка с „Победата на Тон Кино Пачев: „Вчерашната катастрофа на шумно рекламираната Тонова система на Модерен Театър доказа превъзходството и съвършенството на звукопредавателната инсталация на Тон Кино Пачев“[27]. „Модерен театър“ очевидно отвръща на удара, защото още на другия ден от „Пачев“ отговарят „на новите закачки на Модерния Театър“: „Компетентни специалисти по звуковите системи в България няма, а публиката, която ви освирка на премиерата, е най-добрия арбитър в нашия спор. В съда ще отидем охотно, за да разкрием похватите на една нелоялна конкуренция, която до сега ни предизвиква като прави своята реклама единствено само с нападки срещу нас. Ние сме ежедневно пред върховния арбитър и Съд на публиката с прожектирането на нашия прекрасен филм“[28].

Сетне „закачките“ секват, но прожекциите продължават – до 31 март в кино „Пачев“, чиято управа не престава да изстрелва обширни рекламни карета. В последния ден на месеца тя огласява, че „продължава 3 седмици“ прожектирането на филма **„Моята любов не умира“**, но „при намалени цени“, „за да даде възможност на по-широк кръг да видят и чуят това велико постижение на човешкия гений“[29].

Относно престрелката свое мнение изразява и сп. „Кино“: „Преди още звуковият филм да зазвучи – пише анонимният автор (най-вероятно Антон Маринович), – гръмна ожесточена полемика между Пачев и Модерния. Първите дни даже бедният новодошъл не можа нито да проговори, нито да пропее, нито да прозвучи като хората – съскането и ревът на конкурентите го заглуши. Най-после, след прегракванията, след скърцане, Негово Величество Атлантик и Нейно Сиятелство Любовта, която не умира, можаха спокойно и при умирени нерви да покажат величието и чара си. От екраните на Модерния и Пачев започнаха да долитат песен и слово, шум и музика“[30].

27 Мир, *г.* XXXVI, № 8916, 25.III.1930, с. 2.

28 Мир, *г.* XXXVI, № 8917, 26.III.1930, с. 2.

29 Мир, *г.* XXXVI, № 8921, 31.III.1930, с. 2.

30 Звуков Великден (Вместо честитки и фейлетон). – Кино, *г.* III, № 55, Великден [20.IV.] 1930, с. 2.

Равносметка

В края на декември сп. „Нашето кино“ публикува обзора „Равносметка“, припомнящ случилото се през отминаващата година, която според изданието „ще остане забележителна в историята на българското кино“. „Само за един период от 9 месеца – уверява текстът, – в страната имаме преустроени за звукова прожекция 29 кинематографа. Това число удивлява, като се има предвид, че до 1920 г. в нашата страна се намираха едва 30–35 кина“[31]. В същия брой биват поместени и два списъка – на преустроените за звукова прожекция кина[32] и на заглавията на говорящите филми, представени в София[33]. Оказва се, че кино „Пачев“ е внесло 6 неми филма, „синхронизирани на местна почва“, и 13 говорящи (общият им брой за страната е 57).

1931: Българска реч от екрана

Върху екрана на киното шестват с успех американските филми **„Алилуя“** на Кинг Видор, **„Динамит“** на Сесил Блънт де Мил, **„Тайнственият остров“** (по Жул Верн) на и с Лайънел Баримор, грандиозният **„Мъртвите сибирски полета“** – „сензацията на София“ за месец декември, публиката аплодира изявите на Грета Гарбо, Джоан Кроуфорд, Бъстър Кийтън, Рамон Новаро (**„Поручикът на Наполеон“**)… През ноември се появява и съветският **„Цар и поет“** (по Пушкин) – „художествена продукция на Совкино – Москва“. В някои от тонфилмите прозвучава българска реч. Печатът уверява[34], че за пръв път това става в **„Гробницата на милионите“** („Die Somme: Das Grab der Millionen“, 1930) – „най-големия германски филм от Световната война“, прожектиран през октомври в кино „Пачев“[35].

Разраства се афишната реклама, която залива софийските улици. Дотолкова, че Столичната община решава „вследствие

31 Равносметка. – Нашето кино, г. VII, № 158, 27.XII.1930, с. 3.

32 Списък на кинотеатрите в страната, преустроени за звукова прожекция до 31 декември 1930 г. – Нашето кино, г. VII, № 158, 27.XII.1930, с. 11.

33 Звукови и говорящи филми, представени в София до 31.XII.1930 год. – Нашето кино, г. VII, № 158, 27.XII.1930, с. 11..

34 **„Темпо“.** Бунтът на робите. – Темпо, г. I, № 4, 15.X.1933, с. 2

35 Мир, г. XXXVII, № 9381, 16.X.1931, с. 2; № 9382, 17.X.1931, с. 2; Утро, г. XXI, № 6650, 17.X.1931, с. 2

на бюджетни съображения“ да увеличи приходите си от афишно право на 2.400.000 лв., приемайки правилник, който да гарантира събирането на горната сума[36]. Решението засяга и кино „Пачев“.

Димитър Азманов се среща с режисьора Борис Грежов и Христо Константинов, предлагащи му да финансира „довършването“ на „заснетия“ от тях филм **„Безкръстни гробове“**. След като вижда част от материала, Азманов приема, обещава материална подкрепа от 50 000 лв., но поставя условие – „премиерата ще се играе в кино „Пачев“. До подписване на договор обаче не се стига, защото братя Божинови, съдържатели на кино „Глория Палас“, предлагат „по-изгодни“ условия[37]. Ето защо тъкмо там в края на годината се състои премиерата на филма.

1932: Ремонти

В много от кината редом с дейностите, свързани с инсталирането на новите звуковъзпроизвеждащи апаратури, започват и ремонти на старите и амортизирани салони, зали, фоайета, коридори (според препоръките на споменатата ревизионна комисия)… Резултатите не закъсняват. През лятото кинотеатър „Пачев“ бива „ремонтиран изцяло и основно“, поради което пресата споменава, че неговото „откриване е предстоящо“[38]. Когато на 1 септември в София официално започва новият киносезон, печатът обявява[39] за „основно ремонтирани“ през „лятната ваканция“ кината „Модерен театър“, „Пачев“ и „Роял“[40]. Огласявайки „откриването на театър „Пачев“ в средата на септември, в. „Свободна реч“, споменава, че той е „снабден с нов изход към улица „Леге“ (информация, позволяваща прецизното установяване на неговото местоположение). Изданието отбелязва също, че през сезона кинотеатърът „обещава да

36 **П. М. К.** Софийската община действува против своите интереси. – Нашето кино, г. VIII, № 160, 5.II.1931, с. 6.

37 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 281.

38 Откриването на театър „Пачев“. – Свободна реч, г. IX, № 2554, 14.IX.1932, с. 4.

39 Новият киносезон в София. Какво ни носи? – Свободна реч, г. IX, № 2542, 30.VIII.1932, с. 4

40 За кинотеатър „Роял“ виж тук с. 37–86

стане място за духовна отмора и художествена наслада“, защото „ще бъде експлоатиран от г-н Мазаджиев, бивш член на управлението на „Модерен театър“[41].

Христо Мазаджиев

През 20-те години Христо Мазаджиев (21.VI.1898, с. Гложене, Тетевенско–13.X.1959) наистина е един от двамата наематели на кино „Модерен театър“ (другият е Марин Диков). „Братя Мазаджиеви от Плевен“ първоначално търгуват с „инертни материали (чакъл)“, но най-неочаквано изоставят този бизнес и „правят голяма фирма за изработване на филмови субтитри, която дълги години доминира успешно филморазпространението“[42]. В средата на 30-те години тяхната „Алхима“ субтитрира голяма част от внесените у нас филми, но братята се занимават и с експлоатация на киносалони. Техен съдружник в „Алхима“ става Александър Янакиев-старши – дядото на нашия покоен колега и приятел проф. д.н. Александър Янакиев. Христо Мазаджиев подпомага финансово Българската национална филмова студия (БНФС), за да довърши филма **„Страхил Войвода“** (1938). Член е на УС на Съюза на кинопритежателите и филмодавците в България (1943). През 1946 стопанисва софийското кино „Солун“. След 1948 е директор на ДП „Кинефикация и разпространение на филми“.

Въпреки ремонтите публиката се радва на изпълненията на Грета Гарбо, Джоан Крауфорд, Ана Мей Уонг, Харолд Лойд, Джон Баримор, Иван Мозжухин, на постановъчното умение на режисьорите Сесил де Мил и Ернст Любич…

1933: Височайши гости – Хосе Мохика, Георги Димитров и цар Борис III

Киното демонстрира мистично-романтичния планински филм **„Синята светлина“** („Das Blaue Licht“, 1932) на Лени Рифенщал,

41 Откриването на театър „Пачев”. – Свободна реч, г. IX, № 2554, 14.IX.1932, с. 4.

42 https://delnik.net/%D1%8F%D0%BC%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8-%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%B1-%D0%B5%D1%88%D0%B5-%D0%B2-%D0%BD%D0%B5%D0%B3%D0%BE-%D0%B2/

„Парадът на смъртта“ на Кинг Видор, британския **„Шерлок Холмс“**, първия звуков филм на Фриц Ланг **„М (Убиецът е между нас)“** – показван у нас под титула **„Убиецът“**, който самият режисьор определя като своя най-добра творба…

От 19 до 23 април в София пребивава „като гост на Театър Пачев“ оперният певец (тенор) и холивудски актьор Хосе Мохика. Мексиканецът изнася концерти и в киното, и в Градското казино, посещава храма „Св. Александър Невски“, подлудява младите момичета и си заминава…

От 11 декември (понеделник) започва прожектирането на **„Процесът по опожаряването на Райхстага“** – кинохроника (с дължина 1200–1400 м) на американската компания „Фокс-Мувотон“ (най-вероятно), отразила мигове от Лайпцигския процес. Според Васил Гендов у нас я доставя „собственикът директор на кино „Пачев“ Трифон Костов“, поддържал топли връзки с „директора на „Фокс филм“ Мансфилд, пребиваващ тогава в България“. Гендов описва подробно и възбуждението, цаpяло в „Пачев“ в навечерието на прожекцията: „Някои от партера подемат да пеят „Интернационала“, други шумно ръкопляскат. Атмосфера, която рядко е виждал салон на театър в България. В кабината е операторът на киното, известният Нисо, който дава втория звънец“. Гендов уверява, че поради намесата на полицията сеансът е прекратен, салонът опразнен, парите, дадени за билети – върнати[43]. Софийската преса не споменава за подобен инцидент, но на 12-ти в. „Зора“ известява: „По случай международната акция за защита на Георги Димитров и другарите му, вчера трябваше да бъдат проведени и у нас публични събрания и демонстрации за защита на подсъдимите българи по делото за опожаряването на Райхстага. Такова събрание група комунисти се опитаха да устроят на пл. „Св. Неделя“, но полицията се намеси и разпръсна насъбралите се“[44].

От 10 до 13 декември българската владетелска двойка, придружавана от княз Кирил и министър-председателя Никола Мушанов, посещават Белград, където биват посрещнати „топло“,

43 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 319–323.

44 Акция за защита на Г. Димитров и другарите му. Осуетен опит. – Зора, г. XV, № 4333, 12.XII.1933, с. 4.

„сърдечно“, „спонтанно“. Визитата бива „съпроводена с искрени и общи симпатии“, буди „най-светли надежди“. Цар Борис III се среща със сръбския крал Александър I, двамата отиват на лов, по време на който водят „интимен разговор“. На 17 (понеделник) кино „Пачев“ показва „подробен тонрепортаж“, озаглавен **„Т. В. царът и царицата в Югославия“**[45], чиито автори и националност остават загадка.

1934: Редуциране на „контингента“

В края на 1933 БНБ определя „контингента за внос на кинематографически филми“ за следващата година. На „първостепенните софийски кинотеатри“ се разрешава да внасят по 1 филм месечно, а на другите – „още по-малко“. Разрешен е ограничен „контингент“ и на някои доставчици на филми („търговци, които нямат театри“). Делегация на собствениците на кина се среща с министъра на финансите Стефан Стефанов, който обещава да подкрепи техните искания[46]… Ето защо през 1934 броят на премиерните заглавия у нас намалява. Това заключение се отнася и за кино „Пачев“, чийто репертоар бива изграден от „шарени“ филми и по качество, и по националност, и жанрово – кахърни мелодрами, лековати комедии, криминалета, приключенски, мюзикъли… Преобладават американските (с Бъстър Кийтън, Лаурел и Харди, Спенсър Трейси, Грета Гарбо – **„Кралица Кристина“** на Рубен Мамулян), леко се увеличава броят на германските, има френски и британски (**„Скитникът евреин“** с Конрад Файт). В началото на юни върху екрана на кино „Пачев“ се появява Мики Маус на Уолт Дисни[47].

1935: По един филм седмично

Утвърждава се практиката да се програмира по един филм седмично, като премиерната му прожекция винаги е в понеделник. Понякога отделни заглавия се задържат повече време – до три седмици. Затова и вестникарската реклама за „Пачев“ по-отслабва, тя е по-скоро спорадична, отколкото редовна. Над

45 Мир, г. XXXIX, № 10029, 16.XII.1933, с. 1.

46 Кината през идната година. М-рът на финансите и доставката на филми. – Зора, г. XV, № 4338, 17.XII.1933, с. 5.

47 Мир, г. XL, № 10157, 26.V.1934, с. 1.

репертоара властва развлечението. Хитовете на годината са **„Под воала на мечтите“** с Грета Гарбо, **„Континентал“** с Фред Астер и Джинджър Роджърс, **„В страната на приказките“** с Лаурел и Харди… С успех преминава **„Последният им валс“** на германския режисьор Георг Якоби, заснел у нас през март 1916 филма **„Богдан Стимов“**. Сред екранизациите се открояват **„Адът на Данте“**, **„Петербургски нощи“** на Григорий Рошал (по Достоевски), **„Дамата с камелиите“**, **„Островът на съкровищата“** с Уолас Бири и Лайънел Баримор, **„Парижките потайности“**…

1936: Първият цветен филм

Имената актьори дефилират върху екрана на „Пачев“: Клодет Колбер в **„Сълзи“**, Шърли Темпъл в **„Сама в света“**, Джинджър Роджърс и Фред Астер в **„Роберта“**, Лаурел и Харди, Шарл Ванел в **„Бурлаки“**, Ханс Алберс в **„Червената шпионка“**, тенорът Бениамино Джили в **„Не ме забравяй“**, **„Плачът на самотния“** и **„Ти си моето щастие“**… На успех се радват филмите **„Пер Гинт“** по Ибсен, **„Тарзан и мъртвия град“**, **„Трите мускетари“**, **„Последните дни на Помпей“**, показани бивat боксови мачове… На 6 януари се появява **„Беки Шарп“** на Рубен Мамулян – „първия голям истински цветен филм“, с който у нас „започва епохата на цветния филм“. Благодарение на „Пачев“ и управата му „София вече вижда резултата на тая втора революция“ в „кинематографията“[48], а киното се оказва пионер и в тази област.

Грамадният успех на „Грамада“

През август 1935 режисьорът Александър Вазов започва снимките за филма **„Грамада“** по едноименната поема на своя чичо Иван Вазов. Оператор е пребиваващият по това време в България сърбин Стефан Мишкович, който освен собствена кинокамера притежава и тонапаратура (по-важното в случая). Екипът работи в Копривщица, Трявна, Пирдоп, в околностите на София, през февруари 1936 бивat осъществени интериорни епизоди върху сцената на Народния театър. По време на озвучителния период Мишкович внезапното си заминава за Белград и поради това „се налага последната част да бъде озвучена

48 Епохата на цветния филм. – Мир, г. XLII, № 10640, 6.I.1936, с. 2.

в България от Парлапанов“ – уверява Васил Гендов. „За първи път тогава се прави опит – продължава разказа си бащата на българското кино, – и то за игрален филм, с апарата на Парлапанов–Попов. Първият опит, направен в кино „Пачев“, е бил несполучлив, нещо, което е наложило вторият опит да се направи в кино „Славейков“, оказал се „напълно резултатен“[49]. Тези контакти между Александър Вазов и ръководството на „Пачев“ ще да са родили идеята премиерата на филма да се състои тъкмо в това кино – на 27 април. **„Грамада“** има „грамаден успех“, критиката го засипва с хвалебствия, задържа се на екрана до 24 май (близо месец), гледан е от 65 450 зрители. „Може би големият материален успех на филма „Грамада“, който се радваше на едно изключително посещение в кино „Пачев“, наостри апетитите на някои от големите филмови търговци у нас“[50] – спомня си Васил Гендов.

1937: Първият релефен филм

Парадът на звездите продължава: Марлене Дитрих , Катрин Хепбърн (**„Мария Стюарт“** на Джон Форд), Шърли Темпъл, Кларк Гейбъл и Чарлс Лоутън (**„Бунтът на Баунти“**), Фредрик Марч и Джон Карадайн (**„Мария Стюарт“**), Спенсър Трейси и Лайънел Баримор (**„Капитан Смели“** на Виктор Флеминг), Лесли Хауард (**„Червеният мак“** на Александър Корда), Жан Габен (Пилат в **„Голгота“** на Жулиен Дювивие), Шарл Боайе… С успех минава **„Знакът на Зоро“** („The Bold Caballero“, 1936).

От 8 до 21 февруари в „Пачев“ е прожектиран филмът **„Аудиоскопик“**[51], за който се твърди, че е „релефен“ – предвестник на днешното 3D кино. Знае се, че през 1935 режисьорите Джейкъб Левентал и Джон Норлинг осъществяват за „Метро-Голдуин-Майер“ поредица от аудиоскопични късометражни филми, впоследствие номинирани за „Оскар“ в категорията „най-добър късометражен филм“. Знае се също, че през 1936 съоснователят на „Polaroid Corporation“ Едуин Х. Ланд демонстрира 3D изображения в Ню Йорк, които публиката гледа с помощта на „поля-

49 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 261.

50 Пак там, с. 324.

51 Мир, XLIII, № 10965, 8.II.1937, с. 2; № 10976, 20.II.1937, с. 2.

ризиращи очила“. Но не се знае дали някоя от тези системи е гостувала у нас – печатът не проронва и дума по темата, не споменава за раздаването на каквито и да е било очила!

По идея на Алберт Давидов, секретар на Сдружението на кинопритежателите и филмодавците в България, на 2 и 3 юни от 10.00 ч. в театър ,,Пачев“ се провежда учредителният конгрес на Съюза на кинопритежателите и филмодавците в България, призван да защитава браншовите интереси на своите членове. Избран е председател – Александър Янакиев-старши, а и УС, един от членовете на който е Христо Мазаджиев. В свое заседание на 10 септември УС „привежда в изпълнение“ решението на конгреса за основаването на съюзен печатен орган, „което можа да стане с ценното съдействие на редакцията на известния филмов седмичник „Илюстровано кино“[52].

1938: Премиерата на „Страхил войвода“

През годината публиката аплодира изпълненията на Сара Бернар и Елеонора Дузе в **„Стела Далас“** на Кинг Видор, на Шърли Темпъл (**„Детето на предградията“**), на Борис Карлоф… Интелигенцията се вдъхновява от **„Пансион Мимоза“** на Жак Фейдер.

Но голямото събитие е премиерата на **„Страхил войвода“** на режисьора Йосип Новак (хърватин, живеещ у нас), състояла се на 28 март. Работата върху филма започва още през 1936 в Белоградчик, Берковица, Карлово… По-голямата част от вътрешните снимки са реализирани в ателиетата на „Бавария филм“ (Мюнхен). Средствата на продуцента БНФС (Българска национална филмова студия) обаче се изчерпват и за довършването му „биват въвлечени и Христо Мазаджиев от „Модерен театър“, и Александър Янакиев от театър „Пачев“, които обещават материална подкрепа“. Навярно затова **„Страхил войвода“** е програмиран едновременно и в двете софийски кина. „Този филм беше наистина едно от най-големите дотогава постижения на младата българска кинематография“ – заключава Васил Гендов[53].

---

52 **Спасов, Росен.** Периодични печатни издания за кино в България (1913–1944). Хронология и типология (докторска дисертация). София, Институт за изследване на изкуствата при БАН, 2016, с. 170–172.

53 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари.

През лятото киното е в ремонт, понеже се „преустройва“, за да стане „годно за състезание“[54]. На 20 август „Пачев“ е „луксозно ремонтиран“ и „се дава под наем“[55]…

1939: „Сушава“ година

На 6 февруари в „Пачев“ се състои премиера на друг български игрален филм – **„Настрадин Ходжа и Хитър Петър“** на продуцента и режисьора Александър Вазов. Връзката между киното и творбата пояснява проф. Янакиев, уверявайки, че дядо му Александър Янакиев-старши „подпомага създаването“ на филма[56], откупен от Желябов – собственик на кино „Пачев“[57].

Иначе годината е повече от „сушава“ за киното, където почти без никаква реклама дефилират героите на Лаурел и Харди, Гари Купър, Хенри Фонда с **„Право на живот“** на Фриц Ланг и **„Блокада“**, Джон Уейн с **„Опасната мисия“**, унгарецът Пал Явор с **„Ракоци марш“** (1933), протагонистите на приключенските екшъни **„В клопката на Зоро“**, **„Гробницата на Чингис хан“** и **„Черният корсар“** („Il corsaro nero“, 1937) по едноименния роман на Емилио Салгари…

1940–1944: Време военно

Войната оказва влияние върху живота у нас, макар че Царство България води политика на неутралитет. Не е време за развлечения, но животът продължава. Продължава своята дейност и кино „Пачев“, където биват прожектирани филмите **„Една бална нощ“** с Пола Негри, **„Крепостта на мъртвите“** с Гари Купър, **„Целият град говори“** („The Whole Town's Talking“, 1935) на Джон Форд с Едуард Робинсън, **„Невинни осъдени“** („Let Us Live “, 1939) с Хенри Фонда и Морийн О'Съливан (партньорката на Джони Вайсмюлер в поредицата от филми за Тарзан), уестърнът **„Юнион Пасифик“** на Сесил де Мил, италианският

София, БНФ–Фабер, 2016, с. 342.

54 Кино-преглед. Третият печели… – Мир, г. XLIV, № 11421, 22.VIII. 1938, с. 2.

55 Мир, г. XLIV, № 11420, 20.VIII.1938, с. 2.

56 **Янакиев, Александър.** Синема.bg. 100 години филмов процес. Личности, филми, салони. София, Титра, 2003, с. 7.

57 **Кърджилов, Петър.** Български игрални филми. Том I. 1915–1948. София, Д-р Петър Берон, 1987, с. 179.

„Ванина Ванини“ („Oltre l'amore“, 1940) с Алида Вали, съветският **„Моряци“** с участието на кораби от Черноморския флот…

В началото на 1941 страната ни се присъединява към Тристранния пакт (военно-политическия съюз на Германия, Италия и Япония) и броят на германските филми нараства. На 15 септември 1941 (понеделник) в кино „Пачев“ (но още в „Модерен театър“ и „Роял“) се състои премиера на патриотичния **„Български орли“** на Борис Борозанов.

Върху екрана препускат каубоите от уестърните **„Ринго Кид“** („Дилижансът“) на Джон Форд с Джон Уейн, **„Джеси Джеймс“** с Хенри Фонда, Тайрън Пауър и Рандолф Скот, **„Уайоминг“** с Уолъс Бири, **„Безстрашният шериф“**… Редом с тях преминават Шерлок Холмс в екранизациите по Артър Конан Дойл **„Баскервилското куче“** и **„Клетвата на четиримата“**, героите на Хърбърт Уелс в **„Невидимият се завръща“** на Джо Май с Винсънт Прайс, на Александър Дюма-баща в **„Синът на Монте Кристо“**, на Стендал във **„Ванина Ванини“**…

През 1942 в „Пачев “ са показани филми на Шърли Темпъл, **„Табу“** на Робърт Флаерти и Фридрих Мурнау (озвучено копие на оригиналната версия от 1931), германският **„Тревога в пост № 1“** – полицейско-гангстерска история с Густав Фрьолих, испанският **„Любовта на тореадора“**, финландският **„За свободата на родината“**, **„Търговецът на робини“**[58] с участието на нашата сънародничка Мара Чуклева…

Знаят се и някои заглавия от репертоара за 1943: **„Джазът на Бернабе“**, **„Пощальонът от Сен-Готар“**, **„Пепеляшка“**, **„Двамата сержанти“**, **„Нощният експрес“**, **„Така целува Фернандел“**, **„Тайната Дюран“**…

След интензивните бомбардировки над София през януари 1944 повечето от кината в града затварят врати и престават да рекламират в периодичния печат, който пък редуцира броя на страниците си. В този период, януари–април, кино „Пачев“ бива разрушено при една от поредните бомбардировки. Просъществувало от 1926 до 1944, пълни 17 години, то престава да съществува. Върху останките му бива въздигната монументалната грозотия, наречена Партиен дом).

58 Кино-преглед. „Търговецът на робини“. – Мир, XLVIII, № 12530, 23.V.1942, с. 2.

— Държ. учебното клонъ „Князъ Борисъ Търновски“ — „Кървава сватба“. Днесъ отъ 2 и пол. вечерно отъ 8 ч.

— Студентското акад. д-во при Своб. у-тъ урежда на 31 т. м. 9 ч. в. въ „Сребърна Гора“, ул. „Раковска, студентска вечеръ.

— Театъръ Пачевъ, бул. Дондуковъ, 18. По случай откриването на театъра, въ четвъртъкъ вечерьта, цѣлиятъ приходъ е въ полза на Соф. д-во за борба съ туберкулозата за издръжка на Дѣтското лѣтовище въ Свеге.

НА 30 Т. М. 10:30 с. ще се освети и открие новопостроения кино театръ ПАЧЕВЪ на „Бул. Дондуковъ“, 18. — Цѣлиятъ приходъ е за Соф. д-во за борба съ туберкулозата.

Ил. 1. Две съобщения, свидетелстващи за откриването на кино „Пачев“ на 30.XII.1926, и една скица, помагаща да се установи местоположението му

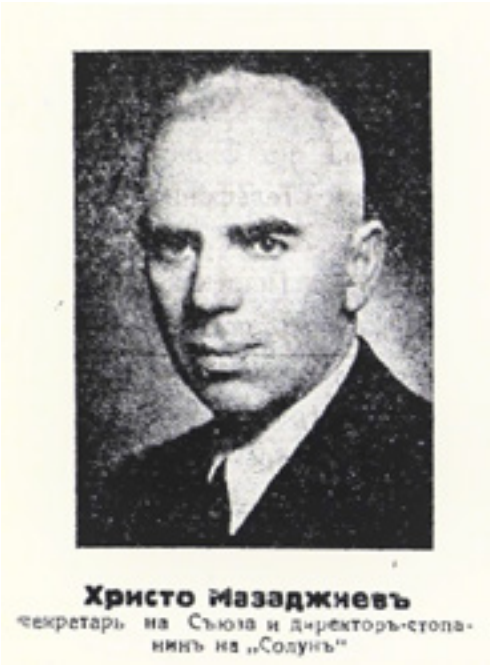
Ил. 2. Местоположението на кино „Пачев“ в най-оживената част на града тогава – ъгъла между булевард „Дондуков“ и улиците „Търговска“ и „Леге“ – ще се окаже решително за превръщането му в едно от най-популярните софийски кина

Ил. 3. Кадри от кинохрониката „Балканската война“ (1912–1913), която кино „Пачев“ показва от 5 до 9 май 1927

Ил. 4. На 20 март 1930 (четвъртък) в кино „Пачев“ е прожектиран първият „говорящ звуков и музикален филм” в България – „Моята любов не умира“

Христо Мазаджиевъ
секретарь на Съюза и директоръ-стопанинъ на „Солунъ“

ХОЗЕ МОХИКА

пристигна вчера въ София като гость на театъръ Пачевъ, който има изключителното право за играние на неговите филми. Прочутиятъ артистъ ще пѣе въ театъръ Пачевъ освенъ днесъ, срѣда, вечерьта и утре, четвъртъкъ, на първо вечерно представление. Начало 8 часа вечерьта. Предварителна продажба отъ днесъ при каситѣ на театъра.

ПРИСТИГАНЕТО НА ХОЗЕ МОХИКА

Мохика въ църквата „Александъръ Невски“. Вчера посѣтилъ кмѣт 5 ч. новозелскатъ г. Хозе Мохика е посетилъ храма-паметникъ „Св. Ал. Невски“ преди вечерня служба. По молба на свещеника той ималъ една молитва.

ХОЗЕ МОХИКА

Повтаряемъ концерта утре, петъкъ, 8 часа вечерьта въ театъръ ПАЧЕВЪ

Предварителна продажба на билети отъ днесъ.

Мохика си замина

Охраняванъ отъ полиция

Вчера най-после си замина Хозе Мохика, чието съществуване въ нашата Столица бѣ вече застрашено отъ голѣми любовни на любовь и обожание, проявени отъ нѣкои . . . софиянки. За да се запази голѣмиятъ артистъ и за сигурность себе, чувайки полицията да го охранява. Подъ силна охрана, която не допусна нѣкои сцени, Хозе Мохика отпѫтува съ автомобилъ за Солунъ.

Ил. 5. Христо Мазаджиев (1898–1959) – един от управителите на киното

Ил. 6. Софийският печат подробно отразява гостуването на Хосе Мохика в кино „Пачев“

Ил. 7. На 17 декември 1933 кино „Пачев“ показва подробния монрепортаж „Т. В. царят и царицата в Югославия“, чиито кадри не ще да са се отличавало от запечатаното върху тези фотографии, проследяващи основните моменти от визитата на българската монархическа двойка в Белград и поместени във в. „Зора“

Ил. 8. Реклами за театър „Пачев” през 1936

Ил. 9. Българските игрални филми, показани в „Пачев“ през 1930-те години

Ил.10. Кадър от филма „Български орли“ (1941) – Зора Огнева в ролята на шпионката Бласко

Ил. 11. Плакатът на поредния филм с Фернандел, показан в кино „Пачев“ през 1943

2. КИНОТЕАТЪР „РОЯЛ“ – „НАЙ-КОКЕТНИЯТ В СОФИЯ“

Кинотеатър „Роял“ разтваря за пръв път врати вечерта на 3 декември 1926 (петък) – в София, на ул. „Георги Раковски“ № 104. Построен и стопанисван е от безименно акционерно дружество, оглавявано от унгареца Аладар Оттай-Остерайхер – един от основателите на „Модерен театър“ (първото стационарно кино в България). Проектът е изготвен от Бюро „Васильов-Цолов“, обединило усилията на архитектите Иван Васильов и Димитър Цолов – тандем, свързал дейността си с възстановяването на катедралния храм „Св. Неделя“ след извършения там атентат, с изграждането на сградите на Университетската библиотека, Българската народна банка, Военното министерство, Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“…

1926

Събитието бива отбелязано скромно, но от почти всички големи столични всекидневници[59]. „По случай откриването на 3 декември т. г. на театър „Роял“ – отбелязва в. „Зора“, – дирекцията устройва Гала концертно представление в полза на Българския Червен кръст с най-разнообразна богата програма, при участието на г-жа Челесте Оттай, която ще изпълни отбрани песни; г. Аргиров, цигулар; смесения хор на г. Добри Христов; оркестра на театра. В антракта ще се представи първата част на вълшебната филмова трагедия „Михаил Строгов“. Билети за концерта се продават при Касъров под хотел „България“[60].

Пресата охарактеризира „Роял“, разполагащ с 540 места, като „нов“ и „новопостроен“, нарича го ту „театър“, ту „кинематограф“ – „най-кокетния в София“ и „великолепен дом на филмовото изкуство“, ту „кино-театър“, ту „кино“, което „с изящността си може да съперничи на известни европейски кина“. Тези квалификации красноречиво говорят, че наименованието на кинотеатъра не е избрано случайно – „Роял“ означава „кралски“, „царски“, а в преносен смисъл – „царствен“, „величествен“, „великолепен“, „разкошен“. Кинопрожекциите са две на ден – от 16.00 и 20.30 часа. Цените на билетите (включващи и ползването на

59 Мир, г. XXXII, № 7926, 30.XI.1926, с. 2; № 7927, 1.XII.1926, с. 2; Пряпорец, г. XXVIII, № 270, 1.XII.1926, с. 2; № 273, 4.XII.1926, с. 2; Зора, г. VIII, № 2228, 2.XII.1926, с. 3; № 2229, 3.XII.1926, с. 3.

60 Хроника. – Зора, г. VIII, № 2228, 2.XII.1926, с. 3.

гардероба) са: 150 лв. за ложа до 5 места (200 лв. за вечерните представления); фотьойл в партера струва 30 или 20 лв. денем, 40 или 30 лв. вечер; учащите се и децата плащат все по 20 лв. „Роял“ има свой оркестър, но и телефон – 761.

Репертоарът

Филмовата му програма очевидно бива съгласувана (синхронизирана) с тази на „Модерен театър“ – стопанинът и на двете кина е едно и също лице. Сеансите започват на 4 декември с френския двусериен филм **„Михаил Строгов“** (1926), заснет от екип на белоемигранти, ръководен от руския режисьор Виктор Туржански. В тази екранизация по приключенския роман (1876) на Жул Верн участват актьорите Наталия Коваленко, Иван Мозжухин и Аршавир Шахатуни. До края на годината следват **„Треска за злато“** (1925) на Чарли Чаплин[61] и „трогателната любовна драма“ с Лил Даговер – **„Пътят към славата“**. Показан е и документалният **„Мусолини – от походът му срещу Рим до днес“**, проследяващ възхода на Бенито Мусолини до този момент, започнал с Похода към Рим – масова демонстрация, проведена между 28 и 31 октомври 1922, довела до идването на власт в Кралство Италия на Националната фашистка партия.

В края на декември в. „Зора“ огласява, че „по инициативата на госпожа Отай, родена Вакаро [живеещият у нас италиански милионер Карло Алберто Вакаро е председател на УС на акционерно дружество „Модерен театър“], са изработени от италианските жени, живущи в София, български народни шевици, които от няколко дни са изложени в театър „Роял“. Изящно дамско бельо, блузи, рокли, детски роклички са направени от старинни ценни чисто копринени български платна, каквито днес вече много рядко се работят. Шевиците по тях са една тънка фина работа. Няколкото възглавници и сервизи за чай, от които и Н. Ц. В. Княгиня Евдокия е откупила, са чисто характерно български. За съжаление, по етикетите на откупените работи личат много малко български имена“[62].

---

61 Споменатите в статията американски или британски имена, названия, наименования и заглавия са транскрибирани според „Българска транскрипция на английски имена“ на проф. Андрей Данчев (София, Изток-Запад, 2010).

62 Изложба на български шевици в театър „Роял“. – Зора, г. VIII, № 2252,

1927

Отзвук в чужбина

Броени дни след откриването на „Роял“ киното се прочува дори в чужбина. На 1 март букурещкото сп. „Синема“ помества дописка от София, изпратена от кореспондента на изданието Марко Ешкенази, в която се казва: „Новият кинотеатър „Роял“ бе открит в сърцето на града, точно срещу Военния клуб. Откриването стана с грандиозния филм „Михаил Строгов“, страхотна продукция на Туржански, по известния роман на Жул Верн. Иван Мозжухин, Наталия Кованко и Шахатуни се радваха на успех, какъвто рядко може да се види в България“[63].

Репертоарът

През годината в „Роял“ са показани около 70 филма. По-„художествените“ от тях са **„Пражкият студент“** (1926) на Хенрик Галеен с Конрад Файт и Вернер Краус – „шеф д'ьовър на филмовото изкуство“, имал „в цяла Европа рекорден успех“, **„Цигуларят от Флоренция“** с Конрад Файт и Елизабет Бергнер – продуциран от Ерих Помер за УФА, **„Последната любов на Франц Шуберт“**, **„Романът на един беден младеж“** („Le roman d'un jeune homme pauvre“) с Владимир Гайдаров и Сюзи Вернон, **„Идилията на Дагерин“** („Dagfin“) на Джо Май с Паул Рихтер и Паул Вегенер, драмите **„Сестра Вероника“** с Паул Рихтер, **„Ангелът на тъмнината“** („The Dark Angel“, 1925) с Вилма Банки и Роналд Колман и **„Съпруга мъченица“** („Baroccо“, 1925) със Сюзи Вернон и Шарл Ванел, шведско-германската мелодрама **„Дамата без воал“** с Лил Даговер…

Екранизации са **„Клетниците“** по Виктор Юго със Сандра Милованов, **„Любов“** по романа „Херцогиня дьо Ланже“ (1834) на Оноре дьо Балзак с Елизабет Бергнер, **„Кармен“** (според новелата на Проспер Мериме) на Жак Фейдер с испанската певица и актриса Ракел Мелер, **„Кресло № 47“** („Le fauteuil 47“) по едноименната пиесата на Луи Верньой с Ерна Морена, чехословашкият **„Кройцерова соната“** по Лев Николаевич Толстой с Ева Байронова, американските **„Дамата с камелиите“** на Фред Нибло с Норма Талмидж и **„Червеният аристократ“** („Braveheart“, 1925)

30.XII.1926, с. 3.

63 **Eskenasy.** Sofia (Bulgaria). – Cinema (București), г. IV, № 53, 1.III.1927, с. 221.

с Лилиан Рич и Род Ла Рок по бродуейската пиеса „Смело сърце“ на Уилям Чърчил Демил – по-големия брат на Сесил Блънт Демил, който пък е продуцент на филма…

Разбира се, в репертоара преобладава развлечението: комедиите **„Диктаторът“** („Why Worry?“, 1923) с Харолд Лойд, **„Куки“** с Норма Талмидж, **„Моят приятел шофьора“** с Оскар Марион и Ханс Алберс, **„Госпожица Инге и нейните трима бащи“**, акомпанирана от „руския оркестър с нови пиеси“, **„Принцеса Трала-ла“** („Prinzessin Trulala“, 1926) с Лилиан Харви и Ханс Юнкерман – „през време на филма малката балерина Емилия Дунева в хармония с сюжета на филма ще танцува красив тиролски танц“, а „талантливия Петър Христов“ се представя с „изпълнение на ксилофон“; приключенските екшъни на и с Хари Пил – **„Диадемата на раджата“** („Auf gefährlichen Spuren“, 1924) с Дари Холм и **„Пази се, Хари“** („Achtung Harry! Augen auf!“), **„Дон Х, синът на Зоро“** („Don Q, Son of Zorro“, 1925) с Дъглас Феърбанкс („през време на филма ще се изпълнят два интересни балетни номера“ – отбелязва пресата), също американските **„Стоманени хора“** („Men of Steel“, 1926) и **„Морски кадети“** с Рамон Новаро, френският **„Ничево – Подводницата в опасност“** (1926) с Лилиан Хол-Дейвис и Шарл Ванел, библейският **„Животът и страданията на Исуса Христа“;** историческите **„Последните дни на Помпей“** (1926) и **„Трагедията на Хабсбургите“** с Мария Корда – освен филма програмата включва и „концертна част“; „танцувалните“ – **„Колета танцьорката“** – „през време на филма ще се играе балет от балеринката Емилия Дунева“, **„Златната пеперуда“** на Майкъл Къртис с Лили Дамита, **„Тя е само танцьорка“** („Komödie des Herzens“, 1924) с Лил Даговер (продуцент е Ерих Помер, а сценарист Фридрих Вилхелм Мурнау) и **„Женитба по заповед“**, гарниран с „балеринката Лили Стоянова в комичния танц „Палячо“…

И прожекциите на други филми биват придружавани от музикални и „балетни нумера“ – индикация, че управата на „Роял“ се е опитвала да съхрани театралния „компонент“ в наименованието „кино-театър“. На 26 април върху сцената на „Роял“ бива представена операта „Косара“, композирана от Маестро Георги Атанасов[64] по либрето на Боян Дановски.

64 Мир, г. XXXIII, № 8039, 18.IV.1927, с. 2.

1928

Върху екрана на кино „Роял“ биват прожектирани германските филми **„Орлов“** с Георг Александър и Иван Петрович, **„Модерният Риналдо Риналдини“** с Лучиано Албертини, **„Тайният куриер“** по романа „Червено и черно“ на Стендал с Лил Даговер и Иван Мозжухин; американските **„Крепостта на мъртвите“** („Beau Geste“, 1926) с Роналд Колман и **„Цирк“** на и с Чарли Чаплин; френските **„Крокет“** – „циркова драма“ с Бети Балфур и Николай Колин, **„Дяволът в сърцето“** с Бети Балфур, **„Султан Абдул Хамид“** („Jalma la double“) по популярния тогава роман „Двойната Джалма“ (1907) на Пол д'Ивоа…

Балконът

„Театър Роял представя от една седмица, с препълнен салон, филма на Любич – „Студентската любов на един принц“ – огласява през октомври сп. „Нашето кино“. – Този театър е малък (само 600 кресла), за да побере една по-широка публика, затова управата на д-во Модерен театър е предприела постройката на специален балкон с 400 места, чиито цени ще са минимални – едно нововъведение, което ще допринесе решително за популяризирането на този хубав кино-театър“[65].

Земетресението

На 14 април Южна България бива разлюляна от силни трусове, наречени Чирпанско или Пловдивско земетресение. Почти всички големи софийски кина прожектират документални кадри, запечатали последствията от катастрофата: „Модерен театър“, „Одеон“, „Пачев“[66] … „Роял“ не остава по-назад, нещо повече – най-рано показва „изглед (оригинални снимки) от разрушените от земетресението градове Пловдив, Чирпан, Борисоград и околните села“[67], прибавени към игралния филм **„Паркът на удоволствията“**.

Експедитивността, с която тези снимки са реализирани и подготвени за показ, подчертаването на тяхната „оригиналност“

65 Новостите на киното. – Нашето кино, г. V, № 111, 20.X.1928, с. 2.

66 Виж тук с. 11–36.

67 Театър и музика. – Мир, г. XXXIV, № 8343, 24.IV.1928, с. 2; № 8344, 25.IV.1928, с. 2; Театър и събрания. – Зора, г. IX, № 2641, 25.IV.1928, с. 2; № 2642, 26.IV.1928, с. 4; № 2645, 29.IV.1928, с. 3; № 2646, 30.IV.1928, с. 2.

и доброто им качество, а и подхвърлянията, че им предстои обиколка из Европа, ме кара да предположа, че те са били дело на чуждестранна кинокомпания. В броя си от май сп. „Киноизкуство“ уверява: „Френската фирма „Pathe concortium cinema“ е ангажирала Г-н И. Розенблат – режисьор на филма „В нощите на порока“, да изработи един културен филм в България. До сега са снети повече от 600 м. негатив. Г. Розенблат е успял да снеме за същата фирма „Катастрофалното землетресение в Пловдив“[68]. Много е възможно българинът Йохан Розенблат, навярно с помощта на германеца Валтер Андерс, който по това време пребивава у нас, да е смогнал скоростно да заснеме кадри с разрушенията в града под тепетата (а навярно и не само там)[69].

На 24 септември върху екрана на „Роял“ се появява и друг български филм – игралният **„Пътят на безпътните“** на Васил Гендов, чиято премиера е седмица преди това в „Модерен театър“ (поредното доказателство за „топлата връзка“, съществувала между двете кина).

Музикантите

„Оркестра на театра“ наистина ще да е бил добър, щом привлича вниманието на сп. „Нашето кино“, което в края на годината му посвещава обширна „дописка“. „И днес, в повечето от нашите кина, па и на запад, се подвизават добри музикални сили – започва материалът „Музиката в нашите кино-театри“, чийто автор е Кротенко (навярно един от хилядите белоемигранти, пребиваващи по това време в страната ни), – изпълняват се великолепни музикални пиеси, но неподходящи за филма – за сюжета или отделните сцени – и се губи много от ефекта и впечатленията, които, например, се получават от съзерцание и слушание музиката в кино-театрите: „Модерен“ и „Роял“ в София, в които музиката се нагласява от г-н Ив. Я. Попов; или в новия – „Глория-Палас“, където се подвизава оркестъра на г-н Георги Антонов. Това са двама неуморни ратници в полето на киномузиката, които заслужено привличат вниманието на кинолюбителите и ценителите на хубавата музика […]

68 Киноизкуство, г. II, № 9–10, май 1928, с. 12.

69 Повече за Йохан Розенблат / Йохан Розев виж Петър Кърджилов. От „Луна“ АД до кинопросветата по селата, София, 2025, с. 230-263.

Миналата година в „Модерния театър“ и в „Роял“ се изнесоха от оркестрите, с участието на хор, певци и балети, филмови спектакли, които дълго време ще се помнят от посетителите. Г. Попов, който от много години се подвизава като диригент на оркестри при кино-театрите у нас, пожъна заслужено лаври и адмирации на всички чужденци. С право той може да се назове баща на новото изкуство – музикалната филмова илюстрация. Нему и на последователите му се дължи популяризирането на много мъчно достъпни музикални композиции на класици и нови композитори, до степен да ги слушате свирени на уста от хлапетата в крайните квартали […]“[70].

1929

От по-сетнешните съобщения в печата се разбира, че Иван Я. Попов е диригент на оркестъра при „Модерен театър“, а неговият асистент Коста Киров ръководи този на „Роял“, който за определени филми като **„Мери Лу“** (1928) на Фредерик Целник с участието на съпругата му Лиа Мара[71] и **„Принцесата на цирка“** (екранна адаптация на едноименната оперетата на Имре Калман от 1926) с Хари Лидке, увеличава броя на музикантите си, изпълнявайки „модерни пиеси“ и „специална модерна музика“[72].

В първата половина на годината „Роял“ показва американските **„Един от тълпата“** („The Crowd“, 1928) на „Метро-Голдуин-Майер“ (МГМ) и Кинг Видор, **„Палячи“** („Laugh, Clown, Laugh“, 1928) с Лон Чейни и **„Казаци“** по Толстой с Джон Гилбърт, немските **„Модерният Казанова“** с Хари Лидке и „романтичната кино-оперета“ **„Царевич“** с Иван Петрович…

Тържествата по случай 1000-годишнината от Симеоновата епоха

На 18 май „Роял“ представя (навярно еднократно) „интересни снимки“ от **„Юбилейните тържества на 15 май“**[73], същото прави на този ден и кино „Модерен театър“. Още през 1927 правител-

70 **Кротенко.** Музиката в нашите кино-театри. – Нашето кино, г. V, № 115, 18.XII.1928, с. 4, 7.

71 Мир, г. XXXV, № 8663, 18.V.1929, с. 2.

72 Мир, г. XXXV, № 8664, 20.V.1929, с. 2; № 8666-22.V.1929-2.

73 Мир, г. XXXV, № 8663, 18.V.1929, с. 2.

ството решава да отбележи тържествено 1000-годишнината от епохата на Симеон Велики (починал на 27 май 927). За целта е отпусната субсидия, сформиран е специален Централен комитет, изготвена е програма, която в крайна сметка бива осъществена през първата половина на месец май 1929…

Кулминацията на тържествата, наричани „общонародни“, „всенародни“ или „юбилейни“, настъпва на 15 май, когато в София се провежда грандиозен парад, продължил 3 часа и половина. Многохилядно шествие се извървява по „Царя“, за да премине пред Двореца и поздрави владетеля: факлоносци и конници, министри и депутати, представители на духовенството и интелигенцията, офицерският корпус, ученици, студенти, работници, пратеници на Пиринска Македония и Западните покрайнини, членове на патриотични и родолюбиви дружества, ловци, спортисти, велосипедисти, мотоциклетисти, автомобилисти… Тази манифестация ще да е показвал и репортажът, чиито създатели, за жалост, са неизвестни. Но се знае, че през април Христо Кантарджиев, директорът на Държавния ученически кинематограф (ДУК), изисква от министъра на МНП програмата на предстоящите честванията, за да изработи въз основа на нея „план за снимането“ им на филм. В началото на май Кантарджиев и кинооператорът Христо Константинов, завеждащ кинолабораторията към ДУК, заминават за Мадара, Преслав и Плиска[74], където тържествата започват. На 13 май пък кино „Одеон“ огласява, че по негова инициатива кинооператори на германската компания УФА ще заснемат тържествата в София на 15 май[75].

На 29 май „Роял“ започва показа на „модерната филмова драма“ **„Парите“**[76], режисирана от Марсел Л'Ербие („извънредно художествена постановка“) по едноименния роман на Емил Зола. Любопитна подробност е фактът, че когато „Модерен театър“ демонстрира същия филм седмица по-рано, сеансите биват съпроводени от „звукови ефекти, предавани от електрически грамофон марка „Одеон“[77], за чието присъствие в „Роял“ обаче печа-

74 Новостите на киното. – Нашето кино, г. VI, № 126, 15.V.1929, с. 2.

75 Мир, г. XXXV, № 8659, 13.V.1929, с. 2.

76 Мир, г. XXXV, № 8671, 29.V.1929, с. 2.

77 Мир, г. XXXV, № 8664, 20.V.1929, с. 2.

тът не съобщава. В края на юни върху екрана на киното грейва образът на „българката Ива Ваня“, която изпълнява „главната роля“ в **„Дневникът на един ерген“** („Aus dem Tagebuch eines Junggesellen“, 1928) – „много духовите комедия“[78].

Театър „П. К. Стойчев“

От 9 юли вестникарските съобщения, огласяващи филмовата програма на „Роял“, секват, в киното настъпват някакви преобразования, за които след повече от два месеца информира Пантелей Матеев Карасимеонов в редактираното от него сп. „Нашето кино“: „Новият сезон донесе и няколко промени, които заслужават да се отбележат – подчертава авторът на обзора „Сезонът настъпи“, подписал се в края на текста с псевдонима Пук. – Преди всичко: най-луксозното софийско кино „Роял“ сви екранът си, за да открие сцената на един нов театър под директорството на г. П. Стойчев. В Париж прочутото ревю „Мулен Руж“ прекъсна своите феерични спектакли, за да опъне екрана на един от най-модерните говорящи кинотеатри в Европа. И докато ние с съжаление трябва да се примирим с загубата на кино „Роял“, веселите парижани поздравляват тържеството на новото изкуство с възгласа: „Умря Мулен Руж, да живее Мулен Руж“[79].

„Мир“ не споменава за участта, сполетяла „Роял“, но пък осведомява читателите си, че „новият театър „П. К. Стойчев“ (оповестяван в печата и само като „Стойчев“) се открива в неделя [15 септември] с „Опера за пет пари“ – комедия в 8 картини от Б. Брехт, с музика от Курт Вайл. Тая комедия се играе непрекъснато от две години с небивал успех в Берлин, Виена, в всички по-големи градове на Германия и напоследък с голям успех в Англия и Америка. Театъра ще дава ежедневни представления, а всяка събота, неделя и празднични дни, дневни с намалени цени. Дирекцията съобщава, че въвежда абонаментна система. Желающите да се снабдят с абонаментни карти – да се отнесат до управлението на театъра“[80].

78 Мир, г. XXXV, № 8692, 25.VI.1929, с. 2; № 8693, 26.VI.1929, с. 2; № 8694, 27.VI.1929, с. 2; № 8695, 28.VI.1929, с. 2; № 8696, 29.VI.1929, с. 2.

79 **Пук.** Сезонът настъпи. – Нашето кино, г. VI, № 134, 21.IX.1928, с. 4–5.

80 Мир, г. XXXV, № 8759, 13.IX.1929, с. 2.

Петър Константинов Стойчев (1879–1945) е дългогодишен драматичен актьор и режисьор, основател и ръководител на софийския „Свободен театър“ – събрал през 1918 под един покрив драма, опера и оперета, директор и на Русенския драматичен театър (1925–1926 и 1935–1936), и на Народната опера (1926), и на Народния театър (1927–1929), основател на театър „П. К. Стойчев“ (1929). „В театър „Роял“ бяха привлечени големи артисти от всички театри в страната, включая и от Кооперативния оперетен театър“ – спомня си Васил Гендов[81].

1930

Кино „Роял“ става театър „П. К. Стойчев“, екранът му наистина се „свива“, броят на филмите, преминаващи върху него чувствително намалява, но прожекциите не престават. Те дори зачестяват през лятото, когато актьорите излизат във ваканция.

„Под орловото гнездо“ – нов български игрален филм

На 7 юли там се състои премиерата на филма **„Под орловото гнездо“**[82] на режисьора Петко Чирпанлиев и операторите Минко Балкански и Симеон Симеонов. „Успехът и на този опит в този период беше също относителен, при съществуващата психоза срещу немия филм – твърди Гендов. – Какъв е бил окончателният резултат и доколко Чирпанлиев е понесъл големи материални загуби в борбата си да създаде нов български филм, красноречиво говори фактът, че филмът е бил заложен в Дразмахленската популярна банка“[83].

Други филми

На 1 септември в „Роял“ е показан американският **„Грехът на Лаура“** („Scandal“, 1929), „рекламиран до сега като **„Скандал“**[84], с

81 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 235.

82 Новини и съобщения. „Под орловото гнездо“. – Мир, г. XXXVI, № 9000, 8.VII.1930, с. 2; **Пан. Кар.** Под Орловото гнездо. – Нашето кино, г. VII, № 150, 24.VII.1930, с. 5–6.

83 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 273–274.

84 Филм и критика, г. I, № 4, 31.VIII.1930, с. 3.

Лора Ла Планте и Джон Болъс (чиято най-известна роля е Виктор Мориц, приятелят на Хенри Франкенщайн в култовия **„Франкенщайн“** от 1931).

1931

През цялата година театър „П. К. Стойчев“ продължава своята сценична дейност, а екранът в салона остава пуст. На 21 май Македонското студентско дружество „Вардар“ урежда в салона „траурно утро в памет на падналите за свободата на Македония младежи“[85].

1932

До средата на месец май върху сцената на театър „П. К. Стойчев“ се играят десетки пиеси, между които „Под старото небе“ на Цанко Церковски (екранизирана още през 1922) – изнесена по време на „възпоменателна вечер“ в памет на автора ѝ, както и „Цар Алкохол“ с Васил Гендов в главната роля. След това рекламите за театъра изчезват от страниците на столичната преса. През лятото най-вероятно са били извършени сериозни ремонтни работи, защото на 1 септември, когато в София се открива официално новият киносезон, в. „Свободна реч“ обявява за „основно ремонтирани“ през „лятната ваканция“ кината „Роял“, „Модерен театър“ и „Пачев“[86]. По същото време същото издание известява: „Театър „Роял“ (срещу „Военния клуб“) отново отваря вратите си, след изминали вече няколко месеци, използувани за подновяване вътрешната обстановка, както и за инсталиране на най-модерните апарати за прожектиране на говорящи и музикални филми. И така, в най-красивия театър на Балканския полуостров, ще се дават от сега нататък редовни ежедневни представления“[87]. Оказва се, че освен ремонта на амортизираната зала, фоайетата и коридорите, са извършени и дейности, свързани с инсталирането на звуковъзпроизвеждаща апаратура – нова за „Роял“, но вече работеща в повечето от останалите столични кина.

85 Мир, г. XXXVII, № 9257, 20.V.1931, с. 2.

86 Новият киносезон в София. Какво ни носи? – Свободна реч, г. IX, № 2542, 30.VIII.1932, с. 4*

87 Откриването на театър „Роял“. – Свободна реч, г. IX, № 2548, 7.IX.1932, с. 4*

На 10 септември (събота) кино „Роял“ започва „редовни ежедневни“ прожекции с филма **„Тези, които следват мъжете си“** („Morocco“, 1930) на „Парамаунт“ и Джоузеф фон Щернберг с Марлене Дитрих, Гари Купър и Адолф Менжу. До края на годината са показани американските филми **„Парадът на любовта“** (1929) и **„Един час при теб“** („One Hour with You“, 1932) на Ернст Любич с Джанет Макдоналд и Морис Шевалие, **„Табу“** на Робърт Флаерти и Фридрих Мурнау (оригиналната версия от 1931), **„Шанхай експрес“** (1932) на Джоузеф фон Щернберг с Марлене Дитрих и Ана Мей Уонг, германските **„Любов и сметка“** с Марта Егерт и Густав Фрьолих и **„Девойки в униформа“** на Карл Фрьолих, френският **„Веселият студент от Париж“** („Il est charmant“), интернационалният **„Артисти“** („Gente alegre“) с испанката Розита Морено…

1933

„Баражът“

Като мярка срещу световната икономическа криза, достигнала и до България, през 1931 Българската народна банка (БНБ), за да съхрани запасите си, ограничава закупуването на чужда валута. Това блокира сделките за доставка на филми, които „се извършват в долари“. Съюзът на филмодавците прави „постъпки“, но без резултат[88]. В началото на 1932 мерките „се засилват“. Това ускорява „още повече кризата в кината“[89]. През пролетта министърът на финансите издава заповед, чиято „първа точка“ забранява „отпускането на чужда валута за покупка на филми и всичко, свързано с тях“. Последват „разпоредби, окръжни и т.н.“, отнасящи се „до деклариране на валутата“[90]. На 24 март в. „Мир“ известява: „Театър Роял прекратява представленията си понеже вносът на филми не се разрешава“[91]. На 13 април в „Зора“ обявява, че „след разрешаване вноса на филми Театър „Роял“ се открива отново на Великден [16 април]“[92]. В края на 1933 БНБ определя „контингента за внос на кинематографически филми“ за

88 Нови ограничения за киното. – Нашето кино, г. VIII, № 168, 28.X.1931, с. 9.

89 Най-новото. – Нашето кино, г. IX, № 170, 30.I.1932, с. 9.

90 Забраната на валута за филми. – Кино, г. VI, № 73, 1932, с. 4, 16.

91 Мир, г. XXXIX, № 9811, 24.III.1933, с. 2.

92 Зора, г. XIV, № 4133, 13.IV.1933, с. 4.

следващата година. На „първостепенните софийски кинотеатри“ се разрешава да внасят по 1 филм месечно, а на другите – „още по-малко“. Разрешен е ограничен „контингент“ и на някои доставчици на филми („търговци, които нямат театри“)[93].

Репертоарът

Това са причините, които принуждават управата на кино „Роял“ да покаже през 1933 някои заглавия за втори път: **„Тези, които следват мъжете си“**, **„Парадът на любовта“**, **„Табу“**, **„Шанхай експрес“**, **„Любов и сметка“**, **„Един час при теб“**, **„Девойки в униформа“**… Останалите филми са „шарени“: американските **„Дамският фризьор от Ривиерата“** и **„Назад към природата“** с Джанет Макдоналд, **„Живот за живот“** („An American Tragedy“, 1931) на Джоузеф фон Щернберг по едноименния роман на Теодор Драйзер със Силвия Сидни, **„Голямото блато“** („The Big Pond“, 1930) и **„Поручикът с усмивката“** („The Smiling Lieutenant“, 1931, реж. на Ернст Любич) с Клодет Колбер и Морис Шевалие, **„X 27“** („Dishonored“, 1931) на Джоузеф фон Щернберг с Марлене Дитрих, **„Помощ, потъваме!“** с Джордж Банкрофт; германските **„Веселият ескадрон“**, **„Курортно изкушение“** по Стефан Цвайг, **„Авантюрата на Теа Роланд“** с Лил Даговер, **„Песента на Дунава“** с Вили Фрич; френските **„Милионът“** на Рене Клер, **„Голата жена“** с Одет Флорел, **„Двете сирачета“** на Морис Турньор; италианските **„Една авантюра в Лидо-Венеция“** и **„Химн на слънцето“**, датската комедия **„Хамлет в девически пансион“** с Крачун и Малчо…

Нов собственик

Репертоарът на „Роял“ през 1933 няма нищо общо с този на „Модерен театър“ – индикация, че след раздялата с П. К. Стойчев собствеността върху киното е преминала в други ръце. И по-специално в тези на „големия банкер и тютюнев търговец Жак Асеов“ – според Васил Гендов[94]. Жак Хаим Асеов (1896–1982) наистина наследява тютюневата фирма „Фернандес“ в Дупница,

93 Кината през идната година. М-рът на финансите и доставката на филми. – Зора, г. XV, № 4338, 17.XII.1933, с. 5.

94 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 285.

регистрира „Балкантабак“, а през настоящата година закупува, както се твърди, 865 акции от акционерното дружество[95], стопанисвало дотогава предприятието, и става негов главен акционер. За директор на киното е привлечен някой си Вентура[96]. „Роял“ А. Д. пък се превръща във „филмодоставчик“, като започва само да си набавя нови заглавия.

Български кинохроники

Редом с италианския репортаж **„Реч на Мусолини по случай 10-годишнината на фашизма в Италия“** върху екрана на „Роял“ се появяват и няколко български хроники. Те по всяка вероятност са дело на киностудия „Сердика филм“, обединила усилията на двама души – режисьора Васил Бакърджиев (1906–1980) и оператора Симеон Симеонов (1911–1965), останали приятели и колеги за цял живот като Бакъра и Монката. Тъкмо те влизат във връзка с новата управа на „Роял“ и заснемат няколко репортажа, показани в киното. Един от тях е **„Погребението на Сава Огнянов“**[97].

Роден през 1876, големият драматичен актьор умира на 22 март 1933 и погребението му се превръща в „значително събитие“. Симеонов решава да бъде актуален и лекомислено обещава пред директора на „Роял“, че репортажът ще бъде готов за показ още същия ден. Сутринта Монката снима поклонението, а от 14.00 часа самото погребение. За да ускори съхненето на позитивното копие, той поставя твърде близо до горящата в лабораторията печка рамката, върху която е опъната лентата. Сетне грабва такси и точно в 21.00 предава филма на прожекциониста. „Започна филмът – припомня си Симеонов незабравимата вечер, – минават надписите, първите сцени с поклонението пред саркофага и ето на екрана се появи едър план на Огнянов, но... илюзия ли е това?... Като че ли той намигна, бърчи челото си и прави някакви гримаси… В следващата сцена, където изнасят тялото на покойника от Народния театър, картината стана още по-странна – колоните на театъра застрашително се огънаха. Когато погребалното шествие минава през Лъвовия мост, ра-

95 Театър Българска армия. За нас. – http://www.tba.art.bg/%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%81_1_5

96 Пак там, с. 286.

97 **Бакърджиев, Васил.** Филмография. – Кино и време, № 4, 1973, с. 126.

ботата взе наистина чудноват вид – лъвовете от моста, околните къщи взеха да се огъват“[98]. Оказва се, че при скоростното сушенето на лентата емулсионният ѝ слой се е размекнал от високата температура и на места леко е потекъл.

Единствено мемоарите на Симеон Симеонов свидетелстват за показа на филма в киното, подобен факт печатът не отбелязва – навярно поради попадането на датата на погребението (25 март) в периода от 24 март до 16 април, когато „Роял“ прекратява своите представления. Затова пък пресата отбелязва появата там на българските ленти **„Изгледи от Варна“**[99], **„Гостуването на Исмет паша и Ружди бей в България“**[100] и **„Унгарският министър-председател г. Гьомбьош в София“**[101]. Съдържанието на първата ще да е отговаряло напълно на заглавието ѝ, докато втората проследява официалното посещение у нас (София, Търново, Варна) на турския министър-председател (1925–1937) Мустафа Исмет Иньоню, чиято майка е раждана в Разград, и министъра на външните работи (1925–1938) на републиката Ахмед Тефик Рющю Арас, осъществено от 20 до 23 септември. Точно след един месец филмът се появява върху екрана на „Роял“ и остава там цели 8 дни – от 23 до 30 октомври!

Третият репортаж също отразява визита на чуждестранен държавник – Дюла Гьомбьош [Gyula Gömbös], министър-председател на Унгария от 1932 до 1936. По време на пребиваването си у нас (26–28 октомври) той е придружаван от своя министър на външните работи Калман Каня [Kálmán Kánya]. Двамата (а и цялата унгарска делегация) биват посрещнати изключително топло. Дюла Гьомбьош (също както Исмет Иньоню) е приет на аудиенция от цар Борис III. Филмът **„Гостуването на Гьомбьош“**

---

98 **Симеонов, Симеон. А.** Възпоменания в 16 кадъра/секунда. Мемоари. Киноизкуство, № 10, 1960, с. 36.

99 Зора, г. XV, № 4212, 21.VII.1933, с. 3.

100 Мир, г. XXXIX, № 9984, 23.X.1933, с. 2; № 9985, 24.X.1933, с. 2; № 9986, 25.X.1933, с. 2; № 9987, 26.X.1933, с. 2; № 9988, 27.X.1933, с. 2; Зора, г. XV, № 4293, 25.X.1933, с. 3; № 4294, 26.X.1933, с. 4; № 4295, 27.X.1933, с. 3; ; № 4296, 28.X.1933, с. 3; № 4297, 29.X.1933, с. 4; № 4298, 30.X.1933, с. 4.

101 Мир, г. XXXIX, № 9989, 28.X.1933, с. 2; № 9990, 30.X.1933, с. 2; № 9991, 31.X.1933, с. 2; № 9992, 2.XI.1933, с. 2; № 9993, 3.XI.1933, с. 2; № 9994, 4.XI.1933, с. 2; Зора, г. XV, № 4297, 29.X.1933, с. 2; № 4298, 30.X.1933, с. 2; № 4299, 1.XI.1933, с. 2; Утро, г. XXIII, № 7258, 29.X.1933, с. 2*

бива прожектиран в „Роял“ още на 28 октомври, задържайки се там до 4 ноември.

Кой е бил експедитивният кинооператор, осъществил тези снимки? **„Изгледи от Варна“** навярно е дело на някой от кинаджиите, работещи по това време в крайморския град. Заглавията на двата репортажа обаче не се споменават от Васил Бакърджиев във филмографията на „сердикаджиите“. Печатът свидетелства за направени по време на посрещането на Дюла Гьомбьош фотографии (и в Пловдив[102], където влакът, довеждащ гостите от Цариград, спира за малко, и в София[103]), но за киноснимки и дума не се обелва. Единствено Минко Балкански мимоходом споменава в мемоарите си, че е „снел“ кинохрониката **„Исмет Инюню“**[104].

Киноромани

За друга една интересна инициатива на управата на „Роял“ разказва увлекателно Васил Гендов. „За да вкарат наивниците в киното“, притежателите на салони „бяха принудени да търсят най-различни трикове – пише той в мемоарите си. – В това отношение кино „Роял“ на Жак Асеов излезе най-находчиво. Той организира издаването на киноромани. За тази цел той ангажира известния на времето журналист Гриша Григориев от в. „Зора“, комуто възложи написването на киноромани в подлистници върху сюжета на предстоящия филм, след като колоните от вестника са откупени за въпросните киноромани. Киноромантът протичаше в 20–30 броя, като перото на автора наистина конкурираше перото на автори като Едгар Уолес, Конан Дойл и др. В една форма, която подчертаваше и увеличаваше особеностите в развитието на действието, като се даваше особено място на сексуалните преживявания на парижките демимонденки или перверзни синове на милионерите от Лондон и Париж, на демоничната красота на актриси като Вивиян Романс или Жозефина Бекер с техните изключителни физически особености като крака, бедра, бюст и

102 Гостуването на унгарските министри у нас. – Зора, г. XV, № 4296, 28.X.1933, с. 5.

103 Унгарският м-р-председател г. Гьомбьош и Кания през България. – Зора, г. XV, № 4289, 20.X.1933, с. 3.

104 **Балкански, Минко.** С фотоапарат и кинокамера – в служба на живота и борбата (спомени). – Кино и време, № 8, 1974, с. 120.

всичко онова, което може да дразни сексуалните подбуди в мъжете. И когато усещанията на читателя бяха напълно раздразнени, се появяваха афишите с името на филма, който отговаряше на името на киноромана с прибавката към афиша: „по киноромана на в. Зора“. И какво следваше? Кино „Роял“ в продължение на седмици се задръстваше от публика, дошла да задоволи своето възбудено любопитство за края. След това идваха втори, трети киноромани и така потокът от злато се вливаше в касите на банкера Асеов, а покрай него и на директора Вентура, и на автора на киноромините, който все пак получаваше по нещо от благодетелния банкер за насърчение. Тази система изглежда се хареса и на някой от конкурентите, защото и в други вестници започнаха да излизат подобни киноромани за други кинотеатри“[105].

Върху „колоните от вестника“ в течението през тази година не се срещат „киноромани“, но в постоянната си рубрика „Библиотека на „Зора“ изданието без прекъсване отпечатва романи, сред които „Чифликът край границата“ на Йовков и „Възкресени“ (1899) на Толстой.

1934

В началото на годината „баражът“, с който БНБ ограничава филмовия внос, бива премахнат. След дълго очакване идва „свободният внос“, целулоидният пазар живва…

Репертоарът

В „Роял“ американските заглавия продължават да преобладават: **„Защото те обичам“** („As You Desire Me“, 1932) с Грета Гарбо, **„Бялата сестра“** с Кларк Гейбъл, **„Любов в Америка“** („La grande mare“, 1930) с Клодет Колбер и Морис Шевалие – „европеизираната“ версия на **„Голямото блато“**, прочутият **„Скарфейс“** с Пол Муни… Дъглас Феърбанкс се появява в английския **„Екатерина Велика“** („The Rise of Catherine the Great“, 1934) на Александър Корда. Показана е поредица от „трикфилми“ – рисувани, цветни, колорирани: **„Вълшебната флейта“** на Уолт Дисни, **„Страшният сън на Мики“**, **„Пролетни звуци“**, **„В царството на сънищата“**…

105 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 285–286.

Германските продукции също имат своя значителен дял в репертоара: **„Не си играй с огъня“** или **„Не си играй с любовта“** („Liebe muss verstanden sein“, 1933) – музикална комедия с Георг Александър, **„Горе главата“** с Анабела и Густав Фрьолих, **„Либелай“** на Макс Офюлс с Магда Шнайдер (майка на Роми Шнайдер и слабост на Адолф Хитлер) и Олга Чехова („шпионка на Сталин“ и също „любимка на Хитлер“), **„Кайзер валс“** на Фридрих Целник, **„Ще бъдеш моя“** с Магда Шнайдер и Вили Форст…

Авторитетът на френското кино защитават **„Ординарецът“** на Виктор Туржански по Мопасан, **„Клетниците“** (Франция) по Виктор Юго с Ари Бор и Шарл Ванел, **„Казанова“** с Иван Мозжухин, **„Орлицата на Ливан“** с Жан Мюра и Шахатуни, **„Стариятканалия“** на Анатол Литвак с Ари Бор, **„Съзаклятниците“** с Пола Негри… Интерес предизвикват още австрийският **„Пролетни гласове“** с музика на Оскар Щраус и съветските **„На заточение“** по „Записки от мъртвия дом“ на Достоевски и **„Тихият Дон“** на Олга Преображенская…

„Песента на Балкана“

На 3 декември (понеделник) в „Роял“ се състои премиерата на филма **„Песента на Балкана“**. Негов автор (сценарист и постановчик) е П. К. Стойчев, който още през пролетта решава да „направи нов говорящ филм от много голям мащаб“[106] с участието на „нашите първи артисти“[107]. За целта от Югославия у нас пристигат (вероятно през лятото) хърватският кинооператор Йосип Новак и сръбският звукорежисьор Стефан Мишкович, които „донасят свои снимачни и тонапарати“[108]. „Голямата инициатива“ изисква и големи средства, осигурени след като Теодорина Стойчева, съпругата на П. К. Стойчев, „ипотекира собствената си къща в журналистичния квартал на филмовото дружество „Роял“[109]. Външните снимки са осъществени в София, селата Лъджене и Чепино (днес квартали на Велинград),

106 Пак там, с. 309.

107 **Д. М.** Новият говорящ български филм „Песен на Балкана“. – Литературен глас, г. VII, № 241, 22.IX.1934, с. 11.

108 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 312.

109 Пак там.

Буново и Красно село, а част от вътрешните – върху сцената на „Роял“, „през нощта след редовните представления“, като работата е продължавала до „късно сутринта на другия ден“[110]. Заснетият материал бива лабораторно обработен, монтиран и озвучен в УФА, а прожектиран за първи път на 29 ноември в „един от най-големите берлински кинотеатри „Мармор-хаус“[111].

„Песента на Балкана“ бива „посрещнат при едно повишено настроение“ и остава върху екрана на „Роял“ до 16 декември! „Въпреки материалния успех на филма“, обиколил „всички екрани на страната“, „големите разходи не са били погасени – уверява Васил Гендов, – а всички приходи са били задържани от фирмата Жак Асеов…, като Стойчев остава длъжник на Асеов. Задължението се погасява много бавно и едва през 1943 година след смъртта на П. К. Стойчев дългът се изплаща от личните средства на Теодорина Стойчева. Въпреки изплащането на целия дълг филмът не е бил върнат на собствениците“[112].

1935

През годината върху екрана на киното минават средно по три филма месечно. Отново преобладават американските, но повечето тях са представени с „френски говор“: **„Безсмъртна любов“** („Berkeley Square“, 1933) с Лесли Хауърд, **„Звездата на Мулен Руж“** с Констънс Бенет, **„Граф Монте Кристо“** – гастролирал цели три седмици, **„Бягството на влюбените“** („Fugitive Lovers“, 1934) с Робърт Монтгомери, **„Нана“** по Емил Зола с Ана Стен, **„Брачна нощ“** на Кинг Видор с Ана Стен и Гари Купър… Най-сетне (през октомври[113]) се появява и филм по някой от „киноромани-те“, за които споменава Гендов – **„Възкресение“** („We Live Again“, 1934) на Рубен Мамулян с Ана Стен и Фредрик Марч. В интерес на истината – пресата не известява, че творбата на Толстой е „романизирана“ от „Зора“, но, както вече бе споменато, тя бива отпечатана там…

---

110 Пак там.

111 **Берберов, Тодор.** Песен на Балкана. – Литературен глас, г. VII, № 253, 12.XII.1934, с. 7.

112 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 313..

113 Мир, г. XLI, № 10576, 19.X.1935, с. 2.

„Шестте жени на Хенрих VIII“ е прочутата британска продукция „The Private Life of Henry VIII“ (1933) на Александър Корда с Чарлс Лоутън, **„В плен на дявола“** („Le diable en bouteille“) е френско-германска екранизация по разказа „The Bottle Imp“ (1891) на Робърт Луис Стивънсън, в която участват Кети фон Наги и Пиер Бланшар, **„Буря“** („Гроза“) също е адаптация, но по едноименната драма на Александър Островски, осъществена от Владимир Петров за Ленинградската фабрика „Союзфильм“ (бъдещата Киностудия „Ленфильм“), където също греят звезди като Варвара Масалитинова, Алла Тарасова, Михаил Царьов, Михаил Жаров…

Френски филми са **„Без дом“** („Sans famille“, 1934) на Марк Алегре – екранизация по романа на Ектор Мало, **„Очи чорние“** („Les yeux noirs“, 1935) на Туржански със Симона Симон, Ари Бор и Жан-Пиер Омон, **„Щастието“** с Габи Морле и Шарл Боайе, рекламиран като „любовна драма от Анри Бернщайн, романизирана в „Зора“[114]… Германски музикални комедии са **„Сън в зимна нощ“** на Геза фон Болвари с Магда Шнайдер, **„Малкото варие-те“** („Vorstadtvariete“) с Луизе Урлих и Ханс Мозер, към които би могъл да се причисли и австрийският **„Епизод“** с Паула Весели…

Виж, **„Старият и младият крале“** е „една от най-скъпите и сполучливи постановки на германската кинопродукция за 1935 г.“[115]. Сценаристката на филма Теа фон Харбоу, съпругата и съратницата на великия Фриц Ланг, разказва историята на грубия и тираничен кайзер Фридрих Вилхелм I (Емил Янингс), който презира своя син и престолонаследник Фридрих II (Вернер Хинц) заради неговия интерес към френската литература и изкуство и пълната му незаинтересованост към войната и лова. Поради това младежът планира бягство във Великобритания, но е задържан, затворен и предаден в ръцете на баща му…

Редом с игралните се прожектират и много анимационни трикфилми (звукови и цветни) – предимно на Уолт Дисни: класическият **„Утринна симфония“**, **„Доброто дело на Мики“**, **„Мики и канарчетата“**, **„Работилницата на Дядо Коледа“**, чийто главен герой е Мики Маус, **„Хензел и Гретел“**, **„Трите прасенца и Кумчо Вълчо“**, **„Ноевият ковчег“**…

114 Мир, г. XLI, № 10553, 21.IX.1935, с. 1.

115 Мир, г. XLI, № 10604, 23.XI.1935, с. 2.

„От понеделник – информира през юли „Мир“ – в театъра ще функционира новоинсталираната специална охладителна вентилация“[116]. След няколко дни изданието уверява, че „театъра е приятно охладен чрез специална мощна вентилация“[117]. Още от пролетта пък основният филм бива придружаван всяка седмица от „нов световен топреглед“[118], който се оказва „Фокс-мувитон“[119].

Български кинопрегледи?

За съжаление, печатът не обелва и дума за присъствието на български регулярен кинопреглед върху екрана на „Роял“. А и Васил Гендов[120], и Васил Бакърджиев[121], и Симеон Симеонов свидетелстват, че тъкмо през 1935 „Сердика филм“ започва производството („за първи път у нас“) на кинохроники, които, обединени под наименованието **„Преглед на кино Роял“**, радват зрителите на киното – „на всеки две седмици в първо време и малко по-късно седмично“ (според Гендов). Производствените разходи за „журналите“ (с дължината от по 250–300 м) се поемат от дирекцията на „Роял“. Бакърджиев и Симеонов са получавали по 20 лева за метър материал (готов за прожекция) и „малък процент при експлоатацията му в провинцията. По този начин те са достигали до 60 лева на изработен метър“[122].

Броят на випуските не е уточнен – варира от 6–8 до 15–20 (Симеонов твърди, че те излизат в продължение на 6 месеца). Това, че кинопрегледът става седмичен „увеличава страничните разходи по производството, които не са били погасявани от кино „Роял“. Ето защо Бакърджиев и Симеонов „се виждат

116 Мир, г. XLI, № 10499, 19.VII.1935, с. 2.

117 Мир, г. XLI, № 10513, 5.VIII.1935, с. 2.

118 Мир, г. XLI, № 10410, 30.III.1935, с. 2; № 10517, 9.VIII.1935, с. 2.

119 Мир, г. XLI, № 10535, 31.VIII.1935, с. 2.

120 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 318–319.

121 **Бакърджиев, Васил.** „Киноизкуството е било смисъл на целия ми живот…“ (Откъси от неиздадената мемоарна книга). – Кино и време, № 4, 1973, с. 96; Филмография. – Кино и време, № 4, 1973, с. 126.

122 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, БНФ–Фабер, 2016, с. 318–319.

принудени да го спрат поради невъзможността да покрият разходите“ (Гендов). Същите причини за края на инициативата посочва и Симеонов: „Но материалните приходи са твърде слаби, а поради забраната на цензурата на някои обекти, ний сме принудени да прекратим начинанието“[123].

„За съжаление от това начало на кинохрониката у нас няма запазена нито една материална следа дори в един кадър – позитив или негатив“ – тъжно заключава Гендов. Затова и съдържанието на кинопрегледите остава загадка. Логично е да се предположи, че те са включвали актуални репортажи, отразяващи по-значимите събития в обществения, политическия и културния живот у нас (най-вече в София).

1936

През първите шест месеца на годината „Роял“ показва двадесетина филма, по-интересните от които са американските **„Златни къдрици“** и **„Дъщерята на бунтовника“** с Шърли Темпъл, **„Бунт в Индия“** с Роналд Колман, **„Никога вече жени!“** („No More Ladies“, 1935) с Джоан Кроуфорд и Робърт Монтгомери, **„Светът върви напред“** на „Фокс“, **„Миражът на любовта“** („Here's to Romance“, 1935) с Нино Мартини – „най-големият съвременен тенор, премиерът на Ню-йоркската Метрополитен-опера“… Френското кино бива представено от „изключителната по грандиозност“ продукция **„Кьонигсмарк“** на режисьора Морис Турньор по едноименния роман на Пиер Беноа, салонната мелодрама **„Гондолата на химерите“** по Морис Декобра, **„Бурни страсти“** с Шарл Боайе и Одет Флорел… **„Разочарование“** пък е филм с Емил Янингс – „колосът на германското драматическо изкуство“!

Големият ремонт

В края на лятото прожекциите прекъсват за 5 месеца, през които бива започнат „големия ремонт“, за който известява списванията от Стефан Гендов (брата на Васил Гендов) в. „Народен театър“. С „грандиозния“ филм **„Песен на радостта“** на 30 ноември (понеделник) се „открива“ (и то „тържествено“) ки-

123 **Симеонов, Симеон.** Кратка автобиография и трудова дейност на Симеон Александров Симеонов, оператор. Портфейл БНФ, София, 14.I.1948, с. 1.

но-театър „Роял“ – „най-елегантния и акустичен салон“, „който притежава най-съвършения тон-апарат“[124]. Актът е охарактеризиран като „един рядък празник на киното“ и „най-голямото театрално събитие на сезона“[125]!

1937

През януари „Роял“ „изнася“ поредната „музикална продукция“ – „безсмъртната Бетховенова девета симфония“ прозвучава във **„Финален акорд“**. По този повод в. „Народен театър“ изразява мнението, че „дирекцията на кино-театъра заслужава пълна похвала за своята вещо и художествено изпълнена задача“[126]. Така започва поредица от френските филми, които доминират в репертоара през годината: две творби на Марсел Л'Ербие – **„Вратата на океана“** („La Porte du large“, 1936) с Марсел Шантал и Жан-Пиер Омон и **„Огнената нощ“** („Nuits de feu“) по романа „Живият труп“ на Толстой; шпионският **„Госпожица Доктор“** („Mademoiselle Docteur“ или „Salonique, nid d'espions“) на Георг Вилхелм Пабст с Пиер Бланшар и Луи Жуве; **„Страхът“** на Виктор Туржански по Стефан Цвайг с Шарл Ванел; **„Бетховен“** или **„Великата любов на Бетховен“** на Абел Ганс с Ари Бор и Жан-Луи Баро; **„Неприятелката“** на Макс Офюлс; **„Умни жени“** (Франция) на Жак Фейдер с Луи Жуве; **„Островът на вдовиците“** с Марсел Шантал и Пиер Реноар; **„27, rue de la Paix“** с Рене Сен-Сир (майката на кинорежисьора Жорж Лотнер), Жан Галан и Жул Бери, чието заглавие очевидно не се харесва на управата на киното и затова тя организира конкурс „за намиране най-сполучливо име на същия филм“, обявявайки солидна награда от 2000 лева[127]!

Задокеанската киноиндустрия бива представена от Джоан Кроуфорд и Гари Купър с **„Осъдени да живеят“** („Today We Live“, 1933), но и от Уолт Дисни и Мики Маус с **„Гранд Опера“** и **„Симфоничен концерт“** („Music Land“)…

Музикален филм е и германският **„Концерт в двореца“** с Марта Егерт, а австрийският **„Бургтеатър“** с Олга Чехова и

124 **К. И.** Кино-театър „Роял“. – Народен театър, г. III, № 48, 17.I.1937, с. 4.

125 Мир, г. XLII, № 10908, 27.XI.1936, с. 2; № 10909, 28.XI.1936, с. 2.

126 **К. И.** Кино-театър „Роял“. – Народен театър, г. III, № 48, 17.I.1937, с. 4.

127 Мир, г. XLIII, № 10964, 6.II.1937, с. 2.

Вернер Краус се опитва да надникне „зад кулисите“ на прочутия виенски храм на Мелпомена. Увлекателният разказ е плод на „гениалната режисура на Вили Форст“.

Първият художествен дублаж у нас

Също австрийска изработка и също филм с Олга Чехова е **„Маня“** („Manja Valewska“), охарактеризиран от Васил Гендов като „монопол на театър Роял“, а и прожектиран там на 19 април[128]. Седмичното филмово списание „Илюстровано кино“ пък го квалифицира като „първата европейска продукция с български говор“. Защото тъкмо покрай показа на тази драма, поставена от Йозеф Ровенски („Виенският майстор“ е раждан в Прага), тандемът Георги Парлапанов и Кирил Попов осъществява първия у нас художествено-артистичен дублаж. Оказва се, че филмът „Маня“ е на български език „от началото до край“, след като бива озвучен от актьорите на Народния театър Зорка Йорданова, Олга Кирчева, Милка Стубленска, Георги Стаматов, Асен Камбуров, Борис Ганчев, Аспарух Темелков и Христо Коджабашев, вещо ръководени от кинорежисьора Александър Вазов. „Европейските артисти са дублирани от достойни български колеги“ – уверява „Илюстровано кино“, допълвайки патриотично, че предимството на творбата „се състои в нейния български говор“. „Ето какъв нов свят на тонфилмовото изкуство, създаден от българи, ще видим на екрана“ – заключава възторжено изданието[129]. „Въпреки големия успех на филма тази система на превод на чужди филми на български език не се повтори вече у нас“ – спомня си Васил Гендов, който квалифицира дублирания **„Маня“** като „българска версия“ на „чужд филм“[130].

„Подписването на сръбско-българския пакт за вечно приятелство“

На 24 януари (неделя) Югославия и България сключват в Бел-

128 Софиорама: 1928–1948. Панорама на културния живот в столицата. Събития и документи. София, Институт за изследване на изкуствата, 2012, с. 191.

129 Първата европейска продукция с български говор. – Илюстровано кино, г. I, № 15, 1937, с. 5*

130 **Гендов, Васил.** Трънливият път на българския филм 1910–1940. Мемоари. София, Българска национална филмотека, Фабер, 2016, с. 261.

град „пакт за вечно приятелство и нерушим мир“, подписан от министър-председателите на двете страни Милан Стоядинович и Георги Кьосеиванов. На 8 февруари (понеделник) в „Роял“ е прожектиран репортажът **„Подписването на сръбско-българския пакт за вечно приятелство“**[131] – като „отделно филмче“ в „Световен преглед“, заснето най-вероятно от оператори на УФА. „Филмът представя сцени от пътуването, посрещането и пребиваването на министър-председателя и българската делегация в Белград, както и самото подписване“[132].

„Гергьовденски парад“

На 6 май бива тържествено честван Денят на храбростта. Пред официалния вход на сградата на Народното събрание под звуците на гвардейската музика дефилират представители на трите рода оръжие, жандармерия, инженерни части, трудоваци, опълченци, юнаци, скаути, колоездачи, „в хубав ред“ преминава и пожарната команда, над главите на множеството прелита „ято аероплани“… Този „величествен празник на българската войска“ привлича вниманието и на журналистическото войнство. „Фотографи и кинооператори от цяла Европа бяха нагласили своите апарати и заедно с целия народ трепетно очакваха задаването на първите военни колони“[133].

Работата на споменатите „кинооператори“ е дала резултат, за който на 24 юли пръв известява в. „Мир“ в рубриката си „Новини и съобщения“: „Тази сутрин в кино-театър „Роял“ пред поканени бе прожектиран филмът по Георгьовденския парад в София“[134]. На другия ден в. „Зора“ помества обширен текст, гласящ: „Вчера [24 юли] преди обед в кинотеатър „Роял“ пред ограничен брой поканени лица бе прожектиран за първи път филмът, представляващ последния Гергьовденски парад на войските на столичния гарнизон. В театъра присъствуваха: военния министър г. ген. Хр. Луков, началник щаба на армията ген. Пеев, началника на пловдивския гарнизон ген. Марков, ген.

131 Софиорама: 1928–1948. Панорама на културния живот в столицата. Събития и документи. София, Институт за изследване на изкуствата, 2012, с. 188.

132 Зора, г. XVIII, № 5295, 23.II.1937*, Днес, г. II, № 318, 1937, с. 6*

133 Мир, г. XLIII, № 11037, 7.V.1937, с. 2.

134 Мир, г. XLIII, № 11100, 24.VII.1937, с. 2.

Русев – директор на въздухоплаването, и полк. Байдев, от свитата на Н. В. Царя – Жечев, Бърдаров и други представители на печата. Филмът, който трае близо три четвърти час, е работен у нас при нашите доста примитивни условия за подобна работа. Въпреки това, той е много добър и издържан във всяко отношение. Режисурата и техническото ръководство е било в ръцете на Щаба на армията, музикалното на г. Божинов, а в снимането са се редували г. Темелков [Ангел Темелков е уредник на кинолабораторията при Държавното ученическо кино в София], Константинов, Мишкович, Балкански и други. Първата част на филма съдържа зарята с церемониали, но обогатени из миналото на нашата армия и нейните подвизи. Следва самият парад и предаването на новите знамена на армията от негово величество Царя, като тук почти всички снимки са направени много добре и са ефектни в всяко отношение. Към филма са прибавени още и прощаването със старите знамена в пехотните казарми. И тук преобладават мили сцени, които будят скъпи и хубави спомени. Доколкото знаем, филмът е предназначен за филмиране пред широките маси. Заслужава пълна похвала, защото филми от рода на горния са рядкост у нас, а са възпитателни във всяко отношение“[135].

„Широките маси“ също виждат филма, показан отново в „Роял“, но на 11 октомври[136]. Кинохрониката оцелява по друмищата на неумолимото време и днес, озаглавена **„Гергьовденски парад“** (762 м, 26 мин.) се съхранява в БНФ.

На 15 май в. „Мир“ съобщава: „Пръв в София театър Роял от снощи представя вече **„Тържествата по коронацията на английския крал“** – „тонфилм, снет от специалната служба на Фокс-Мувитон световен преглед“. Става дума за церемонията, състояла се само преди три дни (на 12 май), узаконила възкачването върху британския трон на крал Джордж VI. Рекламата уверява още, че репортажът е „изчерпателен, величествен, извънредно сполучлив“[137].

---

135 Последният Гергьовденски парад на филм. – Зора, г. XIX, № 5423, 25.VII.1937, с. 5*

136 Софиорама: 1928–1948. Панорама на културния живот в столицата. Събития и документи. София, Институт за изследване на изкуствата, 2012, с. 198.

137 Мир, г. XLIII, № 11044, 15.V.1937, с. 2.

1938

Нищо ново през годината, в която отново преобладават френските заглавия: **„Бурята“** с Мишел Морган, Жан-Луи Баро и Шарл Боайе, **„Крадец на жени“** на Абел Ганс, **„Затвор без решетки“** на Леонид Моги, **„Станционният надзирател“** на Виктор Туржански по едноименната повест на Пушкин с Ари Бор, **„Неапол под огнени целувки“** („Naples au baiser de feu“) с „прочутия тенор“ Тино Роси и Мишел Симон – „Великденската премиера на „Роял“, два филма на Морис Турньор – **„Патриот“** с Ари Бор и Пиер Реноар и **„Катя“** с Даниел Дарийо…

Европейската репертоарна политика продължават още италиано-германският **„Майчина песен“** на Кармине Галоне с певеца Бениамино Джили (един от най-великите тенори в историята на оперното изкуство) и чехословашкият **„Върху плаващия лед“** („Lidé na kře“) на Мартин Фрич с Лида Баарова (макар и славянка тя е слабост на Йозеф Гьобелс) – екранен пренос на едноименната пиеса на Вилхелм Вернер, номиниран за „Най-добър чуждестранен филм“ на V международен кинофестивал във Венеция.

Салонът продължава да бъде ползван за обществени мероприятия – учениците от III софийска прогимназия „Граф Игнатиев“ организират „забава-концерт“[138], ученичките от I софийска девическа гимназия изнасят своя „обичаен концерт“[139], Софийското градско просветно дружество свиква „обща педагогическа конференция“[140]…

1939

Програмацията на „Роял“ остава в рамките на традицията. Французите отново са начело: три криминално-шпионски филма с Вивиян Романс – **„Гибралтар“** на руския режисьор Фьодор Оцеп, **„Бялата робиня“** („L'Esclave blanche“) с Джон Лодж и **„Среднощно приключение“** („La Tradition de minuit“), два с Мишел Симон – **„По наклонена плоскост“** и **„Край Сена“** („Belle Étoile“) с Мег Лемоние и Жан-Пиер Омон, **„Огнена земя“** на Марсел Л'Ербие с Тито Скипа, **„Луиза“** на Абел Ганс с Грейс Мур, **„Сеньор Макс“** на Жан Реноар по „Човекът-звяр“ на Емил Зола със Симона Си-

138 Мир, *г.* XLIV, № 11292, 15.III.1938, с. 2.

139 Мир, *г.* XLIV, № 11307, 1.IV.1938, с. 2.

140 Мир, *г.* XLIV, № 11525, 28.XII.1938, с. 2.

мон и Жан Габен, **„След полунощ“** („Retour à l'aube“) по разказа „Между 6 и 6“ („Between 6 and 6“) на Вики Баум с Даниел Дарийо, **„Светлините на Париж“** с Тино Роси, **„Целомъдрената Сузана“** с Мег Лемоние, Ремю и Анри Гарà, **„Изстрел“** („Coups de feu“) по едноименната повест от 1830 на Пушкин с Мирей Бален, Реймон Руло и Еме Кларион…

„След седмия развод“ на Ернст Любич с Клодет Колбер и Гари Купър, **„Тайната на младия лекар“** („The Secret of Dr. Kildare“) с Лайънел Баримор и **„Съпружеска тройка“** („Wife, Husband and Friend“) с Лорета Йънг, Бини Барнс и Уорнър Бакстър са американски продукции, **„Севилският бръснар“** – испанска, а **„Циганката от пустата“** („Zwischen Strom und Steppe“) на Геза фон Болвари – германо-унгарска…

„Министър-председателят Кьосеиванов в Турция“

Като приложение „към програмата“ е прожектиран германският документален филм **„Модерната техника на ски спорта“**[141]. Появяват се и два български кинорепортажа: **„Министър-председателят Кьосеиванов в Турция“** и **„Големият Гергьовденски парад“**. От 16 до 21 март българският премиер Георги Кьосеиванов, придружаван от съпругата си, посещава официално Турция – Истанбул и столицата Анкара, където бива горещо посрещнат от президента (председателя на републиката) Исмет Иньоню, от министър-председателя на Турция и от министъра на външните работи. В Истанбул малобройната българска делегация отсяда в елитния хотел „Пера палас“, а в столицата гостите са настанени в хотел „Анкара палас“. За това, че част от визитата е била отразена от нечия кинокамера, свидетелства в. „Зора“[142]. Чий е бил снимачният апарат? Не се знае. Но се знае, че филмът е показан на 27 март в „Роял“[143].

Гергьовденският парад

„Големият Гергьовденски парад“ пък е отразявал традиционното шествие, с което на 6 май за пореден път е бил отбелязан

141 Мир, *г.* XLV, № 11814, 18.XII.1939, с. 2.

142 Зора, *г.* XX, № 5933, 28.III.1939, с. 3*

143 Софиорама: 1928–1948. Панорама на културния живот в столицата. Събития и документи. София, Институт за изследване на изкуствата, 2012, с. 226.

Денят на храбростта. В „Роял“ репортажът бива прожектиран на 22 май[144]. „Филмът е снет под ръководството на щаба на армията“ – уверява в. „Зора“[145], „той представлява величествена гледка“ – допълват пловдивските вестници „Борба“ и „Воля“, рекламирайки филма под титула **„Грандиозният Гергьовденски парад на 6 май т. г. в София“**[146].

1940

„Френската вълна“ продължава да залива „Роял“: **„Загубеният рай“** на Абел Ганс с Фернан Граве, **„Неумолима съдба“** („L'homme du Niger“) с Ари Бор и Виктор Франсен, **„Тя и двамата“** („Variétés“, 1935) с Анабела, Жан Габен и Фернан Граве, **„Буря над Париж“** („Tempête sur Paris“) с Арлети и Ерих фон Щрохайм, **„Една единствена нощ“** („Nuit de décembre“, 1939) с Рене Сен-Сир и Пиер Бланшар, **„Три валса“** – „по знаменитата комична оперета на Оскар Щраус“, **„Монмартър“** („Dédé la musique“) с Ани Верне и Албер Прежан, два филма с Едвиж Фьойер – комедията **„Емигрантката“** и драмата **„Забранено щастие“** („Sans lendemain“) с Жорж Риго… Покрай тези заглавия минава и документалният **„Последните дамски моди в Париж“**.

Холивуд представя **„Само ангелите имат крила“** на Хауърд Хоукс с Джин Артър и Кари Грант, романтичната комедия **„Веднъж се сал живей“** („You Can't Take It with You“, 1938) на Франк Капра с Джин Артър, Джеймс Стюарт и Лайънел Баримор, **„Певицата от кабарето“** („Born to Dance“, 1936) на МГМ с Вирджиния Брус, **„Танцьорката от Сан Диего“** с мексиканската звезда Долорес дел Рио, **„Крадла на мъже“** („The Amazing Mr. Williams“) с Джоан Блондел и Мелвин Дъглас, **„Райската птица“** („Hitting a New High“, 1937) на Раул Уолш с „чародейната колоратурна певица“ Лили Понс…

„Кралица Виктория“ („Victoria the Great“, 1937) е пищна английска историческа продукция с „гениалната Ана Нигъл (английската Сара Бернар)“, а **„Момичето от хотела“** („Das Abenteuer geht weiter“) е немска любовна мелодрама с Тео Линген, Паул Кемп и Рихард Романовски.

---

144 Пак там, с. 228.

145 Зора, г. XXI, № 5989, 3.VI.1939; № 6007, 25.VI.1939, с. 7*

146 Хроника. – Борба (Пловдив), г. XIX, № 5423, 1.VI.1939, с. 1; Дневни новини. – Воля (Пловдив), г. V, № 1206, 1.VI.1939, с. 1.

През април „Роял“ показва „към програмата“ репортажа **„Един от триумфите на Дан Колов“**[147], а през лятото управата на киното уверява, че „Роял“ е най-приятно охладения салон в София“[148].

1941

На 20 януари българското правителство слага край на своята политика на неутралитет, като решава страната ни да се присъедини към Тристранния пакт (военно-политическия съюз на Германия, Италия и Япония).

Законът за защита на нацията

От 23 януари влиза в сила Законът за защита на нацията, с който министър-председателят Богдан Филов търси разрешение на т. нар. „еврейски въпрос“. Разпоредбите на закона забраняват на лицата от еврейски произход да бъдат приемани за български поданици, да бъдат избираеми, да заемат държавни, общински и други служби, да се откупуват от военна служба… Постановени са ограничения за имотите, за професионалната и стопанската дейност, въвежда се извънреден данък върху еврейското имущество…

Законът за защита на нацията засяга пряко Жак Асеов, който още през 1940 започва ремонт на залата. Съставът на УС на „Театър Роял“ АД бива изцяло подменен. Негови нови членове стават Димитър Григориев, Димитър Тодоров и полковник Адам Трънка.

Въпреки това животът в киното продължава. Продължава и показът на френски филми: величествената историческа продукция **„Лионският куриер“** с Пиер Бланшар, възкресяваща „случка от времето на великата френска революция“, **„Госпожа Лафарж“** с Марсел Шантал, Пиер Реноар и Реймон Руло, **„Московски нощи“** по Пиер Беноа… Американски са музикалните **„Романс“** с Мелвин Дъглас и Грейс Мур („примадоната на нюйоркската Метрополитен опера“) и **„Момичето от север“** (1937) със Соня Хени и Тайрон Пауър, а и **„Парижката лудетина“** („The Rage of Paris“, 1938) на Хенри Костер с Даниел Дарийо.

147 Мир, г. XLVI, № 11906, 8.IV.1940, с. 2.

148 Мир, г. XLVI, № 11984, 15.VII.1940, с. 2.

Германски и унгарски филми

С присъединяването ни към Пакта чувствително нараства броят на германските (предимно на „Тобис“) и унгарските филми: биографичния **„Бах“** („Friedemann Bach“) на продуцента Густаф Грюндгенс (немски режисьор и актьор – първообраза на главния герой на филма **„Мефисто“** на Ищван Сабо), „джазовата оперета“ **„Само ти“** с Паул Кемп, **„Аз обвинявам“** с Паул Хартман, комедията **„Каприоли“** („Kapriolen“, 1937) със съпружеската двойка Мариане Хопе и Густаф Грюндгенс, **„Две жени вкъщи“** с Рожи Баршони и Маргита Дайка, „елегантната салонна драма“ **„Дъщерята на Негово Превъзходителство“** с „очарователната“ Зита Селецка („най-блестящата звезда на Будапеща“), **„Елате на първи“** с Пал Явор и Антал Пагер…

В „Роял“ сравнително редовно се прожектират и германски кинопрегледи – като випуските на „Световен тонпреглед УФА“, показващи влизането на германските войски в Белград, Загреб и Солун, превземането на Атина, напредването на немци и италианци през Македония… Там на 12 май бива показан и репортажът **„Н. В. Цар Борис на посещението при г. Хитлер в германската главна квартира“**[149].

„Български орли“

На 15 септември (понеделник) в кино „Роял“[150] (но още в „Модерен театър“ и „Пачев“) се състои премиера на патриотичния **„Български орли“** на Борис Борозанов. В него участват актьорите Ирина Тасева, Никола Икономов, Кирил Василев, Йордан Сейков, Зора Огнева, която изпълнява романса „Любовта е дим от папироса“ по текст на Яна Язова… **„Български орли“** очевидно има успех, защото се задържа до 27 септември[151] върху екрана на „Роял“.

Отново български кинопрегледи

„Едва в навечерието на Новата 1941 г. дирекцията на кино „Роял“ пуска друг тон-филмов преглед. И него сполетява съдбата на предишните – пише киноисторикът Александър Алексан-

149 Мир, г. XLVII, № 12227, 12.V.1941, с. 3.

150 Мир, г. XLVII, № 12329, 15.IX.1941, с. 4.

151 Мир, г. XLVII, № 12340, 27.IX.1941, с. 4.

дров в статията си „Документално кино 1910–1944“. – Няколко месеца по-късно група кинодейци начело с Б. Грежов започват снимането на собствен киножурнал. След първите няколко броя той преминава в ръцете на контролираната от държавата фондация „Българско дело“ и става проводник на официалната политика. Кинопрегледът „Българско дело“ излиза чак до 9 септември“[152]. За съжаление, никъде в пресата от тази година не се споменава за български кинопрегледи в „Роял“.

Но в БНФ се съхранява кинопреглед на „Арфа-филм“ – „командитно дружество Борис Иванов“ за производство на „български звукови филми“, „обществени и стопански филмови хроники“ и „търговски филмови реклами“. Той съдържа три обекта: честването на празника на мини „Перник“ – 1 ноември 1940, наводнението в Свиленград и отбелязването на Никулден (на 19 декември тогава) – патронния празник на българските търговци[153]. На 31 март 1941 е учредена Фондация „Българско дело“. В рамките на тази пропагандна институция бива обособен отдел „Филми“, който подхваща същинска работа (производството на кинопрегледи) чак през 1942. Дотогава обаче фондацията означава със своята емблема 25 кинопрегледа от 1941, без те да са „нейна собственост и всъщност отразяват все още дейността само на филмовия и издателския отдел на Дирекцията на националната пропаганда“[154] (основана на 7 март 1941). Така „Българско дело“ наследява филмите на Дирекцията, като поема задължението да ги разпространява.

---

152 **Александров, Александър.** Документално кино 1910–1944. – Киноработник, 1979, № 5, с. 22.

153 Празникът е отбелязан тържествено в цялата страна – с молебени и манифестации. В София шествието, в което вземат „участие няколко хиляди търговци“, спира пред театър „Роял, „където се състоя голямо публично събрание“ – уверява в. „Мир“ (г. XLVI, № 12115, 19.XII.1940, с. 2).

154 **Пискова, Марияна.** Фондация „Българско дело“ (1941–1948) – идеи и предпоставки за създаване на държавен фото- и киноархив. В: История, образование, континуитет и промяна (сборник материали от научната конференция „Континуитет и промяна в историята“, посветена на проф. Йордан Шопов), Благоевград, УИ ЮЗУ „Неофит Рилски“, 2004, с. 102–103 (https://www.researchgate.net/profile/Mariyana-Piskova/publication/316255997_Fondacia_Blgarsko_delo_1941-1948_-_idei_i_predpostavki_za_szdavane_na_drzaven_foto-_i_kinoarhiv/links/58fb1c75a6fdccde9894887a/Fondacia-Blgarsko-delo-1941-1948-idei-i-predpostavki-za-szdavane-na-drzaven-foto-i-kinoarhiv.pdf)

„Творчески ръководител на кинохрониката е Борис Грежов“[155], който през 1941 привлича за работа четирима оператори: Стефан Петров, Петър Юрицин (заснел споменатия **„Български орли“**), Георги Парлапанов и Асен Чобанов[156]. Предполагам, че това е съставът на онази „група кинодейци“, които „начело с Б. Грежов започват снимането на собствен киножурнал“, а и осъществяват кинопрегледите на споменатата „Арфа-филм“.

1942

През годината киното рекламира в най-авторитетните софийски вестници – „Заря“, „Зора“, „Мир“, „Утро“…

Филми на Тристранния пакт

Изброените всекидневници свидетелстват, че в „Роял“ германските филми се ширят на воля: **„Танц с кайзера“** на Георг Якоби с Марика Рьок – задържал се на екрана цели три седмици, **„Валсов сън“** на Геза фон Болвари с Магда Шнайдер, Вили Форст и Тео Линген, „изящната“ съвременна драма **„Жената с две лица“** – жизнерадостен спектакъл, по време „на всички представления“ на който „свири Джаз Овчаров“, **„Великият крал“** с Густав Фрьолих и Паул Вегенер – историческа суперпродукция за Фридрих Велики, **„Когато вятърът си играе“** – по едноименната комедия на Джовакино Форцано (поставена в Народния театър предишната година[157]), приказките **„Котаракът в чизми“** и **„Жабешкият цар“** по Братя Грим, **„Така ми харесваш“** с Густи Хубер и Волф Албах Рети, **„Виена, само ти“** с Магда Шнайдер, цветният **„Златният град“** на Файт Харлан със съпругата му Кристина Зьодербаум, фаворитът на филмовия фестивал във Венеция през 1942, заснет в Златна Прага…

Не са малко на брой и унгарските заглавия: комедиите с Клара Толнай **„Цяла нощ бъркотии“** и **„Дяволът не спи“**, чиито прожекции също биват съпровождани от музиката на „Джаз Овчаров“, **„Дом без деца“** с Антал Пагер, **„Студентска любов“**…

---

155 **Иванова, Димитрина.** Кинохрониката на Фондация „Българско дело“. – Кино и време, № 27, 1989, с. 149.

156 Пак там.

157 „Когато вятърът си играе“ е комедия в 6 картини от Джовакино Форцано, преведена и поставена върху сцената на Народния театър от Хрисан Цанков, премиерата е на 21.X.1941. Играна е 76 пъти в периода 1941–1944.

„Вихърът“ и **„Последно прости“** представят италианската кинематография, **„Великата любов“** и **„Изпитание в брака“** („På Solsidan“, 1936) с Ингрид Бергман и Ларс Хансон – шведската, а безкрайно духовитата комедия **„Близнаците“** („Les Jumeaux de Brighton“, 1936) с Ремю и Мишел Симон – френската…

Посещението на Марика Рьок и Георг Якоби в София

Голямото събитие обаче се случва в края на годината, когато семейната двойка Георг Якоби (германски режисьор, заснел у нас през март 1916 филма **„Богдан Стимов“**) и Марика Рьок посещават София, за да представят новия си филм **„Възлюби ме!“** („Hab mich lieb!“), чийто режисьор е Харалд Браун, сценарист – Якоби, а изпълнителка на главната роля – Марика Рьок (германска актриса и певица от унгарски произход, любимка на Хитлер, подозирана след войната, че заедно със съпруга си са били агенти на КГБ[158]). Тъкмо с „участието на прочутата германска киноартистка“ на 30 декември (сряда) от 11.00 часà в кинотеатър „Роял“ се състои „благотворително матине“, приходите от което отиват „в полза на Соф. Червен кръст“[159]. На артистично-музикалното утро присъства и царица Йоанна, която „благоволява“ да приеме в ложата си актрисата и да беседва с нея[160]. По това време в „Роял“ със „стихиен“ успех се „играе“ филмът **„Златният град“**, който дирекцията на киното снема от екрана[161], където на 31 декември 1942 грейва **„Възлюби ме!“**[162], за да се задържи там, и то „при претъпкан салон“[163], повече от три седмици – до 23.I.1943 включително[164].

Освен документалния **„Пеещa Германия“**, показващ пейзажи из страната, „към програмата“ в „Роял“ биват демонстрирани

158 https://pogled.info/svetoven/nemska-aktrisa-i-pevitsa-lyubimka-na-hitler-se-okazala-savetska-razuznavachka.91594 ; https://www.focus.de/kultur/vermischtes/marika-roekk-war-marika-roekk-eine-sowjet-spionin_id_6674371.html

159 Театър, концерти и забави. – Мир, *г.* XLVIII, № 12707, 29.XII.1942, с. 2.

160 Марика Рьок в София. – Филм, *г.* I, № 12, 15–30.I.1943, с. 16.

161 Мир, *г.* XLVIII, № 12700, 21.XII.1942, с. 2.

162 Театър и кино. – Мир, *г.* XLVIII, № 12709, 31.XII.1942, с. 4.

163 Марика Рьок в София. – Филм, *г.* I, № 12, 15–30.I.1943, с. 16.

164 Театър и кино. – Мир, *г.* XLIX, № 12725, 23.I.1943, с. 4.

и кинопрегледи: „български и „УФА“ монпрегледи“[165], „редовните седмични монпрегледи: български и „УФА“[166], „редовните седмични монпрегледи“[167]… Само това е информацията, предлагана от в. „Мир“, но е известно, че през 1942 Фондация „Българско дело“ произвежда в по 3–6 копия 52 кинопрегледа[168] (от № 26 до № 77)[169].

1943

Съгласно Закона за защита на нацията акционерно дружество „Роял“ преминава в принудителна ликвидация – уверява кратката история на кинотеатъра, публикувана в сайта на Театър „Българска армия“[170]. Това обаче не прекратява дейността на киното, в което регулярно продължава прожектирането на „шарени“ филми. Немски са **„Дизел“** на Герхард Лампрехт с Паул Вегенер, **„Фронтов театър“**, суперпродукцията **„Титаник“**, възкресяваща „най-голямата в историята морска катастрофа с атлантическия гигант“, **„Голямата игра“** с участието на Мария Андергаст, „както и на прославения германския национален футболен тим“[171], а австрийски – **„Жената на другия“** („Die Frau des anderen“, 1937) и **„Моцарт“** („Wen die Gàtter lieben“) на Карл Хартъл – исторически живописи на Волфганг Амадеус Моцарт…

Мощното тогава унгарско кино бива представено от **„Под моста“** с Гюла Чортош и Мария Лазар („по едноименната пиеса, представена с грамаден успех в Народния театър“[172]) и

165 Мир, г. XLVIII, № 12630, 28.IX.1942, с. 3.

166 Мир, г. XLVIII, № 12641, 12.X.1942, с. 2.

167 Мир, г. XLVIII, № 12665, 9.XI.1942, с. 3.

168 **Пискова, Марияна.** Българският държавен киноархив. В: 75 години наука, мъдрост и достойнство, събрани в един живот (сборник в чест на проф. Дойно Дойнов). София, 2004, с. 297–312 (https://electronic-library.org/articles/Article_0063.html)

169 Всички кинопрегледи на Фондация „Българско дело“ се съхраняват в БНФ, където са филмографски обработени и анотирани.

170 Театър Българска армия. За нас. – http://www.tba.art.bg/%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%81_1_5

171 Мир, г. XLIX, № 12890, 16.VIII.1943, с. 2.

172 „Под моста“ е унгарска пиеса в 6 картини от Ото Индиг, преведена на български от Константин Белчев. Постановката ѝ в Народния театър е дело на Юрий Яковлев, премиерата е на 27.X.1934. Играна е 26 пъти в периода 1934–1935.

комедията **„Граждански брак“** с Мики Ердели, Гюла Габош, Мария Естерхази, Гюла Чортош и Имре Радай. Италианската кинематография, която също преуспява по това време, предлага шпионския **„Документ Z-3“** („Documento Z-3“) или **„Белград в пламъци“** на Алфредо Гуарини със съпругата му Иза Миранда, **„Съпрузите“** с Амедео Назари и Мариела Лоти, комедията на „белите телефони“ **„По следите на съпругата“** („L'avventuriera del piano di sopra“, 1941) на Рафаело Матарацо с „неподражаемия комик“ Витторио де Сика и Клара Каламаи, драмата **„Изповед“** („Confessione“) с Паола Барбара и германския киноактьор Фридрих Бенфер, **„В пламъка на живота“** („Sissignora“) с раждената в Аржентина Мария Денис и двете сестри италианки Ема и Ирма Граматика…

Франция демонстрира фина режисура и превъзходни актьори с **„Дъщерята на кладенчаря“** („La fille du puisatier“, 1940) на Марсел Паньол (първият кинаджия, приет за член на Френската академия) с Ремю и Фернандел, **„Прищевки“** („Caprices“) с Даниел Дарийо и Албер Прежан, **„Анета и русата дама“** („Annette et la dame blonde“) с „любимеца“ Анри Гарà и „палавата“ Луиза Карлети. Холивуд пристъпва еднократно, но с трясък – **„Вечната Ева“** („It Started with Eve“, 1941) на Хенри Костер с Диана Дърбин и Чарлс Лотън.

Кинохроники на Фондация „Българско дело“

През жегите салонът продължава да „се охлаждава“[173], „към програмата“ на „Роял“ продължават да се притурят „редовните седмични топпрегледи“[174] – най-вероятно тези на Фондация „Българско дело“, чийто филмов отдел произвежда през годината 46 кинопрегледа (от № 78 до № 123), съдържащи общо 224 обекта[175]. Един от тях бива посочен в рекламите – **„Великденски ски-излет“**[176], а за друг индиректно свидетелства кратко съобщение в „Мир“: „Моменти от състезанията между бълг. и

173 Мир, *г.* XLIX, № 12890, № 16.VIII.1943, с. 2.

174 Мир, *г.* XLIX, № 12830, 7.VI.1943, с. 2; № 12842, 21.VI.1943, с. 2; № 12890, 16.VIII.1943, с. 2

175 **Иванова, Димитрина.** Кинохрониката на Фондация „Българско дело“. – Кино и време, № 27, 1989, с. 177.

176 Мир, *г.* XLIX, № 12800, 24.IV.1943, с. 3.

румънски шахматисти в Русе бяха филмирани от пратеник на филмовата служба „Българ. дело“. Снимките са вече готови и те започват да се прожектират от днес в столичните кино-театри в тон-прегледа на „Българ. дело“[177].

Но най-грандиозната лента на фондацията (с дължина 2500 м) е документалният филм **„Цар Борис III Обединител“**[178] – кинематографичен поклон пред паметта на починалия на 28 август български владетел, припомнящ неговата дейност приживе, проследяващ величественото поклонение пред тленните му останки, поставянето им върху открит вагон и пътуването на траурния влак от централната софийска гара до Кочериново, полагането на ковчега в църквата на Рилския манастир и накрая показващ царския гроб… От 13 септември филмът бива прожектиран в столичните кина „Роял“, „Балкан“, „Европа“, „Славянска беседа“, „Модерен театър“ и „Царя“[179].

В разгара на лятото в. „Народен театър“ известява, че „Дилков – Григориев А. Д. София, Раковски 98[180], тел. 42-73. Театър Роял“ предлага „щок от избрани изящни филми“[181] – съобщение, което най-вероятно е плод на споменатата „принудителна ликвидация“.

1944

Въпреки че България се присъединява към Тристранния пакт, наши войски не вземат пряко участие в бойните действия. Но в края на 1941 (на 14 декември) страната ни обявява „символична война“ на Обединеното кралство и САЩ. Англо-американците очевидно не си падат по „символизма“ и приемат предизвика-

177 Шахматната среща на филм. – Мир, *г.* XLIX, № 12830, 7.VI.1943, с. 4.

178 Филмът „Цар Борис III Обединител“ (1943) може да бъде видян на адрес: https://dvoretz-vrana.bg/%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BE/%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%8C-%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8A-iii-%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%8A-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC/

179 Мир, *г.* XLIX, № 12915, 13.IX.1943, с. 2.

180 Адресът е променен вероятно поради урбанистичните промени, претърпени от улицата през годините.

181 Народен театър, *г.* VII, № 126–127, 29.VII.1943, с. 8.

телството доста прагматично – военновъздушните им сили започват поредица от нападения върху царството и предимно над София.

Бомби над София

На 10 януари сградата на „Театър „Българска армия“ е „бомбардирана и силно пострадала“ – твърди сайтът на Мелпоменовия храм[182]. Наистина на тази дата 40 самолета хвърлят 180 бомби над столицата, но едва ли точно тогава зданието на „Роял“ бива ударено сериозно. Защото в средата на февруари в. „Мир“ информира, че там „се играе“ германо-испанският мюзикъл **„Кармен“** („Carmen (la de Triana)“, 1938) с родената в Буенос Айрес певица и актриса Империо Аржентина[183].

София е нападната откъм небето отново и на 16 март, когато са разрушени 72 сгради (50 самолета пускат над 4000 запалителни бомби); и на 17 март – от около 25 бомбардировача; и на 24 март (40 самолета); и на 29 март… Но най-тежкият удар е нанесен на 30 март – тогава около 450 бомбардировача Б-17, Б-24 и Б-25, придружени от 150 изтребителя, разстилат над града ни истински „бомбен килим“… Равносметката от въздушните атаки е печална – над 4000 убити и още толкова „безследно изчезнали“, само в София са разрушени 12 657 жилищни и обществени сгради (увредените в една или друга степен са в пъти повече). Сред тях тежко пострадали са Народният театър и Зала „България“, а напълно разрушени – Казиното (най-представителната постройка в стил сецесион, издигната още в 1908 от арх. Наум Торбов) и Домът на изкуството и печата (дом на художниците), въздигал се на югоизточния ъгъл между улиците „Раковски“ и „Граф Игнатиев“ (монументална сграда със зали за художествени изложби, театър, концерти, сказки, клуб). Не са пощадени кината „Одеон“, „Пачев“, „Феникс“ и „Арда“ (едно с едноименната улица, на която то се е намирало!)…

Относно съдбата на „Роял“ задочно информира в. „Мир“, разгласявайки на 11 декември новината за предстоящото откриване на „най-голямото кино в София“ – „Художествен кинотеатър“,

182 Театър Българска армия. За нас. – http://www.tba.art.bg/%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%81_1_5

183 Мир, г. L, № 13030, 15.II.1944, с. 2.

приютил се в залата на Художествения оперетен театър (която двете институции ползват, редувайки се). „Приготовленията са на привършване – твърди всекидневникът. – Монтирана е най-добрата кинопрожекционна апаратура в България – тази на изгорелия при бомбардировките театър Роял, която апаратура по чудо можа да бъде спасена от пожара“[184]. Оказва се, че инсталираните още през лятото на 1932 „най-модерни апарати за прожектиране на говорящи и музикални филми“ дори след 12 години остават „най-добрата кинопрожекционна апаратура в България“!

1945

Дирекцията за възстановяване на София взема решение за цялостно изграждане на сградата в автентичния ѝ вид, в периода април–октомври тя е основно ремонтирана и реквизирана в полза на Фондация „Милиционерско дело“[185].

1946

В началото на годината Съюзът на филмовите дейци при Камарата на народната култура поема „благородната инициатива да се устрои юбилейно честване на създателя на българския филм по случай 35-годишната му неуморна дейност в областта на българския филм. Честването ще стане на 13 януари 1946 г. в театър „Балкан“ при изработена за случая програма“[186]. Юбилярът е Васил Гендов, а председател на Юбилейния комитет – Кирил Петров. Тъкмо той събира от филмодатели и кинопритежатели дарения в размер на 132 000 лева, които лично предава („срещу подпис“) на Васил Гендов – „създателя на българския филм“. Кирил Петров изготвя и списък на дарителите, съхраняван днес в БНФ. В него всред всички 26 личности и институции (предимно кина) фигурира (под № 6) и наименованието „Театър „Роял“-София“, срещу което бива изписано – „фирмата в ликвидация“.

184 Мир, *г.* LI, № 13112, 11.XII.1944, с. 2.

185 Театър Българска армия. За нас. – http://www.tba.art.bg/%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%81_1_5

186 Земеделско знаме, *г.* XXIV, № 76, 12.XII.1945, с. 3.

1947

„На 2 август [1947] стана официалното откриване на новия софийски кинотеатър „Република“ на Фондация „Милиционерско дело“ – известява на 25 август сп. Кино и фото“. – Присъствуваха временният председател на републиката г. Васил Коларов, министри, общественици и културни работници. Произнесе реч главният секретар на М-во на вътрешните работи – г. проф. Евгени Каменов, който изтъкна културните постижения при Дирекция на милицията – хор, оркестър, танцова група, кинотеатър и др. като характерна проява на новото време, на новата народно-демократическа общественост и култура. Художественият колектив – хор и оркестър – при Дирекция на народната милиция изпълни художествена програма, след което бе прожектирана кинокартината „Глинка“. Новият софийски кинотеатър „Република“ всъщност е старият софийски кинотеатър „Роял“, разтворил за пръв път врати преди повече от 20 години.

1948

На 5 април в „Държавен вестник“ (№ 78) бива обнародван Законът за кинематографията – революционен, безпрекословен, комунистически (мнозина историци маркират с него началото на „социалистическото кино“ у нас). С него кинематографичното дело в страната става монопол на държавата, киноразпространението и филмовото производство са напълно национализирани. Фондация „Българско дело“ е трансформирана в държавното предприятие „Българска кинематография“ при Комитета за наука, изкуство и култура (КНИК) с председател Вълко Червенков. Според този закон кино „Роял“ бива национализирано, а съгласно Закона за отчуждаване на едрата градска покрита и недвижима собственост са одържавени и горните етажи на сградата.

1950

Създаден е Драматичен театър към Централния дом на народната армия (днешния Централен военен клуб), просъществувал до наши дни под различни имена: „Театър на народната армия“, „Театър на въоръжените сили“, Театър „Народна сцена“, „Театър на българската армия“, Театър „Българска армия“ (от 2000 до днес)[187].

187 Пак там.

1952

Пълномощниците на Жак Асеов подават молба до Софийския областен съд за прекратяване дейността на „Театър Роял“ АД[188]. Така се закрива една страница от биографията на „Раковски“ № 98, но пък се отваря цяла нова глава. Самият Асеов продава имотите си и се преселва в САЩ.

1982

На 27 октомври в Ню Йорк си отива от белия свят 86-годишният бивш собственик на кино „Роял“, уважаван и обичан от служителите си, благодетел и меценат, масон и ротарианец, милионер и социалдемократ, влязъл първоначално в полезрението на отдел „Държавна сигурност“ при полицията, а впоследствие на Държавна сигурност към новосъздадената Народна милиция…

Забележка: Цитатите от информационните източници, отбелязани в библиографията със звездичка (*), са според 20-томния алманах „Сборник материали из историята на българското кино, поместени в периодичния печат, излизал в България през периода 1890 г. до 9.IX.1944 г.“ (Пловдив, 1976–1978), чиито съставители са **Костадин Костов** и **Магда Костова** (Портфейл БНФ).

188 Пак там.

Ил. 1. Метаморфозите на кино „Роял“ през годините

Ил. 2. Кореспонденцията в букурещкото сп. „Синема" от 1 март 1927

Ил. 3. „Роял" и „Модерен театър" показват най-рано „оригинални снимки" от Земетресението

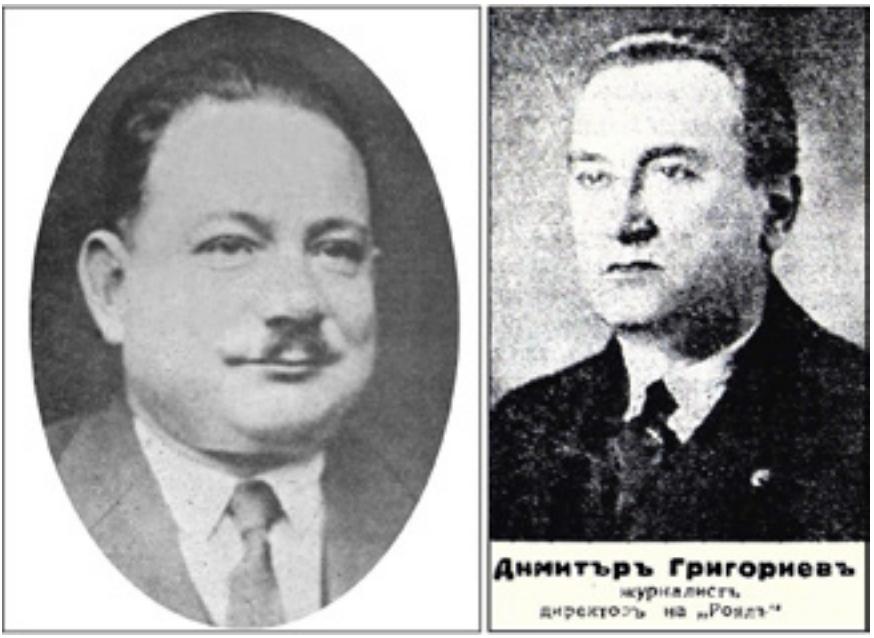
Ил. 4. Българските игрални филми, прожектирани в „Роял“

Ил. 5. Оркестърът на Коста Киров

Ил. 6. В „Роял“ често гостуват членове на царското семейство (царица Йоанна и княгиня Евдокия – 8.I.1931), провеждат се събрания на обществени организации

Ил. 7. Жак Хаим Асеов (1896–1982) – собственикът на „Роял“ от 1933 до 1941, и неговият приемник Димитър Григориев

Ил. 8. Върху екрана на „Роял" зрителят е видял тържествата по случай 1000-годишнината от Симеоновата епоха, гостуването на Исмет паша и Ружди бей в България, посещението на унгарският министър-председател г. Гьомбьош в София и визитата на министър-председателя Георги Кьосеиванов в Турция

Ил. 9. Плакати на „Маня“ – филмът, за който е направен първият художествен дублаж у нас

Ил. 10. Кадри от кинохрониката „Гергьовденският парад“ (1937)

Ил. 11. Списанията посвещават цели страници на събитието, а фотографиите в тях проследяват посещението на Марика Рьок и Георг Якоби в София, включително и гостуването им в кино „Роял“

Ил. 12. Кадри от филма „Цар Борис III Обединител“ (1943)

3. „ХЕМУС“ – КИНО, КОЕТО „УДОВЛЕТВОРЯВА ЖЕЛАНИЯТА НА СВОЯТА ПУБЛИКА“

1928: Началото

Разтворило за пръв път врати на 4 ноември 1928 (неделя), кино „Хемус“ се помещава в сутерена на Железничаро-пощенския дом (палата), новопостроен на площад „Възраждане“ – „срещу Кооперативния театър“ (бившия „Ренесанс“, 1919 – 1922). Поради неговото местонахождение – ъгъла между бул. „Христо Ботев“ и ул. „Княгиня Клементина“ (сегашния бул. „Александър Стамболийски“), адресът му бива посочван в периодичния печат ту като № 52 на булеварда, ту като № 48 на улицата.

Проектант на сградата е арх. Ангел Момов, а „декоратор“ на кинозалата („една от най-луксозните“ на София) е художникът Александър Миленков – сценограф на Народния театър. Салонът на „Хемус“ (според пресата) е „обширен и всякога добре отоплен“, защото киното има „парно отопление“. То притежава „един от най-добрите столични оркестри“, ръководен от Първан Николов – „дългогодишен диригент при театър „Одеон“, разполага с „модерна проветрителна инсталация“ и „феерично транспарентно осветление“ – „единствено по рода си в София“, предлага „обширна чакалня с добре уреден бюфет“…

Под „собственото управление“ на „Хемус филм“ АД

През ноември 1928 кино „Хемус“, наричано още „театър“, става „изключителна собственост“ на „Хемус филм“ – акционерно дружество за разпространение на филми в България (ул. „Бенковска“ № 10, тел. 38-71), включително и тези на американската компания „Метро-Голдуин-Майер“ (МГМ). По това време капиталът на дружеството възлиза на половин милион лева, разпределен на 50 акции от по 10 000 лева всяка. Най-голям дял от него притежава коренякът софиянец Петър Имаретски (ул. „Преспа“, № 2) – 200 000 лева. „Хемус филм“, чийто директор е Нейко Коралов, доставя филми за много кина, сред които са и софийските асове „Модерен театър“, „Роял“ и „Пачев“.

„Тържественото откриване“ става с „Пазарът на любовта“ с Били Дъв (Billie Dove) – популяризаторката на прическата със завити кръгли кичури, наричани „билидъви“. След него започват редовите всекидневни прожекции, които обикновено са четири на ден, като началните им часове са 16.30, 18.00, 20.30 и 22.00. До края на годината пред аудиторията на киното се изреждат филмите: „Божествената жена“ с Грета Гарбо, романтичният

„Валенция“ („Валенша“/„Valencia“, 1926) с Мей Мъри (Mae Murray), „Студентската любов на един принц“ с Норма Шиърър (Norma Shearer) и Рамон Новаро (по пиесата „Старият Хайделберг“ на Вилхелм Фьорстер), „Идиот“ („Mockery“, 1927) с Лон Чейни, превъплъщаващ образа на сибирския мужик Сергей, немският „Фотограф на сърце“ с Хари Лидке, военният „Блиц на фронта“, детективската комедия „Горилата“ и сензационният „Зад Китайската стена“…

1929 – 1931: Филмите

Кино „Хемус“ остава под „собственото управление“ на „Хемус филм“ АД и в периода 1929 – 1931, през който върху екрана му продължава парадът на звездите: Грета Гарбо в две продукции на МГМ – „Ана Каренина“ („Love“) и „Целувка, която убива“ (последния ням филм на актрисата), Норма Шиърър (съпругата на Ървинг Талберг, тогавашния шеф на продуцентския отдел на МГМ) в „Силата на греха“, „Женско правосъдие“ и комедията „Галантната авантюра на една пансионерка“, Джоан Крауфорд в „Капитан Твист“ („Across to Singapore“), „Роз-Мари“ и „Бродуей ревю“, Норма Талмидж („Дамата с камелиите“), Ана Мей Уонг („Капитан Твист“), Били Дъв („великолепната суперпродукция“ „Жълтата лилия“, „Откраднатата невеста“, „Сърцето на субретката“, „За какво копнее една хубава жена“ и „Влизане в рая“), италианката Мария Якобини в „Белите робини“ („Die Frauengasse von Algier“ на УФА), полякинята Лия Мара („Днес танцува Мариета“ и „Мери Лу“), чехкинята Ани Ондра („Лени, 16-годишната“)…

Сред актьорите „греят“: Джон Гилбърт („Ана Каренина“ и „Казаци“ – заснет от МГМ по Л. Н. Толстой), Рамон Новаро („Капитан Твист“, „Бел Ами“ и „Белите нощи“), Лон Чейни в „Палячи“ („Laugh, Clown, Laugh“) и „Любов и престъпление“, Джон Баримор като Шерлок Холмс в „Д-р Мориарти“, Милтън Силс („Когато авиаторите любят“), Тим Маккой („Неустрашимият каубой“), австрийците Паул Рихтер („Под звуците на чардаша“ – „романтична балада“), Оскар Марион („Две червени рози – една целувка нежна“ – „разкошна суперпродукция“) и Фриц Кортнер („Маркиз Д’Еон“), сърбинът Иван Петрович („Градината на Аллаха“)…

Някои от демонстрираните в „Хемус“ филми са работа на режисьори като Виктор Шьострьом – „Божествената жена“, Кинг Видор – „Един от тълпата“ („The Crowd“) на МГМ, Жак Фейдер

(„Целувка, която убива“), Ернст Любич („Студентската любов на един принц“), Фред Нибло („Дамата с камелиите“), Александър Корда („Откраднатата невеста“), Фридрих Целник (съпруга на Лия Мара) – „Днес танцува Мариета“ и „Мери Лу“, Карл Грюне („Маркиз Д’Еон“)…

Покрай „блокбастърите“ преминават и десетки „редови“ филми: „Отивам в Париж… за развод“, „Розата от златния запад“, „Даряваме ти всичко, каквото пожелаеш“, „Гневът на султаните“ – „цветен от началото до края“…

Инициативи и мероприятия

Ведно с организацията на първите прожекции управата на „Хемус“ подхваща в пресата скромна рекламна кампания, отпечатва върху страниците на сп. „Нашето кино“ специални „марки“, даващи на притежателите им право на „намален вход“ за „дневните и втори вечерни представления всеки ден“. Такива купони (талони) изданието продължава да предлага и през 1929 – този път отстъпката е „50% за всички делнични представления“. На 12 май 1929 от 10.00 часà в „Хемус“ бива открит конгресът на Българския железничарски съюз – с реч на Иван Биновски, председателя на БЖС. По това време („според отчета“) членовете на организацията са 3915, а бюджетът ù е „около 1 мил. лв. годишно“. Дебатите продължават и на 13-и, когато форумът бива закрит. На 1 януари 1930 там гостува Българският киноуниверситет – със сказка на г. Чукалов и прожекция на филма „Черният материк“. „Научаваме се – оптимистично известява на 23 май 1930 „Нашето кино“, – че… в най-скоро време като звукови ще се преустроят и кината: „Хемус“ и „Опера“. По същото време бюфетът на „Хемус“ се дава под наем, а самият „театър“ обявява, че „търси да наеме един добре запазен хармониум“.

Според киноисторика Александър Александров месторазположението на „Хемус“ му позволява да „обслужва предимно един постоянен контингент от зрители в пролетарските квартали „Коньовица“ и „Банишора“. Въпреки това киното не се превръща нито в „пролетарско“, нито в „квартално“ – поради качествения си репертоар. Затова пък си остава „второекранно“ – по-голяма част от прожектираните в него филми се показват първо в „централните“ кинотеатри и чак след това биват прожектирани в „Хемус“. Александров цитира и „един отзив“ от 1928 на

„сериозното списание „Кинопреглед“ (по това време софийско издание с такова наименование не съществува), уверяващ, че киното „някак си умее да се нагажда и удовлетворява желанията на своята публика“, че има сред нея „успех“, на който понякога завиждат и другите театри“.

На 5 януари 1931 (понеделник) в „Хемус“ се състои „тържествената премиера на грандиозната суперпродукция“ „Трябва ли жената да стане майка?“ – „социален филм“ с участието на българката Ива Ваня, който „третира една от най-актюелните проблеми на днешното време – въпроса за материнството“. На „втория ден на Коледа“ (8 януари от 10.00 часà) там бива устроено „злободневно кино-хумористично утро“. В края на месеца (29 – 31) е показан „Белите нощи“, а на 3 февруари – „Влизане в рая“. След тази дата рекламите за киното престават да се появяват в софийския печат…

1931 – 1933: „Искра“

„Хемус“ затваря врати, но от 14 ноември 1931 в салона на Железничаро-пощенския дом започва да функционира кино „Искра“. „Хемус“ прекратява (но не завинаги) дейността си навярно поради финансово-техническите проблеми, възникнали във връзка с навлизането на звука в кината и нуждата от тяхното преоборудване. Междувременно настъпват промени и в „Хемус филм“ – стопанисвалото дотогава кино „Хемус“ акционерно дружество за разпространение на филми в България. Неговият директор Нейко Коралов открива свое кино – „Феникс“ – на 7 март 1930 на бул. „Княз Александър Дондуков“ № 43. В началото на 1931 Петър Хр. Имаретски (1875 – 4.I.1940) пък бива анонсиран като шеф на фирмата „Национал филм“.

Откриването на „Искра“ става с „великолепната премиера“ „Студентски години“ (Германия). В продължение на близо година киното показва само неми филми – „Нейният многострадален път“ (СССР) с Ема Цесарская, „Повика на греха“, „Малката робиня“ („Die kleine Sklavin“)… Оркестърът бива ръководен от Иван Попов – „бившия диригент при Модерния Театър“, прожекциите запазват вече установената от „Хемус“ цикличност, а цените на билетите варират от 5 до 21 лева. На следващата есен обаче кино „Искра“ се сдобива с „двойна съвършена тонова апаратура“ („най-усъвършенствувана тонфилмова апара-

тура“) и от 17 септември 1932 открива сезона с филма „Русия в пламъци“ („The Song of the Flame“) – „голяма“ и „колорирана“, но не и нова „суперпродукция“, показана още през май в кино „Капитол“. Следват „Валсов рай“ (Германия) с Шарлота Суза и Ерньо Веребеш, „Конгресът танцува“ с Лилиан Харви, Лил Даговер, Вили Фрич и Конрад Файт – мюзикъл, смятан за връх на немското оперетно кино, „Генералът на смъртта“ (САЩ) с Марион Никсън и Джон Баримор („първият тонфилм“ на актьора), „Парадът на любовта“ на Ернст Любич с Джанет Макдоналд и Морис Шевалие…

През 1933 биват прожектирани: „Хай Танг“ („Der Weg zur Schande“, Германия) с Ана Мей Уонг, Франц Ледерер и Рихард Айхберг, „Генералът“ („Die Nacht der Entscheidung“, Германия) с Олга Чехова и Конрад Файт, „милионната супер-продукция“ с Марта Егер – „Между 1000 една“, „Любовната песен на кубанката“ на МГМ, голямата „сензационна“ драма „Опиум“ („Der weiße Dämon“) с Ханс Алберс… На 15 май 1933 „в салона на кино „Искра“ (Хемус)“ Българският женски социалдемократически съюз чества „интернационалния ден на жената“, на тържеството говорят Ю. Бозвелиева, Р. Христова и Сотир Янев, накрая бива прожектиран филмът „Песента на люлката“. През декември там е демонстриран „Имаше едно време един музикант“ (Германия) на Фридрих Целник с Ерньо Веребеш, оказал се най-вероятно последният филм, „извъртян“ в кинокабината на „Искра“…

През своето съществуване, продължило малко над две години, кино „Искра“ не смогва да надскочи средните стандарти, които по това време вече са утвърдени в столичния кинопрокат. То предлага „постен“ репертоар, в който липсват нашумели заглавия или филми с ярки „звезди“ (та дори само с именити артисти) – индикация, че ръководството му не е разполагало с достатъчно финансов ресурс, който да му позволи набавянето на по-привлекателна продукция. По всяка вероятност акционерното дружество „Хемус филм“ не е било сред „доставчиците“ на „Искра“ – „Генералът на смъртта“ например е „собственост“ на „Атлас филм“. Въпреки усилията, въпреки, че посетителите остават „възхитени“ както от техническите нововъведения, така и от „художествените постижение“, кино „Искра“ прекратява дейността си – през 1934 за него не се споменава и дума, то потъва в забрава…

1934: „Хемус“ се завръща

През 1934 „Хемус“ „възкръсва“ и отново започва да приема зрители. От коя точно дата? – не се знае. Но се знае, че на 24 септември, понеделник (дни след откриването на киносезона, което по традиция става в средата на месеца) там се е състояла премиерата на „Сирачето“ („The Devil Horse“) – „грандиозен говорящ филм“ с Ноа Бири (племенника на Уолас Бири). На 28 септември в. „Мир“ известява: „Кино „Хемус“ от днес към всички дневни и вечерни представления прожектира, заедно с филма „Сирачето“, тържественото посрещане на Т. В. Югославянския Крал и Кралица“. Американският уестърн има „грандиозен успех“, задържа се две седмици на екрана, придружаван от българската кинохроника „Тържественото посрещане на Т. В. Югославянския Крал и Кралица“ или „Посрещането на Югославянската кралска двойка“.

1934: „Посрещането на Югославянската кралска двойка“

Дело на оператора Симеон Симеонов и режисьора Васил Бакърджиев, които по това време са горди основатели и „собственици“ на скромната филмова студия „Сердика филм“ (1930 – 1936), лентата отразява първите часове от посещението на югославските владетели в България, осъществено от 27 до 30 септември 1934. В 16.00 ч. на 27-и крал Александър I и кралица Мария стъпват на перона на Централна гара, където са посрещнати от Цар Борис III и неговото семейство, всички заедно прекосяват София с автомобили и влизат в Двореца. Според Васил Бакърджиев още същата вечер филмът е готов – копия от него са предоставени на „столичните кина“, изпратени „чрез куриери“ за „провинциалните театри“, предадени на Югославската легация, която предварително го е откупила (в мемоарите си Бакърджиев дори подхвърля, че хрониката „Посрещането на Югославянската кралска двойка“ е заснета „по поръка на югославския пълномощен министър“). Всичко това навярно се случва на 28-и, когато „Модерен театър“ и „Хемус“ включват „кинопрегледа“ в програмите си. Никое друго кино не огласява в печата, че е направило същото, макар Васил Бакърджиев да уверява, че е получил хонорари както от „големите кинотеатри“, така и от „кварталното“ кино „София“, чиято управа му отпуска „нищожна сума“…

До края на 1934 година наименованието на кино „Хемус“ присъства често в постоянните рубрики „Театрите днес“ и „Театър и забави“, посредством които всекидневниците „Зора“ и „Мир“ обявяват репертоара на софийските кина и театри. Тъкмо тези текстове свидетелстват, че през периода върху екрана на „Хемус“ биват показани няколко игрални филма: американският мюзикъл „Скандал в древния Рим“, британската драма „Потопът“, романтичният „Дунавска рапсодия“ с Бригите Хелм…

1935: „Борбата Дан Колов – Ферещанов“

От 23 септември 1935 (понеделник) „Хемус“ (съвместно с кино „Култура“) устройва „фееричен празник на смеха в София“, прожектирайки съветската музикална комедия „Веселите момчета“ на режисьора Григорий Александров с Любов Орлова. Но хитът на годината е каубойският „Безстрашният Джон“ с Джон Уейн, съпътстван от хрониката „Борбата Дан Колов – Ферещанов“.

На 8 септември 1935 (неделя) над 20 000 зрители се стичат на софийското игрище „Юнак“, за да станат свидетели на дългоочакваната схватка по „американска борба“ между Дан Колов и Петър Ферещанов. След като на ринга последователно излизат българинът Евстати Георгиев срещу Жорж (Жижи) Голдщайн (Палестина) и Димитър Стойчев срещу Дик Перон (Канада), там се появяват и двамата асове. Борбата е равностойна, но победата все пак бива присъдена („по точки“) на Дан Колов – заради проявената от него „инициатива в мача“. Последни се борят („най-добре“) Хари Стоев и Джеймс Уилсън (Америка). Публиката си тръгва разочарована… На 14 септември в. „Зора“ рекламира уестърна „Безстрашният Джон“, оповестявайки, че „към програмата ще се представят и големите борби, състояли се на игрище „Юнак“ на 8 т. м.“. Става ясно, че към българските кинокадри – „извънредно сполучливо снети“ и показващи моменти от вече посочените четири двубоя, бива притурен един „парижки“ репортаж, заснет навярно преди десетина години, в който Петър Ферещанов „демонстрира своята огромна сила“, издържайки тежестта на автомобил, който преминава „през тялото му“. Кинохрониката „Борбата на Дан Колов и Петър Ферещанов в София“ е показана и в Пловдив – от 1 до 12 октомври 1935 в кино „Екзелсиор“. Предполагаеми нейни създатели са вече споменатите Симеон

Симеонов и Васил Бакърджиев, които обаче в мемоарите си не обелват и дума за свое участие в подобна „авантюра“. Те ще да са и тези, изпратили (навярно „чрез куриери“) спортния репортаж в Пловдив – това едва ли е било сторено от управата на кино „Хемус“.

1936: Сътрудничество с кината „Славейков“ и „Култура“

През цялата 1936 и първите месеци на 1937 в кино „Хемус“ са показани филмите: „В навечерието“, „Майчинство“, „6000 метра под земята“, „Петербургски нощи“, „Ла гарсон“ с Мари Бел и Арлети, в който се мярва и Едит Пиаф, „Анюта“, „Бездомници“, „Голгота“ на Жулиен Дювивие с Ари Бор (Ирод Антипа) и Жан Габен (Пилат Понтийски), „Сбогом… завинаги!“ („Les hommes nouveaux“) с Ари Бор и Наталия Пейли (Наталия Павловна Палей – внучка на император Александър II)… Съвместно с ръководството на кино „Славейков“ са осъществени прожекциите на „Аз убих“, „Дона Франциската“, „Пречупената лилия“, „Майчино сърце“, „Аз съм невинен“ („The Prisoner of Shark Island“) с Уорнър Бакстер и Глория Стюарт, „Сине мой“, а заедно с „Култура“ – на екранизацията „На дне“ („Les bas-fonds“) на Жан Реноар с Жан Габен.

1937: Нова тонапаратура

На 11 септември 1937 в. „Мир“ известява, че кино „Хемус“ разполага с „идеална съвършена нова тон-апаратура „кланг-филм“, която е „последното чудо на кино-техниката“. Тъкмо с нея там започва да се представя „трогателната любовна история на Маргарита Готие“ – „напълно завършен шедьовър“, в който „божествената Грета Гарбо и красавецът Роберт Тейлор са достигнали върха на своята слава“.

Новата озвучителна апаратура вероятно е монтирана през лятото. Тъкмо по това време със стопанисването на киното ще да се е захванал бившият „домакин на кино „Одеон“, носещ странното име Стамболов Христов Баръмов, който според Васил Гендов е „съдържател на големите софийски кина „Хемус“ и „Балкан“. В тогавашния печат не се споменава за промяна на наемателя на „Хемус“, но пък е факт, че от август репертоарът на киното се променя – появяват се нашумели заглавия върху екрана, а и големи рекламни карета по страниците на в „Мир“…

„Дамата с камелиите“ („Camille“, 1936) на МГМ бива последван от „Бен Хур“ с Рамон Новаро – осъществената през 1931 звукова версия на немия филм от 1925, „Маймунски парад“ (I и II серия), „Гаврош“, „Лауер и Харди – киноартисти“ („Pick a Star“, 1937), „Двамата ефрейтори“ („The Marines Are Coming“, 1934), „Мамо, ти си невинна“ („La pocharde“, 1937)…

1938 – 1939: Скромен репертоар, скромна реклама…

През 1938 върху екрана преминават „Пролетна песен“ („Sweethearts“, 1938) с Джанет Макдоналд и Нелсън Еди, „Съюзниците“, „Двете сирачета“ („Les deux orphelines“, 1933), „Дъщерята на Ориента“ („L'occident“, 1938), „Затвор без решетки“ („Prison sans barreaux“, 1938), „Тревога в Средиземно море“, „Съкровищата на цар Соломон“… Следващата година е малко по-богата на нови заглавия: „Трите другари“ с Робърт Тейлър, „Любовта, която убива“, „Фантомът“, „Крачун и Малчо при дивите“ („Pat und Patachon im Paradies“, 1937) с датските комици Карл Шенстрьом и Харалд Мадсен, „Дявол“, „Червената танцьорка“, „Студентката по химия“, „Луди, млади години“, „Принцесата на джунглата“ на Вилхелм Тиле с Дороти Ламур, немската комедия „Образцов съпруг“ („Der Mustergatte“) с Хайнц Рюман, „Съдебна грешка“, „Червеният мак“, „Сами в света“, „Незаконна любов“, „Нейният последен модел“, „Спомените на един агент“ („Espionage Agent“, 1939) на Лойд Бейкън, „Зад решетките на Чинг-Чинг [Синг Синг]“, „Мъж и половина“, австрийската драма „Огледалото на живота“ („Spiegel des Lebens“), режисирана от Геза фон Болвари с Паула Весели, музикалната драма „Хавай зове“, „Бленувам за любов“ („A Dream of Love“, 1938) на Фред Нибло с Джоан Крауфорд, „Спомена от бала“ („Thanks for the Memory“), „Ла Кабалеро“, „Когато изгряват звездите“ („Es leuchten die Sterne“, 1938), „Последната му заповед“…

1940: Български игрални филми на екрана

Годината започва с показа на „Копнеж“, „С пет стотинки около света“, уестърна „Кавалерия“, „Пансион Мимоза“ на Жак Фейдер, „Светът е мой“, „Горди души“, американската историческа драма „Ротшилд“ („The House of Rothschild“, 1934) – „биография“ на прочутата фамилия, чиито членове се издигат до върха на европейската банкова общност по време на Наполеоновата

епоха, „Тя и той“, „Бунтът на плътта“, „Малкият моряк“, „Пари“, „Сеньор Макс“ с Витторио де Сика… За да продължи с „Голямата авантюра“, американската военна драма „Последният влак от Мадрид“ с Дороти Ламур, „Любов, зверове и страсти“, „Тайната любов на г-жа Беата“, „Фаталната нощ“, френския „балетен“ филм „Умиращият лебед“, „Крачун и Малчо кинозвезди“ и „Крачун и Малчо детективи“, „Ибраим Хасан“, „Двете хлапета“, „Колелото на смъртта“, „Любовта на д-р Моне“, френската комедия „Бакара“ (1935), немския приключенски „Зовът на джунглата“ (1936) на и с Хари Пил, „Песента на шпионката“, „Първа любов… първи сълзи“, френския „Драмата в Шанхай“ (1938) на австрийския режисьор Георг Вилхелм Пабст, приключенския „Гунга Дин“ с Кари Грант и Дъглас Феърбанкс-младши, „Вечните приятели“, „Героят на авангарда“, „Жената с порочното минало“, „Последна борба“, „Отмъщението на Тарзан“ (1938), но не с Джони Вайсмюлер, а с Глен Морис в главната роля, „Моминство“, „Изгубена следа“, документалния „Авиацията в днешната война“, „Държавна тайна“, „Границата в пламъци“, „Петата колона в Мадрид“…

Интерес представляват няколкото екранизации: „Котешка пътека“ („Der Katzensteg“, 1937) – немска драма с Бригите Хорни, заснета по едноименния роман на Херман Зудерман, „Последният завой“ с Мишел Симон – адаптация на романа „Пощальонът винаги звъни два пъти“ (1934) от Джеймс М. Кейн, американската комедия „Тримата мускетари“ (1939) – музикална „вариация“ по едноименния роман на Александър Дюма, „Парижката св. Богородица“ на Уилям (Вилхелм) Дитерле с Чарлс Лоутън и Морийн О’Хара – по едноименния роман на Виктор Юго, полските „Знахар“ (1937) и „Морал“ (1938) на Михал Вашински – по романите на Тадеуш Доленга-Мостович…

През годината кино „Хемус“ прожектира за първи път български игрални филми, започвайки на 11 март (понеделник) с цели два – „Хитър Петър и Настрадин Ходжа“ и „Страхил войвода“…

„Настрадин Ходжа и Хитър Петър ортаци“

Това е оригиналното заглавие на кинокомедията, чийто продуцент е фирмата „Вазов филм“ на режисьора Александър Вазов. Тъкмо той привлича за оператор на филма австриеца Ханс Тайер, с когото българинът най-вероятно се е запознал по време на пребиваването си в „Саша филм“ (Виена). Ханс Тайер приема по-

каната и заедно със сина си Хайнц Тайер пристига в България, където двамата биват анонсирани като оператори, „снимали най-големите германски филмови продукции“. През лятото на 1938 екипът навестява Карлово и село Черничево, в началото на август е в Пловдив, където снима „в някои по-интересни с своя старинен вид части на града“, за да продължи работата си (според пресата) в Сливен, Котел, Жеравна, Осман-пазар (Омуртаг), Елена, Търново, Габрово, Тетевен… Премиерата на „Настрадин Ходжа и Хитър Петър ортаци“ се състои на 6 февруари 1939 в софийския кинотеатър „Пачев“, поради което се предполага, че управата му е оказала подкрепа за довършването на филма. Връзката между столичното кино и творбата пояснява проф. Александър Янакиев, уверявайки, че дядо му Александър Янакиев-старши, който по това време работи за „Пачев“, „подпомага създаването“ на филма, откупен впоследствие от Желябов – управителя на киното. В мемоарите си Александър Вазов описва проблемите (включително и финансовите), съпътствали продукцията, след чието завършване бил „хлътнал“ с 3 млн. лева. Според друг източник разноските са 1 млн. лева, които обаче Вазов е успял да „покрие“. И това навярно е било така, защото „Настрадин ходжа и Хитър Петър ортаци“ продължава да обикаля екраните на страната дълго след своята премиера. Тринадесет месеца след нея той се появява в „Хемус“, където гастролира една седмица през март, за да се завърне отново през декември – в навечерието на Новата година…

„Страхил войвода“

С още по-голямо закъснение там бива показан „Страхил войвода“ – за да случи това, трябва да изминат цели две години от премиерата на филма, състояла се на 28 март 1938 също в „Пачев“. Работата върху него режисьорът Йосип Новак (хърватин, живеещ у нас) подхваща през 1936, но поради ред причини тя се проточва цели две години. Външните снимки в Белоградчик, Берковица, Карлово и край София – Драгалевци (манастира), Кремиковци, Панчарево, са дело на самия Новак, поел и функциите на оператор, по-голямата част от вътрешните снимки биват осъществени в павилионите на „Бавария филм“ (Мюнхен). В крайна сметка продуцентът – Българската национална филмова студия (БНФС) – изчерпва „напълно“ сред-

ствата, предвидени за заснемането на филма, поради което за довършването му (според Васил Гендов) „биват въвлечени и Христо Мазаджиев от „Модерен театър“, и Александър Янакиев от театър „Пачев“, които обещават материална подкрепа“. Такава ще да е била оказана, защото „Страхил войвода” е програмиран едновременно и в двете софийски кина. „Този филм беше наистина едно от най-големите дотогава постижения на младата българска кинематография“ – уверява Васил Гендов.

„Те победиха“

Продуцент на филма (според титулните му надписи) е фирмата „Българска филмова продукция“, а според наличната документация – „Българско филмово производство“, която остава в историята на родното кино единствено с направата на „Те победиха“. Неин основател и собственик е Никола Русев – тогавашният „директор-стопанин на кино „Славейков“, който се оказва инициативен и енергичен мъж (навярно бивш офицер). За кратко време той успява да събере и организира снимачния екип, да привлече Борис Борозанов – и за драматург, който „с рядка вещина“ написва „сценарио“, първоначално озаглавено „Двама другари“, и за режисьор, отговарящ за „художествената работа и мизансцена“; Йосип Новак – за главен режисьор, но и за оператор; „първите сили на Народния театър“ за изпълнители на основните роли; Георги Антонов за композитор, илюстрирал филма със специално създадена за него музика „по български народни мотиви“; да получи „одобрението“ на Военното министерство, което освен това и подпомага създаването на филма, като „туря на разположение“ на продукцията „необходимото количество войска и технически материал“; да привлече в крайна сметка вниманието на държавата, която „най-сетне протяга щедро ръка към българския филм“… И не на последно място – да осигури бюджет от 1 200 000 лева!

Самият Никола Русев ще да е бил (съгласно съвременната терминология) изпълнителният продуцент на филма „Те победиха“ – печатът го анонсира като „общ ръководител на производството“. В снимките, започнали през март 1939 и продължили „с усилен темп“, участват актьорите Ружа Делчева, Лили Попиванова, Ставруда Фратева, Надежда Костова, Богомил Андреев, който умира по време на работа, и ролята

бива довършена от Аспарух Темелков, Пантелей Хранов, Петко Атанасов, Христо Коджабашев, Борис Ганчев, Иван Кирчев… Във „военните епизоди" се включват „части от българската войска" (Школата за запасни офицери). През ноември 1939 филмът „е почти привършен", „работното копие" бива показано на журналисти. Първоначално се предвижда „синхронизацията на говора, музиката, пеенето, ефектите" да се осъществи в „едно от най-големите полски ателиета в Варшава", но впоследствие това става в Рим – където „Те победиха" бива озвучен „изцяло" – „под контролата на Новак" (според Васил Гендов), а музиката на Георги Антонов – изпълнена от Италианския кралски симфоничен оркестър.

Никола Русев поема и „експлоатацията на филма", която започва на 25 март 1940 (понеделник) едновременно в кината „Балкан" и „Славейков", имащи „заслуга в създаването му" (според в. „Зора"). Там „Те победиха" шества победоносно цял месец – почти до Великден (28 април). През това време стотици реклами заливат софийските вестници, сред рецензентите на филма има писатели и журналисти: Георги Константинов, Димитър Симидов, Емил Коралов, Петър Увалиев, Недялко Николков, Георги Иванов, Павел Спасов, Михаил Лангов, Никола Атанасов, Тодор Нанков, Маргарит Георгиев, Г. Василев… Зрителите са над 100 000 души!

От 1 април (понеделник) „третото копие на филма се прожектира в читалищното кино „Априлов-Палаузов" – Габрово", от 13 май „Те победиха" е в Пловдив – кино „Екзелсиор", от 3 юни – в столичното кино „Хемус", където се завръща за двадесет дни от 27 декември заедно с „Настрадин Ходжа и Хитър Петър ортаци"…

От 17 август 1942 (понеделник) в софийското кино „Македония" бива прожектирано „съвършено ново" копие на филма, изработено в ателиетата на римското Филмово градче („Чино-Чита") и допълнено според в. „Зора" с „всички онзи картини, които по-рано не са могли да бъдат показани". На 20 декември същата година в пернишкото село Църква е открито киното на читалище „Просвета", помещаващо се в местното училище и оборудвано с „най-модерен звуков киноапарат", струващ 280 000 лева. През целия ден там бива прожектиран „безплатно" филмът „Те победиха".

През есента на 1940 „Те победиха“ гастролира в Югославия – първоначално в Белград, като се предвижда да бъде представен още в Загреб и Скопие. На 6 декември 1940 филмът е демонстриран в Берлин, планира се показът му в още 10 германски града, където има клонове на Българо-германското дружество. През 1941 е в Бреслау (днешния полски Вроцлав) – месец март, в Словакия – Братислава, а през 1942 – в Германия и Унгария…

1941: Последната

През цялата 1940, а и през пролетта на 1941 „Хемус“ показва повторно (а понякога дори за трети път) филми, вече преминали през екрана му – „Ла гарсон“ и „Пречупената лилия“, шествали там още през 1936; „Мамо, ти си невинна“ и „Двамата ефрейтори“, прожектирани през 1937; „Съюзниците“, „Тревога в Средиземно море“ и „Двете сирачета“ от 1938, три филма с Крачун и Малчо… Не са нови дори „новите“ титули – от 1938 са „Великата неизвестна“, френско-германската драма „След полунощ“ („Ab Mitternacht“) на Карл Хофман и романтичната драма „Суец“ – продукция на „20th Century Fox“ и Дарил Занук с участието на Тайрон Пауър, Лорета Йънг и Анабела; от 1939 са „Балалайки“ с Нелсън Еди и Илона Маси, „Алказар“ на Аугусто Генина – плод на кинематографичното сътрудничество между фашистките режими на Мусолини и Франко… „Пресни“ заглавия са само „Петата колона в Мадрид“, „Изгрев“, немският документален „Огнено кръщение“ („Feuertaufe“), отразяващ действията на Луфтвафе (германските военновъздушни сили) по време на инвазията в Полша, мюзикълът „В плен на пиратите“, „Върни се, скъпи блян“, военно-пропагандният „В пламъците на днешната война“, сериалът „Черният пират“ („Terry and the Pirates“) – поредица от 15 около 20-минутни филма на „Columbia Pictures“, вдъхновени от едноименния комикс Милтон Каниф…

Рекламите за тези филми, публикувани в софийския периодичен печат, се оказват последни! От месец май 1941 такива там вече престават да се появяват. По това време киното най-вероятно престава да функционира като такова. След като служи вярно на Десетата муза близо 13 години, включващи и периода „Искра“, неиздържалото напора на конкуренцията кино „Хемус“ прекратява своето съществуване и постепенно потъва в забрава…

Ил.1. Сградата на Железничаро–пощенския дом на ъгъла между днешните булеварди „Христо Ботев" и „Александър Стамболийски" – през 1928 и в наши дни

Ил.2. Рекламна страница на „Хемус филм" АД, чийто директор е Нейко Коралов

Ил.3. Плакати на някои от филмите, показани през 1928 в кино „Хемус“ през 1929–1931

Ил.4. Купоните (талоните, марките) за киното, предлагани в сп. „Нашето кино“

Ил.5. Реклами за кино „Хемус“, появили се в софийската преса в периода 1929–1930

Ил. 6. Плакати на някои от филмите, показани през 1931 в кино „Искра“

4. СОФИЙСКИЯТ КИНОТЕАТЪР „БАЛКАН“, РЕПЕРТОАРЪТ МУ И ПРОДУЦИРАНИТЕ ОТ НЕГО ФИЛМИ

„София доби още едно луксозно и истинско западно европейско кино „Балкан“ – известява на 8 ноември 1938 сп. „Световен екран“, – една огромна кинопалата, снабдена с най-модерна апаратура за прожекция и звуково предаване, – допълвайки: – Скоро ще принадлежат към историята схлупените и нехигиенични кина, импровизирани в тесни постройки или набързо приспособени салони. Голямото филмово изкуство търси и у нас подходящи зали“.

И наистина – на 26 октомври 1938 (сряда) кинотеатър „Балкан“ бива открит с „величествената премиера“ („гала-представление“) на „американския исторически и костюмиран филм“ „Мария Валевска“ с Грета Гарбо и Шарл Боайе (Наполеон). Построен по „последната дума на архитектурата“, „елегантен“ и „просторен“, „Балкан“, наричан „кинотеатър“, „киносалон“, „кинопалата“, заема мецанина и партера на пететажното здание, включващо апартаменти и хотел, въздигнато за две години на бул. „Дондуков“ № 34. За застрояването на мястото, собственост на Застрахователното дружество „Балкан-Живот“, е обявен конкурс между архитектурните бюра „Станчо Белковски–Иван Данчов“ и „Юрдан Юрданов–Сава Овчаров“, спечелен от първото. След като „сондира“ мнението на „многото кандидати“ за „експлоататори“ на киното, управителният съвет на застрахователното дружество го „отдава под наем“ на Кирил Петров Перфанов, Стамболов Христов Баръмов и Лука Тодоров, основали за тази цел събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“, нямащо нищо общо със собственика на сградата – дружество „Балкан-Живот“.

„Разположен в сърдцето на София“, „Балкан“ е съвкупност от свързани разнородни помещения: вестибюл (входен, касов), подчертан отвън с голяма козирка, обшита изцяло с желязо и стъкло, „импозантни фоайета и чакални“ с мозаични подове, комфортна и украсена отвътре зала с 1000 седящи места („удобни кресла“) и среден отвор около 20 м – най-голямата тогава в България, сцена със стаи зад нея (гримьорни за артисти, балет, музиканти), прожекционна кабина и склад за филми със специални изходи към ул. „Малко Търново, балкон, имащ също (като партера) фоайе и гардероби… Този „комплекс“ разполага с: директно осветление, прекрасна акустика, самостоятелно отопление (парно), климатична инсталация, чрез която се отоплява и вентилира салона, с телефон – 2-20-41, вратите на „монументалния“ салон са

орехови със специални брави за отваряне при паника… „Балкан“ бива оборудван с „най-модерна апаратура за прожекция и звуково предаване – звукопредавателната апаратура Евронор 1938“, специално поръчана и „изработена в заводите на Кланг-Филм“, чиито параметри са „съразмерно подбрани и в пълно хармонично съчетание с просторния обем на залата и нейната форма“ (Кирил Петров).

Излъчващ „спокойното величие“, предоставящо „простор и въздух“, „Балкан“ бива рекламиран като „луксозно и истинско западно европейско кино“, предлагащо „всички условия на идеален киносалон за съвършено прожектиране“, като „подходяща зала“ за „голямото филмово изкуство“… „Новото кино е нещо необикновено не само с български мащаб мерено“ – възкликва пресата, охарактеризирайки „Балкан“ като „най-големият кинотеатър“, който „би правил чест на всяка голяма столица“, „първенецът на Балканския полуостров“…

Редовните представления започват още на другия ден след откриването – на 27 октомври, за да продължат без прекъсване дълги години – от 15.00, 17.00, 19.00 и 21.00 часа. Много скоро „Балкан“ се утвърждава като един от асовете на кинопоказа в България, като „представително“ и „централно“ кино, най-вече заради своя репертоар – богат, качествен, прецизно подбран, ала най-вече – развлекателен… Киното предлага на своите зрители филми – представители на всички развити европейски кинематографии – включително и съветски, но в крайна сметка предимството се оказва на страната на американската продукция – споменатият „Мария Валевска“ например е творба на „Метро-Голдуин-Майер“ (МГМ).

Наемателите

Кирил Петров Перфанов (26.IX.1890 – 1979)

Кирил Петров, един от тримата наематели (съдържатели, „експлоататори“) на кинотеатър „Балкан“, е първият българин, реализирал се професионално изцяло в кинематографическия бизнес. Още през 1907 пристъпва в „този странен занаят“ като помощник на прожекциониста в софийското вариете „Нова Америка“. По време на Първата световна война организира кинопрожекции в „новите земи“, а и заснемането на документални филми там. Той е филморазпространител, наемател и съдържател

на пловдивските киносалони „Модерен театър“ (1920 – 1927), „Екзелсиор“ (1927 – 1948) и „Балкан“ (1941 – 1948), програматор, оператор, сценарист, режисьор, продуцент, издател (стопанин редактор) на филмово списание („Кинозвезда“ – първото специализирано издание, появило се в провинцията, започнало да излиза на 20 май 1920 в Пловдив), администратор, мениджър, основател и ръководител на сдружения, обединяващи хора от бранша – Съюза на кинооператорите и Съюза на кинопритежателите, председател на кооперация „Кинофилм“, основател (през 1924) на пловдивския клон на Българския народен морски сговор“, за който заснема „Нашето море“ (1929)… Освен него продуцира („Фирма производител–„Кирил Петров“) още 7 други също документални филма (съхранявани в Българската национална филмотека – БНФ): „Априлското въстание“ и „Ботевата епопея“ (1926), „Ботевите тържества“ (1929), „Илинденската епопея“ (1933), „Априлското въстание“, „Прослава на българския Картаген“ и „Той не умира“ (1936). Взема участие в подготовката и направата на 5 игрални филма: „Весела България“ (1928) на „Кинофилм“, „Изпитание“ (1942), „Ива Самодива“ (1943, незавършен), „Изкупление“ (1946 – 1947, незавършен) на „Мадара филм“ (сценарист, директор на продукция) и „На нови релси“ (останал нереализиран проект). Неговите „Биографични бележки“ се съхраняват в архива на БНФ, част от тях са публикувани в сп. „Кино“ (1996).

Стамболов Христов Баръмов

През лятото на 1933 бащата на българското кино Васил Гендов започва да снима „Бунтът на робите“ – „първия български говорящ, пеещ и музикален тонфилм“, проследяващ мигове от живота на Васил Левски[189]. (Скоро филмът е готов за озвучаване, предвидено да се осъществи във Виена. Но бюджетът на продукцията от 150 000 лева вече е изчерпан. Тръгвайки за Пловдив, Гендов се запознава случайно със съдържателя на бюфета при софийската Централна гара – „млад, доста симпа-

189 Виж в Портал Култура статията Апостола на Свободата и киното – ttps://kultura.bg/web/%d0%b0%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%82%d0%be%d0%bb%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d0%b2%d0%be%d0%b1%d0%be%d0%b4%d0%b0%d1%82%d0%b0-%d0%b8-%d0%ba%d0%b8%d0%bd%d0%be%d1%82%d0%be/).

тичен човек“ и „бивш служащ в кинематографията, домакин на кино „Одеон“. Тъкмо този симпатяга, носещ странното лично (собствено) име – Стамболов, предлага да стане „съдружник в довършването на филма, понеже имал на разположение свободни 100 000 лева, определени за новия му локал в София“. Режисьорът приема „драконовите“ условия на Баръмов, „Бунтът на робите“ бива довършен, ала с цената на апартамента на семейство Гендови, който става собственост на „благодетеля“. При такива обстоятелства прави първите си крачки в родния кинобизнес Стамболов Христов Баръмов – „бъдещият голям филмов търговец и съдържател на големите софийски кина „Хемус“ и „Балкан“, както и на някои в провинцията“ (Васил Гендов).

През март 1937 Баръмов бива избран за член на „настоятелството на сдружението на кинопритежателите в София“ – „браншовото сдружение“, по чиято инициатива на 2 и 3 юни 1937 в столичния кинотеатър „Пачев“ се провежда „първият конгрес на българските кинопритежатели“, по време на който представители на около 30 кина от цялата страна основават Съюза на кинопритежателите в България. Макар че Стамболов Баръмов не е избран в ръководството на организацията, той се включва в нейните усилия за постигане на „различни фискални облекчения“, отмяната на „наредбата-закон за учредяване на Фонд „Български театър, литература и изкуство“, забрана на „откриването на нови кина в страната – до изработването на специален закон“, уреждането в този закон на „въпроса с цензурната комисия“… През септември Съюзът взема решение да издава свой специален печатен орган, но вместо това УС на организацията поема списването и редактирането на притурка към „Илюстровано кино“, която започва да излиза от 29 октомври 1937 в две страници под титула „Известия на Съюза на кинопритежателите“ – „Орган на Съюза на кинопритежателите в България”. Приложението продължава да се появява до 16 април 1939, независимо от това, че от 6 май 1938 списанието се преименува на „Световен екран“ („илюстрован седмичен вестник“ за киноизкуство). Тъкмо там бива публикувано цитираното вече известие за откриването на кино „Балкан“, а и списъкът на всички „филмодоставчици“, внесли през 1937 филми у нас. Сред имената им е и това на Ст. Баръмов.

Лука Тодоров

Лука Тодоров е един от двамата съдържатели (директори) на пловдивските кинематографи „Екзелсиор“ и „Балкан“ (другият е Кирил Петров). Тандемът е заедно и при основаването на събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“, чийто предмет на дейност включва както „експлоатация на кинематографи“ („Балкан“), така и „търговия с филми“ (покупката на чужди) и „производството“ на свои. Голямата част от вноса е предназначена за показ в столичния „Балкан“, но има и такава, която бива насочена към репертоара на кино „Урания“ в Скопие, със собствениците на което (вероятно австрийци) трите българи стават „съдружници“ в началото на 1940-те.

Репертоар (1938 – 1940)

До края на 1938 зрителите в кинотеатър „Балкан“ виждат мюзикъла „Розали“ с „танцуващата по покривите“ Елинор Пауъл и актьора и певеца (баритон) Нелсън Еди (музиката е на Коул Портър), „Мария Антоанета“ („по Стефан Цвайг“) с Норма Шиърър (роля, донесла ѝ номинация за „Оскар“ за най-добра актриса) и Тайрън Пауър, „Любов през май“ („Eine Nacht im Mai“, 1938) на целулоидния гигант УФА – с Марика Рьок (германска актриса и певица от унгарски произход, любимка на Хитлер, оказала се офицер от съветското разузнаване), режисиран от съпруга ѝ Георг Якоби (германски режисьор, заснел у нас през март 1916 филма „Богдан Стимов“), и френския „Моят живот за твоя“ („La maison du Maltais“) с Вивиан Романс, Луи Жюве и Пиер Реноар…

Музика продължава да се лее от екрана на киното и през следващите две години – в такива филми като американските: „Хонолулу“ с Елинор Пауъл, „Буйна младост“ („Everybody Sing“, 1938) с Джуди Гарланд, „Влюбени сърца“ („Sweethearts“) с актрисата и певицата (сопрано) Джанет Макдоналд и Нелсън Еди, „Виена танцува“ („Stolen Heaven“, 1938) с Олимпия Брадна, Жене Раймонд и Луис Стон; „Безсмъртният валс“ („The Great Waltz“), режисиран от французина Жулиен Дювивие в Холивуд (МГМ) и проследяващ жизнения и творчески път на австрийския композитор Йохан Щраус; английската музикална комедия „Момичето на Темза“ („Sailing Along“, 1938), комичната опера „Микадо“ с Лондонския симфоничен оркестър, италианските „Верди“ („Giuseppe Verdi“, 1938) със „сладкогласния тенор“ Бениамино Джили и „Една велика

любов“ („Il sogno di Butterfly“, 1939) с Мария Чеботари – „първия славей на Миланската скала“ („всяка реплика от филма е илюстрирана с божествената музика на безсмъртния Джакомо Пучини“) – и двата режисирани от Кармине Галоне, съветския „Върни ми любовта“ („Музыкальная история“) на Александър Ивановский и Герберт Раппапорт със Сергей Лемешев, унгарския „Гюл Баба“ на Золтан Варкони със Зита Селецка и Пал Явор…

Продължава и „парадът на звездите: Маргарет Съливан грее и в „Тримата другари“ (по едноименния роман на Ерих Мария Ремарк), където неин партньор е Робърт Тейлър, и в „Любовта е страдание“, където ѝ партнира Джеймс Стюарт, и в „Нощната пеперуда“; Диана Дърбин – в „Палави девици“, Джоан Кроуфорд – в „Нощната пеперуда“, Олга Чехова („внучката на прочутия руски писател“) – в „За честа на съпруга“ („Angelika“), Вивиан Романс – в „Продадена жена“, Алида Вали – в „Когато балът завърши“, Мишел Морган – в „Прелъстителката“, Жени Юго – в „Нанет“…

Американецът Гари Купър одухотворява комедията „Сърцата говорят“ („Cowboy and the Lady“, 1938), сънародникът му Тайрън Пауър – романтичната драма „Суец“ и „Великата неизвестна“ („Alexander's Ragtime Band“, 1938), англичанинът Базил Ратбоун играе френски финансист в американското криминале „Чаровна нощ в Рио“, германецът Хайнрих Георг „страда“ в „Дъщерята на пощальона“ – екранизация на Густав Учички по „прочувствената новела на Пушкин“ („Станционният надзирател“), австриецът Ханс Мозер се вихри в четири комедии: „Кой е бащата?“ („Anton, der Letzte“) – „най-духовитата европейска комедия“, „Виенски истории“ на Геза фон Болвари, „Ревниви жени“ („Der ungetreue Eckehart“, 1940), където му партнира Тео Линген, и „Любовта е строго забранена“; Георг Александър и Вили Фрич предизвикват смях в „Момичето от снощи“, унгарецът Пал Явор радва своите почитателки в драмата „Съдбоносна пролет“ („Halálos tavasz“, 1939), в която дебютира бъдещата звезда Каталин Каради…

Сред продуцентите се открояват имената на Дарил Занук („Суец“ на „20th Century Fox“) и Александър Корда – „Робеспиер“ („The Return of the Scarlet Pimpernel“, 1937) и цветния „Султан Азим“ („The Drum“, 1938), а сред режисьорите: вече споменатите Кармине Галоне, Густав Учички и Жулиен Дювивие – „Мария Антоанета“ и „Безсмъртният валс“, Хенри Костър – „Палави девици“ („Three Smart Girls Grow Up“, 1939), Марсел Л'Ербие – „Донските

казаци“ („La Brigade sauvage“, 1939) с Шарл Ванел, Золтан Корда – „Султан Азим“, полякът Михал Вашински, екранизирал романите на Тадеуш Доленга-Мостович „Знахар“ (1937) и „Морал“ (1938)…

Жени Юго в „Балкан“

На 26 април 1940 следобед „с експреса от Запад“ („Ориент Експрес“) в София пристига австрийската киноактриса Жени Юго, която в периода 1925 – 1950 се появява в над 50 филма, заснети предимно в Германия (УФА). „Няколко хиляди души“ я посрещат на Централна гара. От 18.00 ч. в един от салоните на хотел „България“ тя дава пресконференция за представителите на „българския и германския печат“, по време на която „любимата гостенка“ споделя, че възнамерява да остане у нас „най-малко една седмица“, да посети Пловдив и Розовата долина, да почерпи от „българския бит и природа“ сюжет за следващи си филм… На 28 април (неделя – Великден) Жени Юго присъства на „гала премиерата на най-новия си филм „Нанет“, състояла се в кинотеатър „Балкан“. След прожекцията, „голямата артистка“ бива възкачена на сцената, представена от служител на театъра и „отрупана с букети“… В нейна чест, а и „по случай мострения панаир в Пловдив“, в града под тепетата (кино „Екзелсиор“) бива показан друг филм на Жени Юго – „Моминско копнежи“.

„Те победиха“

В събитие се превръща и премиерата на българския игрален филм „Те победиха“. Негов продуцент (според титулните му надписи) е фирмата „Българска филмова продукция“, чийто основател и собственик е Никола Русев[190] – тогавашният „директор-стопанин на кино „Славейков“, който се оказва инициативен и енергичен мъж. На 20 март 1940, „след двегодишна усилена творческа работа“, филмът „Те победиха“ (10 части, 2500 м) е показан пред членовете на Комисията за кинематографите при Министерството на народното просвещение (МНП), които го причисляват към „групата на научно-възпитателните филми“, освобождават го от „вносно и износно мито“, разрешават неговото „публично прожектиране в всички кинематографи“, до-

190 За „Те победиха“ виж тук с. 99–101.

пускайки до представленията „учащи се и деца по-малки от 18 навършени години“, като същевременно освобождават прожекциите му от „акциз и други общински и държавни такси и берии“.

На 22 март (петък) от 10.45 ч. в кинотеатър „Балкан“ се състои „специално представление за представителите на българската култура и за началниците на родното войнство“, а в понеделник (25 март) от 21.00 ч. – „премиерно гала-представление“, след което на сцената се чества „културната заслуга на целия артистичен ансамбъл в изнасянето на филма“. От тази дата започва и „експлоатацията на филма“ – едновременно в кината „Балкан“ и „Славейков“, имащи „заслуга в създаването му“ (според в. „Зора“). „Те победиха“ шества победоносно върху екрана на „Балкан“ цял месец – почти до Великден (28 април). През това време стотици реклами заливат софийските вестници, сред рецензентите на филма има известни писатели и журналисти. Броят на зрителите му надхвърля 100 000 души!

Чуждестранни кинопрегледи и неигрални филми

На 1 септември 1939 войските на Германия нахлуват в Полша – избухва Втората световна война (ВСВ), която постепенно засмуква в смъртоносното си торнадо над 100 милиона сражаващи се от 62 държави! В началото на конфликта Царство България пази неутралитет и наши войски не вземат пряко участие в бойните действия, но на 20 януари 1941 българското правителство решава страната ни да се присъедини към Оста или Тристранния пакт (военно-политически съюз на Германия, Италия и Япония). Това води до увеличаване на броя на германските, италианските и унгарските филми върху българските екрани, в това число и този на „Балкан“.

Игралните филми биват редовно съпътствани от седмични кинопрегледи – първоначално чуждестранни, като най-популярният от тях е немският „Световен преглед“ („Die Deutsche Wochenschau“), а впоследствие и отечествени.

Освен седмичните „журнали“, покрай игралните се появяват и научно-популярни и документални филми – през март 1939 в „Балкан“ е прожектиран „Аеротопография“, показващ „най-новите способи за изработване на планове и карти, направени от самолет“, през 1941 (април) – „извънредно интересния късометражен филм „Отглеждането на бебетата“ – от деня на раждането

им до едногодишна възраст“, по същото време – „Германските въздушни сили“, през май – „Войната на Балканите“ на немското главно командване, през ноември – „Победа над СССР“…

В салона се провеждат множество „кино-утра“ – детски, спортни, туристически – като „планинско джазовото“ на дружество „Планинец“ или „витошанската среща“ на юнаците от софийския клон на тяхната организация, на скиорите – чийто съюз чества през 1942 своята 100-годишнина, на Дружеството на запасните офицери, на Съюза за противовъздушна и химическа защита… Тези „браншови мероприятия“ често биват придружавани от кинопрожекции – скиорите гледат „спортни филми“, запасните офицери – „най-новите военни действия“, „противовъздушниците“ – „специален филм“…

Репертоар (1941 – 1943)

Промяната в репертоара на кино „Балкан“ през следващите три години е една, ала видима – намаляването на броя на американските филми, които биват тотално изместени от немските. По това време „Бабелсбергската фабрика за мечти на Гьобелс“ бълва огромна продукция, „произвежда“ десетки „звезди“ и „богини“, превръщащи се в марионетки на пропагандата, целяща да засили морала на германеца – както в родината му, така и на фронта.

Дуетът Олга Чехова и Густав Дизъл изнася върху плещите си драмата „Отказвам да давам показания“ („Ich verweigere die Aussage“) и пропагандния „Буря над Белград“ („Menschen im Sturm“, 1941), в „Освободена от окови“ („Befreite Hände“) на Чехова партнира Бригите Хорни, а в „Така завърши една любов“ („Parkstrasee 13“) – Хилда Хилдебранд и Иван Петрович. Магда Шнайдер (майка на Роми Шнайдер и слабост на Фюрера) украсява „Пролетна серенада“ („Am Abend auf der Heide“, 1941) с Елза фон Мьолендорф и Хайнц Енгелман, Хилде Крал – историческия „Анушка“, заснет от „Бавария филм“ в пражката студия „Барандов“, около Сибила Шмиц се навъртат героите на Дизъл и Густав Фрьолих в „Невинна любов“ („Clarissa“, 1941)…

Големият кинорежисьор Георг Вилхелм Пабст проследява първите стъпки на немския театър с „Комедианти“ („Komödianten“, 1941) с Хени Портен (кинозвезда още от епохата на нямото кино). Драма е и „Грешка на сърцето“ („Irrtum des Herzens“, 1939), в който участват Лени Маренбах и Паул Хартман. „Дилема“ с Марина

Райнер, Мария Бекер, Леополд Биберти и Валтер Велауер е социален филм, поставящ проблема за отглеждането на незаконните деца – неслучайно подзаглавието му е „Невенчаната майка“.

Ханс Мозер играе в комедиите „Господар в къщата“ („Der Herr im Haus“, 1940) с Мария Андергаст и Лео Слезак, „7 нещастни години“ („Sieben Jahre Pech“, 1940) на Ернст Маришка с Тео Линген и Волф Албах-Ети, „Любовта е без мито“ („Liebe ist zollfrei“, 1941) и „Ханс Мозер – следовател“. Мозер води актьорите и във „Виенска кръв“, вдъхновен от едноименната оперета от 1899, където негови партньори са Тео Линген и Вили Фрич, и в „Синята маска“ („Maske in Blau“, 1943) – „най-големия музикален и художествен филм през годината“ с Клара Табоди, Волф Албах-Ети, Рихард Романовски… Тео Линген разсмива зрителите в „Ханс Мозер – следовател“ и „Нейният частен секретар“ с Мария Андергаст и Густав Фрьолих. Камила Хорн и Густав Дизъл властват в „Сърце без отечество“ („Herz ohne Heimat“). Ханс Алберс превъплъщава образа на д-р Карл Петерс в едноименния филм, проследяващ живота на „архитекта“ на германската колониална империи в Африка. Екзотика предлага и „Измяна край Нил“ („Verräter am Nil“), а „главните герои“ в „Щуки“ са пикиращите бомбардировачи „Щука“ („Юнкерс 87“) – една от емблематичните бойни машини на ВСВ…

Продуктивното тогава унгарско кино бива представено с филми, в които участват най-ярките му звезди: „магьосницата на екрана“ Каталин Каради в „Трънливият път на жената“ („Hazajáró lélek“, 1940) и „Плът и сатана“; Антал Пагер в „Трънливият път на жената“, „При закрити врата“ с Мария Ташнади, „Ти си моят блян“ с Ержи Шимор, „Плът и сатана“ с Гюла Чортош, „Симфония на любовта“ и „Старият валс“ („Régi keringö“, 1941) с Ласло Силаши и оперетния артист Ласло Фьолдени; Пал Явор в историческата драма „Тихият манастир“ („Néma kolostor“, 1941) на Ендре Родригес с Клара Толнай и „В пламъците на любовта“ с Мария Мезей; Мария Лазар, Ида Турай, Артур Шомлай и Гюла Камараш в „Магдалена“… Звездата на „Сирачето Томи“ пък е „детето-чудо“ Геза Пейч. Прекрасни актьори (Ержи Шимор и Тивадар Урай) предлага и „Спасете майките“ („Semmelweis“, 1940) – биографичен филм за д-р Игнац Земелвайс (1818 – 1865) – унгарски лекар и учен, специалист по хирургия и акушерство, известен с прилагането на антисептичните методи, чиито правила за хигиена са актуални и днес…

Мощна, а и „съюзническа“, кинематография като апенинската предлага на българския зрител три филма на режисьора Кармине Галоне: „Химн на безсмъртните“ („Melodie eterne“, 1940) с Джино Черви (Моцарт), Луизела Беги и Кончита Монтенегро, драмата „Тайната любовница“ („L'amante segreta“, 1941) с Алида Вали и „Последната песен“ („Amami Alfredo“, 1940) с Мария Чеботари, Клаудио Гора и Паоло Стоа – „кристал на художественото вдъхновение“, получен от „дълбочинната мисъл на Александър Дюма“, музиката на Верди и вълшебния глас на Чеботари; „Любовта на императрицата“ („Amore imperiale“, 1941) на работещия тогава в Италия руски постановчик Александър Волков с Луиза Ферида и Клаудио Гора; „Желязната корона“ („La corona di ferro“, 1941) на Алесандро Блазети, „Графиня Кастилионе“ на Флавио Калцава с Дорис Дуранти, „Трагедията на една любов“ с Бениамино Джили, Ема Граматика и Камила Хорн, „Кармен“ на Кристиан-Жак („Фанфан Лалето“) с Вивиан Романс, Жан Маре и Адриано Римолди; „Отнесени от любовта“ („Carmela“, 1942) с италианката Дорис Дуранти и унгареца Пал Явор – екранна адаптация на романа „Военен живот“ („Vita Militare“, 1868) от Едмондо Де Амичис…

Франция демонстрира върху екрана на „Балкан“ фина режисура и добри актьори с „Бялата робиня“ („L'Esclave blanche“) с Вивиан Романс и Джон Лодж и „Една нощ в Максим бар“ с Жермена Калис, Жаклина Пако и Фердинанд Бах… Чехословакия присъства там посредством два филма с Лида Баарова (на която се приписва връзка с Гьобелс, министъра на пропагандата в нацистка Германия, прекъсната „по височайша заповед“): „Момичето в синьо“ („Dívka v modrém“) и „Маскираната“ („Maskovana milenka“, 1940) – историческа драма, вдъхновена от прозата на Балзак и режисирана от Отакар Варва, „Откраднатa любов“ с Власта Матулова, Мария Бурешова и Карел Хьогер и „Прелюдия“ – „покъртителна симфония на страданието“ с Ирина Степничкова и Зденек Степанек…

Български хроникално-документални филми

На 18 декември 1938 (неделя) киноутрото в „Балкан“ е „работническо“, устроено от Българския работнически съюз. След приветствията и речите е показана „филмова хроника из живота и работата на българските работници“. „Филмът илюстрира труда на работниците в различните индустриални предприятия,

мини „Перник“ и предава моменти от отпразнуването на 1 май – празника на труда и освещаването на работническата болница „Царица Йоанна“ (1.VIII.1938) – известява в. „Новини“, уверявайки, че „прожектираният филм е снет под ръководството“ на Илия Кожухаров – министър на търговията, промишлеността и труда (14.XI.1938 – 23.X.1939). „Мир“ пък съобщава заглавието – „I-вия бълг. работнически филм“.

През 1939 в „Балкан“ бива прожектиран документалният филм „Царските стрелкови маневри“, заснет през есента на предишната година. През юли 1940 върху екрана му преминава хроникално-документалният филм „Празника на Св. Св. Кирил и Методий в София“ (заснет на 24 май), а през август (като притурка към основната програма – игралния „Виенски истории“) – заснетата на 6 май също в София кинохроника „Величественият Гергьовденски парад на славната българска армия през тази година“[191]. На 31 март 1941 бива учредена (с нотариален акт № 189, том V, регистър 980) Фондация „Българско дело“ и нейният Филмов отдел тутакси започва производството на кинопрегледа „Българско дело“, чиито випуски започват редовно да се появяват в „Балкан“. През август там бива демонстриран „нов български тон преглед с снимки от Македония“. В началото на 1942 зрителите се умиляват на „Из живота на царските деца“, а на 13 септември 1943 започват прожекциите на пълнометражния документален филм „Цар Борис III Обединител“ – кинематографичен поклон пред паметта на починалия на 28 август български владетел, най-грандиозната лента (2500 м), произведена от Фондация „Българско дело“.

Български игрални филми

„Изпитание“

През 1942 „по почин“ на проф. д-р Борис Йоцов (министър на народното просвещение от 11.IV.1942 до 1.VI.1944) е подписана българо-унгарска културна спогодба, „специално“ предвиждаща, покрай всичко друго, и заснемането на „един филм в две

191 Виж в Портал Култура статията Гергьовденските паради на филм (1926 – 1943) – https://kultura.bg/web/%d0%b3%d0%b5%d1%80%d0%b3%d1%8c%d0%be%d0%b2%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%b8%d1%82%d0%b5-%d0%bf%d0%b0%d1%80%d0%b0%d0%b4%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d1%84%d0%b8%d0%bb%d0%bc-1926-1943/).

версии“ – българска и унгарска. Въз основа на тази „конвенция“, а и благодарение на контактите си с филмопроизводителите и филморазпространителите от Унгария, Петров, Баръмов и Тодоров сключват с тамошната продуцентска къща „Залабери Хорват филм“ договор за съвместна продукция на игралния филм „Изпитание“.

Речено-сторено. През лятото в павилионите на будапещенската киностудия „Унгарско филмово бюро“ ООД („Magyar Film Iroda“ Rt. – MFI) – филмова фабрика и фирма за филморазпространение, основана през 1923 в Будапеща и просъществувала до 1945, зазвучава двуезична реч. Върху „общ“ сценарий – дело на Янош Залабери Хорват, двама режисьори – Ендре Родригес и Хрисан Цанков, който по това време е артистичен секретар, драматург и режисьор на Народния театър, ръководещи два актьорски екипа (унгарски и български), заснемат мелодрамата. Главните роли в унгарската версия („Alkalom“ – „Време на изпитание“) изпълняват Каталин Каради, Ласло Силаши и Артур Шомлай, а в българската – оперетната певица и актриса Надя Ножарова, Лили Попиванова, Кръстю Сарафов, Иван Димов, Борис Ганчев и оперният и оперетен певец (тенор) Стоян Коларов. „Така под мое ръководство, като директор на продукция – твърди Кирил Петров, – осъществих българския филм „Изпитание“. Кирил Петров ще да е бил (съгласно съвременната терминология) изпълнителният продуцент на „нашенската версия“ на филма, отговарял е от българска страна за организацията, създадена за неговото заснемане.

Баръмов най-вероятно е поел осигуряването на финансирането, а то в този военновременен период никак не е било лесно. С подкрепата на МНП продуцентите на „Изпитание“ получават на 20 май 1942 от Българската народна банка (БНБ) разрешение както да закупят от Германия суров филм (негатив и позитив), така и да получат „валута в размер 30.000 пенгьо“ – „за закупуване на три копия от този български филм“. МНП е и институцията, която „командирова“ в Унгария Хрисан Цанков, Кръстю Сарафов, Иван Димов, Стоян Коларов и Лили п. Иванова, „умолявайки“ на 18 май Министерството на външните работи и изповеданията да издаде визи както „на горепосочените лица“, така и на Кирил Петров и Стамболов Баръмов. Също МНП бива помолено от събирателното дружество „Балкан“ да се застъпи пред столичния

полицейски комендант да отпусне на Народния театър „една чиста, спретната лятна стражарска униформа – цял комплект заедно с ботуши“, необходима за осъществяването на „български филм, който в момента се „снима“ в „будапещенските филмови ателиета“. И комендантът разпорежда (на 2 юни) това да стане. Отново МНП ходатайства пред Главното комисарство да удовлетвори молбата на продуцентите от „Балкан“, като разреши поисканото от тях (с писмо от 24 юни) „движение на колата им в връзка с снимките по филма „Пътят на раздора“.

Най-ранният (известен днес) текст в българската преса, споменаващ заглавието „Изпитание“, е от 28 май 1942, когато „Зора“ известява, че „Български филм на високо художествено ниво ще се снима от маджарска филмова къща“. Оказва се, че става дума за „Хорват-филм“, където вече е подхваната подготвителната работа. Според всекидневника „филмът ще бъде изработен в две версии: едната с участието на маджарски артисти, а другата – с български“. „Двете продукции ще струват 15 мил. лв.“, снимките в ателиетата ще започнат от 15 юни, а „преди това ще бъдат привършени външните снимки“, някои от които биват осъществени във Варна, където се развива част от действието. „Филмът ще бъде готов към втората половина на м. октомврий“ – „пророкува“ в. „Зора“.

В първите дни на юни в. „Слово“ уведомява читателите си, че снимането на един „говорящ филм на български“ е „започнало в Будапеща“. Всекидневникът изрежда имената на „групата български артисти“, участващи в продукцията, подчертавайки факта, че за посвещаването във „филмовото изкуство“ на „примадоната“ Надя Ножарова е „ангажирана голямата немска учителка на филмови артисти“ Лили Акерман, „съпруга на Паул Вегенер“. „Продукцията – завършва кореспонденцията от Унгария – е в ръцете на г. граф Евгений де Монти, който цял ден неуморимо урежда стопанската част на филма“.

По това време Надя Ножарова (1916 – 2014) живее в Монте Карло, напуснала завинаги България след развода си с оперетния артист и режисьор Ангел Сладкаров през 1940 и омъжила се непосредствено след това за испанския аристократ граф де Наваро, от когото придобива благородническата титла графиня. След като служи като дипломат във Ватикана, граф де Наваро е назначен за посланик на Испания в Будапеща, където

бива убит след завземането на града от руските войски – като представител на фашисткия режим на генералисимус Франко.

През юли пловдивският в. „Юг“ допълва вече известната информация: „в ателиетата на „унгарското филмово бюро“ в Будапеща се снима филм с унгарски и български сюжет“, той „носи названието „Случай“, „снимането е започнало отдавна“, „в българският сюжет главната роля се застъпва от Надя Ножарова, а в унгарският от Каради Каталин“.

Също излизащ в града под тепетата вестник „Воля“ предлага сведения относно „снемането на новия български филм „Изпитанието“, черпейки ги „направо от извора“ – лично от Кирил Петров, завърнал се от Будапеща на 24 август. А там „директорът на кино-театър „Балкан“ (Пловдив) е бил, за да присъства на снимките за филма в качеството си на негов „производител“. „Това е първият действително сериозен опит за създаване на наш филм, в мащаба и съвършенството на европейските филми – споделя българският продуцент. – Той се изработи в ателиетата на „Магяр филм Ирода“ и струва около 3 милиона лв. Действието се развива в София, Варна, Будапеща, Виена, Берлин и Ница. Сюжетът е извлечен из съвременния семеен живот. Режисурата и постановката на филма са отлични. Що се отнася до играта на нашите артисти, тя е великолепна. Унгарският филмов печат нарича г. Сарафов, „българският Хари Бор“, а г. Димов – „новият Пиер Бланшар“. Филмът е вече почти привършен. Сега ще се поставят само външните снимки от България. Представянето му ще стане през месец октомврий, едновременно в София, Пловдив и Варна“.

На 3 септември сутринта за унгарската столица заминава Лука Тодоров, за да присъства на „пробните прожекции“ на „Изпитание“, „снет по инициативата на нашия съгражданин г. К. Петров“ – огласява отново „Юг“, обяснявайки същевременно и интереса на пловдивските вестници към „шетнята“, кипяща покрай направата на филма – Петров и Тодоров са съдържатели на тамошните „кинематографи „Балкан“ и „Екзелсиор“. В края на месеца същото издание уверява, че „Изпитание“ е филм от европейски мащаб“, привеждайки „най-силното доказателство за това“ – „радостния за цялата българска култура факт, че след основно проучване на съдържанието на филма, същият е бил приет от комисията по уреждането на тазгодишната международна

филмова изложба – биенале – в Венеция, на която се представят само доказани шедьоври“.

Очевидно достойнствата на филма (и техническите, и художествените) са окуражили неговите продуценти, подтикнали са ги към решението да го изпратят за участие в авторитетното Венецианско биенале (днешния Международен филмов фестивал във Венеция), а и дори да разпоредят той да бъде „преведен на италиански“ (в. „Утро“). За съжаление, инициативата остава нереализирана, защото „изключителното качество на филма изисква огромна работа, която и при най-големи усилия не ще може да бъде завършена за датата на биеналето“, което обикновено се провежда през септември.

Затова пък българската версия на „Изпитание“ е демонстрирана официално на 10 октомври 1942 (събота) в будапещенското кино „Урания“ (според БТА, софийския в. „Утро“ и пловдивския в. „Борба“). На премиерното „гала-представление“ присъства елитът на тамошното общество, чуждестранни дипломати, унгарски филмови дейци, нашият пълномощен министър (посланик) г. Тошев [Димитър Тошев], персонала на легацията, представители на православната ни църква, на студенството, на учащите се, цялата българска колония и „много други лица“… След представлението председателят на Българо-унгарското дружество поздравява сърдечно продуцентите Стамболов Баръмов и Кирил Петров, „притежателите на кино Балкан в София“, както и асистент-режисьора Антон Маринович.

След по-малко от месец, на 7 ноември (събота) от 11.00 ч. „Изпитание“ е показан в кинотеатър „Балкан“ (София) – „при препълнен салон“ и „само за поканени“, сред които е министърът проф. Борис Йоцов, пълномощните министри на Германия, Унгария, Хърватско и Испания – „със съпругите си“, „много писатели, артисти, журналисти и видни столични граждани“. Присъстващите на сеанса проследяват „с трепет и възторг увлекателното и дълбоко по съдържание действие на филма“ и бурно аплодират „намиращите се в залата създатели на този истински художествен филм“, на които биват поднесени букети. Своите заслужили аплодисменти получават и продуцентите Стамболов Баръмов и Кирил Петров.

Още по-грандиозна е „тържествената гала-премиера“ на филма, състояла се на 9 ноември (понеделник) от 21.00 часа също

в „Балкан“. Поканени са (според Кирил Петров) „министри, официални лица, пълномощни министри, представители на българската интелигенция, столичната преса, журналисти, артисти, режисьори, киноейци и др.“. След прожекцията биват поздравени директорът на продукцията, артистите, на които са поднесени „разкошни букети от министъра на просветата“ и публиката, „която аплодираше продължително“.

Същото се случва и в Пловдив – на 9 ноември от 21.00 часа в тамошното кино „Балкан“ е дадено „гала представление“, на което редом с поканените „официални лица“ присъства и „големият български артист Кръстю Сарафов, комуто бяха направени овации от публиката и му бяха поднесени букети от името на театър „Балкан“ – София и от театър „Балкан“ – Пловдив“. Пловдивските зрители на „Изпитание“ остават „възхитени от превъзходната игра на българските артисти“, любуват се на „масови сцени, идеални фотографии, безупречен тон, трепет и вълнение, динамика, сърдечност, художествена постановка, хумор, сълзи и смях“.

В печата се появяват и няколко възторжени отзива, охарактеризиращи „Изпитание“ като „най-съвършения и художествен български филм“, „истински художествен“, който сравнен с „най-сполучливият от досегашните български филми“, е в „отношение 1 към 1000“, „гордост на българския творчески гений“, „бляскав дебют на бъдещите филмови първенци в създаващия се художествен български филм“, „апология на българската жена“, „истински художествен филм, който ще остане паметник на нашата култура и крайъгълен камък на бъдещето ни филмово производство“, „филм от западно-европейски размери“, „първото международно културно признание на истинското българско филмово изкуство“, български филм, обречен да „печели световна слава“…

„И трябва да се благодари на столичното кино „Балкан“, чиято собственост и монопол е този строен, сърдечен, увлекателен и драматичен български филм – не пропуска да отбележи авторът И. И. в „Мир“, – за техния почин, старание и нежалене на средства да покажат на нашата кинопублика наше, родно производство, далеч задминало досегашните наши опити в филма и можещо да се мери, като начално постижение, с западно-европейското изкуство“.

Рецензентите подчертават също, че тъкмо събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ е продуцент,

„производител на филма“, който струва „около 3 милиона лева“, че „Изпитание“ е реализиран „под покровителството на г. министра на народното просвещение проф. д-р Борис Йоцов“, че е „собственост и световен монопол“ на „Балкан“, което важи само за българския вариант…

„Изпитание“ бива пуснат за „широко разпространение“ на целулоидния пазар на 9 ноември 1942 – както в софийския кинотеатър „Балкан“, така и в двете пловдивски кина „Балкан“ и „Екзелсиор“. „Поради големия интерес“ прожекциите му в София са четири и започват „всеки ден“ от 15.00, 16.45, 18.45 и 20.30 часа. Върху екрана на киното филмът се задържа почти два месеца – до последния ден на годината! Точният брой на зрителите му не се съобщава, но рекламите подхвърлят, че той е отбелязал „рекордният успех в историята на българското кино“ и „най-голямата цифра на посещения“! Предвижда се прожектирането му и в Бургас (кината „Модерен театър“ и „Култура“), и в Плевен („Модерен театър“).

Успехът на филма „Изпитание“ (споменаван и под титулите „Време на изпитание“, „Пътят на раздора“ и „Случай“) се дължи както на вече изброените му достойнства, така и на неговия сюжет („извлечен из съвременния семеен живот“) и действие („увлекателно и дълбоко по съдържание“), започващо през 1934. Тъкмо тогава преуспяващият фабрикант Сашо Каменов (Иван Димов) се жени за красивата Мария (Надя Ножарова). Бракът им е щастлив, ала отдаден изцяло на работата си, инж. Каменов оставя младата си съпруга да скучае. Като компенсация той решава да я изненада, подарявайки ѝ за годишнината от тяхната сватба вила край Варна. Проектът и строежът на крайморската къща биват поверени на младия архитект Кършев (Стоян Коларов), който не остава безразличен към хубостта на г-жа Каменова. Пристигайки във Варна заедно с домашната си прислужница (Лили Попиванова), Мария узнава от доктор Милев (Борис Ганчев), че очаква дете. Безкрайно щастлива от наученото, тя приема поканата на архитекта за разходка с лодка, но внезапно разразила се буря я задържа до късно в неговата вила. През това време Каменов, изпратил умишлено жена си сама, за да я постави на „изпитание“, се появява във Варна, обвинява жена си в изневяра и я прогонва… Подтикван както от д-р Милев, който не допуска, че очакваща дете жена може да посегне на живота

си, така и от чичо си Коста Каменов (Кръстю Сарафов), Сашо тръгва по света, за да търси съпругата си… София, Будапеща, Рим, Неапол… Минават години. Най-накрая, през 1941 в Ница, той открива Мария и порасналото им дете. Скоро чичо Коста получава снимка на щастливото семейство…

До средата на ноември българската версия на „Изпитание“ е продадена в Германия, Италия, „независимата Хърватска държава“, Словакия и Румъния… За този факт дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ уведомява министъра на народното просвещение, молейки го „най-учтиво“ за „интервенция“ както спрямо „тукашното представителство на „АГФА“, така и спрямо централата на тази фирма в Берлин („чрез нашата легация там“), с цел да се отпусне филмов материал (15 000 м позитив и 3 000 м негатив), „извънредно необходим“ за направата на копия от филма. И проф. Борис Йоцов за пореден път откликва на молбата, навярно защото преди време (на 7 ноември) е получил от трите продуценти ценен подарък – „албум със снимки“ от „Изпитание“.

Също любопитен е фактът, че на 30 октомври 1944 (50 дни след превратата на 9 септември) „Балкан“ сваля „Изпитание“ от лавиците и отново го показва на верните му зрители.

„Ива Самодива“

Успехът на „Изпитание“, включващ и сериозните приходи, донесени от филма, ще да се е усладил на неговите продуценти, защото на 2 април 1943 „двамата филмови експерти“ (filmszakember) Петров и Баръмов (Petroff és Baranoff) посещават Будапеща, за да обсъдят там „три българо-унгарски версии на филми“. „Нашите гости – съобщава сп. „Унгарски филм“ („Magyar Film“) – не са ни непознати“. Тази визита е част от процеса, започнал още със сключването на българо-унгарската културна спогодба, обогатена с „допълнителното изглаждане на филмовите отношения между двете страни“, станало през септември 1942, когато министерският съветник д-р Тобиас Корнел (Tóbiás Kornél) и известният филмов експерт Карой Аготай (Ágotái Károly) пристигат в София. Процес, преминал през преговори, увлекли в руслото си и „организирания екип на Българо-унгарското дружество“, и държавния секретар барон Дюла Власиц (Wlassits Gyula), следял винаги „с най-голяма лю-

бов“ отношенията между двете нации, довел в крайна сметка до подписването на договор.

Предисторията

Първият от споменатите три филма, осъществени в по две версии – българска и унгарска, е „Изпитание“. Заглавието на втория изскача от съдържанието на два съхранявани в Централния държавен архив (ЦДА) официални документа – телеграма и писмо. Изпратена на 17 май 1943 от Будапеща, телеграмата гласи: „Отговорете телеграфически дали имате ангажимента на Левай за Ива, в противен случай ще довърша този филм. Борис“. Текстът на втория документ е на немски език, напечатан с главни букви на пишеща машина, положен върху бланка на събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ и адресиран до г-н Бела Левай. Изпратено на 24 август от София, писмото гласи: „След проведените между нас преговори за филма „Ива Самодива“ [„IWA SAMODIWA“], потвърждаваме следното споразумение относно вече сключения помежду ни договор: 1/ В точка 2, крайният срок за сумата от 30 000 пенгьо, която трябва да преведем в Будапеща, е определен за 1 септември тази година; 2/ Първите снимки в България на този филм ще започнат в началото на септември; филмът трябва да бъде завършен и да ни бъде предаден най-късно до 1 декември т. г.“.

На български език заглавието бива огласено най-напред от пловдивския в. „Правда“. „Столичното кино „Балкан“ – уверява изданието на 12 септември 1943 – ще започне снимането на един нов филм в България под името „Ива Самодива“. Сюжетът на този филм е из народните предания. За целта са ангажирани известни български артисти и режисьори, които под контрола-та и напътствията на унгарски режисьор, ще започнат работа“. Вестникът информира още, че „подготвителните работи са извършени“, че се очаква „тези дни да започнат и самите снимки“, че филмът „ще бъде готов за прожектиране в началото на 1944 год.“. „Мин[истерският]. съвет – пише „Правда“ – държал [издал] постановление, с което разрешава на д-во „Балкан“ да внесе в България от Унгария снимачни апарати и филмова лента около 50 000 метра“.

„През 1943, по даден от мен сценарий – твърди в мемоарите си Кирил Петров, – започнах снимането на българския филм-леген-

да „Ива Самодива“, в българска и унгарска версия, като се заех с режисурата на българската версия, включваща участието на българските артисти от Народния театър Никола Икономов, Стефан Савов, Аспарух Темелков, Никола Попов, Зоя Шаранкова, Панталей Хранов, Любен Желязков, Веско [Веселин] Симеонов, Сийка [Сия] Петрова от операта, Дорина Илиева и др.“.

Сюжетът

„Легендата“ или „народното предание“ за фенера на „Свети Никола“ разказва сред развалините на средновековен манастир един от героите на драматургичната основа – доктор Бонев. Негови слушатели са неколцината участници в излет до малък остров в Черно море, осъществен с екскурзионно корабче. На палубата му са Ева (Дорина Илиева), годеникът ѝ Григор (Аспарух Темелков) – богат търговец, който е с тридесет години по-възрастен от нея, както и увлеченият по Ева млад композитор Павел Велинов (Любен Желязков)…

По време на буря озовалата се в морето самодива Ива (Д. Илиева) бива спасена от рибаря Павел (Л. Желязков). В знак на благодарност тя го целува, ала това се смята за проклятие. За да изкупи греха си, той се усамотява в манастира „Св. Никола“, въздигнат на малък черноморски остров. В близкото крайбрежно градче след дълго отсъствие се завръща Григор (А. Темелков), който харесва Ива и ѝ предлага да му стане жена. Но тя е толкова влюбена в Павел, че за да се види с него, всяка вечер плува до острова, водена от светлината на манастирския фенер. Узнал за тези срещи, обзетият от ревност Григор убива Павел, качва мъртвото му тяло в лодката си, на чийто нос поставя запален фенер. Следвайки светлината, самодивата навлиза навътре в морето и настига лодката. Тогава Григор хвърля трупа на Павел във водата, Ива го прегръща и двамата заедно потъват в морето. Обезумял, Григор се изгубва в тъмнината...

Изслушали увлекателния разказ на доктора, екскурзиантите се замислят върху своето поведение. Григор дава правото на Ева да направи своя избор и тя се прегръща с Павел…

Софийското стълпотворение

На 25 септември 1943 (събота) в София се събират „две групи от маджарски филмови артисти, режисьори и техници“, участ-

ващи в направата на „два отделни и самостоятелни филма“. Своеобразното „кинематографическо стълпотворение“ бива отразено от всички влиятелни софийски всекидневници: „Заря“, „Зора“, „Днес“, „Мир“, „Слово“ и „Утро“.

Единият екип, ръководен от постановчика Фридеш Бан, се е завърнал предишния ден от Варна и Търново, където са били заснети епизоди от филма „Българо-унгарска рапсодия“ („Tengerparti randevú“), чийто продуцент е споменатият вече Карой Аготай. Нашенската версия пък се осъществява със „съдействието на фондация „Българско дело“ и под режисурата на Борис Борозанов. „Последните външни снимки в България – уточнява „Зора“ – ще се направят в вторник, 28 т. м. в околностите на София, където са построени за нуждите на филма селски къщи“. Вестникът подхвърля също, че „по всяка вероятност, заглавието на филма ще бъде сменено и ще стане „Рандеву на морския бряг“ (така на български език може да се преведе унгарският титул). „Маджарските артисти от тази група – уверява очевидно добре информираното издание – ще потеглят обратно в четвъртък или петък, 1 октомврий вечерта и веднага след пристигането им в Будапеща ще започнат вътрешните снимки в студиото „Хунья“.

Членовете на втория екип (този на „Ива Самодива“) пристигат сутринта на 25-и „с влака от запад“ на Централна гара, където са „сърдечно посрещнати и поздравени“ от представители на „маджарската легация в Столицата“, на „М-вото на просветата“, на „българския филмов свят“, на Фондация „Българско дело“, от журналисти, от „българските артисти, които участвуват в българската версия“, а и от двамата продуценти от наша страна – Стамболов Баръмов и Кирил Петров, чиито ликове може да се видят на общата снимка, направена от фотографа на „Утро“ и увековечила както пристигащите, така и посрещачите. В 12.00 ч. трима от гостите – режисьорът на унгарската версия на филма Бела Левай и „известните филмови артисти“ Ласло Силаши и Золтан Грегош – биват приети в кабинета на министъра на просвещението проф. Борис Йоцов. Този път фоторепортер на „Зора“ запечатва събитието на снимка, показваща министъра, възправен (в средата) помежду тримата унгарци и българина Стамболов Баръмов (крайния вляво). Същия ден след обяд в салоните на хотел „България“ в чест на гостите е даден „скромен прием при участието и на наши артисти, представители

на печата, филмови деятели и др.“. След приема всички разглеждат „София и забележителностите ѝ“, като пред „Св. Александър Невски“ участниците в разходката биват фотографирани от репортер на „Днес“ – застанали върху стъпалата пред главния вход на храма. Сред тях отново са и Баръмов, и Кирил Петров.

В Рилския манастир

В неделя (26-и) кинематографистите и от двете групи тръгват с автобуси от столицата към Рилския манастир, където пристигат към 16.30 ч., поклонят се пред „гроба на Царя-Обединител“, полагат венец върху него, разглеждат светата Рилска обител, чието славно минало им бива „разяснено“… Екипът на „Българо-унгарска рапсодия“ остава там още два дни, за да продължи работата си, като направи „някои от интересните външни сцени“ – както в манастира, така и из „неговите околности“. Екипът на „Ива Самодива“ още същия ден се завръща в София, откъдето „групата унгарски и български артисти“ заминава във вторник (28 септември) за Бургас и Созопол, където е планирано да се направят „първите снимки на открито край морския бряг“, а в Малко Търново се предвижда реализирането на „най-важните външни снимки на филма – прочутите нестинарски игри“.

През Пловдив

„Вчера минаха през Пловдив, на път за Бургаз, групата унгарски киноартисти, които ще участвуват в унгаро-българския филм „Ива – самодива“ – свидетелства пловдивският в. „Воля“ на 30 септември. – Групата се води от директора на българската версия на филма г. Кир. Петров. В разговор с наш представител, г. Петров даде някои интересни сведения относно този нов филм, който се снема под покровителството на м-ра на просветата г. проф. Б. Йоцов. Сюжетът на филма, както се вижда от самото му име, е из българския бит и всъщност ще бъде чисто български филм. Той ще се снеме в две версии – българка и унгарска“. Заглавието на втората е „A tenger boszorkánya“ („Морска самодива“).

След като изброява имената на участващите в „Ива Самодива“ български артисти, анонимният автор на съобщението подчертава, че „главната женска роля се изнася от г-ца Дорина Илиева, дъщеря на писателя Ненчо Илиев-Сириус [убит от комунистите без съд и присъда след 9.IX.1944 и задълго фигу-

риращ в списъците на „безследно изчезналите“]. Освен това, участвуват угърчинската четворка и балета [танцовата група] на Руска Колева. Костюмите, народните песни и танците се ръководят от г-жа Райна Кацарова, завеждаща етнографския музей в София. След привършването на външните снимки в Бургаз и Созопол, всички артисти ще заминат за Будапеща, където ще бъдат снети вътрешните снимки. Филмът ще бъде готов до края на годината и ще се представи в началото на идната година“.

Преминаването на унгарския екип през Пловдив бива използвано и от журналиста Хачо Бохосян, представител на друг местен вестник – „Последни новини“, който смогва да вземе интервюта с режисьора Бела Левай („симпатичен и делови човек“), 16-годишната Агнеш-Аги Меднянски (Ева/Ива), чието „скромно желание“ е „да завърши поне гимназия“, Ласло Силаши и Золтан Грегош. „От г. Кир. Петров, ръководител на българската версия узнахме – завършва обширният материал, озаглавен „При тези, които снимат „Ива Самодива“, – че освен изброените български артисти във филма ще вземе участие и Роза Лазарова – „наша съгражданка, която завършила славянска филология и е участвувала вече в филма „Сватба“, че „външните снимки ще бъдат снети в България, а вътрешните – в Унгария“, че „снимките по крайбрежието на Черно море ще продължат десетина дни“ и че филмът „ще бъде завършен към края на годината“.

Съдбата на „Ива Самодива“

„В Созопол вече работи българо-унгарски екип, който започна снимките на филм по една легенда“ – известява на 25 октомври 1943 в. „Родопско ехо“. Изданието споменава „названието“ на творбата – „Ива Самодива“, допълвайки, че в основата на сюжета ѝ е една „легенда за фенера на Св. Никола край Бургас“.

„Този филм не можа да се завърши тогава поради събитията и бомбардировките над столицата – спомня си Кирил Петров. – Продължаването на снимките в гр. Созопол определихме за по-добри времена, като при това положение групата от български артисти и филмови работници, с оператор Г[еорги]. Парлапанов, се изтеглиха към София, а унгарските ни колеги, с режисьора Левай Белла, изпратихме за Родината им. Готовите кадри от заснетия филм се намират в филмовия архив [БНФ]“.

Под „събитията“ мемоаристът навярно има предвид ключовите неуспехи, които армиите на Оста претърпяват през 1943 – поредицата от поражения на Източния фронт, десантът на Съюзниците в Сицилия и победите им на Тихоокеанския театър, предизвикали „стратегическото отстъпление“ на войските от Тристранния пакт по всички фронтове.

След две години, в края на септември 1945, софийският в. „Знаме“ уверява, че „работата по филма „Ива Самодива“ е подновена“ и „скоро той ще бъде готов“. Не би – филмът така и си остава незавършен! Днес в БНФ се съхраняват 1100 м (41 мин.) немонтиран черно-бял 35-милиметров материал, чието съдържание доказва, че голяма част от снимките в околностите на Созопол са били осъществени – и то успешно…

Кина под бомби

На 12 декември 1941 България обявява „символична война“ на Обединеното кралство и САЩ. Англо-американците очевидно не си падат по „символизма“ и посрещат предизвикателството прагматично – военновъздушните им сили предприемат поредица от нападения върху царството и предимно над София. Бомбардировките над България започват още през пролетта на 1941 и продължават до есента на 1944, като най-интензивни са те през първите три месеца на 1944…

На 10 януари 1944 над София хвърлят 180 бомби повече от 40 самолета. Столицата ни е нападната отново откъм небето и на 16 март, когато са разрушени 72 сгради (50 самолета пускат над 4000 запалителни бомби); и на 17 март – от около 25 бомбардировача; и на 24 март (40 самолета); и на 29 март… Но най-тежкият удар бива нанесен на 30 март – тогава около 450 бомбардировача Б-17, Б-24 и Б-25, придружени от 150 изтребителя, разстилат над града ни истински „бомбен килим“…

Въпреки всичко животът продължава[192]. През февруари 1944 кино-театър „Балкан“ показва повторно „Пролетна серенада“ и комедията „Синята маска“. Освен него действащи кина са още

192 Виж в Портал Култура статията Кина под бомби – https://kultura.bg/web/%d0%ba%d0%b8%d0%bd%d0%b0-%d0%bf%d0%be%d0%b4-%d0%b1%d0%be%d0%bc%d0%b1%d0%b8/). Продължават да работят и софийските кина – задъхващи се от целулоидния недоимък, породен от войната, като някои от тях дори прекъсват дейността си за известно време.

„Славейков“, „Царя“ и „Славянска беседа“, които функционират сравнително нормално през октомври 1944, а до края на годината подновяват своята активност още „Модерен театър“ – „основно ремонтиран“, „Солун“, „Подем“ (Железничарското читалище до Централна гара), „Глория“ – с прожекции на „Изпитание“, „Рекс“, „Влайкова“…

Кинотеатър „Балкан“ става театър

„Балкан“ преживява ужасите на най-опустошителната война в историята на людската цивилизация, но не и политическите трансформации, настъпили в резултат на „социалистическата революция“, уж извършена на 9.IX.1944. „През 1945 – пише през 1969 Кирил Петров – преотстъпихме салона за нуждите на Държавния народен театър и опера, чиято сграда бе пострадала от бомбардировките над столицата“. Само дето не допълва – доброволно, с желание, обладани от ентусиазъм и възторг…

На 25 януари 1945 с премиерата на пиесата „Котаракът в чизми“ (инсценировка на Нина Стойчева-Данчова и постановка на нейния баща – режисьора П. К. Стойчев) на мястото на кинотеатър „Балкан“ разтваря врати Народният театър за младежта.

Там на 16 септември се състои тържествено събрание по случай подновяването на дейността на Камарата на народната култура, една от секциите на която се нарича „Филмово дело“. Там на 13 януари 1946 от 10.00 ч. е чествана 35-годишната „неуморна дейност в областта на българския филм“ на Васил Гендов – „председателя на филмовите деятели в България“.

От 1981 до 1989 Народният театър за младежта носи името на покойната Людмила Живкова, днес институцията се нарича Младежки театър „Николай Бинев“.

Ил. 1. Сградата, построена от Застрахователното дружество „Балкан-Живот“ през 1938 по проект на архитектурното бюро „Станчо Белковски–Иван Данчов“

Ил. 2. Кинотеатър „Балкан“ е „комплекс“ от зала с 1000 седящи места (най-голямата тогава в България), коридори, фоайета, чакални, сцена, прожекционна кабина, екран…

Ил. 3. Кинотеатър „Балкан“ бива открит на 26 октомври 1938 (сряда) с „величествената премиера“ на „американския исторически и костюмиран филм“ „Мария Валевска“ с Грета Гарбо и Шарл Боайе (Наполеон), продуциран от „Метро-Голдуин-Майер“

Ил. 4. Кирил Петров Перфанов (26.IX.1890–1979) и корица на издаваното от него в Пловдив сп. „Кинозвезда” – първото специализирано издание, появило се в провинцията

Ил. 5. Стамболов Христов Баръмов (най-вляво), Кирил Петров (с белия шлифер отпред) и Лука Тодоров (най-вдясно с очилата) – тримата наематели на „Балкан“

Ил. 6. Лука Тодоров – един от двамата съдържатели на пловдивските кинематографи „Екзелсиор“ и „Балкан“ (другият е Кирил Петров)

Ил. 7. Оригиналните плакати на някои от филмите, прожектирани в „Балкан“ през 1938–1940

Ил. 8. Реклами за филмите от репертоара на киното, поместени в българския печат от 1938 до 1940

Ил. 10. Гостуването на австрийската киноактриса Жени Юго в София през април 1940 се превръща в знаменателно събитие. Поводът – „гала премиерата“ на най-новия ѝ филм „Нанет“ в „Балкан“

Ил. 11. Рекламата за българския игрален филм „Те победиха“ пред кино „Балкан“

Ил. 12. Три кадъра от филма „Те победиха“, две рекламни карета за него и разрешителното му за показ

„БАЛКАНЪ“

СЪБИРАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

ПЕТРОВЪ — БАРЪМОВЪ — ТОДОРОВЪ — СОФИЯ

ЕКСПЛОАТАЦИЯ НА КИНЕМАТОГРАФИ И ТЪРГОВИЯ СЪ ФИЛМИ

24 МАРТЪ

ДО ГОСПОДИНА
МИНИСТРА НА ВОЙНАТА,
ВЪВА ВОЙСКАТА
Г О Р А Ъ.-

З А Я В Л Е Н И Е

ОТЪ ПРОИЗВОДИТЕЛЯТЪ НА БЪЛГАРСКИЯ ВОЕННОИ ФИЛМЪ
"ТЪ ПОБЕДИХА" - СОФИЯ.

ГОСПОДИНЪ ГЕНЕРАЛЪ,

ПРЕДСТАВЯНЕ ВИ СПИСЪКА НА УЧАСТВУВАЩИТЕ АРТИСТИ ВЪ ЗАСНЕМАНЕТО НА ВОЕННОИ ФИЛМЪ "ТЪ ПОБЕДИХА" КОЙТО ДО ТОЛКОВА СЕ ОБРОСУВАНИ ГЕРОЙСКИТЪ ДЕЛА НА НАШАТА БЪЛГАРСКА ВОЙСКА ПРЕЗ ВОЙНИТЪ ЗА НАЦИОНАЛНОТО НИ ОБЕДИНЕНИЕ.

СЪ ТОЗИ ФИЛМЪ ЖЕЛАЕМЪ ДА ПОКАЖЕМЪ НА БЪЛГАРИЯ И ЗНАЧЕНИЕТО НА НАШАТА КУЛТУРА СЕ ЗАТВЪРДИВАТЪ,ТОВА Е ПРИНОСЪ ОТЪ ГОЛЯМО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ВЪЗПИТАНИЕТО И ОБУЧЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ДУХЪ.

АРТИСТИТЪ,КОИТО ВЗЕМАТЪ УЧАСТИЕ,СА:

ПАНТЕЛЕЙ ХРАНОВЪ..... НЕНАГРАЖДАВАНЪ
РУЖА ДЪЛЧЕВА ..... НЕНАГРАЖДАВАНА
НАДЯ КОСТОВА..... " " - " - "
СТ.ФРАТЕВА..... - " -
ЛИЛИ ПОПИВАНОВА ..... - " -
ЛЕТКО АТАНАСОВЪ..... 4 -А СТ.ГРАЖД.ЗАСЛУГА
АДЪЛУГЪЗ ТЕНЕЛИЕВЪ..... 5-А СТ.БЕЗЪ КОРОНА ГР.
ХРИСТО НОЖАРОВЪ..... ФА СТ.СВ.АЛЕКСАНДЪРЪ
БОРИСЪ ГАНЧЕВЪ ..... НЕНАГРАЖДАВАНЪ
ИВАНЪ КИРЧЕВЪ..... НЕНАГРАЖДАВАНЪ
НИКОЛАЙ КАЗАНДЖИЕВЪ..... НЕНАГРАЖДАВАНЪ
ВЕСЕЛИНЪ СИМЕОНОВЪ..... НЕНАГРАЖДАВАНЪ

РЕЖИСЬОРЪ

Главенъ помощникъ режисьора - Б.БОРОВАНОВЪ .....НЕНАГРАЖДАВАНЪ
Г.МОВАНЪ

МУЗИКАЛНА ИЛЮСТРАЦИЯ

ГЕОРГИ АНТОНОВЪ..... НЕНАГРАЖДАВАНЪ

ОПЕР. РЪКОВОДИТЕЛЬ НА ПРОИЗВОДСТВОТО:
НИКОЛА ЯРОСЕВЪ... ЗА ХРАБРОСТЬ ОТЪ ВОЙНАТА

Ил. 13. С това писмо („заявление“) събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ представя на министъра на войната имената на участниците в направата на филма „Те победиха“

Ил. 14. Плакати на част от филмите, включени в репертоара на кино „Балкан“ по време на войната

Ил. 15. Появили се в софийската преса реклами за филмите, показани в „Балкан“ през войната

Ил. 16. Режисьорът Хрисан Цанков (с очилата), асистент-режисьорът Антон Маринович (на втори план във втората снимка) и актьорите Надя Ножарова, Лили Попиванова, Кръстю Сарафов и Иван Димов (горе) и снимачният екип на „Изпитание“ (долу)

Ил. 17. Плакати и реклами за филма „Изпитание“

Говорящ филмъ на български

Нов български филмъ

ЕДНО КУЛТУРНО ТЪРЖЕСТВО

Ил. 18. Част от отзивите за „Изпитание“ в българския печат

Ил. 19. Страницата от будапещенското сп. „Унгарски филм“ („Magyar Film“), предлагаща информацията за цели „три българо-унгарски версии на филми“

Ил. 20. 25 септември 1943 (събота): Посрещането на софийската Централна гара

МАДЖАРСКИТЪ КИНО-АРТИСТИ ПРИ Г. М-РЪ ПРОФ. ЙОЦОВЪ

Вчера на обѣдъ м-рътъ на просвѣтата г. проф. Йоцовъ прие въ кабинета си по-дачитѣ на едната отъ гостуващитѣ въ страната маджарски кино артисти група. На снимката лѣвъ г. м-рътъ заобиколенъ отъ г. г. Левалъ Бейла, Силаши Ласло и Грего-ши Золтанъ.

Ил. 21. Посещението при министъра (в средата) на тримата унгарски гости, придружени от Стамболов Христов Баръмов

УНГАРСКИТѢ ФИЛМОВИ АРТИСТИ ВЪ РИЛСКИЯ МАНАСТИРЪ

Унгарскитѣ филмови артисти предъ храма-паметникъ „Св. Ал. Невски“

Рилски манастиръ, 27 септемврий (По телефона).

Вчера, 4 ч. и 30 м. сл. пладне, въ Рилския манастиръ пристигнаха групата унгарски артисти, които снимать филма „Българо-унгарска рапсодия“. Групата се води отъ унгарския народенъ представитель д-ръ Сокачъ и началника на отдѣлъ при унгарското министерството на просвѣтата д-ръ Наги Ищванъ. Съ унгарскитѣ артисти пристигнаха и председателя на фондацията „Българско дѣло“ г. Славчо Бурджовъ, началникътъ на филмовия отдѣлъ при „Българско дѣло“ г. Керемъ Алтимировъ и артистътъ г-жа Колчакова и г. Ходжабашевъ, които ще участвуватъ въ снимането на филма. Въ 5 часътъ унгарскитѣ артисти положиха вѣнецъ предъ проба на о'бозе починалия Царь Борисъ III отъ името на Унгаро-българското д-во въ Будапеща.

Следъ това тѣ бѣха разведени чрезъ манастира, кждето имъ бѣше обяснена историята и славното минало на светата Рилска обитель.

Утре унгарскитѣ артисти ще продължатъ снимането на филма въ манастира и неопитѣ околности.

Ил. 22. Пред „Св. Александър Невски“ – унгарски и български артисти, сред които са и продуцентите Кирил Петров и Стамболов Баръмов

5. КОСТА РАНКОВ
(1864 – 1953)

На 18 септември 1911 варненският в. „Свободен глас“ отпечатва съобщение, озаглавено „Модерен театр в Варна“ и гласящо: „Енергичния и предприемчив в индустриално отношение наш съгражданин г. Коста Ранков от един месец насам строи в града едно грамадно здание с всички приспособления за модерен театр какъвто е софийския модерен театр. Той, за да създаде нещо хубаво, от което да се ползува както той, [така] и неговите съграждани, не жали ни труд, ни време. Мнозина са богаташите в Варна, но предприемчивостта на г. Ранкова не притежава никой и затова уместно е ако се каже, че такива предприемчиви граждани са гордостта на града, в който те живеят. Към 15/X т. г. това здание ще бъде свършено и гражданите през тоя зимен сезон ще има къде да прекарват свободното си време“.

След три месеца, на 24 декември, същото издание огласява: „Известния новопостроен модерен театр на предприемчивия Варнен. гражданин г. Коста Ранков е вече готов и на 25 вечерта, коледа, ще почне да дава своите кинематографически представления. Гражданите ще имат щастието да се любуват на нов театр, приспособен с всички потреби“.

До края на годината новината бива мултиплицирана от поредица рекламни карета, публикувани както във варненските („Свободен глас“, „Търговски фар“), така и в софийските вестници („Воля“, „Реч“, „Утро“, „Софийски новини“ – само той помества над 30 обявления с идентично съдържание).

Кратка биография

„Г-н Коста Ранков е роден на 24 ноември 1864 год. в гр. Провадия“ – уверява в. „Търговски фар“, поместил на 29.XII.1911 обширното „житие-битие“ на „енергичния и предприемчив“ свой съгражданин (във Варна Ранков се установява през 1882). Прилежен ученик, той завършва „с отличен успех“ Педагогическото училище в Шумен, след което в продължение на две години е „основен учител“ в морската ни столица. Учителското поприще обаче се оказва несъвместимо с политическата дейност, която толкова много го привлича, че Коста Ранков преминава „на служба по съдебното ведомство“ и през 1887 е назначен за „член при Варненския Окръжен Съд“. След като на следващата година бива уволнен от тази длъжност, той става „практик-ад-

вокат“ и се отдава на политиката, застъпвайки „в първите редове като опозиционер на тогавашния режим“ (този на Стефан Стамболов). През 1890 полага успешно изпит пред Русенския апелативен съд – акт, който „официализира“ статута му на професионален адвокат. Познаващ отлично законите, отзивчив и почтен, отличаващ се с „прилежност в работата“ и „трезвен ум“, Ранков достига „до положението да бъде пръв по клиентела и по доходност от професията“.

Като член на Либералната партия (радослависти) и „след упоритата борба с дотогавашния режим“, Коста Ранков е избиран два пъти за кмет на Варна (3 юли 1894 – 27 април 1895 и 9 май 1899 – 15 януари 1901) и три пъти за народен представител (в VI, X и XIII ОНС). По време на кметуването му градът се благоустроява, построени са множество обществени сгради – включително телеграфо-пощенска станция, които заедно с жилищните биват номерирани, отпуснати са общински места, върху които граждански сдружения въздигат нови училища, а бездомните – свои домове, подобрява се канализацията, водоснабдяването, електрификацията и осветлението, финансирани са безплатни ученически трапезарии и сиропиталища, нараства броят на летовищата, подобряват се условията в тях, обръща се внимание на културата и спорта…

От септември 1896 Коста Ранков поема редактирането на седмичния вестник „Свободен гражданин“ (орган на Варненското либерално бюро). През новия век той е сред основателите на акционерните индустриални дружества „Сила“ и „Галата“, през 1906 се отдава изцяло на „търговията и индустрията“, оглавява като директор мелница „Сила“, вследствие на своите „връзки“ (особено с „корпуса на житарите в Варна“) през 1908 е избран „с пълно единодушие“ за член на Борсовия комитет, а на следващата година става и негов председател, председателства и Комитета на „синдикираните експортери на бранша“. От 1911 е член на Варненската търговско-индустриална камара… Благодарение на своите „особено добри търговски дарби“ Ранков установява контакти с „вътрешния и външния търговски свят“, завързва познанства като „български търговец-експортер“… „Г-н К. Ранков – твърди в. „Търговски фар“ – като търговец и като обществен човек се е отличавал най-много с доброто си сърдце. Завидната му заможност е позволявала и позволя-

ва да бъде винаги и навсякъде щедър и благодетелен. Редки са сиромасите, които са се лишили от неговата помощ… Към обществото е особено внимателен и коректен и за това той е човека, който се радва на особени симпатии на почти цялото варненско гражданство и който с дебата и обноските си най-лесно обезоръжава враговете си".

Малко предистория

Още като кмет Коста Ранков мечтае да построи във Варна храм на Мелпомена. През лятото на 1900 местната община дори обявява, че „се отдава под търг" направата на „един театрален салон и казино". По този повод „Български търговски вестник" отпечатва статията „Варненския театър" на Радул Канели, в която „един от първостроителите на българския професионален театър" (директор на софийския театър „Сълза и смях" от 1894 до 1899) споделя мисли на тема „Какво да се построи". След като изразява мнението си, че кметът Ранков „искрено милее" за „благото" и „интересите на града", Канели предлага във Варна, който през лятото се превръща в „интернационален град", да се построи „образцов съвременен летен театър", като преди това „сериозно се обмисли по какъв начин ще се привлича в него публика".

Кино „Ранков"

Трябва обаче да изминат повече от три десетилетия, за да може градът да се сдобие с театрална сграда – „една от най-разпознаваемите в България". Ето защо „енергичният и предприемчив" Коста Ранков решава сам „да създаде нещо хубаво", от което да се ползва както той, така и неговите съграждани. И той го създава – без да „жали ни труд, ни време", а навярно и средства, – кинотеатър, носещ неговото фамилно име – „Ранков".

Построена в „неоренесансов" стил на варненската ул. „Цар Борис", сградата на киното е проектирана от арх. Дабко Дабков. Тя има шест йонийски полуколони и флорална декоративна пластика. Орнаментите ѝ са дело на скулптора Кирил Шиваров. Пресата охарактеризира зданието като „доста грамадно и солидно", „модерен салон-кинематограф", „единствения и най-добър кинематографически театър в Варна", първи „по своята худо-

жествена архитектура и наредба в България“. Централната зала (с площ от около 200 кв. м) е оборудвана със 760 специално доставени от Виена неподвижни (закрепени към пода) стола, разполага с ложи, балкон и три изхода към улицата. До сцената, оформена с орнаменти и скулптурни групи, са разположени гримьорните на актьорите и помещенията за реквизита, които позволяват ползването на салона не само за кинопрожекции – през годините там биват изнесени многобройни театрални и куклени представления, концерти, сказки, провеждани са събрания на политически организации и граждански сдружения…

Репертоар (1911 – 1913)

Още от деня на откриването си (25.XII.1911) театър „Ранков“ функционира като кино, започвайки „да дава редовно своите кинематографически представления“. За съжаление, днес не се знаят заглавията на филмите, включени в първата показана там програма. Сред тях обаче ще да е бил „Пролог от 1886 г. – последният Фортеняк“ – „сензационна драма от 4 действия“ („1600 метра“), прожектирана през декември 1911 в софийското кино „Одеон“, за която в. „Свободен глас“ уверява, че „ще се представи и в Варна“.

1912

От началото на 1912 киното се снабдява с филмови програми от софийската фирма на арх. Наум Торбов, който по това време получава „представителството за България“ на „прочутата и най-голямата на света кинематографическа къща Пате-фрер-Париж“ („Société Pathé Frères“). На 28.I.1912 „Търговски фар“ пък известява, че „Кинематограф К. Ранков се е абонирал на кинематографическия вестник, който се издава всяка седмица в Париж. В моя вестник на сцената всякога ще се представляват парижките моди и светските събития. В програмата за 27, 28 и 29 того личи, че ще се представят 2 броя от моя вестник – броеве 50 и 51. Съдържанието им е преинтересно и много забавително за всичките слоеве на обществото, а особено на Хай Лайфа – дамите, любителки на модата, ще видят невидени работи и ще извлекат неимоверна поука. Мъжете ще видят какво значи скромност женска и разкош – две крайности на семейното щастие. Желателно е тия представления да бъ-

дат посетени от по-голям брой граждани и гражданки“. В случая става дума за „Патé журнал“ („Pathé Journal“) – първия в историята на седмото изкуство седмичен кинопреглед, който започва редовно да излиза от 1908. Скоро тази „илюстрация на седмичните приключения в целия свят“ става всемирният вестник. По същото време „театъра на г. Коста Ранков в Варна“ вече бива анонсиран като един от „най-големите кинематографи в България“, „дето почитаемата варненска публика може да намери единствено място за развлечение и прекарване весело времето си“. Репертоарът му се сменя „три пъти в седмицата“, за дневните представления цената на билетите бива намалявана с 50%.

„В модерния театр К. Ранков, начиная от вчера, 20/II, започнаха редовно да се представляват чудни и сензационни картини [филми] от най-прочутата всесветска фирма „Пате Фрер“ – съобщава в. „Търговски фар“. – Тия картини за в Царството и специално за в Варна са контратени [договорени] и монополизирани само за модерния театр К. Ранков. Само в него публиката може да ги види“. Същото издание информира варненци през април, че „Варненския театр-кинематограф на 7 и 8 того ще даде кинематографически представления на: Пате Журнал (актуална), В ноктите на съдбата или Опасния път – голяма сензациозна драма в 3 части, Розалия няма холера (комична), Розалия като танцьорка (комична). Цените са известни“. В края на март в. „Свободен глас“ препоръчва на „почитаемите дирекции, както на г. Ранковия, така и на тоя в зала „Съединение“, кинематографи“ да се „заинтересуват сериозно“ от избора на „картините“ и „да не допускат такива с съдържание цинично и безнравствено“, за да „може тия заведения да се издигнат високо на своето призвание, не само като място за развлечение, а и такова за възпитание“…

През лятото киното престава да функционира или силно редуцира прожекциите си, но салонът „К. Ранков“ продължава да държи вратите си отворени за гостуващите в града следовници на Мелпомена – през юни там с пиесите „Края на Содома“ и „Мадам Сан-Жен“ гастролира трупата на Народния театър, а през август – сръбската трупа „Синджерш“…

На 26 септември 1912 (сряда) избухва Балканската война (наричана още Първата балканска война), в която България се включва на 5 октомври.

1913

На 17 май 1913 в Лондон бива подписан мирен договор, който слага край на войната с Турция. На другия ден софийският в. „Мир“ уведомява: „В Събота и Неделя (18 и 19 н. м.) всички варненци, без изключение на възрасти и съсловие, трябва да посетят кинематографа на Коста Ранков, гдето ще се дава безсмъртното творение на Данте, АДА из Божествената комедия“. „Ад“ („L'Inferno“, 1911) на „Милано филмс“ е свободна адаптация на първата част от „Божествена комедия“ на Данте Алигиери и се приема за първия пълнометражен филм в италианското кино.

Точно след един месец обаче започва Междусъюзническата война (Втората балканска война), която изправя България срещу бившите ѝ съюзници – Гърция, Сърбия и Черна гора, към които се присъединява и Румъния. Конфликтът трае кратко – примирието е сключено на 18 юли, а на 28-и бива подписан Букурещкият мирен договор, слагащ край на бойните действия между съюзниците.

На 17 септември 1913 (неделя) в „салона К. Ранков“ се събират „видни варненски граждани“, които основават „Национално и културно д-во в града“ и приемат неговия устав. На 29 септември там се провежда „второто събрание“ на „Варненското Национално и Културно Д-во“, по време на което бива избран „управителен съвет“, в чийто състав (редом с Карел Шкорпил) влиза и Коста Ранков.

В края на годината в. „Варненски новини“ огласява, че „театр Коста Ранков днес [28.XII.1913] ще даде драмата Жана д'Дарк, Орлеанската девица. Голяма сензационна драма в 2 серии 8 части. I серия се играе днес, а II серии ще се играе на 29 того. Утре 29 того ще свири флотския оркестър. Драмата Жана д'Арк направи големи сензации в европейските театри“. „Жана д'Арк“ („Giovanna d'Arco“, 1913) е италиански игрален филм на фирмата „Паскуали“, главната роля в който изпълнява „звездата“ Мария Якобини.

Първият български кинематографически синдикат

„С синдикирането на кинематографите в Русе, Варна, София, Търново и пр. – съобщава на 14 януари 1914 „Търговски фар“ – напоследък се осъществи една щастлива идея, чиято първа и най-главна цел е да обезпечи сигурен успех и добър напредък в

културно и материално отношение на тия предприятия, които не са без морална полза за публиката". Инициативата за учредяването на „Първия български кинематографически синдикат за доставка и разпространение на филми" принадлежи на русенския „Модерен театър". В крайдунавския град бива отпечатан (при „Т. Петров & С-ие") и уставът на организацията, от чието съдържание се узнават наименованията на членовете основатели, сред които е и „кино „Ранков" – Варна". Въпреки амбициозното начало по-сетнешната дейност на синдиката потъва в информационен мрак. Днес може само да се предполага, че искрата на начинанието е помръкнала преди да разпали огън най-вероятно поради избухването на Първата световна война (1914 – 1918).

На 25.I.1914 от София пристига лоша вест. „Комисията за преглеждане всички кинематографични ленти – съобщава „Варненски новини", – които ще бъдат давани из царството от кинематографите, ще се преглеждат от специална цензурна комисия". Тъкмо тя ще „разрешава коя картина да се играе в царството и коя не". Вследствие на тази цензура „картините са намалени до минимум" и „кинематографите не могат да дават повече от две ленти седмично". Ето защо „съдържателите на всички кинематографи в царството се свикват на конгрес в началото на февруари да искат някои по-широки реформи от комисията, която е назначена за тая цел". Така се ражда идеята за учредяването на Съюза на кинопритежателите в България, осъществена едва след десет години, когато от 10 до 12 септември 1924 в Търново представители на 18 кинематографа от цялата страна „при пълен ентусиазъм" (според варненския в. „Театър и музика") полагат основите на организацията.

Видно е, че през 1914 кинаджиите вече осъзнават нуждата от свои обединения, сдружения, синдикати, съюзи… „Синдикализмът" прониква и във Варна, където местните „кинематографически театри" правят в началото на месец май 1914 „общо сдружение". „Това сдружение – пояснява „Варненски новини" – е в полза на варнен. граждани в всяко отношение. Картела е съставен изключително против представителите на кинематографическите ленти. До сега те пълниха джобовете на другиго, а сега при туй разбиране те вместо да дадат тлъсти суми за такива ленти при нелоялна конкуренция, те ще дадат на варненците ново развлечение като ще предприемат довеждането

на разни трупи като Нар. театр и др. такива и разни чужди опери. Ние похваляваме инициативата за това разбиране… За председател на картела е избран г. Вл. Петков [наричан „човека, който въведе кинематографа в България“, Владимир Петков (1875 – 1921) е първият българин притежател на пътуващ кинематограф – от 1903, който след като обикаля цяла България, отсяда към края на 1908 във Варна, превръщайки в стационарно кино тамошната общинска зала „Съединение“], помощник г. Д. Райчев и администр. уредник г. Стефан Петров [„домакин на Съединените кинематографически театри във Варна“], а за проверител контрола г. Буко Паризер [Д. Г. Паризиер по това време е „директор“ на „Модерен театър“ („Свободна България“)]. Дано тая инициатива и солидарност бъде трайна”.

Тъкмо по инициатива на този „картел“ (месец и половина след основаването му) в черноморската ни столица е показан хроникално-документален филм, заснет по време на Балканската война. „На 28 и 29 т. м., събота и неделя – известява „Варненски новини“ на 28 юни, – варненското кинематографическо сдружение ще даде Великата освободителна война с Турция и съюзниците, драма в 3 части. Картината е извънредно интересна и снета на самото полесражение от варненския жител г. А. Жеков. Тази интересна драма илюстрира събитията при Люле Бургаз, Лозенград, сраженията пред Чаталджа, Буюк Чекмедже и Деркос. Падането на Одрин. Тържественото влизане на цар Фердинанд в Айваз Баба и пр. Пленици, шпиони, ранени и пр. Варненци трябва да използуват случая и видят нагледно проявената храброст на българския войник“.

В неупоменат, ала варненски киносалон, още преди това да се случи в столицата, бива прожектиран „Балканската война“ – първият филм, осъществен изцяло от българин. Има вероятност мястото на премиерата му да е бил „Ранковият театър“.

Репертоар (1914 – 1915)

1914

В кино „Ранков“ „на 18 януари настоятелството на Варненското Женско Благотворително Дружество „Майка“ устройва кинемотограф с благотворителна цел“. През февруари там са прожектирани: драмата „Човекът без ръце“ („Der Mann ohne Arm“, 1914) – „според романа на Паул Майснер“, „ненадминат до

сега по своето искуство, сензация и трогателност филм“ в 5 големи части; голямата „дедективна драма“ „Ник Винтер и мистериите на езерото Неми“ на режисьора Жерар Буржуа и с Леон Дюран, комедията „Мориц и забавителната вдовица“ с Пренс Ригаден, кримката „Искусния детектив“ и хрониката „Церемонията на Махорум Хидерават“, заснета през 1913 от оператори на „Патé фрер“ и показваща честването на мюсюлманския празник Мухаррам в индийския град Хайдарабад, част от което е било величественото шествие на хора (сановници, знаменосци, танцуващи воини), слонове, камили, коне, а през март – няколко „модерни сензационни драми“, между които „Пробуждане или сърдечен спомен“, „Прокълнатата любов“ („покъртителна драма“), „Бохемски деца“ (в 3 части), „Самопожертвуването на Луция“, „Едно странно откритие“, комедиите „Лео има хрема“ и „Скритият талант“, научната картина „Пчеларство“… Редом с някои от кинематографичните сеанси дава своите представления „куклен театър „Фантош а Іа Холден“, чиято програма съдържала „7 нумера“.

През април „Театър Коста Ранков“ показва „монополната драма, от Златната Серия на „Пате Фрер“ – „Жена Демон“ или „Изкушителката“, поразителна трагедия в 7 големи оргинални части“, главните роли в която изнасят „най-прочутите френзузки артисти“, американския „Хиавата“ – „голяма авантюрна дедективна драма в 8 части“, в литературната основа на която лежи епичната поема „Песента на Хиавата“ (1855) на поето Хенри Лонгфелоу, „Врабчето“ – „голяма модерна трогателна драма в 4 части“… Този месец някои от показите бивят придружени от „по 4 номера от танца „ТАНГО“, изпълнени от „танцьори“.

Български филм в „Ранков“

Още в началото на 1914 над Европа надвисва сянката на Първата световна война (ПСВ) – светът става по-различен. Всички народи от континента се подготвят за предстоящия военен конфликт. Събират средства за нов крайцер и българите, наименували кораба още преди построяването му „Отец Паисий“. По-различни от предишните са и тазгодишните тържества в чест на Св. Св. Кирил и Методий, проведени на 11 май. „Никога други път тоя праздник не ще бъде празднуван така тържествено, както тази година“ – възвестява печатът…

В София опълченците и емигрантските организации се събират рано сутринта в църквата „Св. Никола“, където бива отслужена панихида в памет на загиналите за свободата на Македония революционери. След това колоната тръгва (предвождана от знамената и музиките) към църквата „Св. св. Кирил и Методий“. Там към поборниците се присъединява литийното ученическо шествие и човешкият поток се устремява към двореца. На площад „Александър I“ пред над 20 000 души екзарх Йосиф и представители на висшето духовенство отслужват молебен с водосвет в присъствието на цар Фердинанд, царица Елеонора, князете Борис и Кирил, княгините Евдокия и Надежда, депутати и министри... Учащите се (начело с училищните оркестри) дефилират пред монарха, след което множеството отново потегля по софийските улици, за да стигне до площада пред църквата „Св. Неделя“, където официалната част свършва. За да почне неофициалната – всенародни веселби, песни и танци, забавления на открито...

На 24 май „Варненски новини“ известява: „Събота и неделя [24 и 25 май], гала кинематограф представление „Младата Индийка“, голяма аристокр[атична]. драма от Нордиск Филм. 11 май в София, празненството в чест на светиите „Кирил и Методий“. Кинематограф[ическа]. снимка, тържеството и народа. Участието на царското семейство… Отлага се представлението „Морска Идия“, което артистично турне щеше да даде довечера в театр К. Ранков в полза на фонда Отец Паисий, по причини, че артистите пропустнали трена; Публиката ще бъде отново поканена за това“.

След като на 14 и 15 май кинохрониката „11 май в София – празненствата по случай св. Кирил и Методи“ бива показана в столичния „Модерен театър“, тя се появява и във Варна. Най-вероятният продуцент на лентата е именно софийското кино, а човекът, запечатал с кинокамерата си събитието – Гаетано Пие де Флорес. Този испанец, „родом от гр. Барцелона“, „но живущ в Будапеща“, пристига в България вероятно по време на Балканската война (1912 – 1913) и започва работа в софийското кино „Модерен театър“ – като прожекционист, но и като кинооператор (снимач). През лятото или ранната есен на 1914 заснема първия български игрален филм – комедията „Българан е галант“, чийто най-вероятен режисьор е българинът Васил Гендов, който пръв споменава името Гайтано в печата през 1924.

Първата година на Първата световна война

Избухнал на 15 юли 1914, най-мащабният въоръжен конфликт в дотогавашната история на човечеството скоро засмуква в смъртоносното си торнадо армиите на близо 50 държави от всички краища на планетата. Извлякла поуки от печалния за нея завършек на Балканските войни (1912 – 1913), България запазва неутралитет…

През август, септември и октомври Варненското кинематографическо сдружение предлага („в театр К. Ранков и Червен Рак“) филмите: „Любовта не знае пречки“ – „трагедия в три части, в която играе известната актриса Сюзана Гранде“, „Войната в полето“ – „военна драма в две части“, „Обиколката на земното кълбо с пет стотинки“ – „извънредно оригинална картина според романа на Пол Дела, художествено изработена в 8 части“, в която „не липсват хубави пейсажи из цялото земно кълбо“, „Рокамбол“ на „Пате́ фрер“ и режисьора Жан Денола, състоящ се от „5 серии – общо 30 части“, драмите „Борба за щастие“ („с шведски артисти“), „Краят на един разбойник“ (3 ч.) и „Змията-жена или сърцата на мъжете“ (4 ч.), комедията „Директорът“ (3 ч.), детективския „Ник Винтер в следите на Джиоконда́та“ (2 ч.)… В края на септември в. „Варненски новини“ съобщава, че „канцеларията“ на Варненското кинематографическо сдружение се помещава в салона на театър Коста Ранков!

Също от варненски издания („Варненски новини“, „Свободен глас“, „Варненски дневник“) се узнава, че през 1914 в театър „Коста Ранков“ гостуват трупите на Народния театър (с „Мъжемразка“, „Ивайло“, „Севилският берберин“) и на Русенския градски театър (с „Добрите приятели“, „Доходно място“, „Щурецът“ и „Севилският бръснар“), поставя пиесата „Хамлет“ актьорът Никола Димитров, „следвал 2½ години драматическо изкуство в Берлин“; утра, вечери и забави „с най-разнообразна, духовита програма“ организират „Барабанистите“ – „начело с Борю Зевзека“; там дебютира в града „известния комик-хумористик“ Стоян Миленков, гастролира оперният комик и трансформатор Марио, изнасят сеанси по магнетизъм и хипнотизъм Мис Нелсон и проф. Палаци („създател на метапсихозата“), „акробатствува и фокусничи“ един анонимен „професор“…

Там изнасят концерти местната Оперна дружба, симфонично-музикалното дружество в града („голям“ и „камерно музика-

лен“), дружеството на изкуствата – „симфонически“ с благотворителна цел, Варненската детска музикална китка, Христина Морфова и Людмила Прокопова, Невена Стаменова – „танцувален“, с участието на младия артист Васил Гендов („бащата на българското кино“), „нашия млад виртуоз“ Саша Попов, „известната първа българска певица“ г-ца Пенка Тороманова… Ученичките от девическата гимназия „Мария Луиза“ уреждат „дневна литературно-музикална забава“, учениците от мъжката гимназия – „музикално утро“ и литературно-музикален помен по случай годишнината на Христо Ботев, Алеко Константинов и Пенчо Славейков, приходите от който са „за в полза на ученическата библиотека при гимназията“, учениците при практическото търговско училище – хумористично-музикална вечер, ученическо музикално-литературна вечер има „по случай 11 май“ (деня на Кирил и Методий), а на 26 декември – „детско утро с коледна елха“…

1915

И през тази година театър „Коста Ранков“ приютява актьори от Народния театър – Сава Огнянов, Петър и Теодорина Стойчеви играят в историческата драма „Борислав“, а Адриана Будевска и Васил Кирков – в „Иванко“, от Русенския градски театър – гастролирали с „Преследваната“ (драма от еврейския живот в 5 действия) и Пловдивския градски театър – с „многошумната“ пиеса „Под новото иго“ от Матей Икономов. Дружество „Милосърдие“ представя пиесата „След стъпките на войната“ от Иван Балканов, ученическото дружество „Братя Миладинови“ – първите 4 картини от Вазовата пиеса „Под игото“, любители актьори поставят „Хъшове“, две представления изнася Лампо – „трансформатор-физиономист“, вихри се „фамозна китайска трупа от акробати“, свещеник Атанас Маджаров повдига духа на вярващите християни със сказка…

През лятото „за първи път във Варна“ гостува „българската опера“ – с „Травиата“ и „Продадена невеста“, ученички от местната девическа гимназия представят оперетата „Вълшебният кладенец“, „немското-израйлско настоятелство“ – оперетата „Шуламит“ (историческа картина), еврейското образцово гимнастическо-музикално дружество „Прогрес“ – балета „Градинари“… Концерти изнасят варненката Христина Дървова („колорирано

сопрано от парижката консерватория"), цигуларят Саша Попов, Варненското музикално симфонично дружество, „Музикална китка" – група, ръководена от учителя Михаил Николов, шведският писател Давидсон и „неговата госпожа – пианистката Доброволска", оркестърът на VIII полк и „граждани-любители на искуството" изпълняват части от III симфония на Моцарт и от IV на Бетовен, учителите от „Арабаджиев" и „Антим I" провеждат литературно-музикална вечер… В началото на годината в „Ранков" отпразнува своята 25-годишнина Женското благотворително дружество „Майка", чийто патрон е царица Елеонора…

И през това лято прожекциите се провеждат както в салона „Ранков" (дневните), така и в „градината „Червен Рак" (вечерните) – ресторант под открито небе, който вероятно Коста Ранков ползва като „лятно кино" на своя театър, чийто оркестър свири и на двете места. Там през курортния сезон биват показани две екранизации по произведения на граф Лев Николаевич Толстой – художествената картина в 6 части „Живият труп" („Il cadavere vivente", 1913) с Мария Якобини и руският „Война и мир" на Владимир Гардин и Яков Протозанов с Гардин, Иван Мозжухин и Николай Румянцев, „извънредно покъртителната драма" „Романа на две души", „извънредно веселата комедия от Нордик [Нордиск]" – „Поручик Турпеки няма шанс", „Между Любов и Изневерие" – „колосална картина, която ясно рисува живота на големите контрабандисти", „Тайните на Ривиера" – „крайно дедективна авантюрна драма", която „рисува подвизите на една елегантна разбойническа банда", преследвана из Ривиерата (Ница) от прочутия детектив Карпоф, „Бандата „Черният Кръст" – „стихийна криминална полицейска и бандитска драма в 5 действия"… Присъствието на тези „криминалета" върху екрана дава повод на анонимен автор да публикува във в. „Свободен глас" статията „Вредното влияние на кинематографа", в която отбелязва, че „слабата неуравновесена още тяхна душа [на младежите] ламти за приключения от такъв род, жадува за подвизи, като тия на разните Рокамболи, Никкартеровци [детективът Ник Картър е популярен литературен герой], дедективи, апаши".

През август прожекциите се съсредоточават единствено в „Червен рак" и биват представяни само от Варненското кинематографическо сдружение: „Превземането на Ерусалим" –

историческа драма, „Федра“ („La contessa Fedra“, 1914) с Лида Борели – „голяма любовна драма в 4 части“, „Мъртвият гост“ – „голяма криминална дедективна драма в 3 части“, „Злия дух“ – „голяма сензационна драма в 4 части“…

За фонда „Отец Паисий“

„Вчера – свидетелства в. „Победа“ на 23.VIII.1915 – войниците от флота са водени на кинематограф, дето бяха представени картините: тържествата на 2 август, I морски празник и атаката на турския крайцер „Хамидие“ от нашите миноносци“. „Картините: Тържествата в Варна на 2 август по случай първия морски праздник и картини от Балканската война“ са показани и през следващите два дни – „за в полза на фонда „Отец Паисий“ (създаден да събере средства за закупуването на крайцер, който да носи името на Хилендарския монах). „Въпреки лошото време – отбелязва „Победа“ – кинематографическото представление беше много добре посетено“.

„Първият морски празник“, честван на 2 август 1915, е посветен на годишнината (макар и некръгла) от възшествието на цар Фердинанд I на българския престол (на 2 август 1887 в Търново той полага клетва пред Великото народно събрание) и подготвен от военния флот, Варненската община, Българското търговско параходно дружество и управлението на Пристанище Варна (Иван Алексиев). Въпреки тази „казионност“ целта му е придобиването на „първия български народен крайцер „Отец Паисий“, предназначен да охранява бреговете на царството. В името на тази кауза театър „Коста Ранков“ организира още през март „литературно-музикално утро“ (в. „Варненски отзив“), а в средата на септември „комитета за засилване фонда на крайцера „Отец Паисий“ устройва там „театрална вечер“, по време на която бива представена 4-актната пиеса „Героя под робство“ („След стъпките на войната“) от Иван Балканов, в която участва „самия автор“ („Победа“).

В началото на август „Търговски фар“ известява, че е наредено на „акцизните началници най-късно до 10-й идущи месец да явят в Министерството на финансите, каква сума е постъпила през миналата година от продажба на кинематографически билети в всяка община и каква част от събраната сума е била внесена в надлежната община срещу припадающата ѝ

се 50% отстъпка“. Става „безпощадно ясно“, че държавата се нуждае от пари!

Повече от година след началото на ПСВ България пази неутралитет. Въпреки това неизбежното се случва. След колебания, преговори, дипломатически ноти и междуправителствени договори (тайни и явни) бива решено да се оповести обща мобилизация – с царски указ от 10.IX.1915. На 1 октомври страната ни се включва за участие в бойните действия, присъединявайки се към Централните сили или Централния съюз (Германия, Австро-Унгария и Османската империя).

На 14 септември варненското комендантско управление тая издава заповед, „с която се забранява на всички питейни заведения, кафенета, сладкарници театри и др. да бъдат отворени по-късно от 9 часа вечерта“. Забраната се отразява и върху културните прояви в театър „Ранков“, които силно намаляват. До края на годината там се провежда само една „литературно-музикална войнишка забава“, учениците от варненската мъжка гимназия „Фердинанд I“ изнасят концерт…

Репертоар (1916 – 1918)

1916

Военновременното време за пореден път променя битието на българина, оказва силно влияние върху обществения и културния живот на страната – в частност и този на варненския театър „Ранков“. Броят на кинопрожекциите в него рязко спада, а когато тях ги има, те са предимно с добродетелен характер. През февруари например „по молба на благотворителното дружество „Милосердие“ е показан филмът „Страстта на майката“ – „силно сензационна драма“ (в 5 ч.) на датската фирма „Нордиск“ с Бети Нансен, приходите от която са „за в полза на старопиталището“.

Благотворителна е и целта на концертите, които изнасят през април „артисти от Народния театър в София“ – Невена Стаменова, Люба Мандушева, Сава Огнянов и певицата Катя Стоянова, през март – „Варненската детска музикална китка“, априлския, наречен „Триумф на народната песен“… „Весела барабанска вечер“ изнася трупата на Борю Зевзека, а артистите на Народния театър Златина Недева, Васил Генков и Златан Кашеров – пиесата „Жена-дявол“. През юни комендантството

разпорежда „вечерните представления да почват точно в 8 часа“, а през юли, „по случай завършването на учебната година“, в „Ранков“ се провежда „детска забава“.

Самият Коста Ранков активно се включва в „благотворителното движение“ – дарява 600 лв. „за такси на бедни ученици“, с внесените 5000 лв. той се нарежда на второ място в списъка на „пожертвователите“ за Благотворителния комитет за граждански грижи. Същият комитет урежда в първите дни на 1917 „голям концерт“, чистите приходи от който възлизат на 19 974 лева. Организаторите изказват специална благодарност на Ранков за оказаното съдействие („Ежедневен бюлетин“).

1917

През март върху екрана на кинотеатъра се появява („за пръв път в град Варна“) „Ужасната Вартоломейска нощ“ – „голяма сърцераздирателна художествено колорирана драма в 6 оригинални части, според единственния роман на безсмъртния Александър Дюма“, показваща „потресаващето клане, борба между католици и протестанти, раздори за царския престол“.

В началото на април в. „Ежедневен бюлетин“ на няколко пъти разгласява посредством рекламни карета, озаглавени „Нова изненада“, че „от идната седмица“ театър „Коста Ранков“ ще започне „кинематографически представления от най-новото Балканско Ориентално Филмово Дружество, с филми от всемирната война и най-сензационните театрални пиеси“. „За 7 и 8 Април – уверяват от дирекцията на предприятието – ще представиме драмата „Секретаря на кралицата“ – потайности на Илирийския дворец, с участието на новата Кино звезда Берлинската хубавица Кети Дош. Снимки от всички военни театри : Кой побеждава ? Успехите на централните сили, Величието на България и пр. На вечерните представления ще свири оркестър“.

Създадено в Берлин от германската военна пропагандна машина, Балканското ориенталско дружество за филми открива в началото на 1917 свой клон и в София, който през март предоставя на Дружеството на столичните журналисти няколко „картини“, които биват демонстрирани по време на „кинематографическо матине“ („отлично посетено“), проведено в софийския „Модерен театър“, „управлението“ на който „отпуща безплатно салона“. По всичко личи, че филми на немското дру-

жество, сред които има и „снимки от всички военни театри“, успяват да достигнат и до екрана на кино „Коста Ранков“, чиято управа в средата на юни отново посредством „Ежедневен бюлетин“ съобщава: „Наскоро в града ни ще се представи царския филм „Богдан Стимов“ – българска военно-политическа драма от сегашната война. Тоя филм на всякъде из България има бляскав успех, като съвременна и патриотична пиеса, в която на няколко пъти се явява и Н. В. Царя, и живо пробляква високия и истински патриотизъм на българката и българина. Голяма част от прихода е в полза на Българския Червен Кръст“.

„Богдан Стимов“

В началото на месец март 1916, когато ПСВ е в разгара си, в околностите на София (село Бояна и резиденция Врана) започват снимките за игралния филм „Богдан Стимов“. В него участват първокласни артисти от виенския „Бургтеатър“, постановчикът му е знаменитият тогава германски кинорежисьор Георг Якоби, а производители са киностудиите Австрийско-унгарска киноиндустрия ООД и берлинската „Унион филм“ (ПАГУ). Ето защо впоследствие снимките продължават край Виена (градчето Винер Нойщат) и в павилионите на „Унион филм“ в Темпелхоф (квартал на Берлин). Официалната премиера, на която се стича елитът на Хабсбургската империя, се състои на 10 май 1916 в Голямата зала на Музикалното общество във Виена. Разпространението на филма в Австро-Унгария и Германия бива съпроводено от появата на стотици публикации в тамошния периодичен печат, които отрупват „Богдан Стимов“ с характеристики като: „български военен благотворителен филм“, „българска филмова драма“, „български национален филм“, филм „за Българския Червен кръст“… Самият режисьор охарактеризира творбата си като „български филм с германски артисти“!

„Българската следа“ в „Богдан Стимов“ е безсъмнена – сюжетът бива вдъхновен от тогавашната родна действителност, в него сценаристът Алфред Дойч-Герман втъкава („по желание на царица Елеонора“) „едно българско народно сказание“, по-голямата му част е заснета у нас, главният герой, чието име бива използвано за заглавие, е българин, в музикалната му илюстрация присъстват „български народни мотиви“, в някои от масовите сцени участват български селяни, които със своите

носии, танци, обичаи и обреди придават национално звучене на повечето от епизодите.

Ала най-сензационното в случая е участието в „Богдан Стимов“ на българския владетелски двор – цар Фердинанд I, царица Елеонора, княгините Евдокия и Надежда. Надмогнали обществените предразсъдъци, четиримата по един „достоен начин“ играят себе си, убедени, че така ще представят „благородната българска кауза извън страната“ и ще повишат „славата на България“. Фердинанд и Елеонора не само участват във филма, но и оказват „финансова подкрепа“ на неговите създатели. Превръщайки по този начин България в държава-продуцент, поела ако не всички, то поне част от разноските по реализирането на филма. Затова и днес се предполага, че „Богдан Стимов“ е „копродукция“ – според съвременната кинотерминология.

Поради всичко това във варненския „Ежедневен бюлетин“ героичната мелодрама „Богдан Стимов“ бива квалифицирана като „царски филм“, „българска военно-политическа драма от сегашната война“, „съвременна и патриотична пиеса“, „голяма част“ от чиито приходи се предвижда да отидат „в полза на Българския Червен Кръст“ (БЧК). За съжаление, в следващите си броеве изданието не потвърждава нито пристигането във Варна на очаквания филм, нито неговото представяне в кино „Ранков“!

Там през март артисти и от Народния театър, и от опера-та участват както в „голяма артистична благотворителна вечер“, така и в „голямо артистично утро“. Знаят се и имената им – Елена Снежина, Мария Тороманова, оперните певици Катя Куртева и Констанца Кирова, Кръстю Сарафов, Стефан Киров, П. Николов… През април се играе пиесата „Епидемия“ от М. Разсудов – за фонда „Сираците от войната“, през юни 24 души артисти от народния театър, между които са най-добрите сили на театра“, представят комедиите „Американската леля на студента“ и „Ревнивия мъж“ – „в полза на войнишките семейства“, през май ученичките при местната девическа гимназия се опитват да попълнят фонда „Отец Паисий“, участвайки в „немската оперета „Розка“, през август комичната трупа „Чичо на фронта“ (от 5 пехотен Дунавски полк) разсмиват варненци с изпълненията си в комедиите „Докторлука на Иванча“ и „В модерна София“ – „в полза на сираците от войната“…

„По инициатива на офицерите от Варненския укрепен пункт“ на 3 март е изнесен концерт, същото правят през май виртуоз-челистът Юро Ткалчич и пианистът проф. Херман Грус – в полза на БЧК, през юни се провежда „Ботева литературно-музикална вечер“ и литературно-музикално утро „по случай завършването на учебната година“, през октомври проф. д-р Кирил Кръстев изнася (за БЧК) „лекция за народния деец Георги С. Раковски“, а в началото на декември варненският Добруджански комитет организира „реферат за Добруджа“… По същото време оперната певица Катя Куртева и пианистката композиторка Мара Николова изнасят „голям концерт“ (също за БЧК).

1918

На 1 и 2 март 1918 в. „Ежедневен бюлетин“ отпечатва следния текст: „Съобщавам на почитаемата Варненска публика за знание, че от 15 февруари 1918 год. ликвидирах всичките ми сметки с театър Свободна България „Модерен Театър“ и че нямам вече нищо общо с горепоменатия театър от тая дата насам, като нямам да отговарям за никаква негова сделка и за даваните му кинематографически представления. Същевременно чест имам да явя на поч[итаемата]. публика, че ангажираните от мен лично златната серия от 20 филми ще бъдат представени в театър „К. Ранков“, от което молим да си вземете бележка и да се следи афиширването им от същия театър, като не испуснат редкия случай да видят най-добрите и изящни филми на сезона. Първия филм от златната серия на „Нордиск филм“ – Проклятие към любовта, в който главната роля играе прочутата красавица и първостепенна северна трагедка, ненадминатата до сега от всички други артистки, госпожа Елен Агерхолм с партнера си господин А. Агерхолм. Същевременно и много очаквания актуалитет, снет на самия фронт с благосклонното участие на Негово Ц. В. Престолонаследника Княз Борис Търновски „По обиколка на Македонския полк“ и „Щурмовата рота“. Оставам с отлично почитание: Д. Г. Паризиер, бивш директор на Театър Модерен салон (Свободна България)“.

Очевидно Д. Г. Паризиер не издържа на конкуренцията, изоставя наеманите дотогава от него две варненски кина „Модерен театър“ и „Свободна България“, като същевременно предоставя щока от филми, които е бил договорил и закупил, на Коста Ран-

ков. Сред тях са и 20 филма от „златната серия“ на „Нордиск“, един от които е „Проклятие към любовта“ с Елен Агерхолм (Ellen Aggerholm). Тази датска актриса е известна преди всичко със своята дългогодишна (1901 – 1947) театрална кариера в Дания, Норвегия и Англия. Между 1910 и 1914 тя участва в няколко филма на фирмата „Нордиск“, като само в един се снима заедно със съпруга си Свенд Агерхолм – „Виновен? Невинен?“ („Skyldig? Ikke skyldig?“, 1914).

По време на ПСВ бъдещият цар Борис III често посещава бойната линия. При една от визитите му на фронта, наричан „солунски“, „южен“, „македонски“ или просто „фронта на I-а армия“, командвана в периода 1916 – 1918 от ген. Димитър Гешов, ще да са били снети двете „актуалитета“ – „По обиколка на Македонския полк“ (а може би „фронт“) и „Щурмовата рота“. Второто заглавие не е непознато. В средата на декември 1917 в „кинематографа при щаба на 3 армия“, функциониращ в добруджанското градче Бабадаг, бива показана кинохрониката „Щурмовата дружина в атака в присъствието на Н. В. Престолонаследника“, а на 20 май 1918 в софийското Градско казино по време на „кинематографическо представление“, приходите от което са били предназначени за „Фонд I-а армия“, е прожектирана „Атака на противникова позиция“ – заснета на „фронта и илюстрираща действията и живота на частите от армията“ (навярно Първа).

На 11 юни 1918 Комендантското управление при Варненския укрепен пункт издава Наредба № 50, два от параграфите на която гласят: „§ 14 На войниците се разрешава да посещават кинематографите само при дневните представления, като заемат само III място. Вечерно време могат да посещават само, когато се дават [филми] с благотворителна цел и то под команда и с предварително разрешение от Началника на гарнизона. § 15. На патрула се вменява в обязаност да залавя всички войници, които ходят из града по-късно от 9 ч. вечерта“.

Един от „кинематографите“, за които тази наредба се отнася, ще да е бил и „Ранковия“. За съжаление, липсва каквато и да е информация относно неговия репертоар в отрязъка април – юли. Но пък се знае, че през това време театър „Коста Ранков“ предлага поредица от концерти – на „Дрезденски артисти“ (музиканти), на М. Василева („примадона на Българска Опера“), Боянка Василева („челистка от Миланската Кралска консерватория“) и М. Браудо

(„артист от Варшавския театър“) – в полза на БЧК, на проф. Херман Грус и арфистката г-жа Самек – за БЧК, на Софийския гвардейски оркестър, „състоящ се от 56 души“, на Дружеството за поддържане на сиропиталище „Надежда“, на Православното християнско братство „Св. Архангел Михаил“ („духовен концерт“), на „еврейския Милосърден Комитет „Викур Холим“ и покровителстван от Еврейското синагогално настоятелство… В средата на юли проф. д-р Кирил Кръстев изнася там лекция „върху „Кървава песен“ на Пенчо Славейков“.

След пробива при Добро поле на 15 септември 1918 българската армия е разгромена. Отстъпващите войници опустошават Главната квартира (генералния щаб) в Кюстендил и се отправят към София, за да потърсят сметка от управляващите. Избухват бунтове. В тази обстановка на 29 септември е подписано Солунското примирие, с което България излиза от войната. Цар Фердинанд абдикира в полза на сина си Борис. На 4 октомври армията ни е демобилизирана...

Репертоар (1919 – 1920)

Най-сетне настъпва тъй дълго жадуваният мир. Фронтовацитe се завръщат по своите домове, а България – към нормалното си мирно битие (удивително бързо, а и сигурно). Зажаднялата за развлечения публика се втурва към кината, които скоро възстановяват дейността си. Икономиката живва, а покрай нея и рекламата – „душата на търговията“.

Варненският общински съвет не остава встрани от всеобщия кипеж, а приема (през май 1919) „правилника за общинския кинематограф, експлоатацията на който ще се даде на търг“. „Откриването на общин. кинематограф – съобщава в средата на юни в. „Обнова“, чието наименование е показателното за духа на времето, – ще стане с едно утро в полза на сираците от войната. Програмата за утрото ще съобщим допълнително“.

„Коста Ранков“ – театър драматичен и оперетен

На 21 март 1919 в. „Обнова“ известява, че наскоро „основаната музикална оперетна дружба“ ще покаже в театър „Ранков“ „оперетката „Тайнствения кавалер“. Скоро „Оперетният театър“ на Варна играе и „Кармозинела“. През май се узнава, че „театър К. Ранков“ се е сдобил и с „драматичен отдел“, „сформиран от ар-

тистите на няколко провинциални театри“. Трупата, именувала се „Нов Народен Театър“ и ръководена от актьора и режисьора Георги Донев (1884 – 1948), представя „Безчестните“ – „драма в 3 действия от Роветта“, комедията „Доходно място“, „Неизвестната“ от Александър Бисон…

На 15 и 18 юни солистите и оркестрантите от Оперетната дружба провеждат „общи събрания“, на които решават „едногласно и по взаимно съгласие с директора на Театър „К. Ранков“ да анулират контракта, сключен с последния“. „След като са вземали пред вид – разяснява ситуацията в. „Обнова“, – че организираните, на солидни основи, музикални сили в градът ни, могат свободно вече да продължат своята дейност в дружбата“, те възнамеряват „на свои средства“ да започнат редовно изнасянето на „своите представления“. „В същите заседания – допълва изданието, – тоже единодушно е бил провъзгласен за I почетен член в оперетната дружба и г-н Коста Ринков, който освен, че е рискувал до сега една огромна сума за организирането на дружбата, но и тържествено е обещал чрез своя директор да улеснява за вечни времена било с салона, било с безплатен гардероб, декорации и с ред други съдействия, успеха на оперетната дружба, за да може последнята за винаги да краси изкуството в града Варна“.

Драматичната трупа на „Нов народен театър“ обаче остава част от театър „Коста Ранков“. На 2 юли „Обнова“ информира, че към нея се открива „двумесечен курс за любители на драматическото изкуство“, в който биват „застъпени предметите: 1. Сравнителна история за развитието на драмата и театра. 2. Психоанализа на драмат. произведения. 3. Декламация и риторика. 4. Гримировка. 5. Пластика. 6. Разучаване на роли Rollenstudium и тяхното изпълнение. 7. Ансамблова игра“. „Преподаванията ще бъдат теоритически и практически и ще стават 5 пъти седмично – добавя вестникът. – Такса за целия курс 60 лв. Записванията стават от днес в канцеларията на Режисьора на Н. Н. Театр, в театр Ранков. Ръководители на курса: Г-да Г. П. Донев и И. М. Даниел“.

Но тази идилия не трае дълго. Че е било така, известява отново „Обнова“ – и то само след два дни: „Нов Народен Театър, който беше представляван от г-н Вл[адимир]. Николов и г-жа Султана Николова [негова съпруга] са се освободили от ангажимента при г-н Ранков. Г-н Николов взема под свое управление и издръжка те-

атра. Той се е заел да подреди един лек репертоар за курортния сезон в Варна, като е ангажирал нови актриси и актьори. Сезона ще бъде открит в новопостроения летен общински театър в приморската градина с лекия и пълен с американ. хумор, френзки фарс „Бебето".

„Освободили се" уж от „ангажимента при г-н Ранков", артистите от „Нов народен театър" се завръщат през август „в салона Ранков", където представят „в полза на безработните комунисти" драмата „Гибелта на „Надежда" от Х. Хайерман. Пак там в края на месеца Оперетната дружба започва репетиции за „Царицата на чардаша". В началото на октомври Министерството на вътрешните работи възлага (със заповед № 1182) на Варненската благотворителна оперетно-драматическа дружба да дава редовно всяка седмица по едно представление в полза на „учащата се младеж". Във връзка с това бива съставена комисия от „граждански театрален комитет", която провежда заседание в театър „Ранков", където присъства на една от репетициите на „Царицата на чардаша" и остава възхитена от „солидната организация на артистическия персонал и добрата подготовка на репептоара". Премиерата на знаменитата оперета е на 25 октомври. През декември членовете на оперетно-драматичната дружба провеждат свое събрание в „Ранков".

Там в навечерието на 2 юни се състои Ботева вечер, през юни Братя Торчанови [Иван (пианист) и Тодор (цигулар)] изнасят концерт, същото прави през октомври и катедралният хор, като организацията поема Православното християнско братство „Св. Архангел Михаил"…

Описаните „оперетно-театрални" събития едва ли са били плод на случайността, нито пък на желанието на бизнесмена Коста Ранков да препечели някой и друг лев. Той ще да си е падал по музикално-сценичните спектакли – когато в началото на юли 1919 Държавната опера гостува във Варна и играе за „последно" Вердиевия „Тробадор" [„Трубадур"], собственикът на театър „Ранков" кани всички артисти след представлението на банкет, даден от него в тяхна чест в луксозния салон „Кристал".

1920

В началото на годината дейността на салона „Ранков" започва с художествена вечер, посветена на Пейо Яворов, там

в първите дни на септември дава „депутатски отчет“ варненският народен представител Н. Кънев.

„Каро асо“

В края на август голямо рекламно каре, поместено във в. „Варненско ехо“, известява, че театър „К. Ранков“ започва „небивали до сега представления с грандиозната серия „Карото асо“. 16 епизода – 70 000 фута“ (32 части). В картината взема участие дваесет и осмият (1913 – 1921) президент на САЩ Томас Удроу Уилсън, а сюжетът проследява действията на американската тайна конна полиция „Каро асо“, която се бори с „престъпни елементи“, занимаващи се с шпионаж и грабежи. „В театъра е прохладно – работят вентилаторите“ – уверява рекламата. В началото на септември същото издание огласява: „Председателя Уйлсон пристигна в Варна! И който иска да го види, трябва непременно да отиде в театр „Ранков“… Текстът потвърждава, че президентът участва в „необикновения по своята сензация филм“ „Карото асо“ – едно „кинематографическо тържество“…

На 16 септември „Варненско ехо“ отпечатва обширен текст, от който се узнава, че филмът „Карото Асо“, „представена миналата седмица в театр Ранков“, не е само „извънредно интересен“, а е „гениално творение на прочутата Американска фабрика „Атлантик“. „По своите сцени и сензационно съдържание, картината е ненадмината в своята увлекателност, която възбужда зрителя“. Сред „редките качества на тоя филм“ са: груповият портрет на „нововъведената кавалерия в тайната полиция“, „богатите обстановки“, „разкошните сценични картини“, „детайлната разработка на материала“… „Въобще, тази картина бе една от най-редките творения на Кинематографическото изкуство“ – заключава вестникът.

Бурните дваесет години

С края на ПСВ приключва периодът на „ранното кино“ (early cinema, cinema origin, cinema delle origini) и започва епохата на Великияням. Тъкмо през „бурните“ („roaring“) дваесет години киното става изкуство – утвърждава се „системата на звездите“, в разрасналите се кинокомпании навлизат талантливи режисьори, появяват се шедьоври, полагат се основите на филмовата култура… Киното повишава не само своето качество, но

и социалния си статус, изгражда своя положителен образ сред обществото, става неразривна част от него… Стремглавото развитие на техническия прогрес пък подготвя навлизането на звука в киното, а по-сетне и на цвета.

Този процес е световен, глобален, не подминава и нашата страна. Годината 1921 се оказва първата „нормална" в кинематографичния живот на България за последните 10 лета. През 1912 избухва Балканската война, през 1913 – Междусъюзническата, последвана от ПСВ (1914 – 1918), в края на 1919 и началото на 1920 „всички кинематографи в царството" прекратяват своята дейност за период от „цели девет месеца" поради „главоломното увеличение" на данъка върху техните приходи. Спират да излизат и киносписанията. В крайна сметка държавата преосмисля финансовата си политика спрямо филморазпространението и намалява акциза върху билетите ,,в разумни размери" (25% за „кинематографните представления" в столицата).

Парад на звездите

От познатите на варненци кинозвезди, видени върху екрана на кино „Ранков" преди и по време на войната, единствено руснакът Иван Мозжухин се завръща там през 1920-те с филмите „Монголския лъв", „Само веднъж в живота", „Роби на любовта" или „Кин" („Kean ou Désordre et génie", 1924), в които негова партньорка е съпругата му Наталия Лисенко. Неговият сънародник и събрат по емигрантска съдба Николай Колин играе в „Маскираната дама" (1924), „Роби на любовта" („Кин"), „Очарователният принц" („Le Prince charmant", 1925), „Прицелна точка" и „Аз съм милионер" („600000 francs par mois", 1926) с Шарл Ванел.

Холивуд се представя с Рудолфо (Рудолф) Валентино и последния му филм „Любимката на младия раджа" („The Son of the Sheik", 1926) – актьорът издъхва на 23 август 1926 в Ню Йорк (едва 31-годишен), а творбата е показана в „Ранков" през февруари; Рамон Новаро и „Бен Хур" („Ben-Hur: A Tale of the Christ", 1925) на „Метро-Голдуин-Майер" (МГМ); Еди Поло – „Капитан Кид" и „Опасното приключение", Лон Чейни – „Този, който получава плесници" и „Парижката Св. Богородица", където извайва образа на Квазимодо; Уолъс Бири – „Маритана" („The Spanish Dancer", 1923) на „Парамаунт" и „Изгубеният свят", „царя на ковбоите" Том Микс – „Набегът към смъртта", Сесю Хаякава – „Среща със

смъртта“ и „Жълтият дявол“ („The Devil's Claim“) с Колийн Мур, невръстния Джеки Куган – „Детето на цирка“ („Circus Days“, 1923), „Да живее царя“ („Long Live the King“, 1923), „Цигуларчето“, „Бездомничето“ („A Boy of Flanders“, 1924), „Стари грехи купувам“ („Old Clothes“, 1925)…

Макар и полякиня, макар и престъпила в Холивуд едва през 1922, Пола Негри повежда американските „звезди“ с германския „Зумурун“ (1920), „Бела Дона“ (1923) – първия ѝ филм за „Парамаунт“, където неин партньор е Адолф Менжу, „Маритана“, „Любовният грях на Кармелита“ („The Cheat“, 1923), „Нощна пеперуда“ („Flower of Night“, 1925) и „Очарователката“ („The Charmer“, 1925) на Сидни Олкот. С уверени стъпки я следват: Норма Шиърър (съпругата на Ървинг Талберг, тогавашния шеф на продуцентския отдел на МГМ) с „Този, който получава плесници“, Глория Суонсън с „Мадам Сан-Жен“, Беси Лав с „Изгубеният свят“ и Норма Талмидж с „Кики“, „Спасителна любов“ и „Кървава сватба“ или „Вартоломеевата нощ“ („Ashes of Vengeance“, 1923) на режисьора Франк Лойд…

Най-многобройни са германците: Емил Янингс с „Последният човек“ (1924), „Варите“ на УФА и Е. А. Дюпон, „Любовта заслепява“ (1925), Мефистофел във „Фауст“ (1926) с Камила Хорн (Маргарита) и шведа Гьоста Екман (Фауст); Вернер Краус с „Негово величество златото“ („Fräulein Raffke“, 1923); Конрад Файт – „Вилхелм Тел“ (1923), „Дон Карлос“ („Carlos und Elisabeth“, 1924), „Любовта заслепява“ и „Братя Шеленберг“ (1926); Паул Вегенер – „Зумурун“; Георг Александър, който по това време е женен за снимащата се в Германия българска киноактриса Цвета Цачева (малката сестра на Маня Цачева), известен у нас и като Боби Дод (героя му от „Човекът без име“ на Георг Якоби) – с „Любовта заслепява“ и „Крадецът на женски сърца“ с Оси Освалда; Хари Лидке – „Зумурун“ и „Прилепът“ – с трагично загиналата австрийка Ева Май (1902 – 1924) и Ернст Хофман…

С най-много филми радва почитателите си унгарката Луси Дорен (Lucy Doraine), родена като Илона Ковач, някои от които са режисирани от нейния съпруг Михай Кертес: „Звездите на Дамаск“ (1920), „Содом и Гомор“ (1922) – „величава библейска легенда“, „Търсете жената“, „Люби, смей се и живей“ („Die fünfte Straße“, 1923) с Ернст Хофман, „Графинята на Монте Карло“, „Съпругът на жена ми“ с Рудолф Клайн Роге и „Звуци от далечното

минало“ („Der Prinz und die Tänzerin“, 1926) с Ханс Алберс и Вили Фрич. Унгарка е и Лия де Пути – „най-темпераментната жена в Германия“: „Бездната на дявола“, „Прилепът“, „Малва“ („Испанска кръв“), „Вариете“ и „Тамара“. Лил Даговер участва в „Любовта заслепява“ и „Братя Шеленберг“, а Хени Портен в „Стария завет“. Италианката Франческа Бертини пък одухотворява драмата „Грешна любов“. В „Приключенията на Гьоста Берлинг“ – екранизация на най-известния роман на шведската писателка и нобелова лауреатка Селма Лагерльоф, осъществена от Мориц Стилер, се появява за първи път в главна роля неизвестната дотогава шведска актриса Грета Гарбо…

Лиа Мара, родената в Рига като Александра Гудович актриса, грее в много от филмите, произведени от „Зелник-Мара филм“ – кинокъща, основана от нея и съпруга ѝ Фридрих Зелник: „Йошивара“ („Yoshiwara, die Liebesstadt der Japaner“, 1920), „Сатанински вериги“ („Tanja, die Frau an der Kette“) – „голяма историческа драма из руския живот“, „Възкресение“ („Katjuscha Maslowa“, 1923), „Дъщерята на Наполеон“ с Ернст Хофман и Карл Вили Кайзер, „Дъщерята на дявола“ („Das Mädel aus der Hölle“, 1923), „По заповед на мадам Помпадур“ (1924)…

Царете на комедията

Начело, разбира се, е Чарли Чаплин с „Чарли Чаплин на фронта“ („Shoulder Arms“, 1918), следван от Макс Линдер с „Краля на цирка“. Бъстър Кийтън разсмива със „Закона на отмъщението“, Харолд Лойд с „Едно богато семейство“ и „Тъща в къща“, а Крачун и Малчо (датските комици Карл Шенстрьом и Харалд Мадсен) с играта си в „Дон Кихот“…

Режисьорите

Дейвид Уорк Грифит представя класическите си филми „Пречупената лилия“ („Broken Blossoms or The Yellow Man and the Girl“, 1919) с Лилиан Гиш и „Двете сирачета“ („Orphans of the Storm“, 1921) със сестрите Лилиан и Дороти Гиш, а съотечественикът му Фред Нибло – суперпродукцията „Бен Хур“. Французинът Рене Клер режисира „Фантомът на Мулен Руж“ с рускинята Сандра Милованова и Албер Прежан, шведът Мориц Стилер – „Приключенията на Гьоста Берлинг“, германецът Фридрих Вилхелм Мурнау – „Последният човек“, „Дон Карлос“ и „Фауст“ (за УФА),

Фриц Ланг – шедьовъра „Нибелунгите“, като двама негови актьори, Паул Рихтер (Зигфрид в „Нибелунгите“) и Рудолф Клайн Роге (д-р Мабузе в „Д-р Мабузе, играчът“), придават финес на „Пиетро, корсарят“, а Ернст Любич – „Зумурун“ и „Бела Дона“…

Унгарецът Михай Кертес (известен като Майкъл Къртис в Холивуд, където започва да работи от 1926) е постановчикът както на „Звездите на Дамаск“ с руснака Иван Петрович и българина Цвятко Петров, така и на „Содом и Гомор“ и „Царицата на робите“ с Мария Корда и Арлет Маршал – и двата на виенската компания „Саша филм“. Фридрих Зелник е продуцент и режисьор на „Йошивара“, „Сатанински вериги“, „Възкресение“, „Дъщерята на Наполеон“ и „Дъщерята на дявола“ – все продукции на „Зелник-Мара филм“ и все с Лиа Мара. И той като Кертес променя името си, ставайки Фредерик, след като през 1933 емигрира от Германия в Англия, където работи дълги години…

От горчилката на емигрантската участ отпиват и режисьорът на „Монголския лъв“ – Жан Епщайн (роден във Варшава, той живее и в Швейцария, и във Франция), и Вячеслав (Виктор) Туржански (напуснал Русия през 1920, по време на бушуващата в страната Гражданска война, работил впоследствие във Великобритания, Германия, Испания, Италия, Франция и САЩ) – постановчикът на „Маскираната дама“ и „Очарователният принц“, в които главната женска роля е поверена на съпругата му Наталия Кованко, и неговият сънародник Александър Волков, режисирал „Само веднъж в живота“ и „Роби на любовта“ („Кин“).

Екранизациите

През 1920-те целулоидната индустрия „превежда“ на езика на киното почти цялата световна драматургия и литературна класика. Част от тези екранизации биват показани и в кино „Ранков“: „Фауст“ по едноименната трагедия на Йохан Волфганг фон Гьоте, „Дон Карлос“ по драмата на Фридрих Шилер, „Мадам Сан-Жен“ по пиесата на Викториен Сарду и Емил Моро, „Този, който получава плесници“ – по пиесата на Леонид Андреев… Романи са вградени в сценарните основи на филмите: „Възкресение“ – едноименният от 1899 на Лев Николаевич Толстой, „Парижката Св. Богородица“ – безсмъртният на Виктор Юго, „Нощите на Декамерон“ – „според Бокачо, „Приключенията на Гьоста Берлинг“ – на Селма Лагерльоф, „Полудевственици“ – едноименният

от 1894 на Марсел Прево (член на Френската академия), „Братя Шеленберг“ – едноименният на Бернхард Келерман, „Царицата на робите“ – „Месецът на Израил“ („The Moon of Israel“, 1918) на Хенри Райдър Хагард, вдъхновен от библейската история за „изхода“ от Египет, „Изгубеният свят“ – по фантастичната история на сър Артър Конан Дойл („бащата“ на Шерлок Холмс), чиито „главни герои“ са свирепи динозаври и праисторически зверове, „оживели“ върху екрана благодарение на пластелиновите фигурки, трикovите снимки и търпението на Уилис О'Брайън, „Бен Хур“ – „Приказка за Христос“ („A Tale of the Christ“, 1880) на генерал Луис Уолъс, „Чудото на вълците“ – по Хенри Дюпюи-Мазюел, „трогателната драма“ „Бездомничето“ – по „Догът от Фландрия“ („A Dog of Flanders“, 1872) на Уида (псевдоним на английската писателка Мария Луиза де ла Раме)… Не биват подминати опери и оперети – „Хофманови разкази“ (по Е. Т. А. Хофман) на Жак Офенбах, „Веселата вдовица“ на Ференц Лехар, „Прилепът“ на Йохан Щраус-син, „Валсов сън“ на Оскар Щраус…

Клон на „Одеон“, филми на „Фокс“ и много музика

През 1920-те става традиция киното да „се закрива“ през летния сезон (юни – септември) и да се открива „тържествено“ на 1 октомври за зимния сезон. На тази дата през 1924 това става с показа на „Негово величество златото“ – драма с Лие Пари (Lee Parry), Вернер Краус и Ханс Алберс. Оказва се, че ваканцията не е минала в излежаване на плажа, а е била използвана за направата на „основен ремонт“, доставка на нова киномашина и „прожекционни стъкла – наложени напоследък в модерните европейски кинотеатри“.

„Посетихме при откриването Кино-театра „Ранков“ – свидетелства на 7 октомври 1924 в. „Театър и музика“ – и гледахме филма „Негово Величество Златото“. Това което ни направи впечатление, след художественото преимущество на филма, бе наслада та на публиката от особената яснота на картините, – получавана вследствие новия прожекционен апарат на Кино „Ранков“, който допринася твърде много за сполучливото представяне на филмите, които тоя сезон Кино-театр „Ранков“ като че ли ще има преимуществото в подбирането им. Ще следим дали същия театр не ще изостави това си похвално решение“. Варненският „безплатен ежедневен театрален

вестник“ не подминава и „оркестра в Кино „Ранков“, който „под вещото ръководства на г. А. Папанчев“, „не може да не обърне вниманието и на най-претенциозния любител на хубавата музика“. „Дано моя оркестр продължи в моя си състав за през целия сезон“ – пожелава изданието.

На 10 ноември „управлението на кино „Ранков“ предизвестява „почитаемата Варненска публика“, че е ангажирало за този сезон „недостигнати до сега по изпълнение и замисъл“ филми – „художествени, исторически“ („Парижката Св. Богородица“, „Камо Градеши“ [„Quo Vadis“ (1924), режисиран от Габриелино Д'Анунцио и Георг Якоби и с Емил Янингс в ролята на Нерон]), „научни картини“ („Експедицията на Станлей в Африка“), „изгледи от най-красивите места в света“… Споменавайки направените „подобрения“, „дирекцията“ уверява още, че „салона на театра ежедневно най-щателно се почиства и дезинфекцира“, че през започващата зима той „ще бъде добре отоплен с парно отопление“. Персоналът е обучен да бъде „извънредно учтив, услужлив и внимателен с посетителите“, на чието разположение е предоставен „първокласен бюфет с закуски и разхладителни напитки“.

През лятото на 1925 в „Ранков“ е прожектиран българският хроникално-документален филм „Атентатът в църквата Св. Неделя“, организирано бива детско тържество с оперетката „Миланската примадона“. На 1 юли с „Пулчинела“, главната роля в който изпълнява французойката Франс Делия (France Dhélia), в Морската градина бива тържествено открит Летен общински кинотеатър, който от 8 август вече се нарича Летен общински театър кино „Ранков“. Тъкмо през този месец там са показани „Обетованата земя“ и „Златния телец“ с Хени Портен и Алберт Щайнрюк.

От 1 октомври наименованието „Кино „Ранков“ започва да се придружава от допълнението – „клон на театр „Одеон“–София“. През същия месец там бива свикана „окръжна сбирка на Демократическия сговор“ – „импозантно събрание“, на което говорят Андрей Ляпчев (бъдещият министър-председател на България – от 1926 до 1931) и юристът Борис Вазов (най-малкият брат на Иван Вазов). На 17 ноември се състои „тържествено представление“ на „рекорда на киноизкуството“ – филма „Чудото на вълците“, на което присъства френският консул във

Варна, посрещнат с „Марсилезата“ и „Шуми Марица“, изпълнени от „театралния салонен оркестър“ на Александър Папанчев. Към него за премиерата на „Очарователният принц“ се присъединява и флотският оркестър, дирижиран от капелмайстор Петър (Пешо) Касабов.

От 24.IX.1925 във Варна започва да излиза (два пъти в седмицата) рекламният вестник „Киноек“ (1925 – 1927), издаван най-вероятно от кино ,,Ранков“, защото популяризира само заглавията от неговия текущ афиш. На 26 ноември този „местен илюстрован лист за кинореклами и търговски съобщения“ известява в рубриката си „Кинохроника“: „Учредителното събрание на Кинолюбителското д-во ще се състои в неделя, 29 т.м., точно 9 ч. в малкия салон на Кино „Ранков“. Поканват се всички кинолюбители, ако и да не са взели участие в предварителното записване“. На 9 декември изданието информира, че „учредителното събрание на кинолюбителското д-во не можа да се състои на фиксираната дата поради твърде лошата време. Съобщаваме на предварително записаните членове и на всички кинолюбители, че това събрание ще се състои в неделя 13 т. м. 10 часа пр. пл. в салона на бюфета на Кино Ранков, а при лошо време – следната неделя 20. декември, същия час и на същото място. Нека читателите ни проагитират това между познатите си“.

През април 1926 в „Ранков“ излиза „Валсов сън“ (по едноименната оперета на Оскар Щраус). „Специално за този случай е поканен от София, за да изпълнява соловата музика“ цигуларят Първан Николов – тогава „диригент на театър Одеон“ в София, а от 1935, след когато успява да обедини „музикалните сили в града“, и първият диригент на Варненската градска филхармония. Той дирижира оркестъра на варненското кино и когато върху екрана му бивят представени както „Този, който получава плесници“, така и „Веселата вдовица“. Александър Папанчев остава ръководител на „театралния салонен оркестър“, но от време на време (при показите на „Двете парижки безделничета“ и „Нощна пеперуда“) на мястото му застава с диригентска палка в ръце Димитър Младенов (първият хормайстор на Варненската опера).

В последния ден на 1926 „Киноек“ огласява възторжено: „Нова ера за киното в Варна! Дирекцията на кино Ранков е щастлива да съобщи на варненската публика, че от 1 януарий пуща новия си щок от първокласни и грандиозни филми. Централата на те-

атър „Одеон“–София, последователна в принципите си да представи на почитаемите си посетителя само филми от висока художествена стойност, е поела представителството на една от най-големите филмови къщи в света – „Фокс филм“, и от цялото производство на „Фокс филм“ (500 филми) е избрала само 10 суперпродукции, една от които е „За славата на отечеството“. Ще следват „Царицата на Саба“ с Бети Блайт „Давид и Голият“, „Храма на Богинята на красотата Венера“, „Адът“ и пр. Всички тези филми ще бъдат играни в Кино Ранков непосредствено след представянето им в София. Следете рекламата!“.

И през 1927 кино „Ранков“ продължава да е „клон“ на столичния „Одеон“, а диригентът Александър Папанчев продължава да ръководи неговия оркестър. В края на януари там е показана премиерно суперпродукцията „Бен Хур“. Новината за това стига чак до страниците на софийското сп. „Нашето кино“, чийто кореспондент Г. Николов известява на 2 март в постоянната рубрика „Нашето кино“ в провинцията“: „Варна. Кино Ранков. Никой друг филм не е събирал досега толкова много лаври, както филмът „Юда Бен Хур“. Наистина, човек трябва да притвори очи, дълбоко да се замисли и най-напред да изправи пред себе си образа на Дева Мария. Образ, който може би живее в сърцата на всички, но който за пръв път очарова окото с своята възвишена святост и красота. Като си помисли човек, че това е в същност една актриса, пък била тя и Бети Бронсон, остава почуден от нейното преобразяване на екрана, Рамон Новаро и неговата прекрасна партньорка, които като чаровен спомен се вплитат в нашите мисли, дадоха образи, които говорят за големите им дарби като артисти. Колкото за постановката – моето перо не би било в състояние да опише нейната грандиозност и величие. Това е апогей на човешкия гений, чиито простори бягат все по-далеч към хоризонтите на великото и непостижимото. С този филм, киното се издига на една завидна висота“.

През 1928 кино „Ранков“ представя първия си филм от зимния сезон – „Йошивара“. „И зарегистрира завиден успех – уверява сп. „Нашето кино“ на 18.IX.1928. – Подчертава се за последен път, че големите артисти са сигурна гаранция за успеха на един филм. След това представи „Бедна моя Русия“ и „Госпожа Грижа“ [„Frau Sorge“ (1928) по едноименния роман на Херман Зудерман от 1887]. Вилхелм Дитерле [немски актьор и кинорежисьор, чия-

то кариера в по-голямата си част преминава в Холивуд, където бива наричан Уилям], който участва в него, се посрещна много добре. Очакват се филмите „Казаци“ (продукция „Уфа“), „Последен валс“ и др.“.

Освен изброените „художествени“ филми върху екрана на кино „Ранков“ през този период се изнизват и редица „редови“, „стандартни“ заглавия, „продукти“ на „масовата култура“: британската драма „Южна любов“ („Разгорещени страсти“) с Лияна Хайд и Бети Блайт, „Дъщерята на боговете“ с Анита Келерман, „Очите на дявола“ с Барбара Кастелтон и Джеймс Киркууд, „Благородника с черната маска“ и „Под властта на жените“ с боксьора Кид Робертсън (Едуард Робъртсън, наричан Еди Робъртс), италианската историческа драма „Месалина“ на Енрико Гуацони, „Нечиста съвест“ с Франк Майо, „Хотел Потенкин“ и „Сянката на Буда“ – и двата с Вилма Банки, „Любовта е силата на жената“ с Фера Андра, „Под огъня на морските оръдия“, „Цвете на злото“, „Момичета за продан“ и „Пред прага на позора“ – и трите с Корина Грифит, „Филиана шпионката“ („Féliana l’espionne“) с Франс Делия, италианските „Живата статуя“ („Сянката“) и „Зовът на любовта“, „Пепелушка“ с Агнеса Айрес, „Опиянение“ с Мей Мъри (Mae Murray), „Голият модел“ с Конвей Тира, „Целувката на смъртта“ с Ферн Андра, „Трите желания на жената“, „Аз те любя, принце мой“, „Нощната битка в морето“ с Нина Вана, „Детето на пустинята“ с Елена Кюрти, „Инкогнито“ („Царя на бонвиваните“) с Адолф Менжу, „голямата социална драма“ „Мистериозната“, „В оковите на брака“, „Парижкия хлапак“, „Цената на невинността“ с Елена Рихтер, „Острова на загиналите“ („Подводница № 36“)…

В настоятелството на Кооперация „Кино-филм“

На 10 септември 1924 в Търново е свикан учредителен конгрес, по време на който представителите на „18 кинематографа“ от цялата страна полагат основите на Съюза на кинопритежателите в България. Приет е уставът на организацията, избран е петчленният ѝ Управителен съвет. Освен това е решено „при съюза да се основе кооперация за доставка на филми и кинематографически апарати“. С изработването на правилника за нейната дейност е натоварена петчленна комисия. На 5 ноември в София се състои нов конгрес, участниците в който осно-

ват „отдавна проектираната кооперация“. Тя си поставя за цел „да доставя най-хубавите перли на филмовото творчество“, „най-хубавите научни и културни филми“, да се „притече в помощ на училището, като от своя екран демонстрира научните завоевания на цял свят“. Ръководството на кооперацията бива „поверено в добри ръце“: „в настоятелството ѝ се избраха – уверява през ноември „Киновестник“: – г. г. [Спиро] Янков, Кир[ил]. Петров, Николаев, [Коста] Ранков и Колю Колев“. По време на общото извънредно събрание, състояло се от 18 до 20 март 1925, членовете на кооперацията определят както наименованието ѝ – „Кино-филм“, така и датата на нейния „старт“ – 1 май. В началото на октомври 1925 сп. „Нашето кино“ огласява, че от 15 същия месец „Кинозвезда“ ще стане „месечно списание и ще служи като орган на „Съюза на кинопритежателите“ и кинопритежателската кооперация „Кино-Филм“. И наистина – върху корицата на октомврийският брой на сп. „Кинозвезда“ (г. V, № 1, 1925) непосредствено под „главата“ бива поставен следният надпис: „Орган на „Съюза на кинопритежателите в България“ и Кооперация „Кино-филм“ – София“.

Председател на Съюза на кинопритежателите в България

На 25 септември 1927 „Нашето кино“ съобщава: „Конгреса на кинопритежателите в България се състоя на 20, 21, 22 т. м. в София. Главна база на разискванията бе борба против безакцизните кина и намаление на акцизните такси. Избра се управителен съвет в състав: председател: К[оста]. Ранков, секр.-касиер С[пиро]. Янков, членове: К[ирил]. Петров, Томалевски, К[ойчо]. Коев, Дудев; контролна комисия: Пачев, [Коста Н.] Македонски и Кр. Паскалев“. „В чест на Конгреса на кинопритежателите в България – информира същият брой на списанието – „Фанамет“ даде банкет миналата вечер [22 или 23 септември]. Около 25 души конгресисти от столицата и провинцията бидоха събрани, сред интимна атмосфера, около директора на „Фанамет“ – г. Дмитрий Красса. Последният откри банкета с поздравителната телеграма на централата в Берлин. **Председателя на Съюза на кинопритежателите в България – г. К. Ранков**, отговори с благодарствен тост, в който изтъкна голямото значение на подобни другарски събирания и пожела щото те да станат обичайни“.

Макар и оскъдни, тези сведения красноречиво говорят, че адвокатът, индустриалецът и бизнесменът Коста Ранков се е занимавал и с кинематографическа дейност – при това пряко, а и в протежение на десетилетия. Той не е бил „рентиер", не е бил само собственик на кино „Ранков", печелещ от отдаването му под наем. Той ще да е участвал активно не само в административното, но и в „художественото" ръководство на киното, грижейки се за неговия имидж всред варненското гражданство, за репертоара му (показвайки „филми от висока художествена стойност", „първокласни и грандиозни", получавайки ги „пресни" като „клон на „Одеон", чиято централа в София пък поема през 1926 представителството на „Фокс филм" – „една от най-големите филмови къщи в света"), за рекламата – присъстваща редовно във варненските вестници (самият той финансира в. „Киноек", а навярно и в. „Театър и музика")… Коста Ранков е участвал активно не само в киноживота на Варна, а и в киноживота на България, ползвал се е (това е очевидно) с авторитет сред тогавашните български кинопритежатели и филморазпространители – инак те не биха го избрали за председател на своя съюз…

„Звуковата революция"

През пролетта на 1930 „звуковата революция" достига и до нашата страна. На 20 март (четвъртък) в софийското кино „Пачев" посредством показа на „Моята любов не умира" е осъществена първата в България прожекция на „говорящ звуков и музикален филм". „Модерен театър" закъснява само с четири дни – очакваната премиера на „Атлантик" бива реализирана на 24 март (понеделник). Скоро звуковите филми завладяват и провинцията. В края на декември „Нашето кино" публикува обзорът „Равносметка", припомнящ случилото се през отминаващата година, която според изданието „ще остане забележителна в историята на българското кино". „Само за един период от 9 месеца – уверява текстът, – в страната имаме преустроени за звукова прожекция 29 кинематографа". В същия брой (№ 158) изданието помества и подробен „Списък на кинотеатрите в страната, преустроени за звукова прожекция до 31 декември 1930 г.". След като споменава 7-те кина в София, списанието изброява и звуковите кина в провинцията. Пръв в списъка от 22-те наименовани фигурира: „Варна – Театър Ранков", оборудван с тонапаратура на „Филипс".

На 11 май 1930 (неделя) в театър „Ранков“ се състои „голямо земеделско събрание“, пред което говорят Георги Марков и Димитър Гичев, а на 19-и – „голямо публично събрание на национал-либералите“, изслушали речите на двама от лидерите на тяхната партия – Георги Петров и Йордан Йорданов. „Салонът бе препълнен от слушатели“, а „ораторите бяха често прекъсвани от удобрения и аплодисменти“ – свидетелства местният в. „Славянин“.

На 20 май във Варна пристига софийският Кооперативен театър [основан през 1922 оперетен театър, „душата и краката“ на който е Мими Балканска – предшественик на днешния Национален музикален театър „Стефан Македонски“] – „в пълния си състав“, който започва да представя в „Ранков“ оперетите „Циганска кръв“, „Чучулига“, „Ева“, „Принц Саша“, „Целомъдрената Сузана“, Клерет на маневри“, „Три кандидатки за съпруг“, „Граф Облигадо“, „Целувам ви ръка, мадам“… През следващия месец там гастролира „Театър П. К. Стойчев“ [основаната през 1929 трупа на актьора и режисьора Петър Константинов Стойчев изнася своите представления върху сцената на софийския кинотеатър „Роял“, но се нарича театър „П. К. Стойчев“], който представя няколко пиеси, сред които е и „политическата комедия“ „Репарации“. „Салонът се оказа тесен за варненската публика“ – уверява отново „Славянин“.

Тридесетте години

Новото десетилетие кино „Ранков“ започва с прожекциите на германската звукова комедия „Момичето от джаза“ („Die von Rummelplatz“, 1930) с чехкинята Ани Ондра и „Юли 1914 г.“ – „величествения филм“, чиито герои „са се издигнали над своите чувства пред олтара на любовта и дълга“.

Актрисите

От самото начало на декадата откъм екрана заструва обаятелно „звездно сияние“, излъчвано от холивудските актриси Грета Гарбо („Кралица Кристина“), Пола Негри („Мадам Бовари“, „Москва–Шанхай“ и „Простена лъжа“), Джанет Гейнър („Тя и адютанта“), наградена през 1928 с „Оскар“ за най-добра женска роля, заради участието си в цели три филма: „Седмото небе“, „Изгрев“ и „Уличен ангел“, Марлене Дитрих („Вечната песен“), Джоузефин

Бейкър („Черната пантера“), Норма Шиърър („Когато жената люби“ и „Ромео и Жулиета“, където играе Жулиета), Джоан Кроуфорд – „Венера танцува“ („Dancing Lady“, 1933), „Никога вече жени“ и „Манекен“, Оливия де Хавиланд – „Антонио Адверзо“ („Anthony Adverse“) и зрелищния „Капитан Блъд“, Клодет Колбер („Клеопатра“ и „След 7-я развод“), Мирна Лой („Окованите орли“, „От Шанхай до Амазонка“ и „Великият Зигфелд“), Силвия Сидни – „Законът на тълпата“ („Fury“) и „Страх от миналото“, Диана Дърбин („100 мъже и едно момиче“ и „Любовна мъка“), Барбара Стануик (по това време съпруга на Робърт Тейлър) със „Стела Далас“, Айрин Дън с „Тайната на Мадам Бланш“ (1933) с Филипс Холмс и „Великата тайна („Magnificent Obsession“, 1935), Лорета Йънг – „Само теб обичам“ и „Керванът на любовта“ („Caravan“, 1934), Кей Франсис („Продадена любовница“), омъжената за актьора Хенри Фонда (1931 – 1933) и режисьора Уилям Уайлър (1934–1936) Маргарет Съливан с „Тримата другари“ и мелодрамата „Само една нощ“ („Only Yesterday“, 1933) на „Юнивърсъл“, където неин партньор е Джон Боулс (Виктор Мориц във „Франкенщайн“, 1931)…

„Дамската секция“ на немското кино е представена както от германки: Марта Егерт, Магда Шнайдер (майка на Роми Шнайдер и слабост на Фюрера), Бригите Хелм („Идеалният съпруг“), Урсула Грабли („Как да кажа, че го обичам!“), Луизе Улрих („Малкото вариете“, „Виктория“ и „Регине“ на Ерих Вашнек), Лилиян Харви („Чорния рози“ на УФА), Ренате Мюлер („Доротея“ на Ерих Вашнек), Вера Енгелс („Стенка Разин“), Шарлота Суза – „Моята любов не лъже“ („Abenteuer im Südexpress“, 1934) на Ерих Вашнек, Камила Хорн с немско-унгарския „Неговият последен модел“, така и от чужденки: Олга Чехова („внучка на прочутия руски писател“, „шпионка на Сталин“ и „любимка на Хитлер“) с „Регине“, чехкинята Лида Баарова (на която се приписва връзка с Гьобелс, министъра на пропагандата в нацистка Германия, прекъсната „по височайша заповед“) с „Прилепът“ и драмата „Баркарола“ („Barcarole“, 1935), унгарката Кети фон Наги с „Момичето за една нощ“ и „Плачът на самотния“ („Ave Maria“, 1936)… Австрия „изтиква най-отпред“ Франциска Гаал – „Петруш“, „Госпожица Лили“ на режисьора Макс Нойфелд, „Малка мамичка“ („Kleine Mutti“) и „Катеринка“ на Хенри Костер (Херман Костерлиц). Австрийска актриса е и Хеди Ламар – „най-красивата жена в Европа“ (Макс Райнхард), но разкрила таланта си в „Ранков“ със своя амери-

кански дебют – „Алжир“. Австрийка е и работещата в Англия Елизабет Бергнер, правеща сериозна роля в „Не ми го отнемай“ („Escape Me Never“, 1935) – толкова сериозна, че бива номинирана за „Оскар“ за най-добра актриса!

Французойките внасят своя чар във варненското кино посредством Даниел Дарио – „Госпожица майка ми“, „Катя“ и „Порт Артур“, Симона Симон – „Човекът звяр“, „Първа любов“ („Lac aux dames“) на Марк Алегре, „Лудетината“ и „Очи чорния“ („Les yeux noirs“), Вивиан Романс – „Очи чорния“, „Продадена жена“ и „Моят живот за твоя“ („най-новият френски филмов шедьовър“), Анабела – „Сражението“ („La bataille“), „Московски нощи“, „Крепостта на мълчанието“, „Суец“ и френската версия на американския („Фокс“) „Керванът на любовта“ („Caravane“, 1934), Вера Корен (Véra Korène) – „В служба на царя“, „Червената танцьорка“ и „Линията Мажино“, Арлети („Ла гарсон“), Габи Морле (Gaby Morlay) – „Верди“, „Щастието“ и „Господарят на железолеярната“, Мари Бел – „Съдба“ и „Ла гарсон“, Марсел Шантал – „Ничево“ („Nitchevo“), Жана Боател (Jeanne Boitel) – „Жената на кръстопът“ („Remous“).

Честта на британската школа защитава „гениалната Ана Нигъл“ („английската Сара Бернар“) с „Фаворитката“, а на испанската – Кончита Монтенегро с френската версия на „Керванът на любовта“…

Актьорите

Редом с дамите крачат джентълмените, претворяващи ролите на сурови мъжкари, чаровни любовници, непоправими романтици или безгрижни веселяци: Гари Купър – „Крепостта на мъртвите“, „Марко Поло“, „След 7-я развод“, „Екстравагантният“ , „Буря в душите“ и „Брачна нощ“, където си партнира с Ана Стен; Кларк Гейбъл – „Венера танцува“, „От Шанхй до Амазонка“, „Градът на греха“ с Джанет Макдоналд, „Бунтът на Баунти“ и „Окованите орли“; Джон Уейн („Опасната мисия“); Спенсър Трейси – „Окованите орли“, „Шпионаж в Панамския канал“ („Marie Galante“), „Забравени сълзи“, „Законът на тълпата“ и „В мрежите на гангстерите“ с Клер Тревър; Фредрик Марч – „Ангелът на мрака“ с Мерл Оберон, „Антонио Адверзо“ и „Възкресение“ („We Live Again“, 1934) с Ана Стен; Фред Астер („Венера танцува“); Ерол Флин („Капитан Блъд“, „Принцът и бедният“ и „Леката бригада“); Джон Гилбърт – партньор на Грета Гарбо в „Кралица Кристина“ и един

от най-сериозните кандидати за ръката ѝ; Джон Баримор – Меркуцио в „Ромео и Жулиета“; Тайрън Пауър – „Само теб обичам“ и „Суец“; Робърт Тейлър – „Великата тайна“ и „Тримата другари“; Лон Чейни в криминално-сензационния „В нощите на смъртта“; Уилям Пауъл („Великият Зигфелд“); младият Хенри Фонда („След матура“ и „Циганска принцеса“ с Анабела); англичаните Роналд Колман („Бунт в Индия“, „Пленникът от Зенда“, „Ако бях цар“ и „Прелъстителката от Монте Карло“ с Джоан Бенет), Лесли Хауърд (Ромео в „Ромео и Жулиета“) и Чарлз Лотън – „Бунтът на Баунти“ и „6-те жени на Хенри VIII“ („The Private Life of Henry VIII“); германецът Петер Лоре – „Гробницата на Чингис хан“ („Thank You, Mr. Moto“, 1937) и „Тайнствената танцьорка“; австриецът Ерих фон Щрохайм („Последните четирима“)… Посредством изработени през 1930-те звукови версии на неми филми („ново озвучено издание“), зрителите имат възможността да видят отново любимците си Рамон Новаро в „Бен Хур“ (1925) и Рудолф Валентино в „Синът на шейха“ (1926), „последния филм на великия артист“…

Не по-малко талантливи актьори се изявяват във „вечния“ комедиен жанр: Чарли Чаплин („Модерни времена“), Бъстър Кийтън – „Фаталния мъж“ и „Приключението на Бъстър Китон“, Крачун и Малчо – „Крачун и Малчо полицаи“, „Крачун и Малчо кинозвезди“, „Крачун и Малчо детективи“ и „В рая“, Стан Лаурел и Оливър Харди – „Фра Дяволо“ („The Devil's Brother“ или „Fra Diavolo“, 1933), „Нощни птици“, „Туристи“, „Циганско девойче“ („The Bohemian Girl“, 1936)…

Германците настъпват начело с ветераните Емил Янингс – кайзер Фридрих Вилхелм I в „Старият и младият крале“, чиято сценаристка е Теа фон Харбоу (съпругата и съратницата на Фриц Ланг), Конрад Файт („Комендантът Х“ и френската суперпродукция „Буря над Азия“), Георг Александър („Прилепът“ и „Идеалният съпруг“) и Вили Фрич („Момичето за една нощ“ и „Чорния рози“). Рамо до рамо с тях са: австриецът Ханс Мозер – „Тайна“ („Hohe Schule“) на Ерих Енгел, „13-те стола“ и „Прилепът“, Густав Фрьолих – „Баркарола“, „Беглеца от Чикаго“ и „Доротея“, Хайнц Рюман („13-те стола“), Паул Весели („Епизод“), Густав Дизел („Москва–Шанхай“ с „донказашкия хор Жаров“), Хайнрих Георг („Стенка Разин“), Ханс Зьонкер (Hans Söhnker) – „Прилепът“ и „Как да кажа, че го обичам!“, Матиас Виман („Малкото вариете“), Ханс Адалберт Шлетов („Стенка Разин“)… В немски филми се изявяват австрийците Рудолф Форстер („Тайна“) и Адолф Волбрюк (преименувал

се на Антон Уолбрук в Англия, където снима от 1936) с „Регине“, японецът Сесю Хаякава („Дъщерята на самурая“), унгарецът Пал Явор („Неговият последен модел“)…

Сред шармантните французи има и прекрасни актьори, и сладникави хубавци, и забавни веселяци: Жан Габен („Великата илюзия“ и „Човекът звяр“), Хари Бор („Старият каналия“, „Московски нощи“, „Престъпление и наказание“, „Очи чорния“, „Ничево“ и „Патриот“), Шарл Боайе („Сраженията“, американския „Керванът на любовта“, „Щастието“ и „Алжир“), Шарл Ванел („Порт Артур“), Пиер Брасьор („Госпожица майка ми“ и френската версия на „Керванът на любовта“), Морис Шевалие („Фоли Бержер“), Пиер Френе („Великата илюзия“), Виктор Франсен („Скитникът“, „Огън!“ и „Линията Мажино“), Пиер Бланшар („Продадена жена“ и „Престъпление и наказание“), Пиер Реноар (синът на „бащата“ на импресионизма Огюст Реноар) – „Крепостта на мълчанието“, „Патриот“ и „Моят живот за твоя“ („La maison du Maltais“, 1938), Жан Галан („Жената на кръстопът“), Жан Пиер Омон („Очи чорния“ и „Първа любов“), Луи Жуве („Моят живот за твоя“), Пиер Римар („В служба на царя“), Жан Вормс („Червената танцьорка“)… Във френски филми от този период играят и руснакът Иван Мозжухин („Ничево“), и Сесю Хаякава („Буря над Азия“).

Ведно със звука в киното нахлува и цяла „банда“ от невръстни актьори (деца или тийнейджъри), които много скоро започват да съперничат по размера на хонорарите си със звездите: Шърли Темпъл („Златни къдрици“, „Детето на предградията“, „Съдбата на сирачето“, „Сама по света“ и „Малкият моряк“), Фреди Бартоломю („Малкият лорд Фаунтлерой“), Мики Руни („Забравени сълзи“, „Анди Харди в Златния запад“, „Анди Харди влюбен“ и „Приключенията на Хък Фин“)… В „Пред прага на живота“ („The Devil Is a Sissy“, 1936) продуцентите на МГМ даже събират заедно именито детско трио – Фреди Бартоломю (12-годишен), Джеки Купър (14-годишен) и Мики Руни (16-годишен).

Холивуд се представя и с няколко каубойски филма, в които се вихрят две от тогавашните звезди на жанра уестърн – Том Тейлър в „Бъфало Бил“ или „Царят на прерията“ („Battling with Buffalo Bill“, 1931), и Джордж О’Брайън („В плен на индийците“, „Другарят на смъртта“, „Последната следа“ и „Вън от закона“ („Frontier Marshal“, 1934), разказващ историята на Уайът Ърп – легендарния шериф от Дивия Запад).

Музика, музика, музика…

Многобройни са заглавията, предлагани от жанра на музикалните филми и мюзикълите, който „покорява върхове" в Щатите, но намира добра почва за развитие и в Европа. В някои от тях участват именити оперни сили като Бениамино Джили („Плачът на самотния", „Майчина песен" и „Верди" на италианеца Кармине Галоне с румънката Мария Чеботари – „първия славей на Миланската скала"), Нино Мартини – „най-големия световен тенор след Карузо" („Миражът на любовта"), „прочутия бродуейски баритон" Джон Боулс и „мецосопраното от Метрополитен опера" Гладис Суортут – „Розата на Калифорния" („Rose of the Rancho", 1936), примадоната на същата нюйоркска опера Грейс Мур („Една любима песен"), „знаменитата оперна певица" Джанет Макдоналд („Розмари" с Нелсън Еди), сопраното Ракел Родриго („Севилският бръснар"), полския тенор Ян Кипура („Бохеми" и „Песен на радостта")… „Знаменит певец" е и Пол Робсън (протагонистът в екзотичния „Бозамбо"); музикални и певчевски умения демонстрират Магда Шнайдер във „Виенски романси", Марта Егерт в „Славеят на Виена" с Лео Слезак, „Гласът на любимата", „Бохеми", „Бялата орхидея" и „Мечтата на Шьонбрун" с Ханс Юнкерман; Симона Симон във веселата музикална комедия „Лудетината"; Морис Шевалие във „Фоли Бержер"; „царят на смеха" Еди Кантор в „Царят на арената" и „Пленникът на харема"… „Цигански барон" на УФА и „Прилепът" на „Тобис" са екранизации по „прелестните оперети" на Йохан Щраус, „Прощалният валс на Шопен" на режисьора Геза фон Болвари е биографичен филм за „най-нежния и меланхоличен композитор", в „Унгарска рапсодия" звучи музиката на Ференц Лист, а в „Каранга" – едноименната „шлагерна румба"…

Екранизации

Най-много, естествено, са екранизациите: по Шекспир („Ромео и Жулиета"), по Толстой – „Възкресение", по Достоевски – „Престъпление и наказание" и „Продадена жена" (по романа „Играчът на рулетка"), по творбите на французите Емил Зола – „Човекът звяр" и „Нана" с Ана Стен, Густав Флобер („Мадам Бовари"), Александър Дюма-син („Дамата с камелиите"), Пиер Беноа („Московски нощи" и „Кьонигсмарк"), Виктор Маргерит („Ла гарсон"), германците Херман Зудерман („Вечната песен")

и Ерих Мария Ремарк („Тримата другари“), норвежеца Кнут Хамсун (носител на Нобелова награда за литература през 1920) – „Виктория“, австриеца Стефан Цвайг („Царят на Калифорния“), австрийката Вики Баум – „Първа любов“ (по романа „Дамско езеро“), шотландеца Арчибалд Кронин – „Мъже в бяло“ по романа „Цитаделата“, руснаците Иля Илф и Евгений Петров – „13-те стола“… Пренесени върху екрана биват пиесите (някои от които охарактеризирани като „многошумни“) на Оскар Уайлд – „Идеалният съпруг“, Анри Бернщайн – „Щастието“… За детско-юношеската аудитория са адаптирани произведенията на Марк Твен – „Принцът и бедният“, „Том Сойер“ с Томи Кели и „Приключенията на Хък Фин“, Ръдиър Киплинг – „Елефант бой“ с малкия индус Сабу, играещ водач на слонове, Ектор Мало („Без дом“), Франсис Бърнет („Малкият лорд Фаунтлерой“), Хърбърт Уелс – „Невидимият“ на режисьора Джеймс Уейл…

Литературен герой е и Чарли Чан – живеещ в Хонолулу полицейски инспектор от китайски произход. Негов „баща“ е американецът Ърл Бигърс – автор на криминални романи, екранизирани през 1930-те от „Fox Film Corporation“ (преименувана през 1935 на „Twentieth Century-Fox“). Част от тази филмова поредица се появява и в кино „Ранков“ – „Тайнствения дом в Сан Франциско“ („Charlie Chan's Secret“) и „Демонът на цирка“ („Charlie Chan at the Circus“). Ролята на Чарли Чан изпълнява Уорнър Оланд – американски актьор от шведски произход, чиято азиатска външност му позволява да се превъплъти в образа на „азиатеца“, да го извае като положителен и обаятелен герой. Благодарение на Оланд сред американската публика стихва традиционното ксенофобско отношение към „жълтата опасност“. Името Чарли Чан добива такава популярност у нас, че то дори бива „лепнато“ на Уорнър Оланд при рекламирането на филма „Богинята на отмъщението“ („Before Dawn“, 1933), заснет по история на Едгар Уолъс, озаглавена „Death Watch“ и публикувана през 1932 във в. „Чикаго Дейли Трибюн“, макар че в него актьорът изпълнява ролята на д-р Пол Колнелилус.

Журналистически разследвания лежат в основата както на „Аз обвинявам“ („Под мостовете на Ню Йорк“), който се опитва да разнищи мистериите около аферата „Сако и Ванцети“, така и на „Хора без милост“ („Show Them No Mercy!“, 1935), реставриращ нашумелия случай с отвличането на нямащия и две години

син на авиатора Чарлз Линдберг – ужасяваща лична трагедия, наречена „Престъплението на века“.

Митове

Освен че популяризира вече утвърдени в литературата образи и персонажи, киното създава и свои, целулоидни „митове“: Франкенщайн, Тарзан, Зоро, Фантомас… Наистина, Тарзан е рожба на американския писател Едгар Райс Бароуз, но огромната си популярност и световна слава постига благодарение на екрана. „Тарзан“, „Тарзан в циганския лагер“ и „Господарят на джунглата“ („Черният Тарзан“) най-вероятно са части от 12-те серии на поредицата „The New Adventures of Tarzan“ (1935) с Херман Брикс (вицеолимпийски шампион по тласкане на гюле от игрите през 1928). „Отмъщението на Тарзан“ пък е с Глен Морис (шампион по десетобой на летните олимпийски игри в Берлин през 1936) и Елинор Хорн („олимпийска плувачка“ – шампионка на 100 метра гръб на олимпиадата в Лос Анжелис през 1932). „В клопката на Зоро“ и „Знакът на Зоро“ („The Vigilantes Are Coming“, 1936) на Рей Тейлър с Боб Ливингстън възхваляват подвизите на благородния калифорниец дон Диего де ла Вега. „Знаменитото куче“ Рин Тин Тин се вихри в „Романът на едно дете“ и „Бездомници“. Покрай прожекциите на филмите през 1935 във Варна бива организиран „конкурс за кучета“, наречен „Рин Тин Тин“. „Фантомът“ пък е филм в 4 серии и 32 части…

Режисьори

Сред режисьорите на филмите, прожектирани в кино „Ранков“ през 1930-те, са Чарли Чаплин („Модерни времена“); Жан Реноар – „Човекът звяр“ и „Великата илюзия“ с Ерих фон Щрохайм; Фриц Ланг („Законът на тълпата“); Марсел Л’Ербие – „Крепостта на мълчанието“; руските белоемигранти Александър Волков („Стенка Разин“) и Виктор Туржански („Очи чорния“); Александър Корда – „6-те жени на Хенри VIII“ („The Private Life of Henry VIII“); Золтан Корда („Елефант бой“)… Американската фаланга включва Робърт Флаерти („Елефант бой“); Кинг Видор – „Цитаделата“ (номиниран за наградата „Оскар“ в 4 категории) и „Мъже в бяло“ с Робът Донът; Сесил Блаунт Демил („Клеопатра“); Хауърд Хоукс – „Скарфейс“ („Белязаният“) с Пол Муни; роденият в Тбилиси Рубен Мамулян – „Кралица Кристина“ на МГМ

и „Възкресение“; Майкъл Къртис – „Капитан Блъд“ и „Антонио Адверзо“; Джон Форд – „Героините на въздуха“ („Air Mail“, 1932) с Глория Стюарт и Ралф Белами, „Предател“ („The Informer“, 1935), донесъл на Виктор Маклаглън „Оскар“ за най-добър актьор, и суперпродукцията „Тайфун“ (1937) с Дороти Ламур и Джон Хол; Джордж Кюкор („Ромео и Жулиета“); Мървин Лерой („Антонио Адверзо“)… По сценарий на големия френски режисьор Абел Ганс е заснет „Господарят на железолеярната“ („Le Maître de forges“).

Съветски филми

Те не са многобройни, но са с добро качество: двете музикални комедии на Григорий Александров, композитора Исак Дунаевски и с Любов Орлова – „Веселите момчета“ (1934) с Леонид Утьосов („получил първа премия на киноизложбата в Венеция“) и „Цирк“ (1936) – по сценарий на Илф и Петров, „Чапаев“ (1934) на Братя Васильеви с Борис Бабочкин, „Тринадцать“ (1936) на Михаил Ром, двусерийният „Петър Велики“ (1937 – 1938) на Владимир Петров с Николай Симонов, Николай Черкасов и Михаил Жаров.

Документални

Във Варна се появява и документалният филм „Челюскин“ („Челюскин. Герои Арктики“, 1934), разказващ драматичната история на кораба „Челюскин“, който през февруари 1934 потъва в Чукотско море и неговите 104-ма пасажери прекарват два месеца върху дрейфуващ леден блок, докато не бивят спасени от полярни летци… Кино „Ранков“ продължава и традицията да показва в началото на програмата по един кинопреглед. Всяка седмица – „нов световен (или „актюелен“) преглед“, огласяват рекламите. А „целулоидните вестници“ са на „Фокс“, „Парамаунт“, „Гомон“… Редом с тях се появяват „снимки от конфликта Италия–Абисиния“, избухнал през 1935 и продължил до 1937; „научно културният и географически“ филм „Днешна Абисиния“; „Конгресът в Нюренберг“ с речта на Хитлер“… Зад последното заглавие наднича „Триумф на волята“ („Triumph des Willens“) – пълнометражен документален филм на режисьорката Лени Рифенщал, отразил конгреса на Националсоциалистическата германска работническа партия, проведен от 4 до 10 септември 1934 в Нюрнберг.

Анимации

Повелител на екрана в този жанр през периода е Мики Маус на Уолт Дисни: „Страната на сънищата“, „Танца на Червенокожите“, „Омагьосаните писма“, „Веселият цирк“, по Коледа на 1935 кино „Ранков“ показва специална „Весела Мики програма“ с „8 крайно интересни Мики Маузи“. Също „колорирани цветни трикфилми“ са „Приключенията на д-р Шмиц“ и „Авантюрите на оператора“. Децата, а и техните родители, стават свидетели на прожекцията на „Снежанка“ (1937) – първия пълнометражен анимационен филм на Дисни.

Български филми

Киното представя не без патриотична гордост и българските игрални филми „Грамада“ (1936) на Александър Вазов, за който в. „Варненски новини“ уверява на 23 май 1936, че е „гледан досега от 30 000 учащи и 45 000 граждани“; „Страхил войвода“ (1938) на Йосип Новак; „Настрадин ходжа и Хитър Петър ортаци“ (1939) на Александър Вазов и „Те победиха“ (1940) на Йосип Новак и Борис Борозанов. Сниман у нас (край Шумен и Варна), при това с участието на „българската войска“, е и „колосалният“ филм „Порт Артур“ (1936) – копродукция на Франция, Германия и Чехословакия, в която участват Даниел Дарио, Шарл Ванел и Антон Уолбрук. Обширният репортаж „Царските стрелкови маневри 1938“ отразява мащабното военно учение, провело се през есента на споменатата в заглавието година из Средногорието…

Началото на световния конфликт

На 1 септември 1939 войските на Германия нахлуват в Полша – избухва Втората световна война (ВСВ), която постепенно засмуква в смъртоносното си торнадо над 100 милиона сражаващи се от 62 държави! Макар че България не взема пряко участие в бойните действия, войната започва да се усеща – все по-осезателно с всеки изминал ден. Заради нарушените комуникации, нередовните транспортни и пощенски услуги, честите промени в курса на девалвиращите национални валути, а и поради факта, че голяма част от работещите дотогава за киното химически предприятия преминават на „военни релси“, вносът на филми и филмови материали у нас се затруднява

значително. От лавиците започват да се свалят стари филми, рекламата се „разрежда“, много кина затварят врати…

През 1939 кино „Ранков“ остава почти без конкуренция – такава му оказва само кино „Роял“. През отпускарския сезон отварят врати летните кина „Роял“ и „Палас“, като последното прожектира филми на „Ранков“ – факт, който навежда на мисълта, че то е негов филиал. „Зимното“ кино „Ранков“ продължава да води традиционната си „лятна политика“, като редуцира дейността си и предлага вече показвани филми, включително и „Страхил войвода“. През 1940 във Варна функционират три кина – „Ранков“, „Роял“ и „Глория Палас“, които обаче не показват големи филми, няма „хитове“ с ярки звезди. „Ранков“ прожектира полските „Знахар“ (1937) и „Морал“ (1938) на Михал Вашински – по романите на Тадеуш Доленга-Мостович, „Те победиха“ и „Царските стрелкови маневри 1938“, „Роял“ показва „Мача в Москва между „Славия“ и „Спартак“. В края на годината бива открито кино „Култура“ (бившето „Ученическо“).

Въпреки скъпотията и проблемите с хляба, броят на курортистите във Варна расте, расте и броят на детските летовища. Непрекъснато се откриват пивници. Градското казино, където свири „Джаз Папанчев“, работи с пълна пара, посетители приема и новооткритото заведение „Ешмедеме“, в което бившите музиканти на „Ранков“ също намират препитание…

Време военно (1941 – 1943)

В началото на конфликта Царство България пази неутралитет, но на 20 януари 1941 българското правителство решава страната ни да се присъедини към Оста или Тристранния пакт (военно-политически съюз на Германия, Италия и Япония). Това води до увеличаване на броя на германските, италианските и унгарските филми върху българските екрани, в това число и варненските, които през 1940-те са „Ранков“, „Роял“, „Глория Палас“ и „Култура“. Затова пък намаляват количествено американските филми – през 1941 все пак ги има, но след това съвсем изчезват (особено след 22 юни 1941, когато Германия напада Съветския съюз – довчерашния си „искрен“ приятел и „верен“ съюзник). Зрителите имат възможност да видят „Юнион Пасифик“ – класическия уестърн на „Парамаунт“ и режисьора Сесил Демил, в който участие вземат Барбара Стенуик, Джоел Мак-

рей и Аким Тамиров; „Само ангелите имат крила“ на Хауърд Хоукс с Кари Грант, Джийн Артър и Рита Хейуърт; романтичната комедия „Веднъж се сал живей!“ („You Can't Take It with You“, 1938) на Франк Капра с Джийн Артър, Джеймс Стюарт и Лайонел Баримор; „Чикаго в пламъци“ („In Old Chicago“, 1938) на Хенри Кинг с Тайрън Пауър, Алис Фей и Дон Амичи; драмата „Пленницата на Ориента“ („Lady of the Tropics“, 1939) на Джак Конуей с Хеди Ламар и Робърт Тейлър; „Райската птица“ („Hitting a New High“, 1937) на Раул Уолш с певицата (сопрано) Лили Понс; „Невинни осъдени“ с Морийн О'Съливан и Хенри Фонда, „Лондон в тревога“ с Петер Лоре, „Танцьорката от Сан Диего“ с мексиканката Долорес дел Рио…

По това време „Бабелсбергската фабрика за мечти на Гьобелс“ бълва огромна продукция, „произвежда“ десетки „богини“, „диви“ и „звезди“, които грейват и върху екрана на „Ранков“. Духът на германеца, както воюващия на фронта, така и носещия тежестите на войната в родината си, повдигат Марика Рьок с „Танц с кайзера“ на целулоидния гигант УФА и с Волф Албах-Рети, Магда Шнайдер – „Един за друг“, Хени Портен – „Симфонията на един живот“, Марта Егерт – „Цветето на Хавай“ с Иван Петрович и италианския „Каста Дива“, Жени Юго с „Нанет“, за чиято „гала премиера“ в България актрисата пристига в София през април 1940 и присъства на прожекцията в кинотеатър „Балкан“; Хилда Крал – „С песен по света“ с Хайнц Рюман, Камила Хорн – „Целомъдрената“ и „Червените орхидеи“, Гизела Улен – „Между Хамбург и Хаити“ на Ерих Вашнек с Густав Кнут, „Рембранд“ и „Симфонията на един живот“, снимащата се в немското кино шведка Зара Леандър – „Някога“ с Ханс Щюве и Росано Браци, Олга Чехова („Червените орхидеи“)…

Не по-малко популярни са актьорите: ветеранът Вернер Краус – „Анели“ на УФА, „Великденската премиера“ на „Ранков“ през 1942; „първенецът на хумора и сърдечния смях“ Ханс Мозер радва почитателите си в „Ревниви жени“ („Der ungetreue Eckehart“, 1940) – показан в „Ранков“ през март 1941 в рамките на „Седмица на смеха“, „Кой е бащата?“ („Anton der Letzte“) – „най-духовитата европейска комедия“, „Дъщеря ни от Виена“, „Виена танцува“ („Wiener Blut“, 1942) и „Виенски истории“; Тео Линген – „Ревниви жени“, „Виена танцува“ и „Княз Воронин“ („Dreimal hochzeit“), предлагащ „руски сюжет и немски говор“; Вили Фрич – „Виена

танцува“, „Княз Воронин“, „Жена на кормилото“, „Целомъдрената“ и „Любимата“ („Preußische Liebesgeschichte“, 1938) на УФА; Георг Александър – „Един за друг“ и „Жена на кормилото“; Ханс Зьонкер – „Един за друг“, „Грешка на сърцето“ („Irrtum des Herzens“, 1939) и „Нанет“…

Със „съдействието на германската военна флота“ бива заснет „Подводници на запад“ („U-boats Westward!“, 1941) на Гюнтер Ритау, „главните герои“ в „Щуки“ („Stukas“) пък са пикиращите бомбардировачи „Щука“ („Юнкерс 87“) – една от емблематичните бойни машини на ВСВ. Пищни продукции са още „Великият цар“ („Der große König“) на „Тобис“ и Файт Харлан с Ото Гебюр (Фридрих Велики), „Барон Мюнхаузен“ на УФА с Ханс Алберс и Бригите Хорни, чийто сценарий е дело на писателя Ерих Кестнер, „Конго експрес“ на УФА с Мариана Хопе… По-скромни са „Бащи и деца“ („Sein Sohn“, 1942) и „Огненият дявол“ („Der Feuerteufel“) с Доротея Вик и Мария Холцмайстер…

Работещото тогава също на „пълни обороти“ унгарско кино бива представено с филми, в които греят най-ярките му звезди: Каталин Каради с дебюта си „Съдбоносна пролет“ („Halálos tavasz“, 1939) с Илона Ташнади, „Не питай коя бях“, криминална драма „Съблазън“ („Kísértés“) с Ищван Наги и „Разочарование“; Зита Селецки – „Гюл Баба“ – по едноименната оперета, „Окована любов“, комедията „Креслото“ („Karosszék“, 1939), „Балът започна“ („Áll a bál“, 1939), „Ангелът на тъмнината“ и „Дъщерята на негово превъзходителство“; Клари Толнай – „Видение край езерото“ („Tóparti látomás“, 1940), „Една милувка“, комедиите „Дяволът не спи“ и „Романът на Стефан Борш“, показана през 1939 на кинофестивала във Венеция; Естер Силаги Сабо – „Опиянение пред залез“ („Ma, tegnap, holnap“, 1941) и „Двете нощи на Мария“; Ева Сьорени – „Съдбоносна пролет“ и „Беата и дяволът“; Пал Явор – „Съдбоносна пролет“, „Гюл Баба“, „Влюбената директорка“, „Видение край езерото“, „Марика“, „Една милувка“, „Опиянение пред залез“, „Окована любов“, „Кантон № 5“ на Фридеш Бан с Елма Була и италианския „Отнесени от любовта“; Антал Пагер – „Романът на Стефан Борш“, „Беата и дяволът“, „Хари Янош“ (по едноименната опера) на Фридеш Бан, „Вечната жажда“ с Мария фон Ташнади, италианските комедии „Палавата годеница“ и „Какво се случи тази нощ“, в които му партнира Лили Мурати; Ласло Силаши – „Креслото“, „Песента на ручея“ и „Златни момичета“;

Гюла Чортош – „Окована любов“, „Балът започна“ и драмата „Признавам се за виновен“ („Bünös vagyok!“, 1942) с Мария Мезей; Ержи Шимор – „Балът започна“, „Песента на ручея“ и „Видение край езерото“… Унгарец, работещ в Германия, е Геза фон Болвари – режисьорът на вече споменатите „Виенски истории“ и „Княз Воронин“, в „Лов на мъже“ играе Ида Турай – сестрата на Клара Табоди, а „Буда – Пеща – Виена“ („3:1 a szerelem javára“, 1939) е комедия с Ханс Холт („симпатичен спортист“) и Рози Баршони („певица и танцьорка“)…

Най-многобройни са заглавията на италианските продукции: историческите „Великата княгиня се забавлява“ („Il re si diverte“, 1941) с Паола Барбара и Мишел Симон, „Ниня – графиня Кастилионе“ на Флавио Калцава с Дорис Дуранти и „Любовта на императрицата“ („Amore imperiale“, 1941) на Александър Волков с Луиза Ферида и Клаудио Гора, приключенският „Капитан Фракас“ (1940) – по романа на Теофил Готие, „Под знака на Южния кръст“ с Дорис Дуранти и Антонио Чента, „М. А. С.“ („Морските щуки“) с Вера Бергман и Андреа Чеки, шпионският „Документ Z-3“ („Белград в пламъци”) на Алфредо Гуарини със съпругата му Иза Миранда и Клаудио Гора, „Отнесени от любовта“ („Carmela“, 1942) с Дорис Дуранти – екранна адаптация на романа „Военен живот“ („Vita Militare“, 1868) от Едмондо Де Амичис, Шекспировите „Зъб за зъб“ (по „Мяра за мяра“) с Катерина Борато и Карло Тамберлани и „Укротената“ („La bisbetica domata“, 1942) – съвременен прочит на „Укротяване на опърничавата“ с Лилиа Силви, „Свити устни“ („Labbra serrate“, 1942) на Марио Матоли с Фоско Джакети, Андреа Чеки и Анете Бах, „Жената на греха“ с Вивека Линдфорс и Густав Дизел…

Няколко биографични филма са посветени на велики италианци: ренесансовия скулптор и художник Микеланджело Буонароти – „Caravaggio, il pittore maledetto“ (1941) с Амедео Нацари (Микеланджело), Клара Каламаи и Беатриче Манчини; маестро Винченцо Белини – „Каста Дива“ (1935) с Марта Егерт, учения и изобретателя Антонио Меучи, създателя на телетрофона (предшественика на телефона) – „Процесът на един гений“ („Antonio Meucci“, 1940) на Енрико Гуацони с Леда Глория и Луиджи Павезе; композитора (предимно на песни) Паоло Тости – „Върни се, скъпи блян“, а и на един австриец – Волфганг Амадеус Моцарт, чийто образ бива превъплътен от актьора Джино Черви в „Химнът на

безсмъртните“ („Melodie eterne“, 1940) с Кончита Монтенегро и Мария Якобини… Филмите на „белите телефони“ (изключително популярен жанр в тогавашното италианско кино) също дефилират с успех в „Ранков“ – драмата „9 часът… урок по химия“ на Марио Матоли и комедиите „Алени рози“ на Витторио де Сика с Рене Сен-Сир (майката на режисьора Жорж Лотнер) и де Сика, „Романът на една продавачка“ („I grandi magazzini“, 1939) на Марио Камерини с Ася Норис и Витторио де Сика и „Къщата на греха“ с Ася Норис…

Освен чрез тези два филма Витторио де Сика (наричан Виктор в рекламите) се изявява като актьор и в „Грешницата“, където играе заедно с Паола Барбара, Фоско Джакети и Джино Черви, „Авантюристката“ („L'avventuriera del piano di sopra“, 1941) с Клара Каламаи и Карло Кампанини, „Ако бях честен“ с Паоло Стоппа, „Луди от радост“ („Pazza di gioia“, 1940) с Мария Денис и „Момичето от другия бряг“ с испанката Мария Меркадер (по-сетнешната – от 1968 – му съпруга), а и като режисьор с „Магдалена – нула за поведение“.

Кармине Галоне е постановчикът на „Химнът на безсмъртните“, „Каста Дива“ и „Тайната любовница“ с Виви Джиои и Фоско Джакети; Алесандро Блазети – на „Желязната корона“ („La corona di ferro“, 1941), с който кино „Ранков“ открива тържествено зимния си сезон през 1942, „Съдбоносната вечеря“ с Клара Каламаи, Луиза Ферида, Валентина Кортезе и Освалдо Валенти, „Щастието беше тъй близо“ („Quattro passi fra le nuvole“, 1942) с Адриана Бенети и Джино Черви; Гуидо Бриньоне – „Пейте с мен“ с тенора Джузепе Луго, „Майка“ с Бениамино Джили, Ема Граматика и Карола Хьон, „Беатриче Ченчи“ с Карола Хьон; Аугусто Генина – „Алказар“ (1939), плод на кинематографичното сътрудничество между фашистките режими на Мусолини и Франко, и „Бенгази“ с Мария фон Ташнади, Виви Джиои и Фоско Джакети; Макс Нойфелд: „Къщата на греха“, „Когато балът завърши“ („Ballo al castello“, 1939) с Антонио Чента, „Откраднатата песен“ – „бляскав джазов филм“ с Виви Джиои и Сандро Руфини, „Първата, която мине“ и „8 часът всяка заран“ („Assenza ingiustificata“, 1939) с Лилиа Силви…

Осем от италианските филми са с Алида Вали: „Къщата на греха“ (1938), „Когато балът завърши“, „8 часът всяка заран“, „Първата, която мине“, „Тайната любовница“, „9 часът… урок по химия“, „Първа заплата“ и „Невидими окови“ (1942) на Марио Ма-

толи. Със седем филма се представя Амедео Нацари: „Къщата на греха“, „Съдбоносната вечеря“, „После ще се разведем“ с Лилиа Силви и Виви Джиоу, „Лудетината“ („Scampolo“, 1941) с Лилиа Силви, „Микеланджело“ („Caravaggio, il pittore maledetto“), „Укротената“ и „Бенгази“ (1942).

Италиански филми са още „Съпругата в опасност“ с Мари Глори и Антонио Чента, „Неапол, ти не умираш“ (1939) с Мари Глори, Паола Барбара, Фоско Джакети и „гласа на Тито Скипа“, „10 бурни дни във Венеция“ („Validità giorni dieci“, 1940) с Антонио Чента и Лаура Солари, „Вихърът“ с Паола Барбара, „Тъй много те обичам“ („Voglio vivere così“, 1942) на Марио Матоли с тенора Феручо Талявини…

Френското кино демонстрира класа: режисьорска – в лицето на Абел Ганс („Загубеният рай“ с Мишлин Прел и Фернан Граве), Морис Турньор – историческата драма „Двете сирачета“ („Les deux orphelines“, 1933) с Розин Дереан и Рене Сен-Сир и „Греховете на младостта“, ала преди всичко актьорска: Даниел Дарио – „Първа среща“, Жан Габен – „Тя и двамата“ с Анабела и Фернан Граве, Хари Бор – „Греховете на младостта“ и немския „Симфонията на един живот“, Ремю – „Дъщерята на кладенчаря“ („Les petits riens“, 1941), Фернандел – „Дъщерята на кладенчаря“ и френско-германската комедия „Замъкът Мондезир“ (1940), Албер Прежан – „Момичето от Монмартър“ („Place de la Concorde“, 1939) с Доли Молингер, Рене Лефевр и Арман Бернар… Отлични актьори е могло да се видят и в други френски филми, макар че повечето от тях не са били в „първа младост“: величествената историческа продукция „Лионският куриер“ (1937) с Дита Парло и Пиер Бланшар, възкресяваща „случка от времето на великата френска революция“, „Шпионката Надя“ („Nadia la femme traquée“, 1939) с Мирей Пери, Пиер Реноар и Жан Галан, „Една единствена нощ“ („Nuit de décembre“, 1939) с Рене Сен-Сир и Пиер Бланшар, „Госпожа Лафарж“ с Марсел Шантал, Пиер Реноар и Реймон Руло, „Натрапницата“ с Мари Бел, „Баща под наем“ с Люсиен Бару, „Отречената“ с Корина Люшер и аржентинеца Жорж Риго (George Rigaud), музикалната драма „Тримата аржентинци“ с Жорж Риго – отново, Пиер Брасьор и „прочутия хавайски китарист“ Оскар Алеман, „Излишната“ с Алма Нар и поляка Евгениуш Бодо…

През тези „бурни години“ в кино „Ранков“ се появяват и няколко скандинавски филма: шведските „Ние двама“ (1939) със Сигне

Хасо, „Оковани от страстта“ („Den blomstertid“, 1940) с Герда Хагман (новата Грета Гарбо) и Арнолд Шьостранд, „Ингеборг“ или „Звездата на севера“ („Frestelse“, 1940) със Соня Вигерт и Оке Оберг, военната драма „Жена на борда“ („En kvinna ombord“, 1941) на Гунар Скоглунд с Карин Екелунг и Едвин Адолфсон, „Романс“ със Соня Вигерт, Оке Оберг и „личното участие на големия шведски композитор и пианист Петер Кройдер“, който е германец, комедийната „джазова феерия“ „Целуни ме“ с Анализа Ериксон и Оке Сьодерблум, както и финландският „Силя“ (1937), заснет по едноименния роман от 1931 на Франс Емил Силанпя (Нобелов лауреат за литература през 1939)… Друг тип екзотика предлага „египетската суперпродукция“ „Измяна край Нил“ („Verräter am Nil“), която според рекламните обявление е била „на арабски език“!

Родната продукция в „Ранков“ е повече от скромна: един късометражен игрален филм – „Стойне у костенурка“ (1941) на режисьора Борис Борозанов и Фондация „Българско дело“ (учредена на 31 март 1941 с нотариален акт № 189, том V, регистър 980), и две документални ленти: „Тържественото посрещане на българските войски в Добруджа“ (1940) и „Из живота на царските деца“ (1942) на Бончо Карастоянов. Затова пък от 1941 там започват редовно да се прожектират „български седмични тон-прегледи“, чието регулярно производство подхваща през същата година тъкмо „Българско дело“.

Освен от родните кинопрегледи игралните филми продължават да бъдат съпровождани от чуждестранни такива. Но те вече не са американски (на „Фокс“ или на „Парамаунт“), нито френски (на „Патé“ или на „Гомон“), а германски – след като през 1940 излиза наредба на Министерството на народната просвета, задължаваща киноразпространителите да показват преди основния филм немския „Световен преглед“ („Die Deutsche Wochenschau“), обединил по това време всички излизащи дотогава „целулоидни вестници“ в Райха.

Покрай тях в „Ранков“ се появяват германските пълнометражни документални филми „Западният фронт 1940 година“ („Sieg im Westen“) – продукция на „германското главно командване“, „Авиацията в днешната война“, „Войната на Балканите“ – „снимки от боевата линия“, „Войната на изток“ – „най-грандиозният автентичен филм от 3000 метра“, „Пътят към побе-

дата“ на УФА, рекламиран като „нов цялостен документален филм на победоносното напредване на войските на оста по всички фронтове“…

През пролетта на 1942 управата на киното организира „специална кинопрожекция за деца“, представила на невръстната аудитория куклена анимационен филм „Котаракът в чизми“ („Der gestiefelte Kater“, 1940), заснет от Фердинанд Дийл и „финансиран от нацистите“. След една година театралната трупа при Варненското студентско дружество „Христо Ботев“ поставя върху сцената на „Ранков“ патриотичната пиеса „За родината“, екранизирана през 1939 от Борис Грежов (сценарист и режисьор на филма „За родината“, „посветен на храбрата българска войска“).

През 1942 Коста Ранков е удостоен със званието „Почетен гражданин на Варна“. След 9.IX.1944 е обявен за „враг на народа“ и изселен в балчишкото село Соколово, а киното, носило десетилетия неговото име, бива преименувано на „Република“. Коста Ранков умира през 1953 в Толбухин. Сградата на кино „Ранков“ продължава да съществува и днес, превърната в търговски център…

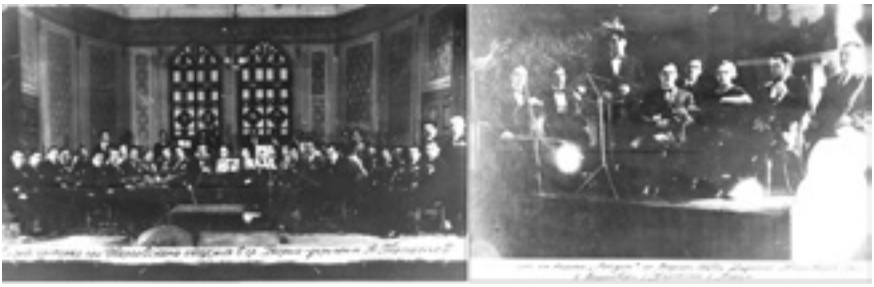

Ил. 1. Най-ранните обявления за кино „Ранков" във вестниците „Свободен глас", „Търговски фар" и „Софийски новини"

Ил. 2. Фасадата на варненското кино „Ранков"

Ил. 3. Първите филми, показани в киното – „В нощите на съдбата", „Ад", „Жана д'Арк"…

Ил. 4. Диригентът Александър Папанчев ръководи както оркестъра на кино „Ранков“, така и този на Търговската академия във Варна (вляво), Коста Киров пък дирижира и музикантите на софийското кино „Роял”, и тези на варненското казино „Лондон“ (вдясно)

Ил. 5. Рекламни карета за филми, прожектирани в кино „Ранков“ през 1920-те години

Ил. 6. С „Момичето от джаза“ („Die vom Rummelplatz“, 1930) и чехкинята Ани Ондра започва „звуковата ера“ на киното във Варна

Ил. 7. Реклами за някои от филмите, преминали върху екрана на кино „Ранков“ през 1930-те

Ил. 8. Оригинални плакати на филми, показани в „Ранков“ през 1940-те

Ил. 9. Рекламни карета за някои от българските филми, радвали през годините зрителите в кино „Ранков“

6. АЛБЕРТ ДАВИДОВ

След седем военновременни години (1912 – 1918) българинът жадно протяга ръце към продуктите на „развлекателната индустрия“. Навярно затова към тази област насочват интересите си неколцина предприемчиви „жители на гр. София“, които на 6.II.1919 се събират в Търговската депозитна банка и „след размяна на мисли и обсъждания“ решават да основат „акционерно дружество под името „ЛУНА“, чиято цел е „да се занимава с уреждането, застройката и експлоатацията на всякакъв вид театри, кинематографи, фотография и фонографи, художествени, артистични, танцувални и др. зали, летни и подвижни театри“.

Сред инициаторите са тримата братя финансисти Моис, Рубен и Сабат Давидови – „главни акционери“, гаранти за стабилността на „Луна“, но и преки ръководители на дружеството – Моис е подпредседател на неговия Управителен съвет (УС), а „младият и енергичен“ Алберт Давидов (синът на Рубен) първоначално бива назначен за „прокурист“ (през ноември 1920), а впоследствие (най-вероятно в началото на 1921) и за „административен директор“ на предприятието. По негова инициатива „се изработиха в едно кратко време – уверява през 1921 сп. „Киносвят“ – хиляди метра филм, из нашия обществен живот и хубавата българска природа, които далеч надминават всички изработени досега и по нищо неотстъпват на чуждите, внасяни в нас“. Изданието дори изрежда „по-важните“ от тези хроникално-документални филми: „Ученическата трудова повинност в с. Бяла черква (Търновско)“, „Първият празник на българската жандармерия в София“, „Изглед на Варна и пристанището“, „Прокопаването на канала между Дервенското [Девненското] и Гебедженското [Белославското] езера с парахода-машина „Драга“ и „Изгледи от шосето за Самоков, с двете инсталации при Панчарево“.

Алберт Давидов отговаря за филмопроизводството на „кинематографно дружество“ „Луна“, което скоро прераства в „първата и единствена“ у нас продуцентска „кино-къща“, „кино-фирма“, „кино-студия“ („първа българска“), „кино-фабрика“ („I-ва в България“)… „Луна“ активизира и разширява производството на кинохроники, някои от които са показани в Европа; подхваща направата на игрални филми; основава своя филмова школа за подготовка на кадри, ръководена от белоемигранта Николай Ларин; планира построяването на „киностудия в София“

– голямо и „специално ателие“ за кинематографически снимки с „лаборатория“…

Алберт Давидов е и автор на статии в специализирания печат. Чрез една от тях, онасловена „Министра на народното просвещение г-н Ст. Омарчевски и младата филмова индустрия у нас“ и публикувана в сп. „Кинопреглед“ през 1921, той се изявява не само като енергичен администратор, но и като майстор на ласкателната реч. Обектът на неговото „похвално слово“ е Стоян Омарчевски (оглавявал министерството от 22.V.1920 до 9.VI.1923): „човек извънредно деятелен, притежаващ желязна воля“; българският политик, „схванал пръв грамадното значение на кинематографа“; държавникът, положил „неимоверни усилия, за да въздигне и закрепи националната филмова индустрия в България“; благодетелят, комуто „Луна“ дължи „сегашното си завидно положение в техническо отношение“…

„Все благодарение на г. Министър Омарчевски – уверява Давидов – бидоха снети погребението на благородния англичанин Сър Джеймс Баучер, Юбилеите на Ив. Вазов и Цанко Церковски, сцени от трудовата повинност, празднуването на Св. Св. Кирил и Методи, погребението на зверски убития Министър на Войната Ал. Димитров“. 70-годишнината от рождението на Иван Вазов е отбелязана през 1920 в цялата страна. „При отразяването на […] Тържествата в Пловдив – уверява Васил Грозев (служител на „Луна“ и директор на киното ѝ в Стара Загора от 1920 до 1923) – участвувахме още: Алб. Давидов и аз“.

„Но Г-н Министър Омарчевски не се задоволи само с това – продължава Алберт Давидов. – У него се породи идеята да покаже пред чуждия свят нравите и бита на българина, благородството му и неговата блага душа. За да достигне това, той натовари Акц. д-во „Луна“ да постави на филм една пиеса с национален сюжет… Г-н Ст. Омарчевски със жив интерес следи хода на работата по постановката на пиесата“.

Игралният филм „Виновна ли е?“, за който става дума, не бива довършен, но пък „Луна“ успешно екранизира друга „пиеса с национален сюжет“ – „Под старото небе“ на Цанко Церковски. Вестта за целулоидната активност на дружеството стига чак до страниците на лондонския „Биоскоп“ – „списанието на британската кинематографическа индустрия“, което на 1 декември 1921 публикува в рубриката си „Новини и писма от чуж-

бина“ кратка информация за нашата страна, озаглавена „Бум“ на филмовото производство в България“: „Филмовата компания „Луна“ от София започна производствени дейности в значителни мащаби под патронажа на правителството“.

През март 1937 Алберт Давидов бива избран за секретар на „настоятелството на сдружението на киноприте жателите в София“ и като такъв организира (заедно с Александър Янакиев) на 2 юни 1937 сутринта в кино „Пачев“ събрание, участниците в което учредяват Съюза на киноприте жателите в България и одобряват състава на неговия УС, сред седмината членове на който е и Давидов. Той подписва няколко писма, които новоосноваяният Съюз изпраща до Николай Николаев (министър на Народното просвещение от 23 октомври 1936 до 24 януари 1938). На следващата година – в качеството си на „секретар на Съюза“, а и осъзнал безсмислието на жалванията – той пише в сп. „Световен екран“: „А колкото до делегации, те най-малко работа вършат. Те биват приети на крака в приемен ден, когато г-да министрите приемат последователно и на бързо десетки делегации и множество други посетители. Имахме случаи да се явяваме с внушителни по численост делегации, когато ставаше въпрос за въвеждането на вноските по фонда Български театър, литература и изкуство. Въпреки тия постъпки фондът се учреди и ето вече трета година тежи върху плещите на киноприте жателя“.

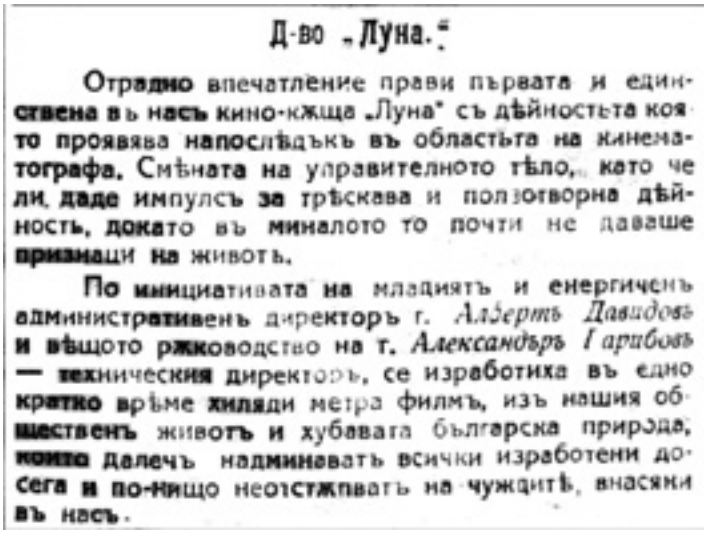
През 1946 Давидов продължава да е секретар на Съюза на киноприте жателите, до 5 април 1948, когато влиза в сила Законът за кинематографията, според който професията „киноприте жател“ изчезва като такава, а ведно с нея и Съюзът на киноприте жателите в България.

Ил. 1. Две рекламни карета за първата българска „кино-фабрика" на Акционерно дружество „Луна" и за кино-школата при него в сп. „Театрален преглед" (№ 13 от 17.IX.1921 и № 14 от 24.IX.1921)

Ил. 2. Статията на Алберт Давидов в сп. „Кинопреглед" (г. II, № 28, 1921, с. 3)

Д-во „Луна."

Отрадно впечатление прави първата и единствена въ насъ кино-къща „Луна" съ дѣйностьта която проявява напослѣдъкъ въ областьта на кинематографа. Смѣната на управителното тѣло, като че ли даде импулсъ за трѣскава и полезотворна дѣйность, докато въ миналото то почти не даваше признаци на животъ.

По инициативата на младиятъ и енергиченъ административенъ директоръ г. *Албертъ Давидовъ* и вѣщото ржководство на т. *Александъръ Гаврибовъ* — техническия директоръ, се изработиха въ едно кратко врѣме хиляди метра филмъ, изъ нашия общественъ животъ и хубавата българска природа, които далечъ надминаватъ всички изработени досега и по-нищо неотстжпватъ на чужднтѣ, внасяни въ насъ.

BULGARIA.

The Luna Film Company, of Sophia, has commenced producing activities on a considerable scale, under the patronage of the Government, which has guaranteed to buy copies of its entire output for distribution, as propaganda, in foreign countries. The pictures to be produced will aim at displaying the charms of Bulgarian life and scenery. The company has engaged as director of productions Mr. N. Latrine, founder of the well-known Russian concern, Ermolieff Films. Besides opening a school of cinema art, Mr. Latrine has already retained the services of nearly 100 Bulgarian and Russian artists. His first picture will be a five-reel story of a young Bulgarian country girl, with Mme. Nabokova in the leading rôle.

Ил. 3. Съобщението в сп. „Киносвят" (г. I, № 2, 1921, с. 5)

Ил. 4. Известието в лондонския „Биоскоп" (№ 790, 1.XII.1921, с. 23)

7. ДИМИТЪР АЗМАНОВ
(1879 – 1973)

Той е роден на 26 август 1879, потомък на виден старозагорски род, дал на България генерали и офицери, лекари и архитекти, учени и професори,. Баща му, търговецът Тодор Д. Азманов, както свидетелства пресата през 1910, „продава и доставя от складовете си в Стара Загора и Бургас каменни въглища, антрацит, кокс, чугун, тухли, керемиди и др.“.

Димитър Азманов завършва Военно училище в София през 1898 и Николаевската императорска академия на генералния щаб в Санкт Петербург (1909). По време на Балканските войни е началник-щаб на 12-а пехотна дивизия, а през Първата световна война е началник-щаб на 10-а пехотна беломорска дивизия и командир на 30-и пехотен шейновски полк и 12-и пехотен балкански полк. Заема длъжността военен аташе в Сърбия (1914–1915) и в Турция (1916–1917), удостоен е с много ордени,. Автор е на поредица книги по българска военна история: „Победители. Картини от Одрин 1913–1933” (1933), „Урокът от Добро поле” (1935), „Моята епоха: 1878–1919″ (1995), „Български висши военачалници през Балканската и Първата световна война” (2000). Умира през 1973 в София.

Той се уволнява от армията след Ньойския договор с чин полковник, разочарован от провалените от политиците успехи на бойното поле и безплодността на усилията за обединяване на България. Отдава се на търговска и предприемаческа дейност в областта на киното, където постига значителни успехи. Публикува книги и статии във филмови списания и ежедневната преса по различни теми от областта на киното.

Филморазпространителска дейност

След Първата световна война (1914 – 1918) Димитър Азманов се озовава в Берлин, където в съдружие с руския белоемигрант Дмитрий Иванович Соляник-Красса (1893 – 1928) управлява фирмата „Палада филм“, която скоро заема „завидно място в филмовата доставка за Балканите и специално – за България“. „Почти всичко по-значително от немското и американско производства, което преминава върху екраните на „Модерен“ и „Одеон“ за времето от 1920 до 1925 г., е доставено за България от „Палада-филм“ – уверява през април 1928 сп. „Нашето кино“.

В началото на 1927 Азманов уведомява МНП, че е поел „представителството на фирмата за кинематографически апарати

НИТЧЕ Акц. Д-во – Лайпциг“, чиято продукция е предназначена специално за „училищни кинематографи“. Ето защо той моли министъра на просветата Никола Найденов да нареди внесените от Германия прожекционни машини да бъдат прегледани от комисия, която да ги одобри и препоръча на „всички училища, читалища и други, подведомствени на Вас учреждения“.

През март „Нашето кино“, обявявайки Димитър Азманов за „бивш директор на Мод. театър – София и Палада-Филм – Берлин“, информира, че той е „открил бюро на ул. Знеполска 3 в София [под хотел „Юнион Палас“] за снабдяване училищните, читалищни и военни кинематографи с подходящи научни и културни филми, както и с всички кинематографически пособия: апарати, коксове, лепило, фотографии на кино-артисти, суров материал. Бюрото приема да произвежда различни филмови снимки по поръчка“.

В началото на май списанието споделя: „Известиха ни, че познатия у нас филмов деятел г. Д. Азманов е представител на фирмата „Дойлиг“ за България“. Основаната през 1916 от немския бизнесмен и медиен магнат Алфред Хугенберг компания за производство и разпространение на филми „Дойлиг“ („Deulig Film“ – „Deutsche Lichtbild-Gesellschaft“) се специализира в производството на късометражни филми – пропагандни и културни. Тях започва да пласира на родния кинопазар създаденото от Димитър Азманов „специално бюро“ за внос на „културно-учебни филми“, той „доставя редовно у нас“ кинопрегледите на „Дойлиг“, като ги „предлага на кинематографите под името Новини от целия свят“. Негова е „похвалната идея“ да „прибави“ към тях „еженедело и по една снимка от най-важните и интересни събития у нас“.

През 1927 „Дойлиг“ се слива с най-голямото филмово предприятие в Германия – УФА (UFA). Навярно затова в края на годината Димитър Азманов е анонсиран като „представител“ на фирмата УФА (Берлин) в София.

През март 1928 умира Дмитрий Красса, който от средата на 1926 е директор на българския клон на ФАНАМЕТ – синдикат за разпространение в Европа на филмите, произведени от трите водещи американски кинокомпании – „Famous Players“ на Джеси Ласки (през 1927 трансформирана в „Парамаунт“), „First National“ и „Metro“ („Метро-Голдуин-Майер“). Тъкмо първите срички от

техните наименования образуват абревиатурата на обединението, чието седалище е в Берлин. Мястото на Красса в София бива заето от Димитър Азманов (собственик на „известната столична филмова къща „България-филм“) и Петър Тантилов (през 1927 съдържател на кино „Скàла“, ул. „Мария Луиза“ № 11).

Фирмата „България филм“ наистина е известна в киносредите у нас – под съвместното ръководство на Димитър Азманов и К. Луковић тя отдава филми под наем, внася прожекционни апарати и части за тях… През есента на 1921 близо до Ючбунарската градска градина (днес парк „Св. Никола“) бива открито кино „Надежда“. Разположено най-вероятно на ъгъла между днешните улици „Пиротска“ и „Брегалница“, то е първото „второекранно“ кино в София. В салона му, който бил „грижливо украсен“, „свирел добре уреден оркестър“. По-важното в случая е, че кино „Надежда“ се управлява от „България филм“ на Димитър Азманов. Тя е и фирмата, която „пренаема“ в края на лятото на 1929 „големия столичен кинотеатър“, разположен на бул. „Дондуков“ № 18, собственост на търговеца Иван Пачев и носещ неговото име – „Пачев“. През септември кинотеатърът започва своя нов сезон, ремонтиран „в стила на големите театри“ и снабден „с всички нововъведения на кинематографната техника“. Под управата на Азманов киното се отърсва от някои „недостойни похвати“, използвани от предишните му наематели – като този да се прожектират стари и вече гледани филми, но с променени заглавия и представяни като нови…

Първото звуково кино в България

Избухнала на 6 октомври 1927 в Ню Йорк, заляла света за по-малко от две години, „Звуковата революция“ стига и до нашата страна… На 15 март 1930 сп. „Кино“ известява сензационно: „Неочаквано получихме сведенията, че Модерен Театър и Театър Пачев са вече собственици на тонфилмови апарати, които през следните две седмици ще почнат да работят“. Същия ден в. „Мир“ информира: „Дирекцията на Кино Пачев, желаейки да бъде първа у нас в това отношение и неспирайки се пред необикновените за България материални жертви, изпрати специална делегация в Европа, за да направи едно основно проучване на въпроса. Като резултат от това проучване, театърът си достави един последен модел от най-усъвършенствуваните

американски апарати за прожектиране на звукови филми. Специален американски инженер инсталира вече апарата и започна с него пробните прожекции. Едновременно с това театърът е доставил и няколко от най-съвременните и художествени звукови филми и ще започне прожектирането им най-късно през настъпващата седмица. Ние поздравляваме Театър Пачев с тази негова навременна инициатива и му пожелаваме пълен успех в предприетото с толкова големи жертви дело“.

След два дни „Пачев“ (вече „тон кино“) отпечатва рекламно каре: „Очаквайте премиерата на първия епохален 100% говорящ и музикален филм. Моята любов не умира“. На 18 март „Мир“ хвърля повече светлина по темата: „След денонощен усилен монтаж на прецизния и много комплициран апарат за звукови филми, представляващ последната техническа новост и най-съвършен тип…, дирекцията на Тон и кино – ПАЧЕВ, за голяма своя радост, съобщава за знание на всички, че ней се падна високата чест, първа в България, да даде нова насока на филмовото дело у нас с предстоящето тържествено изнасяне премиерата на многошумния и грандиозен по замисъл 100% говорящ, звуков и музикален филм Моята любов не умира, създадена с грамадни материални жертва по системата на световно известната германска марка: „TOBIS“.

Става ясно, че стягайки се за премиерните прожекции, дирекциите и на „Пачев“, и на „Модерен театър“ са били твърдо решени да изпреварят поне с час конкурента си, че са пришпорвали процеса, осигурявайки условия за осъществяването на монтажа на твърде скъпите „за местните условия“ озвучителни апаратури…

На 20 март 1930 (четвъртък) посредством показа на филма „Моята любов не умира“ („Smiling Irish Eyes“, 1929) – продукция на американската компания „Фърст Нешънъл“, озвучена посредством системата „Витафон“ и разпространявана от „Уорнър Брадърс“, в кино „Пачев“ е осъществена първата в България прожекция на „говорящ звуков и музикален филм“. Същия ден Пантелей Карасимеонов пише в редактираното от него сп. „Нашето кино“: „Ако някога се напише история на киното в България, в началото на втория етап от неговото развитие, с тлъсти букви ще се подчертаят двете имена: *Модерен театър* и *Театър Пачев*… Не можем да не подчертаем съдбоносността

на крачката, която правят театрите: *Модерен* и *Пачев* с откриване ерата на тон-филма… И нека дадем заслуженият дял на благодарност към предприемчивостта на българските кинематографисти, като г. г. М[арин]. Диков (Модерен театър), Д[имитър]. Азманов и Луковић (Театър Пачев), които дават началният тласък на едно дело, което рано или късно трябваше да се подеме и в нашата страна".

До края на годината Димитър Азманов внася 6 неми филма („синхронизирани на местна почва") и 13 говорящи (общият им брой за страната е 57). Така благодарение на неговата инициативност, но и по волята на съдбата, екранът на кино „Пачев" се оказва първият в България, който проговаря, пропява и прошумява. Оттам за първи път долита и българска реч – през октомври 1931, когато е прожектиран „най-големия германски филм от Световната война" – „Гробницата на милионите" („Die Somme: Das Grab der Millionen", 1930). От лятото на 1932 експлоатацията на кино „Пачев" поема Христо Мазаджиев.

Обществена дейност

През есента на 1926 група изтъкнати интелектуалци, сред които има учени – проф. Асен Златаров, писатели: Елин Пелин, Чавдар Мутафов, Добри Немиров, Людмил Стоянов, Ангел Каралийчев, художници: Иван Милев, Александър Божинов, Дечко Узунов, Райко Алексиев, журналисти – Пантелей Карасимеонов, полагат основите на Съюза на приятелите на филма, чиято цел е „да сплоти всички, които се интересуват от филма и вярват в ролята му на мощен фактор за възпитание, образование и културна пропаганда". За подпредседател на съюза бива избран Димитър Азманов.

През пролетта на 1929 „група приятели на културния филм" учредяват в София „културно-просветното сдружение „Български кино-университет" (БКУ), чиято цел е „да подпомогне народното образование и да повдигне народната култура, частно – да подпомогне образованието и възпитанието на младите български поколения, чрез средствата на кинематографа". За да я постигне, БКУ се наема да демонстрира „в свои или наети кинематографи, на достъпни цени, в строго определена система, само научно-образователни и възпитателни филми. Паралелно с филмите се държат съответни лекции и се разпространява

подбрана книжнина“. В настоятелството на сдружението влизат „членовете-основатели“: проф. д-р Асен Златаров – председател, главният инспектор в МНП П. Траянов, писателят и публицистът Д. Божков – секретар, Димитър Азманов – директор.

На 30 юни 1929 (неделя) в кино „Учителска каса“ (бъдещото „Култура“) в присъствието на министър Никола Найденов, главния секретар при МНП Александър Радославов, „много други официални лица, професори, учители и журналисти“ Българският киноуниверситет бива открит. Проф. Златаров държи сказка за значението на кинематографа, след която са показани „части от доставени специално за целите и нуждите на университета културни филми“. Прожекциите на БКУ продължават в софийските кина „Учителска каса“, „Модерен театър“, „Пачев“ и „Хемус“, ала най-дълго се задържат в „Солун“, което „студентите“ на университета започват да наричат „своето кино“. Не бива пренебрегната и провинцията – мечтата на настоятелството е „да снабди всеки околийски център с по една преносима кино-инсталация, заедно с един генератор за произвеждане на електричество“. През март 1933 е избран нов „управителен съвет“ на БКУ, сред имената на чиито членове не фигурира това на Димитър Азманов.

В началото на 1929 започва да се „разработва“ Законът за кинематографите, който към края на годината бива „внесен за гласуване в Народното събрание“. Съответната парламентарна комисия, председателствана от Тодор Влайков и „при докладчик г. Лекарски“, започва разглеждането на законопроекта, но толкова бавно, че той „едва ли ще може да мине в по-малко от 15 заседания“. Подготвяният нормативен акт се възприема от „браншовиците“ като надвиснала над главите им опасност и поради това те му оказват най-силна съпротива. В последния ден на 1929 „Нашето кино“ публикува под заглавието „Законопроекта за кинематографите и „Съюза на кинопритежателите и филмодавците в България“, изложението, изготвено „по частна инициатива“ от Димитър Азманов, Спиро Янков („директора на Безим. Акц. Д-во „Театър Одеон“ – София) и Парашкевов, но „от името“ на Съюза на кинопритежателите, което в началото на 1930 бива връчено на „Парламентарната комисия при министерството на народното просвещение“. Въпреки съпротивата оказана срещу Закона за кинематографите, той е приет на 28

март 1930 – по време на 62-то заседание на третата редовна сесия на XXII ОНС и обнародван в „Държавен вестник“ (г. LII, № 21, 29.IV.1930).

В началото на 1931 „Сдружението на кинопритежателите и филмодавците“ провежда своето годишно събрание, на което, „след отчета на досегашния управителен съвет“, бива избран нов такъв в състав: Димитър Азманов, Йонко Балкански, инж. Георгиев, Нейко Коралов, Благовест Качулев, Д. Божинов, П. Томов, Попов. Азманов печели гласовете на участниците с „едно добре документирано изложение върху състоянието на българския кинематограф“, очертало „насоките на бъдещата дейност на Сдружението за облегчаване положението на кинопритежателите, което днес е в най-критичната си фаза“. На 20 февруари „Нашето кино“ помества част от изказването му: „Интересуваме се да знаем, дали ще се намери, изобщо, днес български кинопритежател – в София и провинцията, който би могъл да се похвали, че успява да свърже двата края. Това е положението! Спасение от него би дошло само от дейността на едно силно Сдружение на филмодавци и кинопритежатели, което да издействува възможните акцизни и др. облекчения, които да позволят на българския кинопритежател да изплува от тази все повече засилваща се икономическа криза“.

Димитър Азманов има предвид „баражните“ неволи, налегнали тогава колегите му от бранша. Защото тъкмо по това време Българската народна банка (БНБ), за да „минимизира“ последиците от Голямата депресия, а и за да съхрани запасите си, ограничава закупуването на чужда валута. Това блокира сделките за доставка на филми, които „се извършват в долари“. Съюзът на кинопритежателите и филмодавците в България прави „постъпки“, но без резултат. В началото на 1932 мерките „се засилват“ и това ускорява „още повече кризата в кината“.

Автор на статии в печата

Още докато е в Германия, Димитър Азманов изпраща свои кореспонденции до български периодични издания. В края на март 1925 например сп. „Кинозвезда“ (Пловдив) отпечатва статията му „Театър и филм“. През есента на същата година той се включва в дискусията относно „Българския народен филм“, „протекла“ върху страниците на в. „Свободна реч“.

През март 1929 сп. „Отечество“ публикува негова „докиска“, в която той критикува „организацията“ Българска национална филмова студия. „Основана и поддържана от съвсем млади хора“, ентусиазирани от желанието да създадат „национално филмово производство“, БНФС обединява в името на материализирането на тази идея усилията на фирмите „Кубрат филм“ и „Паисий филм“, открива от 1 март своя киношкола, поставяйки си същевременно и „похвалната цел“ да се бори „срещу порнографичните филми“.

Тъкмо последното намерение атакува Азманов, питайки иронично: „Кои са лицата, нагърбили се с тази възвишена мисия“? „Ние задаваме този въпрос – пояснява той, – защото в миналото пък и понастоящем, в много страни в странство бяха откривани анонимни „студии“, които скоро биваха закрити и разгонени от властите след големи скандали. Оказа се, че едни участвуват в студиите, за да изкарат някоя пара, а други участвуват с съвсем „порнографични“ цели – да използуват младите и наивни момиченца, които попадат в мрежите на такива „студии“… За жалост и българската действителност познава няколко подобни „студии“ – които биваха закривани след нежелателни истории. Ето защо, ние смятаме, че преди всичко полицията е длъжна да надникне зад кулисите на тези студии до като е време, а не да ги разгонва чак след като някои хитреци са си оплели кошниците“.

Още в следващия си брой вестникът дава „право на отговор“ на засегнатата страна, чрез който БНФС „изказва своето възмущение против г. Азманов за инсинуиращите нападки отправени към нея“, защитава своята позиция и дори минава в „контранастъпление“, подхвърляйки някои неласкави характеристики по адрес на Азманов: „филмодавец“, който изглежда че повече се интересува от „въпроса за порнографните филми“, приканващ „полицията да надникне в филмовата среда на Студията, без сам да е отишъл да види има ли задкулисни неща“… По същото време в. „Пряпорец“ помества „отворено писмо“ от възмутените „школници на Българска национална филмова студия – Кубрат-филм“, което също добавя щрихи към портрета на Димитър Азманов – „филмодавеца доставчик на чужди филми в България“, който „абсолютно не познава нашата школа и няма понятие за онова, което се върши в нея“; нахвърлящ се срещу

БНФС „по такъв груб начин"; петнящ „хубавата идея, на която с чиста душа сме се отдали", воден от неблагородни подбуди; лекомислено отправящ несправедливи нападки, обиди, измислици, лъжи…

Димитър Азманов е автор на брошурата „Как да се отнасяме с тонапарата и тонфилма" – „първото ръководство на български език", излязло от печат през лятото на 1930 и „предназначено да даде от самото начало правилна насока на манипулиращия с тонфилмови апарати и тонфилми, с оглед апаратите и филмите да бъдат запазени и избегнати възможните вреди и неприятности, които биха се явили при неумело третиране". За „ангажирането" на изданието е открита подписка при фирмата „България филм – София, Веслец, 18".

Продуцентска дейност

През септември 1925 „Нашето кино" известява: ,,Под патронажа на софийския ,,Дом на изкуствата и печата" се е образувал фонд при Бълг. Народ. банка – „Български филм" – целта на който ще е да подпомогне зараждането на едно филмово производство на културно-просветна база. Като първа стъпка в това направление е културният филм, който по инициативата на филмовия деятел г. Азманов, се приготовлява от художника Райко Алексиев като ръководител и оператора на културни филми при берлинската фирма ,,Уфа" – г. Валтер Шпеер". Обработен лабораторно в Германия, документалният пътепис „По родните планини и полета" бива официално показан „за пръв път" на 11 юни 1926 (петък) в препълнения салон на кино „Модерен театър", където от 14-и (понеделник) започват прожекциите му и пред широката публика.

През май 1927 Димитър Азманов обзавежда „ателие за произвеждане на кинематографически снимки". Главната цел на тази инициатива е да се даде „възможност на нашите таланти да се проявят", да се покажат „на съчуствениците нашите духовни ценности и нашата красива природа". „За сега – твърди „Нашето кино" – са набавени необходимите апарати за произвеждане на снимки и уредите за лабораторията. Ангажиран е за оператор г. Константинов и се водят преговори за ангажирането на един опитен постоянен режисьор". Според изданието тъкмо от това ателие „се снемат" вече „учебни филми за войската",

чрез които се материализира „щастливата идея“ на Военното министерство да се покажат върху екрана „най-важните моменти от действието на войника в боя“. „Тези малки филми ще служат за обучение на войниците и офицерите в войсковите части“ – заключава изданието.

„След завръщането си в България в 1927 година – уверява Васил Гендов в своите мемоари – Грежов се запознава с Димитър Азманов, който го поканва да режисира проектирания от тях нов български филм „Весела България“. Като идея, разказана от Азманов, „Весела България“ се е харесала много на Грежов и той приема да режисира филма“. Според тези думи излиза, че Азманов е „проектант“, „идеолог“ и „сценарист“ на „Весела България“ – той „проектира“ филма, той дава идеята за сътворяването му, неговият разказ (устен сценарий) се превръща в словесната основа на творбата. Драматургията в крайна сметка се оказва (отново според Васил Гендов) дело на Димитър Панчев, който „написва нещо като сценарий върху няколко листа“, „Грежов изработва бързо работната книга“ и снимките започват. На 17 декември 1928 (понеделник) в софийското кино „Метропол” (бул. „Княз Александър Дондуков“ № 43) се състои премиерата на комедията „Весела България“, „създадена по почин и разноски на Кооперация „Кино Филм“ – твърди сп. „Кино“. Десетки са съобщенията в печата, свидетелстващи, че „Весела България“ е „продукция“ и „собственост“ на кооперацията, че тя е производителката на филма. Азманов ще да е оказал подкрепа (включително и финансова) на начинанието, но едва ли е бил водещата фигура в него. За това загатва и Гендов, споменавайки за „**проектирания от тях** нов български филм“. Също толкова анонимни остават „господа акционерите“, които „по необясними причини се отнасят твърде зле към режисьора, той дори не е бил поканен на своята премиера в специалната ложа на артистите и е бил принуден да си купи билет, за да гледа. Също не е бил поканен на специалния банкет за участващите във филма след премиерата“ (Васил Гендов).

Въпреки това премиерата на „Весела България“ в „Метропол“ се превръща в събитие. Актрисите Мими Балканска, Цветана Руменова и Ставруда Фратева получават „съвсем заслужено разкошните си букети“, публиката устройва „мила овация“ на участниците в този „български успех“, като викайки „Ура“ и „Да

живеят“, изнася на ръце от киното Борис Руменов-Борю Зевзека, Кокон Харизанов, Борис Пожаров, Димитър Тодоров-Даскала, Атанас Николов-Телефончето, които биват носени „по улицата дълго време“ (според в. „Зора“ от 20.XII.1928).

„Весела България“ се превръща в „хит“ – остава върху екрана на „Метрополъ“ повече от две седмици – до 1 януари 1929, в средата на месеца радва пловдивчани в тамошния „Екзелсиор“, в началото на март се завръща в София – в кино УФА, а през февруари 1930 се появява и в „Учителска каса“…

През 1931 Димитър Азманов се среща с режисьора Борис Грежов и оператора Христо Константинов, предлагащи му да финансира „довършването“ на „заснетия“ от тях филм „Безкръстни гробове“. След като вижда част от материала, Азманов приема, обещава материална подкрепа от 50 000 лв., но поставя условие – „премиерата ще се играе в кино „Пачев“. До подписване на договор обаче не се стига, защото братя Божинови, съдържатели на кино „Глория Палас“, предлагат „по-износни“ условия – според Васил Гендов. Ето защо тъкмо там в края на годината се състои премиерата на филма.

„Весела България“ и донякъде „Безкръстни гробове“ се оказват последните известни инициативи на Димитър Азманов. През лятото на 1932 той бива заменен от Христо Мазаджиев като директор на кино „Пачев“. Оттогава името на Азманов изчезва от целулоидния небосклон. Дали се е отдал на друга дейност? Дали е имал здравословни проблеми, принудили го да се оттегли от света на киното? Последният филм, в който има свидетелство за неговото участие е „Царска милост“ от 1962 с режисьор Стефан Сърчаджиев по пиесата на Камен Зидаров, където той е споменат като консултант. Големият принос на Димитър Азманов е в неговата дейност като един от най-активните български киноделци през 1920-те години.

Д. АЗМАНОВЪ

Бившъ директоръ на ПАЛАДА-Филмъ — Германия и „Модеренъ театъръ" — София

1. Фабриченъ депозитъ на **Кинематографическитѣ апарати „Ничше"**, приети отъ Министерството на Просвѣтата за пжтующитѣ и училищни кинематографи.

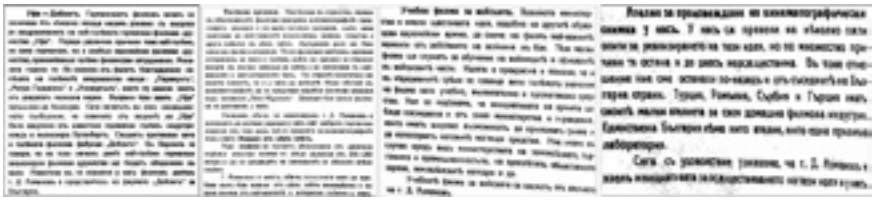
Инсталиране и поправка на кино-апарати. Запасни части.

2. **Филми**—редовни програми отъ най-добритѣ европейски и американски продукции.

Специалность: учебни и културни филми. Филмова хроника (Новини отъ цѣлъ свѣтъ).

3. **Кинематографически принадлежности:** Коксове—Плания, лѣпило—Гьорцъ, позитивъ и негативъ—Гьорцъ.
4. **Любителски кино-апарати.**
5. **Произвеждане кинематографически снимки** за реклама, семейни възпоминания и др., а сжщо и на надписи върху филмова лента.

София, ул. Знеполска 3
подъ хотелъ Юнионъ Паласъ.

Ил. 1. Рекламно каре за предприятието на Димитър Азманов, който през първата половина на 1927 е представител у нас на германските фирми „Нитче" (Лайпциг) и „Дойлиг" (Берлин) – сп. „Нашето кино" (г. IV, № 87, 3.V.1927, с. 10)

Ил. 2. Свидетелства за размаха на дейността на Димитър Азманов през 1927 в сп. „Нашето кино"

ДОПИСКИ

Уважаеми г. редакторе.

„Българската Национална Филмова Студия" би и звучи позволете чрез Ви да кажа няколко думи по повода на появилите се в печата в последно време статии относно Българската Национална Филмова Студия.

Няма съмнение, „Студията" няма нищо общо с нашите доброжелателни българи да я подкрепят в тази борба, която е започнала да съдейства национално филмово производство, за да спрем тока на Америка в България. И наистина „Отечество" обещава да даде подкрепата си на „Филмовата студия".

До тук обаче никой да се е намерил, който пръстът самодейността на студията, която струва бъдещият 6 години и кубици просите. Но ако пък има нещо, което би трябвало да уважава, г. редакторе, преди да се впуснете въ разпри по тази студия,

Тъкмо немало е нужно, за всеки и обществото да знаеше, кои са лицата, които сж са заангажирали с тази възлизаща сумка — да не избягат отъ порнографичните филми и да не дадатъ въ замъна на тъхъ добри и нравствени национални филми. Нов задавам този въпросъ защото въ последно време и по настоящемъ въ много стрини въ стремежа бъдещ отворените вечерните „студии", които често бивали закрити и разгонвани отъ полицията следъ голъми скандали. Сякаш сж, че едни участвуват въ студията, за да измиятъ нъкои пари, а други участвуватъ въ тъзи „порнографически" цели — да използуватъ момичета и нъкои поменици, които попадатъ въ времето на тъзи „студии".

За жалость и българските действителности показва нъколко подобни „студии" — които бивали закрити следъ скандалозни истории. Ето защо, има основание, че преди всичко полицията и държавата да тъкмо тъзи културни не тъзи студии до като е време, и то да го разглежда чак следъ като обаче тъзи сж се оказали кадъмците.

И действително, има ли питание нашия положителна цель може да преследватъ тъзи студии при нашата действителность? *Да фабрикуватъ* нещастливи филми? Тоя е едно фантазия, която никога не може да се реализира по тази начинъ. Въпъки, найте горе-долу тъзи тъзи работи и знае какви Gräfstan сж мужие не цялата нему и всяк, че главните цъли на Българската Нац. Филмова Студия е нъкои здрави публични нрави. И понеже тъзи цъли е тъй далечъ и тъй неопределени, защото студии се занимаватъ съ подбиване и порнографски филми? Устройвать тъзи нужните курсове при „строго морални", повличенъ (разбира се, срещу известни възнаграждения!) филмови критици и голяма артистки, дават танцувални вечеринки и събиратъ капитали за бъдещето им филмово производство.

Другите „студии" сж се опитали съ по „полезни" работи: да правятъ филмови снимки на кандидатите за „депутати" (въ повечето случаи съ бюлетини) и обещаватъ да посредничатъ и имъ намиратъ поставчици въ строителство. А женитби и особено женитби имъ посредничатъ между младежите, които слушъ бъ благосклонни разчети за зестрицата на тази или онази филмова „звезда". И тъзи женитби ще бъдатъ вечно благодарни напомнят на разните „студии".

Кто знае е необходимо, г. редакторе, то сега да се даватъ пропуски на „порнографските филмови студии", а напротивъ сигурно, че ще направимъ най добро като помогнемъ нашите народностни лица съ дейностьта на тъзи и тъмъ подобни студии.

Колкото сж отколе до борбата съ порнографичните филми, тоя е странно въ нашата. Вънъ о нъколко изключения, че у насъ сжществуватъ цензурни комисии при Министерството на просвещението, които не допущатъ да бъдатъ прожектирани филмите въ тъзи които бъдатъ предприятията представъ и неприлични разглеждания. Но тъзи комисии сж подложени у насъ само филмите, но не и другите печатни издания. Известно е, че въ нашия печатъ, найто и голъмъ и ще бъда голъмъ гавгуванъ отъ комисията, нъма контроля върху филмите и затова не правятъ. Причина, „неизвестни" на студията идва не само отъ тъзи, но цели да лоши помощи за тъзиния „идеи" за домашно филмово производство.

Въ заключение, има нужда да споменемъ, дали умни, които желаятъ да споразумъятъ първото идване за такова производство да са платятъ отъ кооперативни пари и офериси, защото съ това ще се измъкнатъ тъзи чудо идеалисти за винаги.

Д. Азманов.

Ил. 3. Критичната „дописка" на Азманов срещу Българската национална филмова студия в сп. „Отечество" (г. X, № 419, 30.III.1929, с. 3)

СПИСЪКЪ НА ФИЛМИТѢ НА „БЪЛГАРИЯ-ФИЛМЪ"
ЗА 1929/30 ГОДИНА
СОФИЯ — ВЕСЕЛЕЦЪ 16.

1. **Горски Царь** — спортенъ едноименния романъ на Едмондъ Лбк и оперетата „Оберстлейтнантъ" отъ Фрицъ Лехнеръ. Съ Хари Лидке, Вивиянъ Дикобсонъ, Луи Лерхъ, Ива Вента и Ева Ева.
2. **Идишки хора** — спорадъ едноименната новела на Антонъ Чеховъ, славенъ руски писатель. Албертъ Щайнрюкъ, Вернеръ Крауссъ, Камила Хорнъ, Николай Маликовъ, Ханисъ Бемузетеръ. Режисьоръ Ал. Газумни.
3. **О-юи-ку** (Поверителната) — потресателна драма изъ японския животъ. За пръвъ пѫть въ Европа истински японски артисти и оригинални снимки отъ японский животъ, снети въ Япония. Необикновена художественость. Режисьоръ Тайзосуке Кимугаса. Въ главнитѣ роли: Л. Чикая, Ж. Бакогаи, И. Осака и И. Зохма.
4. **Бѣгството въ Недо** — драма изъ японския животъ, въ която за пръвъ пѫть се даватъ снимки отъ традиционнитѣ борби Джиу-Джицу и на японскитѣ рицари — самураитѣ. Режисьоръ и артисти както въ О-чичу.
5. **Задъ кулиситѣ** — драма изъ живота на артистическия свѣтъ. Голѣма постановка. Въ главнитѣ роли Гертруда Аспоръ и Джое Брукъ.
6. **Пиянство на страститѣ.** Голѣма драма изъ съвременния разюзданъ животъ. Въ главнитѣ ролиː Олафъ Фиордъ, Ита Рина и Луиджи Серванти. Суперпродукция по художественно изпълнение и техника.
7. **Модерни девойки** — комедия изъ съвременния лекомисленъ животъ. Въ главнитѣ роли царятъ на смѣха: Колинъ Муръ и Сидъ Чаплинъ.
8. **Тропическо безумие.** Голѣма драма съ силно сензационно действие, което се разиграва въ тропическитѣ австралийски острови.
9. **Арабска кръвь** — жилодрама, разиграна въ арабскитѣ пустиня между единъ англичанинъ и единъ мѣстенъ шейхъ за една красавица арабинка. Въ главнитѣ ролиː Нов Ешри и О. Борденъ. Тонфилмъ.
3. **Червената сабя.** Епизодъ отъ златно о време на Царска Русия. Въ главнитѣ ролиː Мармонъ Никсъ мл. Виленъ, Колинъ, Кармель Майерсъ. Суперпродукция.
1. **Детето на цирка** — Голѣма циркова сензация. Лъвоветѣ върху публиката. Въ главната роля съперника на Джеки Куганъ — Франкъ Дарро. Тонфилмъ.
12. **Легионътъ да лѣтцитѣ** — филмътъ ни рисува необикновенитѣ подвизи на лѣтцитѣ презъ време на боеветѣ на Западния фронтъ. Въ главнитѣ роли Антонио Морено и Вънъ Лайтонъ.
13. **Пѣвецътъ на джасъ-банда** — Голѣма драма изъ съвременния животъ. Голѣма постановка. Въ главнитѣ роли: Мерселина Дей и Дугласъ Фербенкъсъ мл. Тонфилмъ.
14. **Една мокра авантюра** — комедия съ мѣтчелмания Бъстеръ Китонъ.
15. **Гувернантката** — комедия съ Сидъ Чаплинъ.
16. **Обичамъ те лелю!** Комедия съ Хенри Портенъ и Анжело Ферари.
17. **Леди Рубинкудъ** — сензационенъ филмъ съ Евелина Брентъ.
18. **Презъ пустинитѣ на Азия** — експедицията презъ 1928 г. на знаменития пѫтешественикъ Свенъ Хединъ.
19. **Фаталнитѣ аръзъ** — драма въ планинитѣ подобна на Гнѣвътъ на Боговетѣ. Режисьоръ и артисти отъ сжщия филмъ.

Голѣмъ наборъ отъ комедии въ дѣвѣ части съ Зайко, Ч. Чаплинъ и др.
Световна хроника — преглѣдъ на свѣтовнитѣ събития.
Специаленъ каталогъ на културни филми.
Други 20 филма, имената на които ще съобщимъ допълнително.
ИСКАЙТЕ ПОДРОБЕНЪ КАТАЛОГЪ!

Ил. 4. Част от щока на „България филм", огласен в сп. „Нашето кино" (г. VI, № 133, 22.VIII.1929, с. 8)

Ил. 5. Появили се в края на 1928 и началото на 1929 в сп. „Кинозвезда" реклами за продуцирания от Димитър Азманов филм „Весела България", чиято премиера е на 17.XII.1928 (понеделник) в софийското кино „Метропол"

Ил. 6. Три кадъра от и една реклама за филма „Весела България" на режисьора Борис Грежов

8. СПИРО ЯНКОВ
(1891 – 1940)

Спиро Янков се появява в средите на българските кинопредприемачи след Първата световна война (1914 – 1918), когато (най-вероятно) започва кариерата си в бранша като вносител на филми. През 1920 или 1921 заедно с други търговци на „целулоидни сънища“ той (вече като директор на софийския кинотеатър „Одеон“) е сред основателите на Съюза на българските филмодавци (лица, които дават филми под наем), в чиято управа влиза редом с арх. Наум Торбов, Александър Гарибов, Г. Я. Гюламила (Жорж Гюламила) и Вили Шпетер (директор на „Модерен театър“ от 1920 до 1922). На 27 април 1921 изброените ръководители на организацията се събират на заседание и решават тя да се сдобие с печатен орган, като за целта сп. „Кинематографически преглед“ (1920 – 1923) преминава „под непосредствения контрол на споменатия съюз“. Така седмичното любителско списание с „редактор-стопанин“ Александър Кребс (Сашо Раковски) се превръща (от № 22 на 1921) в професионално и под титула „Кино-Преглед“ („Кинопреглед“) става „Орган на Съюза на Българските Филмодавци“.

През 1922 поради „изчерпването“ на бюджета за филма „Бай Ганьо“ неговият режисьор Васил Гендов бива принуден да остави в залог проявения вече материал в едно виенско „частно ателие за копиране на филми“, откъдето го откупува с финансовата подкрепа на Спиро Янков, който „след дълги увещания“ приема да „освободи филма“. Така според сключения договор „Бай Ганьо“ се прехвърля „в разпореждане“ на театър „Одеон“ – „до окончателното му изплащане“. Ето защо тъкмо в това столично кино се състои премиерата на филма „Бай Ганьо“ – според мемоарите на Васил Гендов, който я описва като „събитие“, говори за „наплив“ пред „Одеон“, за задръствания по улица „Цар Симеон“… Софийският печат от това време обаче и дума не обелва за подобно „събитие“, не отразява шумотевицата, не оповестява премиерната дата… Тя остава неустановена и до ден днешен, забулена в съмнението, че всъщност премиера в София никога не е имало!?

Спиро Янков ще да е авторът (скрит зад инициалите С. Я.) на появилия се във в. „Развигор“ в края на септември 1922 обзор „Кинематографа у нас“ – подробен, критичен и изключително професионален преглед на филмопроизводството в България до този момент. Той има статии и във „Филм и критика“, и в „На-

шето кино“, което помества интервюта с него, през годините предоставя информация, свързана предимно с репертоара на „Одеон“, на „Киновестник“, „Филм“, „Кино“, „Илюстровано кино“, „Световен екран“… Тази публицистична дейност дава основание на литературоведа и стопанина на „Развигор“ проф. Александър Балабанов да охарактеризира през 1930 Янков като „един от нашите авторитети в областта на филма и който е писал отдавна не една статия по тия въпроси“.

От 10 до 12 септември 1924 в Търново притежатели на 18 кина от цялата страна свикват учредителен конгрес, по време на който основават Съюз на кинопритежателите в България, приемат устава му и избират неговото ръководство. Един от петимата членове на Управителния съвет (УС) на организацията е Спиро Янков. Конгресът решава също „при съюза да се основе кооперация за доставка на филми и кинематографически апарати“. На 5 ноември бива приет правилникът на Кооперация „Кино-филм“, в чието петчленно настоятелство отново фигурира името на Янков. Той остава член на УС и след проведения от 20 до 22 септември 1927 в София „втори редовен конгрес на кинопритежателите в България“, който го определя още за секретар-касиер на сдружението.

Кооперация „Кино-филм“ продуцира режисираната от Борис Грежов кинокомедия „Весела България“ (1928), но участието на Спиро Янков в тази „авантюра“ ще да е било минимално. Затова пък той подпомага финансово заснемането на филма „Човекът, който забрави Бога“ (1927); убеждава неговия сценарист, режисьор и протагонист Васил Гендов да промени първоначалното заглавие „От Царя до Ючбунар“ – „това стана – признава „бащата на българското кино“ – по изключителното желание на директора на кино „Одеон“ Спиро Янков, който намери, че първото му име не оправдава неговата социална подкладка“; да организира на 21 септември 1927 премиерата в „Одеон“; да „поднесе публично специален адрес“ до създателите на социалната мелодрама. Спиро Янков подкрепя създаването и на друг Гендов филм – „Буря на младостта“ (1930), а през 1936, вече като представител на УФА (UFA), подтиква режисьора да започне работа върху звуковия „Земята гори“ (1937), чийто сценарий дори му бива предоставен за „одобрение“. Янков удря рамо и на Борис Грежов по време на работата му върху „След пожара над

Русия“ (1929) – също показан за първи път в „Одеон“. През 1940 фирмата „Спиро Янков“ (София) изнася за Германия заснетия у нас 60-метров филм „Грижи за децата в България“.

През 1928 Спиро Янков прескача до Германия – „за да снабди своя театър с филми за следващия сезон“, през 1929 посещава Париж и Берлин, а в началото на 1930 заедно с Димитър Азманов изготвят „по частна инициатива“, ала „от името на Съюза на кинопритежателите“ изложение до „Парламентарната комисия“ по повод на разглеждания по това време в Народното събрание Закон за кинематографите.

В Западна Европа Янков става свидетел на нашествието на звука в киното. След като се завръща оттам, той предоставя „рядък случай“ на столичани „да се насладят от най-новото откритие на филмовата техника“. От 5 юни 1929 в „Одеон“ той урежда „демонстрации с говорящи и звукови филми по системата LEE DE FOREST“. Още през 1919 американският изобретател Лий де Форест подава заявка за патент на способ за озвучаване на филми, при който звукът се записва непосредствено върху лентата като оптична пътечка. „Фонофилмът на де Форест“ не успява да се наложи, но пък се появява в „Одеон“ като „драматически диалози, сола, оркестрова музика, природни звукови ефекти“. „Тези демонстрации ще се направят само в София и ще траят само една седмица“ – предупреждава рекламата.

Отличните взаимоотношения, царели между Спиро Янков и европейските му партньори, се отразяват преди всичко върху филмовата програма на „Одеон“. Някои от чуждестранните „културни филми“, внесени от Янков и показани в киното, притежават такива образователно-възпитателни качества, че биват откупени от Министерството на народното просвещение за нуждите на неговите „пътуващи кинематографи“: „Лов на диви зверове в Абисиния“, „Пътуването на въздушния кораб „Граф Цепелин“ до Америка и обратно“, „Отваряй си очите“…

В края на февруари 1930 Спиро Янков заминава за Будапеща и Виена „с единствената цел да присъства на представянето на първите четири уфатона“. Възторгът си от видените и чутите там звукови филми той изразява с три думи: „Отлично, превъзходно, вълшебно!“. По негова инициатива през март е свикана конференция на „кинодиректорите от Пловдив, Варна, Русе и Бургас“, на която бива обсъдено „трудното положение, в което

се намира за сега кинотеатралното дело в страната и насоката, която трябва да вземе то, пред наплива на тон-филма, чието навлизане в страната е вече предстоящо“. Пред участниците във форума Янков излага „впечатленията си от своята обиколка и възможностите за една сгрупирана акция на главните кина в горните градове, целяща по-безболезненото преминаване към новите условия на филмовата дейност“.

Въпреки „тонфилмовата лудост“, обхванала Европа, българските кинопритежатели са стъписани пред „Звуковата революция“, защото тя повелява замяната на старата „няма“ киноапаратура с нова – процес, изискващ сериозни инвестиции. Скъпо начинание се оказва и набавянето на говорящите филми. Поради това колегите на Спиро Янков се опитват трезво да преценят ситуацията и изчакват. „Забавянето на тонфилма в България – обяснява съмненията и колебанията им той – се дължи както на тежката стопанска криза, така и на вродената в българина нерешителност при възприемане и въвеждане на подобен вид новоизобретения, чиято доставка е свързана с нуждата от значителни капитали и риск“.

На 20 март 1930 в софийското кино „Пачев“ посредством показа на „Моята любов не умира“ е осъществена първата в България прожекция на „говорящ звуков и музикален филм“. На 24 март в „Модерен театър“ се появява „Атлантик“. През май („след двумесечни проучвания“, „дълги преговори“ и похарчени „над три и половина милиона лева“) и в „Одеон“ започва „инсталирването на два апарата Вестерн електрик [Western Electric] за говорящи и звукови филми“. На 8 юни (неделя) там е прожектирана „100-процентовата първа тонфилмова оперета“, озаглавена „Любовния валс“ („Liebeswalzer“, 1930).

Звуковата инвазия променя и структурата на кинорепертоара – още същото лято „Одеон“ разнообразява филмовата си програма с кратки „трикови филми“ и „рисувани звукови комедии“, в средата на ноември въвежда „за първи път в България звуковите и говорящи седмични прегледи“, произведени от УФА (Берлин). Променя се и публиката: „До неотдавна тя беше друга и то доста невъзпитана – споделя впечатленията си Спиро Янков. – Вътре местата се щурмуваха от не особено угледни дечурлига и чирачета. Сега това го няма вече. Доскоро около театъра ни стояха редици продавачи на семки. И нашата прислуга всяка

сутрин с голяма мъка можеше да очисти черупките от семките изпод скамейките. Сега всичко си остава порядъчно чисто".

Индикация за популярността на директора на театър „Одеон" сред филмовите среди, а и доказателство за авторитете му пред тях, е неговият психо-физически портрет, поместен на 1.VIII.1930 в рубриката „Хумор" на сп. „Филм": „Млад, черноок с почти запазена коса. Черти на благородник, учтив и любезен, като всеки културен човек, обича да говори на „Ви", без да забравя дълга на отлично възпитан човек – да бъде услужлив. Когато върви, не гледа към земята – признак на естествена гордост. Очила не носи, защото вижда добре. Но онова което най-много вижда, това е дарованието му да бъде отличен познавач на филмовото дело у нас. Принципът: даровития минава през школа, за да се усъвършенствува, за него е излишен, защото той е съвършен. С голям замах, обективен, винаги обсъжда преди да действува, нещо което заслужено го поставя на ранга на филмовите магнати в нашата малка страна. По-добре пръв в село, отколкото последен в града. Това не значи, че той не е достоен да бъде гигантско светило на някое американско, или европейско филмово предприятие. Не е Нерон, за да каже: „След мен Рим, ако ще да пропадне" и затова полага големи грижи по усигуряване напредъка и разцвета на повереното му предприятие. Той е прозорлив, затова мисли и действува така. Някога един наш журналист бе казал на виден държавник: „…Ти си умен, но не умееш да управляваш". Но, той е умен и умее да управлява".

След дългогодишна неуморна дейност" в края на август 1930 Спиро Янков намира „най-подир време да помисли и за своето здраве" и заминава „на лечение в баните Вилдунген – Германия".

В края на 1930 „Нашето кино" публикува обзора „Равносметка", припомнящ случилото се през отминаващата година, останала „забележителна в историята на българското кино". Според информацията театър Одеон е внесъл за 7 месеца 11 „звукови и говорящи филми".

В края на ноември 1930 печатът разгласява „най-голямата сензация" – управителят на „Модерен театър" Марин Диков наема за срок от 3 години и кино „Одеон", чието акционерно дружество „ще функционира само като филмодавско бюро, ръководено от досегашния директор на дружеството – г. Спиро Янков". Минаването под една „шапка" на двата софийски аса, съперни-

чещи помежду си от деня на своето съществуване, очевидно е било плод на трансформациите и сътресенията, преживени от бранша в периода на прехода от нямото към звуковото кино. От 1 декември персонала на „Одеон“ бива уволнен – „с законно предупреждение и срок“.

През април 1931 Спиро Янков заминава за Германия, „за да третира взимането на представителствата за България на „Уфа“ и „Парамаунт“ от свое име“. Половината от слуха се оказва верен – през май Янков се завръща като „представител“ на „германската филмова къща „Уфа“. Летните месеци той използва „за организация на филмовия пласимент в страната“, „експлоатацията“ на филмите започва от 1 септември. „Запазвайки създадената от няколко години насам традиция – уверява на 25 май „Нашето кино“, – Театър Одеон започна и тазгодишния си сезон с един от големите филми на най-голямата германска фирма „Уфа“ – „Търсете навсякъде жената“. Докато, обаче, като доставчик на продукцията „Уфа“ доскоро можеше да се гордее самият театър, сега вече тази чест принадлежи на бившия директор на Д-во „Одеон“ – г. Спиро Янков. Нему именно, трябва да благодарим за удоволствието да се радваме на едни от най-висшите постижения на немския филмов гений“. И наистина върху екрана на киното преминават със „завиден успех“ целулоидни изработки с участието на тогавашните звезди Бригите Хелм, Лилиан Харви, Шарлоте Суза, Емил Янингс, Хари Лидке, Вили Фрич, Густав Фрьолих, Алберт Басерман, Феликс Бресар…

През цялото десетилетие на 1930-те години Спиро Янков е „изключителен представител за България на UFA, Универсум-филм акциенгезелшафт – Берлин“. Променя се само адресът на фирменото седалище в София – първоначално той е ул. „Цар Симеон“ № 74, впоследствие става ул. „Сердика“ № 15. На 14.X.1931 на ул. „Екзарх Йосиф“ № 37 („срещу малката баня“, „до Виенската сладкарница“) разтваря врати „новият монтеатър на София“ – „Капитол“. „Собственици и ръководители на киното“ – според сп. „Кино“ (октомври 1931) са Георги Несторов Арсенов и Спиро Янков, „които с обзавеждане на киното си и първите сключени ангажименти ни карат да вярваме, че скоро в тяхно лице ще имаме едни от най-умелите наши кинопритежатели“.

На свое заседание от 10 септември 1937 Съюзът на кинопритежателите в България, учреден (или възстановил дейността

си) на 2 юни същата година, взема решение за издаване на свой специален печатен орган. Вместо това УС на сдружението поема (навярно срещу заплащане) списването и редактирането на притурка към сп. „Илюстровано кино“, която започва да излиза от 29 октомври в две страници под титула „Известия на Съюза на киноприте жателите“ – „Орган на Съюза на киноприте жателите в България“. Приложението продължава да се появява до 16 април 1939, независимо от това, че от 6 май 1938 списанието се преименува на „Световен екран“. Тъкмо там бива публикуван списък на всички филмодоставчици, внесли през 1937 филми у нас. На първо място в него е поставено името на Спиро Янков.

На 7 февруари 1940 Спиро Янков си тръгва от белия свят, но делата му остават – на 6 август началникът на Отделението за висше образование и народна култура при Министерството на народното просвещение изпраща до управителя на „Софийската I. кл. Митница“ следното уверение: „Комисията за кинематографите при Министерството на народното просвещение в заседанието си на 1 август 1940 год. с протокол № 344, разреши на фирмата „Спиро Янков“ – София, да изнесе за Германия, заснетия в България 60 метра филм „Грижи за децата в България“. Лента с такава дължина е трудно да се нарече филм. В случая по-скоро става дума за репортаж, предназначен за включване в седмичен кинопреглед – навярно този на УФА.

Ил. 1. Спиро Янков е сред основателите на Съюза на кинопритежателите в България – сп. „Кинозвезда" от 5 декември 1924

КИНО ЗВЕЗДА

Еженесечнъ органъ на „Съюза на кинопритежателитѣ въ България" и кооперация „Кино-Филмъ" — София

Кинопритежателски съюз в България

През време на конференциите на кино-притежателите в София се е лансирала идеята за образуването на кинопритежателски съюз в България. Идеята е била посрещната радушно и се е избрала една комисия, на която е възложено в непродължително време да състави устава на съюза. След изработването му, същия ще бъде изпратен до всички кино-притежатели за мнения и допълнение. Когато това се извърши ще бъде свикан учредителен конгрес за окончателното образуване на съюза. Съществуването на последния ще бъде от грамадна полза за българските кинопритежатели, и ние им пожелаваме постоянство и светли успехи по пътя на замисленото дело.

Кооперацията на кинопритежателитѣ

Последния конгресъ на кинопретежателитѣ въ София основа отдавна проектираната кооперация. Въ настоятелството и се избраха: г. г. Янковъ, Кир. Петровъ, Николаевъ, Ранковъ и Колю Колевъ.

Кинопритежатели, побързайте да се запишете за членове на Съюза на кинопритежателитѣ въ България.

Ил. 2. Съобщения в специализирания печат за Съюза на кинопритежателите и за неговата кооперация

Ил. 3. Рекламни страници на кино „Одеон", появили се през 1929 в сп. „Нашето кино"

Тонфилмъ въ Театръ Одеонъ

Дирекцията на **Театръ Одеонъ** има чест да извести на поч. публика, че, следъ двумесечни проучвания, почва вече инсталирването на **два апарата**

Вестернъ електрикъ

за говорящи и звукови филми. Тия апарати, най-усъвършенстуванитѣ, каквито сѫществуватъ до сега въ свѣта, сѫ изработени по последната дума на техниката и сѫ специално приспособени къмъ **Акустиката** на **Театръ Одеонъ**. Стойностьта имъ е **два милиона лева.**

Въпрѣки **тия** голѣми разноски, дирекцията на **Театръ Одеонъ** е рѣшила да не вдига цѣнитѣ на мѣстата. Тѣ ще бѫдатъ **същитѣ**, каквито сѫ били и до сега.

Първата дата на първото театрално представление на първия говорящъ филмъ въ **Театръ Одеонъ** ще бѫде въ началото на месецъ юний —между 8 и 14 число.

Независимо отъ горнитѣ, които сѫ сключени, и гръмкитѣ имена, които носятъ, за да си осигури най-безупречнитѣ предавателни апарати, Дирекцията на **Театръ Одеонъ** има удоволствието да уведоми поч. публика, че, вѣрна на своята досегашна дейность, тя успѣ, съ не помалко материални срѣдства и следъ дълги преговори, да закупи цѣлата тонфилмова продукция на знаменитата германска фирма **„Уфа"**, Берлинъ, която, и въ тая область, държи първенството по качеството на своитѣ филми, разгърнати вече по цѣлото земно кълбо.

Ето бисеритѣ на тази тонфилмова продукция на **„Уфа"**.

1. *Любовникътъ валсъ*, първата тонфилмова кино-оперета съ *Вилли Фричъ* и *Лилианъ Харвей*;

2. *Хаджи Мурадъ*, по Толстой, съ *Иванъ Москвинъ*, *Лилъ Даговеръ* и *Бетти Аманъ*.

3. *Синятъ ангелъ*, единственията синианъ този, годинѫ филмъ съ *Емилъ Яникесъ*.

4. *Последната рота* съ *Конрадъ Вайдтъ*.

5. *Мелодията на сърдцето* — втората „Унгарска рапсодия", съ *Вилли Фричъ* и *Дита Парло*; и

6. *Безсмъртната любовь*, съ *Густавъ Фрьолихъ*, *Лилиа Хайде* и *Адалбертъ фонъ Шлетовъ*.

Независимо отъ горнитѣ филми, **Театръ Одеонъ** е закупилъ още и следнитѣ други тонфилми:

1. *Момчета отъ Волга*, продукция **„Хегевалдъ"** съ *Евелина Холтъ*;

2. *Варшавската Крепость*, съ *Михаилъ Варкони*;

3. *Има една жена, която не ще те забрави*, съ *Иванъ Петровичъ* и *Лилъ Даговеръ* и редица други.

Ние ще държимъ въ течение поч. публика, последователно за всички изненади, които й се готвятъ отъ насъ.

Ил. 4. Благодарение на инициативността на Спиро Янков звукът най-сетне „избухва" и в софийското кино „Одеон" – в. „Мир" от 16 май 1930

Ил. 5. Две бланки на представителството на УФА в България, възглавявано през 1930-те от Спиро Янков

9. ХРИСТО МАЗАДЖИЕВ
(1898 – 1959)

Христо Мазаджиев е разпространител на филми, наемател през годините на софийските кина „Модерен театър“ (заедно с Марин Диков), „Роял“ (днешния Театър „Българска армия“), „Пачев“ и „Солун“.

Произход

Роден в с. Гложене (Тетевенско), Христо Мазаджиев е внук на Йото Мазаджиев – националреволюционер и участник в Сръбско-турската война (1876) като четник на войводата Филипович; син на Цано и Дона Мазаджиеви; брат на Йото, Милчо, Петър и Радка Мазаджиеви. Най-големият от братята Йото (Йошо) е „предприемач от с. Гложене“, който дарява 1000 лева на Врачанското туристическо дружество за построяването на „Туристически дом – хижа“, чийто основен камък бива положен на 2 август (Илинден) 1925. „Братя Мазаджиеви от Плевен“ първоначално търгуват с „инертни материали (чакъл)“, след което Христо Мазаджиев се захваща с филморазпространение.

Наемател на „Модерен театър“ и „Роял“

През 1925 или 1926 фирмата „Диков–Мазаджиев“ наема за стопанисване кино „Модерен театър“, а когато на 3.XII.1926 за първи път разтваря врати „Роял“, двамата съдружници поемат мениджмънта и на този кинотеатър. Любопитна подробност представляват два факта: и „Модерен театър“, и „Роял“ са построени от акционерни дружества, в които главни дялове има австроунгарският поданик Аладар Оттай-Остерайхер; филмовите им програми (репертоарите) биват съгласувани чак до края на десетилетието – индикация, че управата и на двете кина е била една и съща.

Инициативи в „Роял“

Под управата на Христо Мазаджиев „Роял“ се превръща във „великолепен дом на филмовото изкуство“, в храм на Десетата муза – „най-кокетния в София“, който „с изящността си може да съперничи на известни европейски кина“. „Роял“ разполага с 540 места (кресла), фотьойли, ложи, гардероб, има дори телефон – 761, а през 1928 се сдобива и със „специален балкон“ (с 400 места) – „едно нововъведение, което ще допринесе решително за популяризирането на този хубав кино-театър“ („Нашето кино“).

Христо Мазаджиев ръководи дейността на „Роял“ до лятото на 1929. През това време киното показва около 70 филма годишно, прожекциите са две на ден – от 16.00 и 20.30 ч. В репертоара преобладава развлечението, но не липсват и „художествени“ творби – „Пражкият студент” (1926) на Хенрик Галеен с Конрад Вайт и Вернер Краус – „шеф д'ьовър на филмовото изкуство“, „Цирк“ на и с Чарли Чаплин, „Един от тълпата“ („The Crowd“, 1928) на „Метро-Голдуин-Майер“ и Кинг Видор, екранизации на класически литературни произведения…

С благословията на Христо Мазаджиев в „Роял“ се появяват и няколко български (или с българско участие) филма: от 24 до 30 април 1928 публиката бива потресена от „изглед (оригинални снимки) от разрушените от землетресението градове Пловдив, Чирпан, Борисовград [Първомай] и околните села“, заснет непосредствено след 14 април, когато Южна България е разлюляна от силни трусове, наречени Чирпанско или Пловдивско земетресение; на 18 май 1929 е показана (на този ден същото прави и „Модерен театър“) хрониката „Юбилейните тържества на 15 май“ – „интересни снимки“ от празненствата по случай 1000-годишнината от Симеоновата епоха, чиято кулминация настъпва на 15 май, когато в София се провежда грандиозен парад, продължил 3 часа и половина; към края на юни 1929 върху екрана на киното грейва ликът на „българката Ива Ваня“, изпълняваща „главната роля“ във филма „Дневникът на един ерген“ („Aus dem Tagebuch eines Junggesellen“, 1928) – „много духовита комедия“…

„Роял“ има и свой оркестър, който ще да е бил добър, щом привлича вниманието на сп. „Нашето кино“, което в края на 1928 му посвещава обширна „дописка“. Под диригентството на Коста Киров музикантите на киното изпълняват „модерни пиеси“ и „модерна музика“ (в. „Мир“), написана специално за определени филми; популяризират „мъчно достъпни музикални композиции на класици и нови композитори, до степен да ги слушате свирени на уста от хлапетата в крайните квартали“. Освен от музикалните илюстрации на оркестъра, прожекциите на някои филми биват придружавани („в хармония с сюжета“) от „изпълнения на ксилофон“, „балетни нумера“, „красиви тиролски танци“, „комичния танц „Палячо“… На 26 април 1927 върху сцената на „Роял“ бива представена операта „Косара“, композирана от Маестро Георги Атанасов по либрето на Боян Дановски.

Продуцентска дейност

Да се нарече „продуцентска“ дейността на Христо Мазаджиев в края на 1920-те, е пресилено, но е факт, че той подпомага (морално и навярно финансово) заснемането (и най-вече довършването) на някои български игрални филми. В началото на септември 1928 Васил Гендов прожектира пред членовете на цензурната комисия своя току-що завършен филм „Пътят на безпътните“. След „пробното представление“, осъществено в салона на „Модерен театър“, режисьорът е поканен на разговор от „собствениците на предприятието Марин Диков и Христо Мазаджиев“. Те „ми направиха предложение за откупването на филма“ – спомня си Васил Гендов. „Поласкан от тази покана – продължава той своя разказ, – не след дълги преговори филмът беше преотстъпен на „Модерен театър“ за цяла България, като театърът ми заплати фиксираната сума от 390 000 лева“. Премиерата на „Пътят на безпътните“ се състои на 17 септември в „Модерен театър“, а само след седмица филмът се появява и върху екрана на „Роял“ – поредното доказателство за синхронизираната програмация на двете кина. Васил Гендов влиза в договорни отношения с „Модерен театър“ и по време на работата си върху филма „Улични божества“, чиято премиера се състои в киното на 23 септември 1929.

През януари 1929 Пантелей Карасимеонов, главният редактор на „Нашето кино“, споменава за „благородното начинание на г. г. Диков–Мазаджиев, с филмирането на „Под Игото“ от Иван Вазов“. Същият брой (№ 117) на списанието информира: „Научаваме се, че в предприятието е ангажирана вече цялата група Диков–Мазаджиев“. Но още през декември 1928 изданието подчертава водещата роля на първия от двамата продуценти: „Финансово предприятието ще се издържа от г. Марин Диков – член от фирмата Диков–Мазаджиев“. В мемоарите си Васил Гендов също уверява, че „фирмата „Диков–Мазаджиев“ е тази, която се ангажира с филмирането на „Под игото“ – амбициозен проект, останал неосъществен.

И „Нашето кино“, и Васил Гендов охарактеризират Диков и Мазаджиев като „наематели на „Модерен театър“, а фирмата им като „експлоататорка на А. Д. Модерен театър – София“ или „наемателка на Модерния театър и Театър Роял в София“.

Кино „Пачев“

В средата на септември 1932 в. „Свободна реч“ огласява „откриването на театър „Пачев“, подчертавайки, че през сезона той „обещава да стане място за духовна отмора и художествена наслада“, защото „ще бъде експлоатиран от г-н Мазаджиев, бивш член на управлението на „Модерен театър“.

Собственост на търговеца Иван Пачев, кинотеатърът, носещ неговото име, се въздига в най-оживената част на тогавашна София – ъгъла между булевард „Княз Александър Дондуков“ и ул. „Търговска“ (адресът му е бул. „Дондуков“ № 18). Това местоположение ще се окаже решително за превръщането на „Пачев“ в едно от най-популярните столични развлекателни заведения – статут, с който киното се сдобива недълго след като бива осветено и открито на 30.XII.1926 в 10.30 часà сутринта. Всъщност театър „Пачев“ никога не е бил театър, никога не е приютявал за дълго време драматична трупа в салона си. От самото начало на неговото съществуване собственикът му го отдава под наем като кино, управлявано първоначално от Димитър Азманов и К. Луковић.

Така че, когато на 1 септември 1932 официално започва новият киносезон, киното не е „открито“, но пък през „лятната ваканция“ бива ремонтирано „изцяло и основно“, навярно от новия му наемател – Христо Мазаджиев. По това време „Пачев“ вече е звуково кино – благодарение на инициативността на Азманов и Луковић на 20 март 1930 там бива осъществена първата в България прожекция на „говорящ звуков и музикален филм“.

През лятото на 1938 киното отново е в ремонт, понеже се „преустройва“, за да стане „годно за състезание“ – според в. „Мир“, който добавя, че на 20 август „Пачев“ е „луксозно ремонтиран“ и „се дава под наем“…

Инициативи и новости на „експлоататора“ на кино „Пачев“

От 19 до 23 април 1933 в София пребивава „като гост на Театър Пачев“ оперният певец (тенор) и холивудски актьор Хосе Мохика. Мексиканецът изнася концерти и в киното, и в Градското казино, посещава храма „Св. Александър Невски“, подлудява младите момичета и си заминава…

От 11 декември (понеделник) 1933 в „Пачев“ започва прожектирането на „Процесът по опожаряването на Райхстага“ – ки-

нохроника на американската компания „Фокс-Мувотон“, отразила мигове от Лайпцигския процес. Според Васил Гендов у нас я доставя „собственикът директор на кино „Пачев“ Трифон Костов“, поддържал топли връзки с „директора на „Фокс филм“ Мансфилд, пребиваващ тогава в България“. Гендов уверява също, че поради намесата на полицията сеансът е прекратен, салонът опразнен, парите, дадени за билети – върнати. Софийската преса не споменава за подобен инцидент, но на 12-и в. „Зора“ известява: „По случай международната акция за защита на Георги Димитров и другарите му, вчера трябваше да бъдат проведени и у нас публични събрания и демонстрации за защита на подсъдимите българи по делото за опожаряването на Райхстага. Такова събрание група комунисти се опитаха да устроят на пл. „Св. Неделя“, но полицията се намеси и разпръсна насъбралите се“.

По същото време (10 – 13 декември) българската владетелска двойка, княз Кирил и министър-председателят Никола Мушанов посещават Белград, където биват посрещнати „топло“, „сърдечно“, „спонтанно“. Цар Борис III се среща със сръбския крал Александър I, двамата отиват на лов, по време на който водят „интимен разговор“. На 17 (понеделник) кино „Пачев“ показва „подробен тонрепортаж“, озаглавен „Т. В. царът и царицата в Югославия“, чиито автори и националност остават загадка.

В началото на юни 1934 върху екрана на кино „Пачев“ се появява Мики Маус на Уолт Дисни, а на 6 януари 1936 зрителите гледат „Беки Шарп“ на Рубен Мамулян – „първия голям истински цветен филм“, с който у нас „започва епохата на цветния филм“. Благодарение на „Пачев“ и управата му „София вече вижда резултата на тая втора революция“ в „кинематографията“ – твърди в. „Мир“, а киното се оказва пионер и в тази област. Там от 8 до 21 февруари 1937 за първи път у нас е прожектиран „релефен филм“ – „Аудиоскопик“, оказал се предвестник на днешното 3D кино.

„Алхима“

В средата на 1930-те Братя Мазаджиеви неочаквано изоставят търговията с инертни материали и се втурват в целулоидния бизнес. По това време „звуковата революция“ вече е победила навсякъде по света – филмите проговарят и пропяват, но на различни езици, поради което се нуждаят от субтитри,

за да бъдат разбрани от аудиторията. Ето защо Братя Мазаджиеви учредяват в София „Алхима“ – „голяма фирма“, в която започват да изработват филмови субтитри, да щанцоват надписи на български език върху голяма част от внесените тогава у нас чуждестранни ленти. Скоро в съдружие с тях влиза Александър Янакиев-старши, който, от своя страна, основава през 1937 (навярно) свое дружество – „Титра филм“ ООД, също специализирало се в областта на субтитрирането.

Премиери на български игрални филми в „Пачев“

В началото на 1936 за Белград внезапно си заминава сръбският оператор и звукорежисьор Стефан Мишкович, работещ дотогава върху екранната адаптация на Иван-Вазовата поема „Грамада“, започната от режисьора Александър Вазов – племенник на поета. Поради това „се налага“ част от филма „да бъде озвучена в България от Парлапанов“ – уверява Васил Гендов. „За първи път тогава се прави опит – продължава разказа си бащата на българското кино, – и то за игрален филм, с апарата на Парлапанов–Попов“. И този първи опит е осъществен в кино „Пачев“. Тези контакти между Александър Вазов и ръководството на киното ще да са родили идеята премиерата на „Грамада“ да се състои тъкмо там. И тя бива реализирана – на 27 април. Филмът има „грамаден успех“ – гледат го 65450 зрители. „Може би големият материален успех на филма „Грамада“, който се радваше на едно изключително посещение в кино „Пачев“, наостри апетитите на някои от големите филмови търговци у нас“ – спомня си Васил Гендов.

В събитие се превръща и премиерата на „Страхил войвода“ на режисьора Йосип Новак (хърватин, живеещ у нас), състояла се на 28 март 1938 в „Пачев“. Подхванатата още през 1936, работата върху филма се проточва цели две години и това „изчерпва“ напълно средствата на продуцента БНФС (Българска национална филмова студия). Поради това за довършването му „биват въвлечени и Христо Мазаджиев от „Модерен театър“, и Александър Янакиев от театър „Пачев“, които обещават материална подкрепа“. Навярно затова „Страхил войвода“ е програмиран едновременно и в двете софийски кина. „Този филм беше наистина едно от най-големите дотогава постижения на младата българска кинематография“ – заключава Васил Гендов.

На 6 февруари 1939 там се състои премиера на друг български игрален филм – „Настрадин Ходжа и Хитър Петър“ на продуцента и режисьора Александър Вазов. Според проф. Янакиев дядо му Александър Янакиев-старши „подпомага създаването“ на филма, откупен от Желябов – собственик на кино „Пачев“.

На 15 септември 1941 (понеделник) в кино „Пачев“ (но още в „Модерен театър“ и „Роял“) се състои премиерата на патриотичния игрален филм „Български орли“ на Борис Борозанов.

Учредителният конгрес на Съюза на киноприте жателите

На 2 и 3 юни 1937 от 10.00 ч. в театър ,,Пачев“ Софийското браншово сдружение на киноприте жателите свиква „учредително събрание“ (конгрес, събор) на киноприте жателите от цялата страна. На предварително разпратените покани се отзовават тридесетина представители на кинотеатрите в отечеството ни, които след като изслушват изложението на Александър Янакиев-старши, председателя на Софийското браншово сдружение, основават свой Съюз (Сдружение) на киноприте жателите в България. Делегатите избират седмината членове на Управителния съвет на организацията, сред които са председателят Александър Янакиев-старши и подпредседателят Марин Диков, гласуват нейния бюджет и установяват печата ѝ.

Впоследствие и Христо Мазаджиев влиза в ръководството на Съюза на киноприте жателите в България – през 1943 той е секретар на организацията и член на нейния Управителен съвет, включващ още колегите му Марин Диков (председател), Кирил Петров (подпредседател) и Йосиф Марков – директор-стопанин на софийските кина „Македония“ и „Екселсиор“.

Добродетелност

Христо Мазаджиев продължава и благотворителната дейност, традиционна за неговия род. На 1 януари 1937 настоятелството на читалището в село Угърчин, носещо името „Светлина“ и основано през 1895, обявява за „благодетелни членове“ на институцията неколцина мъже – „за дарени от тях парични суми в полза на читалището“, сред които е и „Христо Мазаджиев от Гложене“. Едва ли случайно към края на годината в читалищния салон бива инсталиран прожекционен апарат, с който на 20 януари 1938 е показан филмът „Клетниците“.

Време военно (1940 – 1944)

На 1 септември 1939 избухва Втората световна война. Известно време страната ни води политика на неутралитет, но в началото на 1941 тя се присъединява към Тристранния пакт (военно-политически съюз на Германия, Италия и Япония). В края на годината (на 12 декември) България обявява „символична война" на Обединеното кралство и САЩ. Англо-американците приемат предизвикателството – военновъздушните им сили нанасят поредица от удари върху царството. Най-интензивни са бомбардировките над София през януари 1944, когато повечето от кината в града затварят врати.

Разказвайки увлекателно историята на Немската църква в столицата, издигала се на мястото, където днес е Националната опера, изследователят Николай Братоев-Крижицки хвърля светлина и върху съдбата на кино „Пачев". „Има една интересна случка с учениците от немското училище зад лутеранската църква – подхваща разказа си той. – Разказвана ми е от покойния вече приятел Константин Катранджиев, към този момент служител в кантората на българо-германското дружество „Байер". Отива той в ранния следобед да купи билети за вечерна прожекция в кино „Пачев" Костов & Мазаджиев", намиращо се на бул. „Дондуков-Корсаков" 18, но за зла участ по това време отвън свири въздушна тревога. Всички от салона панически излизат на улицата. Оказва се, че повечето посетители са ученици от немското училище, което е на две пресечки до ул. „Раковска". В паниката децата хукват обратно към училищните си стаи, за да се крият под чиновете, както са обучени. Константин и минаващият наблизо учител А. Заломо, им се развиква, че няма смисъл да ходят в тази посока, защото нито училището, нито киното са надеждна защита при пряко попадение на бомба. Двамата завеждат децата под строй в бомбоубежище под Съдебната палата. Резултатът на другият ден след бомбардировката: сградата на училището и църквата са изпепелени. Кино „Пачев" е изгоряло".

Служило вярно на седмото изкуство повече от 17 години, кино „Пачев" бива разрушено по време на бомбардировките над София в периода януари – април 1944. Върху останките му е построена монументалната сграда на бившия Партиен дом, ползвана днес за нуждите на Народното събрание…

След 9.IX.1944

След тази дата България, въпреки че бива окупирана от Червената армия, си остава парламентарна монархия с цар (макар и невръстен) и регенти, с господа депутати и опозиция, с действаща Търновска конституция, с все още свободен печат… Нищо не се променя и в света на родното кино – и филмопроизводството, и филморазпространението остават в частни ръце, продължава да е в сила Законът за кинематографите (1930)…

Изгубил безвъзвратно кино „Пачев“, Христо Мазаджиев стопанисва през 1946 друго софийско кино – „Солун“. През 1947 той е „поддиректор на Фондация „Българско дело“ – „частно-правна институция“, учредена на 31 март 1941 (с нотариален акт № 189, том V, регистър 980), чийто директор е Страшимир Рашев. Тъкмо в качеството си на „поддиректор“ на 11 декември 1947 в клуба на Камарата на народната култура Мазаджиев председателства вечер на филмовите дейци, по време на която Александър Вазов, „директора на производствения отдел на „Българско дело“, изнася доклад, след който бива прожектиран музикалният филм на Григорий Александров „Пролет“.

Промените настъпват след 5 април 1948, когато бива обнародван Законът за кинематографията, съгласно чиито разпоредби кинематографичното дело в страната става изцяло монопол на държавата, киноразпространението и филмовото производство биват напълно национализирани. Създадено е държавното предприятие (ДП) „Българска кинематография“, в което започва „прочистването на личния състав от фашистки проявени лица“ – някои от тях са изправени дори пред „народния съд“.

Тези преобразувания (предимно кадрови) не засягат Христо Мазаджиев – нещо повече, той бива назначен за „директор на „Българска кинематография“. Като такъв той председателства на 29 декември 1948 в Клуба на културните дейци вечер на филмовите деятели, предложила на аудиторията както доклада „Млада гвардия“ на Атанас Стойков, завеждащ културно-просветния отдел при ЦК на Съюза на народната младеж (СНМ), така и „първата част на филма „Млада гвардия“. С характеристиката „директор на „Българска кинематография“ периодичният печат от 1948 анонсира и Слав Славов, и Ангел Ангелов, и Христо Мазаджиев. Всеки от тях наистина е бил директор, отговарящ за определена дейност – производствена, търгов-

ско-административна, кинефикация и разпространение. „Главен директор“ на Държавното предприятие до края на годината си остава Страшимир Рашев.

Статусът на Христо Мазаджиев не се променя дори след обнародването в сп. „Кино и фото“ (25 април 1949) на решението на Комитета за наука, изкуство и култура (КНИК), озаглавено „Състоянието и работата на „Българска кинематография“. В него Вълко Червенков (1900 – 1980), председателят на създадената наскоро институция с ранг на министерство, строго, но справедливо отбелязва, че „нашето филмово дело решително изостава“, изброява „редица много съществени слабости“, допуснати от ръководството на предприятието.

В резултат дотогавашният главен директор Страшимир Рашев бива преназначен за „директор на производството и заместник на главния директор на „Българска кинематография“, за какъвто бива издигнат партийният функционер Енчо Стайков – първият директор на създадената непосредствено след Деветосептемврийския преврат от 1944 Дирекция на народната милиция. Христо Мазаджиев запазва мястото си в „общото ръководство на предприятието“, което бива задължено „да сплоти около себе си всички кадри“, „да мобилизира целия колектив“, „незабавно да отстрани промъкналите се гнили, кариеристични и вражи елементи“… Но има и „незабавно“ уволнени – „за несправяне с работата си“, „за грубо проявен кариеризъм и участие в груповщина“, за„разложителна дейност“ (по днешному – разврат).

Десет години по-късно Христо Мазаджиев си тръгва от белия свят…

Ил. 1. Христо Мазаджиев (1898–1959)

Ил. 2. Фасадите на три софийски кина, чийто наемател през годините е бил Христо Мазаджиев – „Модерен театър“ (2), „Роял” и „Пачев“ (2а)

Ил. 3, 3а. Няколко кадъра от филма „Пътят на безпътните“, който през 1928 Христо Мазаджиев и Марин Диков откупуват от създателя му Васил Гендов и го показват в своето кино „Модерен театър“

„Подъ Игото" на филма! — Една новина, която ще порадва съ извънредно много интересъ, както отъ киноманитѣ, така и отъ публиката на кинематографитѣ, тази и въ София по киноспособноститѣ въ нашия, нагледъ, що се нуждае писатель, но нѣщо, което се казва съ положителность и това, че съ постановката на „Подъ Игото" ще е натоварилъ директора на Операта г. Д. Стойновъ и, че филмовото превъплъщение ще се изпълни отъ г. Мадженъ Диковъ — единъ отъ фаворита Диковъ — Мазаджиевъ — настоятелитѣ на Модерния театръ и Театръ Ромэнъ въ София. Подготовителната работа по снимането се върши усилено. Отъ Берлинъ е пристигналъ известния киноинженеръ Рудолфъ Шлезингеръ фонъ Гогенъ, който е ангажиранъ като главенъ техническо ръководителъ по постановката и главенъ снимачъ — операторъ. За мѣстата помощникъ по снимането е опредѣленъ операторъ Хр. Константиновъ. Съ кинематографирането на филма ще се занимава младиятъ деколенъ кинематографистъ г. Янковъ „Житомиръ — собственикъ и ръководителъ на театритѣ „Помпадуръ" въ Пловдивъ и „Рояль" въ Бургасъ. За сега сж направени проби съ нѣколко отъ артиститѣ на Народния театъръ — г-жа Стойнова, г. г. Стойчевъ, Станиславъ, Пепо Атанасовъ и др. Окончателниятъ подборъ, обаче, на участвующитѣ въ филма артисти, не е още направенъ. Като адмирираме инициативата и осъществяването на това сериозно и отъ голѣмо значение за сгрчата не дѣло, ние имъ пожелаваме блестящи успѣхи.

Подготвителната работа по снимването на „Подъ Игото" на Ив. Вазовъ върви усилено. На нравени сж вече наша пробни снимки, цѣлта на които е да се опредѣлятъ артисти за главнитѣ роли. Върху сценарийната подготовка е привлеченъ да работи и г. Кириль Гогановъ, за когото съобщихме още наврѣмето, че е училъ филмова постановка при г. Дивнанъ Берне въ Парижъ.

Завчената е и инсталацията на необходимото кино-ателие, което ще се помѣщава въ горния етажъ на тютюневата фабрика „Еникиое" до „Свободенъ театръ.". Инсталационната работа се ржководи отъ кино-инженера г. Шлезингеръ.

Научаваме се, че въ предприятието е ангажирана вече цѣлата група Диковъ — Мазаджиевъ — експлоататорка на А. Д. Модеренъ театръ — София.

Предстоящо е завчването на външнитѣ снимки, за които ще се използуватъ автентичнитѣ мѣста и сгради въ Сосоп.

ХОЗЕ МОХИКА

пристигна вчера въ София като гость на театъръ Пачевъ, който има изключителното право за игрването на неговитѣ филми. Прочутиятъ артистъ ще бѣе въ театъръ Пачевъ днесъ, сряда, вечерьта и утре, четвъртъкъ, на първо вечерно представление. Начало в часа вечерьта. Предварителна продажба отъ днесъ при каситѣ на театъра.

ПРИСТИГАНЕТО НА ХОЗЕ МОХИ

Мохика въ църквата „Александъръ Невски". Вчера после обѣдъ, сжщ. 5 ч. инкогнитото г. Хозе Мохика е посѣтилъ храма-паметникъ „Св. Ал. Невски" преди нѣкое да служба. По молба на свещеника той влѣзълъ една молитва.

ХОЗЕ МОХИКА

Повтарянъ концертъ утре, петъкъ, 8 часа вечерьта въ Театъръ ПАЧЕВЪ

Предварителна продажба на билети отъ днесъ.

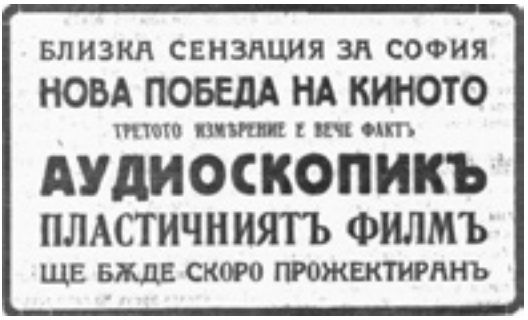
Мохика се замина

Охраняванъ отъ полиция

Вчера най-сетнѣ се замина Хозе Мохика, чието съществуване въ нашата Столица бѣ нѣщо застрашено отъ голѣми поклонници на любовь и обожание, проявени отъ нѣкои . . софиянки. За да се запази голѣмото артистъ и на останалите гости, трѣбваше полицията да го охранява. Нѣкъде сжща сряда, които не допусна нови сцени, Хозе Мохика отпатува съ автомобилъ за Сопотъ.

Ил. 4. В два броя сп. „Нашето кино" (№ 114, 5.XII.1928, с. 2 и № 117, 18.I.1929, с. 2) известява, че „цялата група Диков–Мазаджиев" е „ангажирана" с филмирането на романа „Под Игото" от Иван Вазов

Ил. 5. Софийският печат подробно отразява гостуването на Хосе Мохика в кино „Пачев"

Ил. 6. По инициатива на Христо Мазаджиев от 8 до 21 февруари 1937 в кино „Пачев“ за първи път у нас е прожектиран „релефен филм“ – „аудиоскопик“, оказал се предвестник на днешното 3D кино – в. „Зора“, № 5275, 29.I.1937, с. 2

Ил. 7, 7а. Реклами за филма „Страхил войвода“ (1938), в чието довършване бива „въвлечен“ и Христо Мазаджиев от „Модерен театър“

Ил. 8. Последната част от решението на Комитета за наука, изкуство и култура (КНИК), озаглавено „Състоянието и работата на „Българска кинематография“ и публикувано на 25 април 1949 в сп. „Кино и фото“. Чрез него Вълко Червенков отбелязва „редица много съществени слабости“, допуснати от ръководството на предприятието, в което Христо Мазаджиев все пак запазва поста си

10. МАРИН ПЕТКОВ ДИКОВ

Името на Марин Диков се свързва като наемател на четири софийски кина: „Модерен театър“, „Роял“, „Солун“ и „Одеон“, а и на едно варненско – „Модерен театър“.

Разтворило врати на 4.XII.1908 в София – ул. „Мария Луиза“ № 34, първото стационарно кино в България „Модерен театър“ е собственост на едноименното акционерно дружество. Двама от членовете на неговия управителен съвет (УС) – австроунгарските поданици Аладар Оттай-Остерайхер и Сигмунд Силаги – ръководят първоначално основания от тях кинотеатър, Вили Шпетер е негов директор от 1920 до 1922, за „главен директор“ през септември 1924 е анонсиран Аладар Оттай. След тази година, вероятно през 1925 или 1926, управлението на „Модерен театър“ (София) бива поето от Марин Диков и Христо Мазаджиев.

Тяхната фирма „Диков–Мазаджиев“ наема за стопанисване и откритията на 3.XII.1926 кинотеатър „Роял“ (днешния Театър „Българска армия“), построен от безименно акционерно дружество, оглавявано от Аладар Оттай. До края на десетилетието филмовата програма на „Роял“ бива съгласувана (синхронизирана) с тази на „Модерен театър“ – индикация, че управлението и на двете кина е било в ръцете на едно и също лице.

През 1927 – 1928 Марин Диков е съдържател на „Солун“ – едно от „историческите“ кина в София (ул. „Солунска“ № 29). Салонът му, разполагащ първоначално с 436 места, се ползва за различни мероприятия от много граждански организации, а и от сдружението Български киноуниверситет. Днес върху руините му се въздига поредната „модерна сграда“.

От 1930 до 1932 Марин Диков „експлоатира“ варненското кино „Модерен театър“.

1928 – 1932: Ремонти, нововъведения покрай „звуковата революция“ и кадрови „трансформации“ в софийския „Модерен театър“

Още през лятото на 1928 киното бива оборудвано със „специална инсталация“, която „охлажда ефикасно салона с студен въздух“. Инициативата за монтирането на тези „специални машини“ е на „Дирекцията“ и бива реализирана през август „пред вид на големите горещини“.

В началото на 1930 е свикана „комисия от органи на Министерството на благоустройството и столичното полицейско

комендантство“, която след като прави ревизия на софийските кина, установява, че „почти всички киносалони не отговарят на условията, които могат да осигурят безопасността на зрителите и бързото изпразване на помещенията в случай на пожар“. Препоръчаните „ред мерки“ засягат и „Модерен театър“, където броят на седалките бива намален от 960 на 660.

На 12 март дирекцията на киното уведомява чрез в. „Мир“ почитаемата публика, „че с неимоверни усилия е набавила първа за България най-усъвършенствуваната инсталация за звукови и говорящи филми – на най-могъщия американски тръст за електричество Вестерн електрик [Western Electric Company]“. След два дни в София идват „инженерите Крах и Хаузерс“. „Същите господа – информира „Мир“ – очакват пристигането на инженера специалист Кудрявчев, който ще започне монтажа на пристигналия апарат. Подготвителните работи в самия театър са в пълен ход“.

Оказва се, че кино „Пачев“ също е проявило инициатива, за да си набави новото „велико изобретение“, че „трескавата надпревара“ между двата столични „атракциона“ тепърва започва, а първенецът предстои да бъде определен. В двата киносалона закипява трескав труд, чуждестранни инженери и техници инсталират пристигналите отдалече устройства за „предаване“ на звукови, говорящи, музикални и тон филми, осъществява се „денонощен усилен монтаж“ на прецизните, комплицирани и твърде скъпи „за местните условия“ озвучителни апаратури (тази на „Модерен театър“ струва 2 млн. лева), подготвят се „пробните прожекции“…

На 20 март 1930 (четвъртък) в „Пачев“ посредством показа на „Моята любов не умира“ („Smiling Irish Eyes“, 1929) е осъществена първата в България прожекция на „говорящ звуков и музикален филм“. „Модерен театър“ закъснява само с четири дни. Очакваната премиера на „Атлантик“ („Atlantic“, 1929) бива реализирана на 24 март (понеделник). „Ако някога се напише история на киното в България в началото на втория етап от неговото развитие – пророкува Пантелей Карасимеонов в сп. „Нашето кино“, – с тлъсти букви ще се подчертаят двете имена: Модерен театър и Театър Пачев… И нека дадем заслуженият дял на благодарност към предприемчивостта на българските кинематографисти“ – Марин Диков („Модерен театър“), Дими-

тър Азманов и Лукович („Пачев“), „които дават началният тласък на едно дело, което рано или късно трябваше да се подеме и в нашата страна“. През декември 1930 „Нашето кино“ публикува обзора „Равносметка“, от който се узнава, че само за 9 месеца от отминаващата година „Модерен театър“ е внесъл 18 (от общо 57 за цялата страна) звукови и говорящи филма, чиито заглавия са изброени добросъвестно от изданието.

Месец преди това, в края на ноември, бива разгласено, че управителят на „Модерен театър“ Марин Диков наема за срок от 3 години и кино „Одеон“, чиито „неизползувани до сега“ целулоидни ресурси преминават в негови ръце – „първостепенни продукции“, между които и „Под покривите на Париж“, прочутия филм на Рене Клер“. Но само след няколко месеца, на 1 април 1931, Марин Диков „се отказва от правата си на наемател“ на кината „Модерен театър“ и „Роял“, които „преминават в непосредствена експлоатация“ на акционерните дружества, чиято собственост са. „За сега г. Марин Диков остава наемател само на салона на А. Д. Театър Одеон“ – уверява сп. „Кино“.

Въпреки „станалата трансформация“, в края на месеца „директорът на Модерен Театър и наемател на Театър Одеон“ предприема „обиколка на най-големите европейски търговски филмови центрове“ с цел да подбере „на самото място всички най-големи тонфилми из незакупените още за България европейски и американски продукции“. През май Марин Диков се завръща от Виена и Берлин с 12 тонфилма – немски и американски, сред които и „шумния“ „На западния фронт нищо ново“ по книгата на Ремарк“.

Редом с дейностите, свързани с инсталирането на новите звуковъзпроизвеждащи апаратури, в много от кинематографите започват и ремонти на старите и амортизирани салони, зали, фоайета, коридори… Такива са извършени през лятото на 1932 и в „Модерен театър“ – на 1 септември, когато в София се открива официално новият киносезон, в. „Свободна реч“ го обявява за едно от кината, „основно ремонтирани“ през „лятната ваканция“. По същото време ще да е настъпила и раздялата на „Модерен театър“ с Христо Мазаджиев – отново „Свободна реч“ отбелязва, че кинотеатър „Пачев“ вече ще бъде „експлоатиран от г-н Мазаджиев, бивш член на управлението на „Модерен театър“.

1928 – 1933: Продуцентска дейност

През май 1928 трупата на „Софийски театър“, чийто директор и стопанин е Васил Гендов, се завръща от поредната си обиколка из страната, по време на която с „изключителен успех“ представя драмата „Земята умира“. Ето защо нейният автор Васил Гендов решава да я преработи в сценарий за нови си филм „Пътят на безпътните“. Снимките за него, поверени на оператора Христо Константинов, започват още в първите дни на юни и приключват към края на юли, след което Гендов заминава за Виена, където заснетият материал бива лабораторно обработен и монтиран. В началото на септември „Пътят на безпътните“ е показан пред цензурната комисия в „Модерен театър“. „След пробното представление – спомня си Васил Гендов – бях поканен от собствениците на предприятието Марин Диков и Христо Мазаджиев, които ми направиха предложение за откупването на филма. Поласкан от тази покана, не след дълги преговори филмът беше преотстъпен на „Модерен театър“ за цяла България, като театърът ми заплати фиксираната сума от 390 000 лева. Премиерата [17 септември 1928] беше едно тържество в „Модерен театър“. След една седмица „Пътят на безпътните“ се появява и върху екрана на кино „Роял“ – поредното доказателство за „топлата връзка“, съществувала между двете кина.

Дни след това, на 8 октомври, Марин Диков обявява: „предприемам филмирането романа на Иван Вазов Под Игото“. Прави го в писмо, адресирано до министър-председателя Андрей Ляпчев и министъра на просветата Никола Найденов, които той моли за подкрепа. Амбициозният проект „ще бъде финансиран от фирмата Диков-Мазаджиев, наематели на Модерен театър“ – информира сп. „Нашето кино“. За целта двамата създават акционерното дружество „Темпо филм“, привличат за постановчик театралния режисьор Петър К. Стойчев (тогава директор на Народния театър), поканват за главен технически ръководител германския киноинженер Рудолф Шлезингер фон Гюнц, който пристига в София от Берлин, ангажират Христо Константинов за оператор… Работата върху грандиозната продукция дори потръгва – „сценарийната подготовка“ бива поверена на Кирил Горанов, определени са артистите за главните роли, направени са „маса пробни снимки“… Започва и оборудването на

„необходимото кино-ателие“, помещаващо се „в горния етаж на бившата тютюнева фабрика „Енидже“ (срещу „Свободния театър“), като „инсталационната работа“ се ръководи от инж. Шлезингер. „Ателието с всички апарати и други приспособления за вътрешно снимане, струва около един милион лева“ – обобщава на Великден'1929 „Вестник на вестниците“. Опитвайки се да обясни тези огромни разходи, „Нашето кино“ отново посочва източника им: „Финансово предприятието ще се издържа от г. Марин Диков – член от фирмата Диков–Мазаджиев – наемателка на Модерния театър и Театър Роял в София“.

Инициативата за „филмирането“ на „Под игото“ не бива доведена до успешен край, но от павилиона на дружество „Темпо филм“ излиза филмът „Земя“, заснет по едноименната повест на Елин Пелин, режисиран от Петър К. Стойчев и показан премиерно на 14 май 1930 в „Модерен театър“.

Васил Гендов сключва договор с „Модерен театър“ и за филма си „Улични божества“, чиято премиера се състои в киното на 23 септември 1929. Същата вечер в „Одеон“ е показан за първи път и филмът на Борис Грежов „След пожара над Русия“ – любопитна подробност, но и доказателство за конкуренцията между двата аса, което ще рече между Марин Диков и Спиро Янков.

На 16 октомври 1929 сутринта над София прелита дирижабълът „Граф Цепелин“. Младият кинооператор Симеон Симеонов заснема паметното събитие и още в ранния следобед предлага „с особена гордост“ краткия репортаж на Марин Диков, който откупува лентата за прожектиране в „Модерен театър“, заплащайки разноските и добавяйки 100 лева отгоре – за почерпка на дебютанта.

Декември 1932, „Модерен театър“. Изкачвайки стъпалата към балкона, за да присъстват на „последното вечерно представление“, съпрузите Жана и Васил Гендови биват настигнати от Марин Диков, който след като потупва режисьора по рамото казва: „Как не може екранът да проговори на български? Макар и две думи да бъдат, но да са на български“. Макар и две, тези изречения се оказват достатъчна мотивация за Васил Гендов да започне работа върху филма „Бунтът на робите“, възкресяващ живота на Васил Левски. След снимките в Карлово и Сопот, след озвучаването, осъществено директно върху филмовата лента в малко виенско кино, „Бунтът на робите“ е прожектиран

за първи път на 2 октомври 1933 в „Модерен театър“ – там, където възниква идеята за неговото сътворяване. От екрана за първи път долита „български говор“, посрещнат „възторжено от публиката“, посредством грамофонни плочи прозвучава българска музика – песните „Шуми Марица“ (тогавашният химн на страната), „Горда Стара планина“ (сегашният химн) и „О, майко моя“, изпратени с „нестихващи овации“.

На 15 септември 1941 (понеделник) в кино „Модерен театър“ (но още в „Роял“ и „Пачев“) се състои премиерата на патриотичния игрален филм „Български орли“ на „Атлас филм“ и режисьора Борис Борозанов, а на 13 септември 1943 там бива показан (но още в „Роял“, „Балкан“, „Европа“, „Славянска беседа“ и „Царя“) хроникално-документалният „Цар Борис III Обединител“ – най-грандиозната лента на фондация „Българско дело“, кинематографичен поклон пред паметта на починалия на 28 август български владетел.

Съюзът на кинопритежателите в България

През март 1937 Марин Диков бива избран за член на „настоятелството на сдружението на кинопритежателите в София“, което на 21 април разпраща до колегите си в страната циркулярно писмо относно „образуване Браншов съюз на кинопритежателите в България“. На 2 и 3 юни в кино „Пачев“ се свиква „учредително събрание“, „събор“ или „първи конгрес“ на българските кнопритежатели. Присъстващите на форума представители на „30 кинотеатри от цялата страна“ избират Марин Диков за подпредседател на 7-членния УС на Съюза на кинопритежателите в България. През 1943 той вече е председател на организацията, оставайки член на нейния УС (заедно с Христо Мазаджиев – секретар, Кирил Петров и Йосиф Марков – директор-стопанин на софийските кина „Македония“ и „Екселсиор“).

След 9.IX.1944 кината в България остават частна собственост, а повечето от членовете на Съюза на кинопритежателите продължават работата си. Марин Диков не престава да управлява „Модерен театър“, Христо Мазаджиев стопанисва кино „Солун“. На 13.I.1946 от 10 ч. в кинотеатър „Балкан“ (днешния Младежки театър „Николай Бинев“) се провежда „юбилейно честване на създателя на българския филм“ – Васил Гендов. Въпреки познанството си с юбиляра (а може би тъкмо поради това)

Марин Диков отказва да направи дарение по този повод, макар че тъкмо в управлявания 20 години от него „Модерен театър“ се е състояла (на 12.I.1915) премиерата на първия български игрален филм „Българан е галант“ на Васил Гендов!

На 4 януари 1947 в кино „Модерен театър“ се състои премиерата на филма „Отново в живота“ на Христо Топалджиков, съпътствана с тържествена част, по време на която Александър Вазов, „председателят на Съюза на филмовите работници“, изнася доклад. Месеци по-късно киното е преименувано на „Цанко Церковски“.

Драмата настъпва на 5 април 1948, когато в „Държавен вестник“ (№ 78) бива обнародван Законът за кинематографията. С влизането му в сила кинематографичното дело в страната става изцяло монопол на държавата, киноразпространението и филмовото производство биват напълно национализирани. Професията „кинопритежател“ изчезва като такава, а ведно с нея и Съюзът на кинопритежателите в България…

На 12.V.1956 Марин Диков моли управлението на кинематографията да му издаде удостоверение, „от което да се вижда, какво имущество е национализирано“ на бившето АД „Модерен театър“. Едва след пет години, през които най-вероятно Марин Диков се е споминал, на 14.XI.1961 началникът на управлението Венелин Коцев издава удостоверение на Тереза Камило Дикова, от което става ясно, че „Модерен театър“ е „национализиран по силата на Закона за кинематографията“.

Маринъ Диковъ
председатель на Съюза и директоръ на „Модеренъ театъръ"

Ил. 1. Марин Диков

Ил. 2. Част от заглавията на филмите, анонсирани през септември 1929 от кино „Модерен театър" като предстоящи за показ в него

Директорът на **Модерънъ Театъръ** счита за сво
*оробена чест да уведоми поч. п
блика, че съ неимовърни усили
**е набавила първа з
България** най-усъвършенстван
*ваната инсталация за звукови
говорящи филми — безъ сапе
наци въ цълъ свътъ —на най-м
гжщия американски трестъ
електричество **вестернъ е
лектринъ**, сродно предпри
тие на American Telegraph a
Telephone Co съ капиталъ д
милиона долари и ще представя
ва **много наскоро колос
салния 100-сезъ
филмъ АТ
съ български обяс
въ **Модерънъ
Готовете се за едно грандиз
но събитие въ София!

Пристигнаха ли въ София

„Нашитѣ 12000 апарати — казва нѣк. Хаузеръ — съ трудничатъ на свѣтовното филмово производство, прилагайки къмъ коробката комплектъ отъ звукови и говорящи филми, не само по отношение на цѣлостта, а и съ гаранирания възнаградителенъ гаранция, ще изпратитъ ну за максимумъ пѣ стоянова при свикването на всѣкитѣ звукови и говорящи филми нѣма да отказатъ на хаузъ, слѣдствие капризитѣ и необлагородитѣ приходи на театъра разработващитъ се всѣкъдѣшни модели продавателни апарати.

Ние поздравяваме дирекцията на Модерънъ Театъръ за нейната й да купи нашия товаръ сжщо за нѣколкитѣ условия апарати, пренебрегвайки ръдъ други крайно изгодни предложения, и за отличния изборъ на първия звуковъ и говорящъ филмъ въ лицето на гигантъ **„Атлантикъ"**, който понастоящемъ владѣе сърцата на Европа и най-убѣдителни въ скоро за окончателната побѣда на нѣчо одухотворено — и изкуство — матчиш бѣлъ театъръ

Модерънъ Театъръ е постоянно въ
осъвършенствувалъ техниката

Реклемното изданіе на „Кино", брой 53, бѣше вече подъ печатъ, когато получихме официалното съобщение, че Мод. Театъръ е купилъ вече за салона си тонфилмовъ апаратъ. Отъ кѫдѣто съберитъ сжщата одушевена сделка.

Сдѣлката съ представителя на споменатата известна фирма „Уестърнъ Електрикъ" е била сключена преди нѣколко седмици. Въ срѣда М. Т. телеграфическа е пристигналъ апаратъ, който веднага е билъ монтиранъ съ голѣма бързина отъ Трудолюбивитѣ монтьори на салона, които се занимаватъ съ сжщия апаратъ „Уестърнъ". По думитѣ на осведомения кржгъ нуждното за нѣколкодневенъ пробенъ, Мод. Театъръ ще даде своето програмирано за първия звуковъ филмъ отъ 24—26 того.

Купеният товаръ е нѣщо „Й" за най-голѣми салони и струва 2.000.000 лева.

Апаратитѣ „Уестърнъ Електрикъ" сж най-усъвършенствувалитѣ, най-осъвършенствуванитѣ и най-употрѣбяванитѣ.

СОФИЯ
МНОГО СКОРО ЩЕ ЧУЕ И ЩЕ ВИДИ
ТОНФИЛМЪ!

„Пулвинъ пляцъ" на цѣлъ за България

Цѣлъ въ връзка съ пристигането на тонапарата въ София ни се разпоредихме и филмовитѣ постижения. Тази случайно 100% тонфилмъ „Пулвинъ пляцъ" е билъ дирижиранъ отъ Н. Кармаковъ и когато се очаква да пристигне въ България въ много близко бѫдеще. Както се знае, снета изцѣло отъ открито, въ природна обстановка звуковъ филмъ бѣ „Пулвинъ пляцъ". Той отвори вратитѣ на тържественото за тонфилми. Фантастична сцена отъ весенното и красиво се бяла небесинката известность при представянето му. Гаваятъ роли се изпълнили отъ знаменития въздухоплавателенъ пляцъ, а артистъ Ал. Дяконовъ. Единъ отъ незабравимитѣ моменти отъ този толкова ефектенъ, изцѣло и артистиченъ филмъ, е великолѣпното използване на чудните пейзажи за „Сънъ Сюр" (Слънчевия день). Филмътъ ще бѫде събитие, „Пулвинъ пляцъ" е сжщо по системата на „Уестърнъ Електрикъ" и щастливо съчетание и обстоятелството, че ще се премиерата на апарата отъ сжщата система.

Ил. 3, 3а. Известията във в. „Мир" (№ 8905, 12.III.1930, с. 2 и № 8907, 14.III.1930, с. 2) и сп. „Кино" (№ 53а, 16.III.1930, с. 3), уведомяващи софиянци, че в „Модерен театър" предстои „грандиозно събитие"

АТЛАНТИКЪ

въ Модеренъ театъръ — София

АТЛАНТИКЪ

Списъкъ на киногеатритѣ въ страната, преустроени за звукова прожекция до 31 декември 1930 г.

Звукови и говорящи филми, представени въ София до 31. XII. 1930 год.

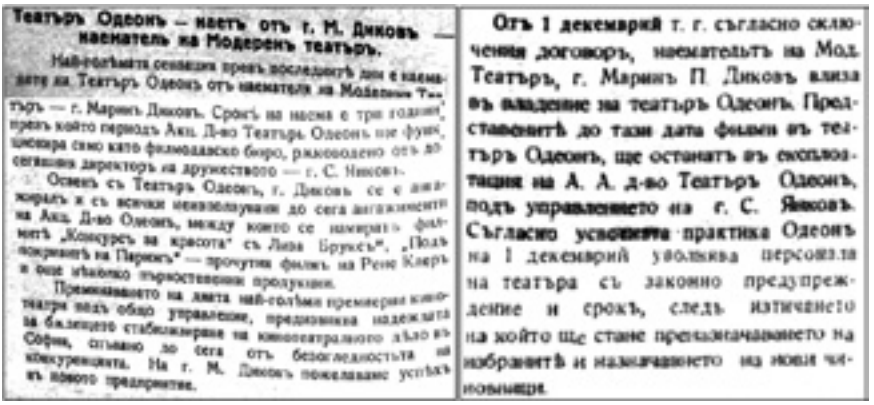
Модеренъ театъръ

Първа звукова прожекция на 24. II. 1930 год.

1. Атлантикъ (говорящъ — немски).
2. Кой ще плаче при раздѣлата (говорящъ—немски).
3. Таже нощь, може бъ... (говорящъ — немски).
4. Дунавски вълни (говорящъ — немски).
5. Трагедията на единъ отъ западния фронтъ (говорящъ — английски)
6. Щ ръ на Парижъ (говорящо немско издание).
7. Фаустъ (Пѣещъ — италиянски).
8. Демонъзъ на планината (звуковъ, музикаленъ).
9. Прощавай, лазурний Неаполъ (звуковъ, музикаленъ).
10. Две сърдца въ ¾ такть (говорящъ — не «ни»).
11. Аферата Драйфусъ (говорящъ — немски)
12. Рио Рита (говорящъ—английски, оперетно ревю).
13. Пъстрия градъ (говорящъ — немски).
14. Пожарътъ въ операта (говорящъ — немски).
15. Подъ покрива на Парижъ (говорящъ — френски).
16. Пѣнието на дивата (говорящъ—английски. Монополъ на Н. Кораловъ).
17. Лудитѣ пѣенъ (говорящъ—английски. Монополъ на Н. Кораловъ).
18. Летящата флота (Звуковъ. Монополъ Метро-Голдуинъ).

Ил. 4. На 24 март 1930 (понеделник) в „Модерен театър" е демонстриран филмът „Атлантик" („Atlantic", 1929) и така киното става второто (след „Пачев"), осъществило прожекция на „говорящ звуков и музикален филм" в България

Ил. 5. Два от списъците, публикувани в сп. „Нашето кино" (№ 158, 27.XII. 1930, с. 11)

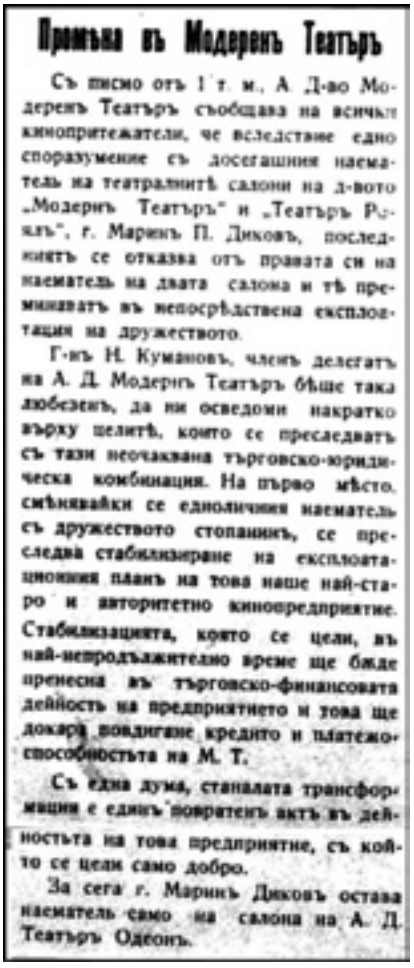
Театръ Одеонъ – нает отъ г. М. Диковъ наематель на Модеренъ театръ.

Най-голѣмата сензация прави последнитѣ дни е наемането на Театръ Одеонъ отъ наемателя на Модеренъ Театръ — г. Маринъ Диковъ. Срокъ на наема е три години, презъ който периодъ Акц. Д-во Театръ Одеонъ ще функционира само като филмодавско бюро, ръководено отъ до сегашния директоръ на дружеството — г. С. Яковъ.

Освенъ съ Театръ Одеонъ, г. Диковъ се е ангажиралъ и съ всички неизползувани до сега ангажименти на Акц. Д-во Одеонъ, между които се намиратъ филмитѣ „Конгресъ на красота" съ Лиза Брукъсъ", „Подъ покрива на Парижъ" — прочутия филмъ на Рене Клеръ и още нѣколко първостепенни продукции.

Преминаването на двата най-голѣми премиерни киноатегра подъ общо управление, предизвика надежда за бързото стабилизиране на киноепатралното дѣло въ София, отъ което до сега отъ безогледностьта на конкурентитѣ. На г. М. Диковъ пожелаваме успѣхъ въ новото предприятие.

Отъ 1 декемврий т. г. съгласно сключения договоръ, наемательтъ на Мод. Театръ, г. Маринъ П. Диковъ влиза **въ владение на театръ Одеонъ. Представенията до тази дата филми въ театръ Одеонъ, ще останатъ въ експлоатация на А. А. д-во Театръ Одеонъ, подъ управлението на г. С. Яковъ. Съгласно установената практика Одеонъ** на 1 декемврий уволнява персонала на театъра съ законно предупреждение и срокъ, следъ изтичането на който ще стане преназначаването на избранитѣ и назначаването на нови чиновници.

Премѣна въ Модеренъ Театръ

Съ писмо отъ 1 т. м., А. Д-во Модеренъ Театръ съобщава на всички киноприятежатели, че вследствие едно споразумение съ досегашния наематель на театралнитѣ салони на д-вото „Модеренъ Театръ" и „Театръ Роялъ", г. Маринъ П. Диковъ, последният се отказва отъ правата си на наематель на двата салона и тѣ преминаватъ въ непосрѣдствена експлоатация на дружеството.

Г-нъ Н. Кумановъ, членъ делегатъ на А. Д. Модеренъ Театръ бѣше така любезенъ, да ни осведоми накратко върху целитѣ, които се преследватъ съ тази неочаквана търговско-юридическа комбинация. На първо мѣсто, смѣнявайки се едноличния наематель съ дружеството стопанинъ, се преследва стабилизиране на експлоатационния планъ на това наше най-старо и авторитетно киноепредприятие. Стабилизацията, която се цели, въ най-непродължително време ще бѣде пренесна въ търговско-финансовата дейность на предприятието и това ще докара повдигане кредито и платежоспособностьта на М. Т.

Съ една дума, станалата трансформация е единъ повратенъ актъ въ дейностьта на това предприятие, съ който то се цели само добро.

За сега г. Маринъ Диковъ остава наематель само на салона на А. Д. Театръ Одеонъ.

Ил. 6. Две съобщения, предлагани от две списания – „Нашето кино" (№ 156, 25.XI.1930, с. 10) и „Кино" (№ 63, 5.XII.1930, с. 15), уверяват, че управителят на „Модерен театър" Марин Диков наема и кино „Одеон"

Ил. 7. На 1 април 1931 Марин Диков „се отказва от правата си на наемател" на кината „Модерен театър" и „Роял" (сп. „Кино", № 69, Великден – 12.IV.1931, с. 6)

Г-нъ ДИКОВЪ ВЪ ВИЕНА И БЕРЛИНЪ

На 20 м. м., предпримемъ отъ секретаря на Модерния Театъръ, г. С. Ташковъ, замѣнява за Виена г. Маринъ Диковъ, директорътъ на Модерния Театъръ и писателъ на Театъръ Одеонъ. Обиколката на най-голѣмитѣ европейски търговски филмови центрове с предмета съ единствената цель да се подбератъ на самото мѣсто всички най-голѣми тонфилми изъ незаконитѣ още за България европейски и американски продукции. По думитѣ на г. Диковъ, не ще бждатъ купени всѣки продукция, а само единични филми, за да може до краи на този сезонъ и презъ сждния Модерния Театъръ да има въ репертоара си само голѣми филми. Единъ отъ сѣлнитѣ, които ще бждатъ силенъ презъ това пятуване и които, вѣроятно ще зарадва особено всички любители на киното, е купуването на последния филмъ на Чарли Чаплинъ „Сибелиметъ на гроба".

Ще се позволимъ да напомнимъ удовлетвото се отъ системата, която Мод. Театъръ започна да практикува, именно, да подбира програмитѣ си непосрѣдствено. Тази начинъ на избиране на филми, по и значително по-сжщо, и много по-гаранционенъ, както за самитѣ предприятия, така и за публиката, за която всѣки ще ще се предлагатъ филми, купени „на мѣсто".

г. М. ДИКОВЪ, презъ последното си престояване въ Берлинъ е купилъ 12 тонфилми: 6 отъ продукцията на „Юниверсълъ" — начело съ шумния тонфилмъ „На западния фронтъ нищо ново" по книгата на Ремарькъ, „Пѣсеньта на свободата" и др. — 3 отъ продукцията на Колумбия Пикчърсъ, начело съ голѣмия звуковъ филмъ „Субмаренъ" — и последнитѣ голѣми нѣмски тонпродукции „Пѣсеньта на сърдцето" съ Рикардъ Тауберъ, „Нейно величество любовьта", постановка на Жос май и „Балъ въ операта" съ Ив. Петровичъ.

Ил. 8. През месец май 1931 Марин Диков предприема обиколка из „най-големите европейски търговски филмови центрове" с цел да подбере „на самото място" най-добрите тонфилми (сп. „Кино", № 70, 10.V.1931, с. 7; № 71, 10.VI.1931, с. 3)

Ил. 9. Два архивни документа, свидетелстващи за намерението на Марин Диков да филмира през 1928 романа на Иван Вазов „Под игото"

Зора

ЧАРЛИ ЧАПЛИНЪ ГОСТЪ НА СОФИЯ

Чарли Чаплинъ гостъ на Столицата

ЧАРЛИ ЧАПЛИНЪ ВЪ СОФИЯ

Априлската шега за пристигането на **Чарли Чаплинъ** въ София, лансирана отъ в. „Зора", произведе отлични резултати. Мнозинство почитатели на голѣмия артистъ се бѣха струпали да го видятъ тази заранъ въ Модерния театъръ, кѫдето ужъ билъ отишълъ специално да се запознае съ г. **Диковъ**.

Ил. 10. На 2 април 1931 в. „Зора" отпечатва „първоаприлска" новина – Чарли Чаплин е пристигнал в София! Марин Диков ловко използва шегата, за да рекламира в сп. „Нашето кино" (№ 163) и „Модерен театър", и себе си

11. ЖАК ХАИМ АСЕОВ
(1896 – 1982)

Роден в Дупница, учил в Кюстендил, завършил право във Виена, Жак Асеов наследява бизнеса от своя баща Хаим – собственика на дупнишката тютюнева фабрика „Фернандес“. През 1926 Жак става изключителен представител на германската тютюнева компания „Reemtsma“, регистрира фирмата „Балкантабак“ – най-крупния износител на тютюн от България, а след като чрез нея монополизира пазара, се превръща в един от най-богатите хора в Царството. През 1930-те е главен герой на скандал, подхванат от дупнишкия в. „Полет“, срещу който завежда дело в Кюстендилския областен съд, което губи.

Вероятно през 1932 Жак Асеов става главен акционер в дружеството, стопанисвало дотогава софийския кинотеатър „Роял“ (днешния Театър „Българска армия“), разтворил врати на 3 декември 1926, след като закупува 865 негови акции. През лятото в залата на „Роял“ са извършени сериозни ремонтни работи, подновен е интериорът, инсталирани са най-модерните апарати за прожектиране на говорящи и музикални филми. Когато на 1 септември се открива новият киносезон, в. „Свободна реч“ обявява „най-красивия театър на Балканския полуостров“ за „основно ремонтиран“. С филма „Мароко“ (1930) на „Парамаунт“ и Джоузеф фон Щернберг, в който главните роли изпълняват Марлене Дитрих и Гари Купър, киното започва „редовни ежедневни представления“, а репертоарът му се обогатява, защото „Роял“ АД се превръща във „филмодоставчик“ и започва само да си набавя нови заглавия.

Част от филмовата програма ще да са били и кинохрониките, обединени под титула „Преглед на кино Роял“, чието производство започва през 1935 („за първи път у нас“) „Сердика филм“ – фирмата, основана от кинорежисьора Васил Бакърджиев и оператора Симеон Симеонов. Двамата влизат във връзка с Жак Асеов и скоро техните „журнали“ (с дължината от по 250 – 300 м) започват да радват зрителите – „на всеки две седмици в първо време и малко по-късно седмично“. Броят на випуските не е уточнен – варира от 6 – 8 до 15 – 20 (в мемоарите си Симеонов твърди, че те излизат в продължение на 6 месеца). Първоначално производствените харчове се поемат от „Роял“, но когато кинопрегледът става седмичен и „страничните разходи“ се увеличават, дирекцията на киното отказва да ги „погаси“. Ето защо Бакърджиев и Симеонов „се виждат принудени да го

спрат поради невъзможността да покрият разходите“ (Васил Гендов). Същите причини за края на инициативата посочва и Симеонов: „Но материалните приходи са твърде слаби, а поради забраната на цензурата на някои обекти, ний сме принудени да прекратим начинанието“.

В навечерието на 1941 „Роял” пуска друг тон-филмов преглед, дело на „група кинодейци начело с Борис Грежов“, но и той бива сполетян от съдбата на предшественика си. „За съжаление от това начало на кинохрониката у нас няма запазена нито една материална следа дори в един кадър“ – тъжно заключава Гендов. Печатът също не обелва и дума за присъствието на български регулярен кинопреглед върху екрана на „Роял“. Затова и съдържанието на кинопрегледите остава загадка. Логично е да се предположи, че те са включвали актуални репортажи, отразяващи по-значимите събития в обществения, политическия и културния живот у нас (най-вече в София).

Такива са показаните през 1933 в „Роял“ хроники „Погребението на Сава Огнянов“ (заснета на 25 март), „Изгледи от Варна“ (лятото), „Гостуването на Исмет паша [Исмет Иньоню] и Ружди бей в България“ (20 – 23 септември) и „Унгарският министър-председател г. Гьомбьош [Дюла Гьомбьош] в София“ (26 – 28 октомври). През 1937 върху екрана на киното се появяват „Гергьовденския парад в София“ и „Подписването на сръбско-българския пакт за вечно приятелство“, най-вероятно дело на оператори на германската кинокомпания УФА; през 1939 – „Министър-председателят Кьосеиванов в Турция“ и „Големият Гергьовденски парад“, а през 1943 – „Цар Борис III Обединител“, най-грандиозният документален филм на Фондация „Българско дело“, припомнящ дейността на починалия на 28 август български владетел, проследяващ както поклонението пред неговите тленни останки, така и погребението му в Рилския манастир.

Жак Асеов подпомага финансово и направата на „Песента на Балкана“ (1934) – „голяма инициатива“, изискваща и големи средства; „говорящ филм от много голям мащаб“, чийто автор (сценарист и постановчик) е театралният актьор и режисьор Петър К. Стойчев. Част от вътрешните снимки са осъществени върху сцената на „Роял“ – „през нощта след редовните представления“, като работата е продължавала до „късно сутринта на другия ден“ (Гендов). Заснетият материал бива лабораторно

обработен, монтиран и озвучен в УФА, а прожектиран за първи път на 29 ноември в „един от най-големите берлински кинотеатри „Мармор-хаус“. Премиерата на „Песента на Балкана“ у нас се състои на 3 декември 1934 в „Роял“. „Въпреки материалния успех на филма“, обиколил „всички екрани на страната“, „големите разходи не са били погасени – уверява Васил Гендов, – а всички приходи са били задържани от фирмата Жак Асеов, като Стойчев остава длъжник на Асеов“.

На 15 септември 1941 в „Роял“ е показан за първи път патриотичният игрален филм „Български орли“ на Борис Борозанов, който очевидно има успех, защото се задържа там до 27 септември.

За друга инициатива на управата на „Роял“ свидетелства отново Васил Гендов. „За да вкарат наивниците в киното“, техните притежатели „бяха принудени да търсят най-различни трикове“ – пише той в мемоарите си. „В това отношение кино „Роял“ на Жак Асеов излезе най-находчиво. Той организира издаването на киноромани. За тази цел ангажира известния на времето журналист Гриша Григориев от в. „Зора“, комуто възложи написването на киноромани в подлистници върху сюжета на предстоящия филм. Киноромanът протичаше в 20 – 30 броя, след което се появяваха афишите с името на филма, който отговаряше на името на киноромана… И какво следваше? Кино „Роял“ в продължение на седмици се задръстваше от публика… След това идваха втори, трети киноромани и така потокът от злато се вливаше в касите на банкера Асеов, а покрай него и на автора на киноромaните, който все пак получаваше по нещо от благодетелния банкер за насърчение“.

В края на 1942 София бива посетена от германската семейна двойка Георг Якоби (кинорежисьор, заснел у нас през март 1916 филма „Богдан Стимов“) и Марика Рьок (актриса и певица от унгарски произход, любимка на Хитлер, оказала се офицер от съветското разузнаване). На 30 декември от 11.00 часà в „Роял“ се състои „благотворително матине“, приходите от което отиват „в полза на Соф. Червен кръст“. На артистично-музикалното утро присъства и царица Йоанна, която „благоволява“ да приеме в ложата си актрисата и да беседва с нея. На другия ден върху екрана на киното грейва филмът „Възлюби ме!“ („Hab mich lieb!“), чийто режисьор е Харалд Браун, сценарист – Якоби, а изпълнителка на главната роля – Марика Рьок.

През 1942 „към програмата“ на „Роял“ често биват добавяни кинопрегледи – чуждестранни, но и български. „Мир“ ги рекламира като „редовните седмични тонпрегледи: български и „УФА“, „български и „УФА“ тонпрегледи“ или само „редовните седмични тонпрегледи“… Тази оскъдна информация може да се пообогати с факта, че през годината Фондация „Българско дело“ произвежда в по 3 – 6 копия 52 кинопрегледа (от № 26 до № 77).

От 23 януари 1943 влиза в сила Законът за защита на нацията, предлагащ „разрешение“ на т. нар. „еврейски въпрос“. Постановяващ ограничения за имотите и стопанската дейност на Мойсеевия народ, въвеждащ извънреден данък върху еврейското имущество, законът засяга пряко Жак Асеов. Акционерно дружество „Роял“ преминава в принудителна ликвидация, съставът на неговия УС бива изцяло подменен. Ето защо Асеов продава част от имотите си и се преселва в САЩ.

Бомбардировките над столицата в началото на 1944 не пощадяват и кино „Роял“. Задочна информация относно неговата съдба предлага в. „Мир“ в края на същата година. Информирайки читателите си за предстоящото откриване на „най-голямото кино в София“ – „Художествен кинотеатър“ (залата на Оперетния театър), всекидневникът отбелязва: „Приготовленията са на привършване. Монтирана е най-добрата кинопрожекционна апаратура в България – тази на изгорелия при бомбардировките театър Роял, която апаратура по чудо можа да бъде спасена от пожара“. Оказва се, че инсталираните през лятото на 1932 „апарати за прожектиране на говорящи и музикални филми“ продължават да са „модерни“ („най-добри“) и през 1944!

На следващата година Дирекцията за възстановяване на София взема решение да бъде възстановен автентичният вид на сградата на кино „Роял“, в периода април–октомври тя е основно ремонтирана и реквизирана в полза на Фондация „Милиционерско дело“. На 5 април 1948 бива обнародван Законът за кинематографията, според който кино „Роял“ бива национализирано. През 1952 пълномощници на Жак Асеов подават молба до Софийския областен съд за прекратяване дейността на „Театър Роял“ АД.

На 27 октомври 1982 в Ню Йорк си отива от белия свят 86-годишният бивш собственик на кино „Роял“, уважаван и обичан от служителите си, благодетел и меценат – мълви се, че когато през 1936 проф. Асен Златаров умира във Виена, Асеов

предоставя личния си автомобил за пренасянето на тленните останки от там в България, а и дарява средства за целта, „след като държавата по политически причини отказва финансиране“, масон и ротарианец, милионер и социалдемократ…

Ил. 1. Жак Хаим Асеов (1896–1982)

Ил. 2. Тютюневият склад на Жак Асеов в Дупница

Ил. 3. Пред кино „Роял“: На 30.IX.1919 се провежда „траурна манифестация” по повод подписването на Ньойския договор, заснета на филм (горе). На 8.I.1931 (втория ден на Коледа) царица Йоанна и княгиня Евдокия излизат от безплатно утро с елха за бедните деца и сираците, устроено от спортен клуб „Славия”. На 2.XII.1934 Съюзът „Отец Паисий“ организира траурно протестно събрание против Ньойския договор. На 30.XII.1942 пристига германската кинозвезда Марика Рьок, за да присъства на артистично-музикално утро

Ил. 4. Реклами за някои от хроникално-документалните филми, показани в „Роял” през годините и отразили: тържествата по случай 1000-годишнината от Симеоновата епоха, гостуването на Исмет паша и Ружди бей в България, посещението на унгарския премиер Дюла Гьомбьош в София и визитата на министър-председателя Георги Кьосеиванов в Турция

Ил. 5. Част от българските игрални филми, прожектирани в „Роял"

12. СТАМБОЛОВ ХРИСТОВ БАРЪМОВ

През лятото на 1933 Васил Гендов започва да снима „Бунтът на робите“ – „първия български говорящ, пеещ и музикален тонфилм“, проследяващ мигове от живота на Васил Левски. Операторската работа поема Минко Балкански, който оборудва кинокамерата си с мотор, въртящ филмовата лента със скорост 24 кадъра в секунда – каквито са новите изисквания на звуковото кино. Скоро филмът е готов за озвучаване, предвидено да се осъществи във Виена. Но бюджетът на продукцията – 150 000 лева от ипотеката на единствения апартамент на семейство Гендови, вече е изчерпан.

Запознанството между Васил Гендов и Стамболов Баръмов

Ето защо Васил Гендов предприема пътуване до Пловдив, където живеят негови „по-състоятелни роднини“, в чието лице той вижда „последната надежда за търсената сума“. „В очакване на влака – спомня си той – попаднах на бюфета при Гара – София, където един млад, доста симпатичен човек точеше бирата със запретнати до лактите ръкави. Оказа се, че той бил съдържателят на бюфета, който ме познавал, и като бивш служащ в кинематографията, домакин на кино „Одеон“ ми предложи чаша бира. От него узнах, че е недоволен от работата си в бюфета и се готви да открие нов локал в София. Това беше лицето Ст. Баръмов, бъдещият голям филмов търговец и съдържател на големите софийски кина „Хемус“ и „Балкан“, както и на някои в провинцията. Когато научи за целта на моето пътуване, той ми предложи да стане съдружник във филма, понеже имал на разположение свободни 100 000 лева, определени за новия локал в София. С тези пари той можел да влезе като съдружник в довършването на филма. Обаче ми предложи условия, които далеч не очаквах. Първо, едно нотариално заверено писмо от театъра, който ще играе филма, че на него ще се отчитат приходите до окончателното покриване на дадената от него сума, след което следва един постоянен процент от 30 % до окончателната експлоатация на филма. Също и едно гаранционно писмо, пак нотариално заверено, срещу апартамента, което писмо му даваше правото да продаде апартамента в случай на неустойка срещу падежа на полицата. Колкото и чудовищно да беше това предложение, все пак категорично не отказах, като му поисках време за отговор“.

След като „мисията“ в Пловдив завършва неуспешно, Васил Гендов приема предложението на Баръмов. „Сключих договор за премиерата на филма в „Модерен театър“, взех съответното писмо-задължение от театъра да инкасира сумите на Баръмов, нотариално заверено, подписах полица с гаранция апартамента, също нотариално заверена, като срокът на полицата беше само два месеца след премиерата на филма, защото Баръмов предполагаше да отвори локала при случай на неуспех на филма. Това бяха „драконовите“ условия, при които аз получих подкрепа за довършването на филма“.

Не след дълго озвучаването на „Бунтът на робите“ е направено – в едно „малко кино“ на австрийската столица. Но Васил и Жана Гендови остават „без средства в големия град“ и отправят телеграми до Баръмов в София, останали безответни. „След няколко дена получих отговор от Баръмов, че пари ми се изпращат чрез някакви си градинари. Минаваха дни, а градинарите не се явяваха и ние бяхме изправени пред формен глад, като търсех вече начин да се завърна поне в България. Няколко дена по-късно при мен се яви едно лице, което ми предаде 10 000 лева по поръчка на Баръмов“.

Но тези пари не стигат за „освобождаването“ на „Бунтът на робите“ и той остава „заложник“ във Виена. „По една случайност“ у Васил Гендов се озовават две малки ролки „от тонснимките“ – на приветствието (което той произнася в самото начало на филма) и „от музикалната илюстрация с „Шуми Марица“ и „Горда Стара планина“. След като ги донася в София, Гендов показва ролките по време на пробна прожекция в кино „Глория Палас“. „И резултатът беше неочакван – заявява триумфално той в своите мемоари. – Когато за първи път в България на екрана прозвуча „Шуми Марица“ и „О, майко моя“, следвани от приветствието, което така ясно и мелодично изпълни салона, когато за първи път чуваха екранът да говори на български, във всички се затвърди убеждението, че е постигнат резултат и че въпросът е само във финансова неудача, която е задържала филма във Виена“.

Тази успешна „проба“ принуждава „големите „магнати“ и търговци да се погрижат за съдбата на останалия във Виена филм. И най-вече Баръмов, който първоначално отказва да съдейства „за изземването на филма, като предполагаше, че се касае за един лош опит с един още по-лош резултат“.

Премиерата на „Бунтът на робите“ се състои на 2 октомври 1933 в кино „Модерен театър“ – посрещнат „възторжено от публиката“ и изпратен с „нестихващи овации“. През октомври започва и разпространението му из страната. „Съгласно уговорката – уверява Гендов – „Модерен театър“ инкасираше приходите от филма на Баръмов, който в началото задържаше всичко за себе си, докато бъдат погасени всички вложени от него пари. „Модерен театър“ от своя страна инкасира и дадените от него 40 000 лева за откупуването на филма от Виена. При това положение аз трябваше да чакам благоволението на Баръмов за някой дребен заем за личните си нужди. Между другото срокът на полицата наближаваше и виждах застрашена собствеността си върху апартамента […] Притиснат до стената, аз приех предложението на Баръмов да ми доплати още 100 000 лева, за да прехвърля апартамента си на него, като ми правеше „благодеянието“ една година да ме остави да живея без наем“.

При такива обстоятелства през лятото на 1933 прави първите си крачки в родния кинобизнес бившият кръчмар и „домакин на кино „Одеон“, носещ странното име Стамболов Христов Баръмов, който според Васил Гендов е „бъдещият съдържател на големите софийски кина „Хемус“ и „Балкан“.

Кино „Хемус“ бива открито на 4 ноември 1928 (неделя) в салона на Железничаро-пощенския дом (палата), новопостроен на площад „Възраждане“, „срещу Кооперативния театър“ – ъгъла между бул. „Христо Ботев“ и ул. „Княгиня Клементина“ (сегашния бул. „Александър Стамболийски“), поради което печатът посочва адреса му ту като № 52 на булеварда, ту като № 46 на улицата. През 1930 „Хемус“ затваря врати – навярно поради финансово-техническите проблеми, възникнали във връзка с навлизането на звука в киното и нуждата от преоборудване на кината. На 14 ноември 1931 в същия салон се настанява кино „Искра“, което след като в продължение на година показва само неми филми, през есента на 1932 се сдобива със „съвършена тонова апаратура“, но въпреки това скоро прекратява дейността си.

Кино „Хемус“

„Хемус“ е софийско, но не и „голямо“ кино – „обслужва предимно един постоянен контингент от зрители в пролетарските

квартали „Коньовица“ и „Банишора“ (Александър Александров). Въпреки това то не се превръща нито в „пролетарско“, нито в „квартално“ – поради качествения си репертоар. Затова пък си остава „второекранно“ – по голяма част от прожектираните в него филми се показват първо в „централните“ кинотеатри и чак след това биват прожектирани в „Хемус“. В периода 1931 – 1933 киното функционира под наименованието „Искра“, като на 17 септември 1932 открива сезона с „двойна съвършена тонова апаратура“ („най-усъвършенствувана тонфилмова апаратура“). През 1934 „възкръсва“ отново като „Хемус“ и започва да приема зрители. На 11 септември 1937 в. „Мир“ известява, че кино „Хемус“ разполага с монтирана през лятото нова озвучителна апаратура – „идеална съвършена нова тон-апаратура „кланг-филм“, която е „последното чудо на кино-техниката“. Предполагам, че тъкмо по това време със стопанисването на киното ще да се е захванал бившият „домакин на кино „Одеон“, носещ странното име Стамболов Христов Баръмов, който според Васил Гендов е „съдържател на големите софийски кина „Хемус“ и „Балкан“. В тогавашния печат не се споменава за промяна на наемателя на „Хемус“, но пък е факт, че от август репертоарът на киното се променя – появяват се нашумели заглавия върху екрана, а и големи рекламни карета по страниците на в „Мир“…

От месец май 1941 рекламите в софийския периодичен печат секват. По това време киното най-вероятно престава да функционира като такова. След като служи вярно на Десетата муза близо 13 години, включващи и периода „Искра“, неиздържалото напора на конкуренцията кино „Хемус“ прекратява своето съществуване и постепенно потъва в забрава…

1937: Член на ръководството на Сдружението на кинопритежателите в България

На 27 март 1937 сп. „Илюстровано кино“ (№ 11) известява състава на „новоизбраното настоятелство на сдружението на кинопритежателите в София“: „Председател – Ал[ександър]. Янакиев [старши] и членове – М[арин]. Диков и Ст. Хр. Баръмов, секретар – Е[Албертъ]. Давидов. Контролна комисия – инж. [Б.] Пачеджиев, Г. Арсенов и Ст. Попов“. Тъкмо по инициатива на „софийското браншово сдружение на кинопритежателите“ бива организиран и проведен на 2 и 3 юни 1937 в столичния кинотеа-

тър „Пачев“ „първият конгрес на българските кинопритежатели“, по време на който представители на около 30 кина от цялата страна основават Съюза на кинопритежателите в България.

Макар че Стамболов Баръмов не е избран за член на ръководството на организацията, той се включва в нейните усилия за постигане на „различни фискални облекчения“, отмяната на „наредбата-закон за учредяване на Фонд „Български театър, литература и изкуство“, забрана на „откриването на нови кина в страната – до изработването на специален закон“, уреждането в този закон на „въпроса с цензурната комисия“… През септември Съюзът взема решение да издава свой специален печатен орган, но вместо това УС на организацията поема (вероятно срещу заплащане) списването и редактирането на притурка към „Илюстровано кино“, която започва да излиза от 29 октомври 1937 (г. I, № 29) в две страници под титула „Известия на Съюза на кинопритежателите“ – „Орган на Съюза на кинопритежателите в България”. Приложението продължава да се появява до 16 април 1939 независимо от това, че от 6 май 1938 списанието се преименува на „Световен екран“ („илюстрован седмичен вестник“ за киноизкуство). Тъкмо там бива публикуван списък на всички „филмодоставчици“, внесли през 1937 филми у нас. Сред имената им е и това на Ст. Баръмов.

Макар и оскъдни, изложените факти красноречиво говорят, че през 1937 Стамболов Баръмов е бил „кинопритежател“ – най-вероятно на „Хемус“, при това – уважаван, щом неговите колеги му гласуват доверие и го избират за един от тримата членове на ръководството (настоятелството) на своето „софийско браншово сдружение“. По същото време Баръмов е (освен филморазпространител) и вносител на чуждестранни филми – „филмодоставчик“. Той едва ли е бил само симпатяга, точещ „със запретнати до лактите ръкави“ бира на бюфета в софийската Централна гара, както го описва Васил Гендов, или ако е бил, това не ще да е било задълго.

Защото съществува вероятност Стамболов Христов Баръмов да е родственик (по-близък или по-далечен) на Н. Г. Баръмов, чиято фирма изгражда през 1914 в Стара Загора („на централната улица срещу градската градина“) „специален салон за кино“ – „единствения по изящност и удобство в цяла България“. През 1915 кинематографът на „Н. Г. Баръмов и сие“ разтваря врати

– само строителството му струва 150 000 лв., други 35 000 лв. отиват за мебелиране и апаратура (прожекционни машини). През 1918 там бива монтирана „нова инсталация“, която „прави картините по-светли и без трептение“, поставени са електрически акумулатори, които „осветяват салона при необходимост“. През лятото пък прожекциите биват придружени от музика, изпълнявана от струнен оркестър. През 1920 киносалонът на Баръмов е нает от акционерно дружество „Луна“ (София), което открива свой клон в града на липите. Новите собственици именуват киното „Луна“, пускат в действие първия в града генератор за променлив ток, необходим за кинопрожекции „в по-широк мащаб“. Оркестър продължава да озвучава филмите, за разхлаждане на публиката са окачени „вентилятори“.

Съществува вероятност Стамболов Баръмов да е израснал в старозагорското кино, да се е запознал с механизмите на неговото функциониране, оттам да е поел по „пътя на целулоида“, отвел го първоначално в софийското кино „Одеон“ – като „домакин“ или обикновен „служащ“, а впоследствие и към професиите на кинопритежател и филмодоставчик, в които навярно се изявява успешно, защото още през 1938 той започва да стопанисва кино „Балкан“, което за разлика от „Хемус“ е наистина голямо софийско кино.

Кинотеатър „Балкан“

Построен по „последната дума на архитектурата“, „елегантен“ и „просторен“, кинотеатър „Балкан“ бива открит на 26 октомври 1938 (сряда) с „величествената премиера“ („гала-представление“) на „американския исторически и костюмиран филм“ „Мария Валевска“ с Грета Гарбо и Шарл Боайе (Наполеон). „Балкан“, наричан „кинотеатър“, „киносалон“, „кинопалата“, заема мецанина и партера на пететажното здание, включващо апартаменти и хотел, въздигнато за две години на бул. „Дондуков“ № 34. За застрояването на мястото, собственост на Застрахователното дружество „Балкан-Живот“, е обявен конкурс между архитектурните бюра „Станчо Белковски–Иван Данчов“ и „Юрдан Юрданов–Сава Овчаров“, спечелен от първото. След като „сондира“ мнението на „многото кандидати“ за „експлоататори“ на киното, управителният съвет на застрахователното дружество го „отдава под наем“ на Кирил Петров Перфанов, Стамболов Христов Баръмов

и Лука Тодоров, основали за тази цел събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“, нямащо нищо общо със собственика на сградата – дружество „Балкан-Живот“.

„Разположен в сърцето на София“, „Балкан“ е съвкупност от свързани разнородни помещения: вестибюл (входен, касов), подчертан отвън с голяма козирка, обшита изцяло с желязо и стъкло, „импозантни фоайета и чакални“ с мозаични подове, комфортна и украсена отвътре зала с 1000 седящи места („удобни кресла“) и среден отвор около 20 м – най-голямата тогава в България, сцена със стаи зад нея (гримьорни за артисти, балет, музиканти), прожекционна кабина и склад за филми със специални изходи към ул. „Малко Търново“, балкон, имащ също (като партера) фоайе и гардероби… Този „комплекс“ разполага с: директно осветление, прекрасна акустика, самостоятелно отопление (парно), климатична инсталация, чрез която се отоплява и вентилира салонът, с телефон – 2-20-41, вратите на „монументалния“ салон са орехови със специални брави за отваряне при паника… „Балкан“ бива оборудван с „най-модерна апаратура за прожекция и звуково предаване – звукопредавателната апаратура Евронор 1938“, специално поръчана и „изработена в заводите на Кланг-Филм“, чиито параметри са „съразмерно подбрани и в пълно хармонично съчетание с просторния обем на залата и нейната форма“ (Кирил Петров).

Излъчващо „спокойното величие“, предоставящо „простор и въздух“, „Балкан“ бива рекламирано като „луксозно и истинско западно европейско кино“, предлагащо „всички условия на идеален киносалон за съвършено прожектиране“, като „подходяща зала“ за „голямото филмово изкуство“… „Новото кино е нещо необикновено не само с български мащаб мерено“ – възкликва пресата, охарактеризирайки „Балкан“ като „най-големият кинотеатър“, който „би правил чест на всяка голяма столица“, „първенецът на Балканския полуостров“…

Редовните представления започват още на другия ден след откриването – на 27 октомври, за да продължат без прекъсване дълги години – от 15.00, 17.00, 19.00 и 21.00 часа. Много скоро „Балкан“ се утвърждава като един от асовете на кинопоказа в България, като „представително“ и „централно“ кино, най-вече заради своя репертоар – богат, качествен, прецизно подбран, ала най-вече – развлекателен… Киното предлага на своите

зрители филми – представители на всички развити европейски кинематографии – включително и съветски, но в крайна сметка предимството се оказва на страната на американската продукция – споменатият „Мария Валевска“ например е творба на „Метро-Голдуин-Майер“ (МГМ).

Предметът на дейност на събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ включва както „експлоатация на кинематографи“ („Балкан“), така и „търговия с филми“ (покупката на чужди) и „производството“ на свои. Голямата част от вноса е предназначена за показ в кино „Балкан“, но има и такава, която бива насочена към репертоара на кино „Урания“ в Скопие, със собствениците на което (вероятно австрийци) трите българи стават „съдружници“ в началото на 1940-те.

Чуждестранни кинопрегледи и неигрални филми

На 1 септември 1939 войските на Германия нахлуват в Полша – избухва Втората световна война (ВСВ), която постепенно засмуква в смъртоносното си торнадо над 100 милиона сражаващи се от 62 държави! В началото на конфликта Царство България пази неутралитет и наши войски не вземат пряко участие в бойните действия, но на 20 януари 1941 българското правителство решава страната ни да се присъедини към Оста или Тристранния пакт (военно-политически съюз на Германия, Италия и Япония). Това води до увеличаване на броя на германските, италианските и унгарските филми върху българските екрани, в това число и този на „Балкан“.

Игралните филми биват редовно съпътствани от седмични кинопрегледи – първоначално чуждестранни, като най-популярният от тях е немският „Световен преглед“ („Die Deutsche Wochenschau“), а впоследствие и отечествени – от 31 март 1941, когато бива учредена (с нотариален акт № 189, том V, регистър 980) Фондация „Българско дело“ и нейният Филмовия отдел тутакси започва производството на кинопреглед „Българско дело“.

Освен седмичните „журнали“, покрай игралните се появяват и научно-популярни и документални филми – през март 1939 в „Балкан“ е прожектиран „Аеротопография“, показващ „най-новите способи за изработване на планове и карти, направени от самолет“, през 1941 (април) – „извънредно интересния късометражен филм „Отглеждането на бебетата“ – от деня на раждането им

до едногодишна възраст“, по същото време – „Германските въздушни сили“, през май – „Войната на Балканите“ на немското главно командване, през ноември – „Победа над СССР“…

В салона се провеждат множество „кино-утра“ – детски, спортни, туристически – като „планинско джазовото“ на дружество „Планинец“ или „витошанската среща“ на юнаците от софийския клон на тяхната организация, на скиорите – чийто съюз чества през 1942 своята 100-годишнина, на Дружеството на запасните офицери, на Съюза за противовъздушна и химическа защита… Тези „браншови мероприятия“ често биват придружавани от кинопрожекции – скиорите гледат „спортни филми“, запасните офицери – „най-новите военни действия“, „противовъздушниците“ – „специален филм“…

Български хроникално-документални филми

На 18 декември 1938 (неделя) киноутрото в „Балкан“ е „работническо“, устроено от Българския работнически съюз. След приветствията и речите е показана „филмова хроника из живота и работата на българските работници“. „Филмът илюстрира труда на работниците в различните индустриални предприятия, мини „Перник“ и предава моменти от отпразнуването на 1 май – празднika на труда и освещаването на работническата болница „Царица Йоанна“ (1.VIII.1938) – известява в. „Новини“, уверявайки, че „прожектираният филм е снет под ръководството“ на Илия Кожухаров – министър на търговията, промишлеността и труда (14.XI.1938 – 23.X.1939). „Мир“ пък съобщава заглавието – „I-вия бълг. работнически филм“.

През 1939 в „Балкан“ бива прожектиран документалният филм „Царските стрелкови маневри“, заснет през есента на предишната година. На 31 август 1940 към основната програма (игралния „Виенски истории“) се представя кинохрониката „Величественият Гергьовденски парад на славната българска армия през тази година“, в началото на 1942 зрителите се умиляват на „Из живота на царските деца“, а на 13 септември 1943 там започват прожекциите на пълнометражния документален филм „Цар Борис III Обединител“ – кинематографичен поклон пред паметта на починалия на 28 август български владетел, най-грандиозната лента (2500 м), произведена от Филмовия отдел на Фондация „Българско дело“.

Български игрални филми

„Те победиха“

На 22 март 1940 (петък) от 10.45 ч. в кинотеатър „Балкан“ се състои „специално представление за представителите на българската култура и за началниците на родното войнство“, а в понеделник (25 март) от 21.00 ч. – „премиерно гала-представление“ на „Те победиха“, след което на сцената се чества „културната заслуга на целия артистичен ансамбъл в изнасянето на филма“… От 25 март (понеделник) започва и „експлоатацията на филма“ – едновременно в кината „Балкан“ и „Славейков“, имащи „заслуга в създаването му“ (според в. „Зора“). Каква е „заслугата“ на „Балкан“? – не се знае точно, но се знае, че продуцент на „Те победиха“ (според титулните му надписи) е фирмата „Българска филмова продукция“, а според наличната документация – „Българско филмово производство“. Неин основател и собственик е Никола Русев – тогавашният „директор-стопанин на кино „Славейков“, който се оказва инициативен и енергичен мъж. За кратко време той успява да събере и организира снимачния екип, да привлече Борис Борозанов – и за драматург, и за режисьор, отговарящ за „художествената работа и мизансцена“; Йосип Новак – за главен режисьор, но и за оператор; „първите сили на Народния театър“ за изпълнители на основните роли; Георги Антонов за композитор, да получи „одобрението“ на Военното министерство, да привлече вниманието на държавата, която „най-сетне протяга щедро ръка към българския филм“… И не на последно място – да осигури бюджет от 1 200 000 лева!

Военната мелодрама „Те победиха“ шества победоносно върху екрана на „Балкан“ цял месец – почти до Великден (28 април). През това време стотици реклами заливат софийските вестници, сред рецензентите на филма има известни писатели и журналисти. Броят на зрителите му надхвърля 100 000 души!

„Изпитание“

През 1942 „по почин“ на проф. д-р Борис Йоцов (министър на народното просвещение от 11.IV.1942 до 1.VI.1944) е подписана българо-унгарска културна спогодба, „специално“ предвиждаща, покрай всичко друго, и заснемането на „един филм в две версии“ – българска и унгарска. Въз основа на тази „конвенция“ Петров,

Баръмов и Тодоров сключват с унгарската продуцентска къща „Залабери Хорват филм“ договор за съвместна продукция на игралния филм „Изпитание“. Речено-сторено.

През лятото в павилионите на будапещенската киностудия „Унгарско филмово бюро“ ООД („Magyar Film Iroda“ Rt. – MFI) – филмова фабрика и фирма за филморазпространение, основана през 1923 в Будапеща и просъществувала до 1945, зазвучава двуезична реч. Върху „общ“ сценарий – дело на Янош Залабери Хорват, двама режисьори – Андре Родригец и Хрисан Цанков, който по това време е артистичен секретар, драматург и режисьор на Народния театър, ръководещи два актьорски екипа (унгарски и български), заснемат мелодрамата. Главните роли в унгарската версия („Alkalom“ – „Време на изпитание“) изпълняват Каталин Каради, Ласло Силаши и Артур Шомлай, а в българската – оперетната певица и актриса Надя Ножарова, Лили Попиванова, Кръстю Сарафов, Иван Димов, Борис Ганчев и оперният и оперетен певец (тенор) Стоян Коларов. „Така под мое ръководство, като директор на продукция – твърди Кирил Петров, – осъществих българския филм „Изпитание“. Кирил Петров ще да е бил (съгласно съвременната терминология) изпълнителният продуцент на „нашенската версия“ на филма, отговарял е от българска страна за организацията, създадена за неговото заснемане.

Баръмов най-вероятно е поел осигуряването на финансирането, а то в този военновременен период никак не е било лесно. С подкрепата на Министерството на народното просвещение (МНП) продуцентите на „Изпитание“ получават на 20 май 1942 от Българската народна банка (БНБ) разрешение както да закупят от Германия суров филм (негатив и позитив), така и да получат „валута в размер 30.000 пенгьо“ – „за закупуване на три копия от този български филм“. МНП е и институцията, която „командирова“ в Унгария Хрисан Цанков, Кръстю Сарафов, Иван Димов, Стоян Коларов и Лили п. Иванова, „умолявайки“ на 18 май Министерството на външните работи и изповеданията да издаде визи както „на горепосочените лица“, така и на Кирил Петров и Стамболов Баръмов. Също МНП бива помолено от събирателното дружество „Балкан“ да се застъпи пред столичния полицейски комендант да отпусне на Народния театър „една чиста, спретната лятна стражарска униформа – цял комплект

заедно с ботуши“, необходима за осъществяването на „български филм, който в момента се „снима“ в „будапещенските филмови ателиета“. И комендантът разпорежда (на 2 юни) това да стане. Отново МНП ходатайства пред Главното комисарство да удовлетвори молбата на продуцентите от „Балкан“, като разреши поисканото от тях (с писмо от 24 юни) „движение на колата им в връзка с снимките по филма „Пътят на раздора“.

Най-ранният (известен днес) текст в българската преса, споменаващ заглавието „Изпитание“, е от 28 май 1942, когато „Зора“ известява, че „Български филм на високо художествено ниво ще се снима от маджарска филмова къща“. Оказва се, че става дума за „Хорват-филм“, където вече е подхванатa подготвителната работа. Според всекидневника „филмът ще бъде изработен в две версии: едната с участието на маджарски артисти, а другата – с български“. „Двете продукции ще струват 15 мил. лв.“, снимките в ателиетата ще започнат от 15 юни, а „преди това ще бъдат привършени външните снимки“, някои от които биват осъществени във Варна, където се развива част от действието. „Филмът ще бъде готов към втората половина на м. октомврий“ – „пророкува“ в. „Зора“.

В първите дни на юни в. „Слово“ уведомява читателите си, че снимането на един „говорящ филм на български“ е „започнало в Будапеща“. Всекидневникът изрежда имената на „групата български артисти“, участващи в продукцията, подчертавайки факта, че за посвещаването във „филмовото изкуство“ на „примадоната“ Надя Ножарова е „ангажирана голямата немска учителка на филмови артисти“ Лили Акерман, „съпруга на Паул Вегенер“. „Продукцията – завършва кореспонденцията от Унгария – е в ръцете на г. граф Евгений де Монти, който цял ден неуморимо урежда стопанската част на филма“.

По това време Надя Ножарова (1916 – 2014) живее в Монте Карло, напуснала завинаги България след развода си с оперетния артист и режисьор Ангел Сладкаров през 1940 и омъжила се непосредствено след това за испанския аристократ граф де Наваро, от когото придобива благородническата титла графиня. След като служи като дипломат във Ватикана, граф де Наваро е назначен за посланик на Испания в Будапеща, където бива убит след завземането на града от руските войски – като представител на фашисткия режим на генералисимус Франко.

През юли пловдивският в. „Юг“ допълва вече известната информация: „в ателиетата на „унгарското филмово бюро“ в Будапеща се снима филм с унгарски и български сюжет“, той „носи названието „Случай“, „снимането е започнало отдавна“, „в българският сюжет главната роля се застъпва от Надя Ножарова, а в унгарският от Каради Каталин“.

Също излизащ в града под тепетата вестник „Воля“ предлага сведения относно „снемането на новия български филм „Изпитанието“, черпейки ги „направо от извора“ – лично от Кирил Петров, завърнал се от Будапеща на 24 август. А там „директорът на кино-театър „Балкан“ (Пловдив) е бил, за да присъства на снимките за филма в качеството си на негов „производител“. „Това е първият действително сериозен опит за създаване на наш филм, в мащаба и съвършенството на европейските филми – споделя българският продуцент. – Той се изработи в ателиетата на „Магяр филм Ирода“ и струва около 3 милиона лв. Действието се развива в София, Варна, Будапеща, Виена, Берлин и Ница. Сюжетът е извлечен из съвременния семеен живот. Режисурата и постановката на филма са отлични. Що се отнася до играта на нашите артисти, тя е великолепна. Унгарският филмов печат нарича г. Сарафов, „българският Хари Бор“, а г. Димов – „новият Пиер Бланшар“. Филмът е вече почти привършен. Сега ще се поставят само външните снимки от България. Представянето му ще стане през месец октомврий, едновременно в София, Пловдив и Варна“.

На 3 септември сутринта за унгарската столица заминава Лука Тодоров, за да присъства на „пробните прожекции“ на „Изпитание“, „снет по инициативата на нашия съгражданин г. К. Петров“ – огласява отново „Юг“, обяснявайки същевременно и интереса на пловдивските вестници към „шетнята“, кипяща покрай направата на филма – Кирил Петров и Лука Тодоров са съдържатели (директори) на тамошните „кинематографи „Балкан“ и „Екзелсиор“. В края на месеца същото издание уверява, че „Изпитание“ е филм от европейски мащаб“, привеждайки „най-силното доказателство за това“ – „радостния за цялата българска култура факт, че след основно проучване на съдържанието на филма, същият е бил приет от комисията по уреждането на тазгодишната международна филмова изложба – биенале – в Венеция, на която се представят само доказани шедьоври“.

Очевидно достойнствата на филма (и техническите, и художествените) са окуражили неговите продуценти, подтикнали са ги към решението да го изпратят за участие в авторитетното Венецианско биенале[193] (днешния Международен филмов фестивал във Венеция), а и дори да разпоредят той да бъде „преведен на италиански“ (в. „Утро“). За съжаление, инициативата остава нереализирана, защото „изключителното качество на филма изисква огромна работа, която и при най-големи усилия не ще може да бъде завършена за датата на биеналето“, което обикновено се провежда през септември.

Затова пък българската версия на „Изпитание“ е демонстрирана официално на 10 октомври 1942 (събота) в будапещенското кино „Урания“ (според БТА, софийския в. „Утро“ и пловдивския в. „Борба“). На премиерното „гала-представление“ присъства елитът на тамошното общество, чуждестранни дипломати, унгарски филмови дейци, нашият пълномощен министър (посланик) г. Тошев [Димитър Тошев], персоналът на легацията, представители на православната ни църква, на студентството, на учащите се, цялата българска колония и „много други лица“… След представлението председателят на Българо-унгарското дружество поздравява сърдечно продуцентите Стамболов Баръмов и Кирил Петров, „притежателите на кино Балкан в София“, както и асистент-режисьора Антон Маринович.

След по-малко от месец, на 7 ноември (събота) от 11.00 ч., „Изпитание“ е показан в кинотеатър „Балкан“ (София) – „при препълнен салон“ и „само за поканени“, сред които е министърът проф. Борис Йоцов, пълномощните министри на Германия, Унгария, Хърватско и Испания – „със съпругите си“, „много писатели, артисти, журналисти и видни столични граждани“.

193 Основано през 1895, провеждащо се ежегодно и акцентиращо върху съвременното изкуство, Биеналето на Венеция или Международното художествено изложение е едно от най-престижните световни събития в областта на културата. Двата му основни компонента – Венецианското биенале на изкуствата и Венецианското биенале на архитектурата, се провеждат в редуващи се години (на всеки две), откъдето произлиза и наименованието „биенале“. През 1932 част от прегледа става Международният филмов фестивал, за който се твърди, че е първият в историята на киното. През 1942 се провежда XXIII форум на изкуствата, след което (поради войната) той прекъсва до 1948, когато бива възстановен.

Присъстващите на сеанса проследяват „с трепет и възторг увлекателното и дълбоко по съдържание действие на филма“ и бурно акламират „намиращите се в залата създатели на този истински художествен филм“, на които биват поднесени букети. Своите заслужили аплодисменти получават и продуцентите Стамболов Баръмов и Кирил Петров.

Още по-грандиозна е „тържествената гала-премиера“ на филма, състояла се на 9 ноември (понеделник) от 21.00 часа също в „Балкан“. Поканени са (според Кирил Петров) „министри, официални лица, пълномощни министри, представители на българската интелигенция, столичната преса, журналисти, артисти, режисьори, кинодейци и др.“. След прожекцията биват поздравени директорът на продукцията, артистите, на които са поднесени „разкошни букети от министъра на просветата“ и публиката, „която аплодираше продължително“.

Същото се случва и в Пловдив – на 9 ноември от 21.00 часа в кино „Балкан“ (само че пловдивското) е дадено „гала представление“, на което редом с поканените „официални лица“ присъства и „големият български артист Кръстю Сарафов, комуто бяха направени овации от публиката и му бяха поднесени букети от името на театър „Балкан“ – София и от театър „Балкан“ – Пловдив“. Пловдивските зрители на „Изпитание“ остават „възхитени от превъзходната игра на българските артисти“, любуват се на „масови сцени, идеални фотографии, безупречен тон, трепет и вълнение, динамика, сърдечност, художествена постановка, хумор, сълзи и смях“.

В печата се появяват и няколко възторжени отзива, охарактеризиращи „Изпитание“ като „най-съвършения и художествен български филм“, „истински художествен“, който сравнен с „най-сполучливият от досегашните български филми“, е в „отношение 1 към 1000“, „гордост на българския творчески гений“, „бляскав дебют на бъдещите филмови първенци в създаващия се художествен български филм“, „апология на българската жена“, „истински художествен филм, който ще остане паметник на нашата култура и крайъгълен камък на бъдещето ни филмово производство“, „филм от западно-европейски размери“, „първото международно културно признание на истинското българско филмово изкуство“, български филм, обречен да „печели световна слава“…

„И трябва да се благодари на столичното кино „Балкан“, чиято собственост и монопол е този строен, сърдечен, увлекателен и драматичен български филм – не пропуска да отбележи авторът И. И. в „Мир“, – за техния почин, старание и нежалене на средства да покажат на нашата кинопублика наше, родно производство, далеч задминало досегашните наши опити в филма и можещо да се мери, като начално постижение, с западно-европейското изкуство“.

Рецензентите подчертават също, че тъкмо събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ е продуцент, „производител на филма“, който струва „около 3 милиона лева“, че „Изпитание“ е реализиран „под покровителството на г. министра на народното просвещение проф. д-р Борис Йоцов“, че е „собственост и световен монопол“ на „Балкан“, което важи само за българския вариант…

„Изпитание“ бива пуснат за „широко разпространение“ на целулоидния пазар на 9 ноември 1942 както в софийския кинотеатър „Балкан“, така и в двете пловдивски кина „Балкан“ и „Екзелсиор“. „Поради големия интерес“ прожекциите му в София са четири и започват „всеки ден“ от 15.00, 16.45, 18.45 и 20.30 часа. Върху екрана на киното филмът се задържа почти два месеца – до последния ден на годината! Точният брой на зрителите му не се съобщава, но рекламите подхвърлят, че той е отбелязал „рекордният успех в историята на българското кино“ и „най-голямата цифра на посещения“! Предвижда се прожектирането му и в Бургас (кината „Модерен театър“ и „Култура“), и в Плевен („Модерен театър“).

Успехът на филма „Изпитание“ (споменаван и под титулите „Време на изпитание“, „Пътят на раздора“ и „Случай“) се дължи както на вече изброените му достойнства, така и на неговия сюжет („извлечен из съвременния семеен живот“) и действие („увлекателно и дълбоко по съдържание“), започващо през 1934. Тъкмо тогава преуспяващият фабрикант Сашо Каменов (Иван Димов) се жени за красивата Мария (Надя Ножарова). Бракът им е щастлив, ала отдаден изцяло на работата си, инж. Каменов оставя младата си съпруга да скучае. Като компенсация той решава да я изненада, подарявайки ѝ за годишнината от тяхната сватба вила край Варна. Проектът и строежът на крайморската къща биват поверени на младия архитект Кършев

(Стоян Коларов), който не остава безразличен към хубостта на г-жа Каменова. Пристигайки във Варна заедно с домашната си прислужница (Лили Попиванова), Мария узнава от доктор Милев (Борис Ганчев), че очаква дете. Безкрайно щастлива от научено-то, тя приема поканата на архитекта за разходка с лодка, но внезапно разразила се буря я задържа до късно в неговата вила. През това време Каменов, изпратил умишлено жена си сама, за да я постави на „изпитание“, се появява във Варна, обвинява жена си в изневяра и я прогонва… Подтикван както от д-р Милев, който не допуска, че очакваща дете жена може да посегне на живота си, така и от чичо си Коста Каменов (Кръстю Сарафов), Сашо тръгва по света, за да търси съпругата си… София, Будапеща, Рим, Неапол… Минават години. Най-накрая, през 1941 в Ница, той открива Мария и порасналото им дете. Скоро чичо Коста получава снимка на щастливото семейство…

До средата на ноември българската версия на „Изпитание“ е продадена в Германия, Италия, „независимата Хърватска държава“, Словакия и Румъния… За този факт дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ уведомява министъра на народното просвещение, молейки го „най-учтиво“ за „интервенция“ както спрямо „тукашното представителство на „АГФА“, така и спрямо централата на тази фирма в Берлин („чрез нашата легация там“), с цел да се отпусне филмов материал (15 000 м позитив и 3 000 м негатив), „извънредно необходим“ за направата на копия от филма. И проф. Борис Йоцов за пореден път откликва на молбата, навярно защото преди време (на 7 ноември) е получил от тримата продуценти ценен подарък – „албум със снимки“ от „Изпитание“.

Също любопитен е фактът, че на 30 октомври 1944 (50 дни след превратa на 9 септември) „Балкан“ сваля „Изпитание“ от лавиците и отново го показва на верните му зрители.

„Ива Самодива“

Успехът на „Изпитание“, включващ и сериозните приходи, донесени от филма, ще да се е усладил на неговите продуценти, защото на 2 април 1943 „двамата филмови експерти“ (filmszakember) Петров и Баръмов (Petroff és Baranoff) посещават Будапеща, за да обсъдят там „три българо-унгарски версии на филми“. „Нашите гости – съобщава сп. „Унгарски филм“

(„Magyar Film“) – не са ни непознати“. Тази визита е част от процеса, започнал още със сключването на българо-унгарската културна спогодба, обогатена с „допълнителното изглаждане на филмовите отношения между двете страни“, станало през септември 1942, когато министерският съветник д-р Тобиас Корнел (Tóbiás Kornél) и известният филмов експерт Карой Аготай (Ágotái Károly) пристигат в София. Процес, преминал през преговори, увлекли в руслото си и „организирания екип на Българо-унгарското дружество“, и държавния секретар барон Дюла Власиц (Wlassits Gyula), следял винаги „с най-голяма любов“ отношенията между двете нации, довел в крайна сметка до подписването на договор.

Предисторията

Първият от споменатите три филма, осъществени в по две версии – българска и унгарска, е „Изпитание“. Заглавието на втория изскача от съдържанието на два съхранявани в ЦДА официални документа – телеграма и писмо. Изпратена на 17 май от Будапеща, телеграмата гласи: „Отговорете телеграфически дали имате ангажимента на Левай за Ива, в противен случай ще довърша този филм. Борис“. Текстът на втория документ е на немски език, напечатан с главни букви на пишеща машина, положен върху бланка на събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров“ и адресиран до г-н Бела Левай. Изпратено на 24 август 1943 от София, писмото гласи: „След проведените между нас преговори за филма „Ива Самодива“, потвърждаваме следното споразумение относно вече сключения помежду ни договор: 1/ В точка 2, крайният срок за сумата от 30 000 пенгьо, която трябва да преведем в Будапеща, е определен за 1 септември тази година; 2/ Първите снимки в България на този филм ще започнат в началото на септември; филмът трябва да бъде завършен и да ни бъде предаден най-късно до 1 декември т. г.“.

На български език заглавието бива огласено най-напред от пловдивския в. „Правда“. „Столичното кино „Балкан“ – уверява изданието на 12 септември 1943 – ще започне снимането на един нов филм в България под името „Ива Самодива“. Сюжетът на този филм е из народните предания. За целта са ангажирани известни български артисти и режисьори, които под контролата

и напътствията на унгарски режисьор, ще започнат работа". Вестникът информира още, че „подготвителните работи са извършени", че се очаква „тези дни да започнат и самите снимки", че филмът „ще бъде готов за прожектиране в началото на 1944 год.". „Мин[истерският]. съвет – пише „Правда" – държал [издал] постановление, с което разрешава на д-во „Балкан" да внесе в България от Унгария снимачни апарати и филмова лента около 50 000 метра".

„През 1943, по даден от мен сценарий – твърди в мемоарите си Кирил Петров, – започнах снимането на българския филм-легенда „Ива Самодива", в българска и унгарска версия, като се заех с режисурата на българската версия, включваща участието на българските артисти от Народния театър Никола Икономов, Стефан Савов, Аспарух Темелков, Никола Попов, Зоя Шаранкова, Панталей Хранов, Любен Желязков, Веско [Веселин] Симеонов, Сийка [Сия] Петрова от операта, Дорина Илиева и др.".

Сюжетът

„Легендата" или „народното предание" за фенера на „Свети Никола" разказва сред развалините на средновековен манастир един от героите на драматургичната основа – доктор Бонев. Негови слушатели са неколцината участници в излет до малък остров в Черно море, осъществен с екскурзионно корабче. На палубата му са Ева (Дорина Илиева), годеникът ѝ Григор (Аспарух Темелков) – богат търговец, който е с тридесет години по-възрастен от нея, както и увлеченият по Ева млад композитор Павел Велинов (Любен Желязков)…

По време на буря озовалата се в морето самодива Ива (Дорина Илиева) бива спасена от рибаря Павел (Любен Желязков). В знак на благодарност тя го целува, ала това се смята за проклятие. За да изкупи греха си, той се усамотява в манастира „Св. Никола", въздигнат на малък черноморски остров. В близкото крайбрежно градче след дълго отсъствие се завръща Григор (Аспарух Темелков), който харесва Ива и ѝ предлага да му стане жена. Но тя е толкова влюбена в Павел, че за да се види с него, всяка вечер плува до острова, водена от светлината на манастирския фенер. Узнал за тези срещи, обзетият от ревност Григор убива Павел, качва мъртвото му тяло в лодката си, на чийто нос поставя запален фенер. Следвайки

светлината, самодивата навлиза навътре в морето и настига лодката. Тогава Григор хвърля трупа на Павел във водата, Ива го прегръща и двамата заедно потъват в морето. Обезумял, Григор се изгубва в тъмнината...

Изслушали увлекателния разказ на доктора, екскурзиантите се замислят върху своето поведение. Григор дава правото на Ева да направи своя избор и тя се прегръща с Павел…

Софийското стълпотворение

На 25 септември 1943 (събота) в София се събират „две групи от маджарски филмови артисти, режисьори и техници", участващи в направата на „два отделни и самостоятелни филма". Своеобразното „кинематографическо стълпотворение" бива отразено от всички влиятелни софийски всекидневници: „Заря", „Зора", „Днес", „Мир", „Слово" и „Утро".

Единият екип, ръководен от постановчика Фридеш Бан, се е завърнал предишния ден от Варна и Търново, където са били заснети епизоди от филма „Българо-унгарска рапсодия" („Tengerparti randevà"), чийто продуцент е споменатият вече Карой Аготай. Нашенската версия пък се осъществява със „съдействието на фондация „Българско дело" и под режисурата на Борис Борозанов. „Последните външни снимки в България – уточнява „Зора" – ще се направят в вторник, 28 т. м. в околностите на София, където са построени за нуждите на филма селски къщи". Вестникът подхвърля също, че „по всяка вероятност, заглавието на филма ще бъде сменено и ще стане „Рандеву на морския бряг" (така на български език може да се преведе унгарският титул). „Маджарските артисти от тази група – уверява очевидно добре информираното издание – ще потеглят обратно в четвъртък или петък, 1 октомврий вечерта и веднага след пристигането им в Будапеща ще започнат вътрешните снимки в студиото „Хунья".

Членовете на втория екип (този на „Ива Самодива") пристигат сутринта на 25-и „с влака от запад" на Централна гара, където са „сърдечно посрещнати и поздравени" от представители на „маджарската легация в Столицата", на „М-вото на просветата", на „българския филмов свят", на фондация „Българско дело", от журналисти, от „българските артисти, които участвуват в българската версия", а и от двамата продуценти

от наша страна – Стамболов Баръмов и Кирил Петров, чиито ликове може да се видят на общата снимка, направена от фотографа на „Утро“ и увековечила както пристигащите, така и посрещачите. В 12.00 ч. трима от гостите – режисьорът на унгарската версия на филма Бела Левай и „известните филмови артисти“ Ласло Силаши и Золтан Грегош – биват приети в кабинета на министъра на просвещението проф. Борис Йоцов. Този път фоторепортер на „Зора“ запечатва събитието на снимка, показваща министъра, възправен (в средата) помежду тримата унгарци и българина Стамболов Баръмов (крайния вляво). Същия ден след обяд в салоните на хотел „България“ в чест на гостите е даден „скромен прием при участието и на наши артисти, представители на печата, филмови деятели и др.“. След приема всички разглеждат „София и забележителностите ѝ“, като пред „Св. Александър Невски“ участниците в разходката биват фотографирани от репортер на „Днес“ – застанали върху стъпалата пред главния вход на храма. Сред тях отново са и Баръмов, и Кирил Петров.

На кино в кино „Рекс“

По време на „няколко часовото общение“ между „унгарските гости с нашите артисти от Народния театър“ се установяват „искрени“ приятелски взаимоотношения и „сърдечна дружба“. „При един разговор с Ласло Силаши – уверява „Заря“ – му се съобщи, че един от неговите филми се прожектира в този момент в столичното кино „Рекс“ [известно като „Млада гвардия“ в годините на социализма] трета седмица. Това е филма „Другари“. „Г-н Силаши – продължава разказа „Слово“ – изказа желание да посети едно представление на филма и в 4 ч. и 15 м. пристигна в театъра, придружен от г-ца [Дорина] Илиева, която играе в българската версия на новия унгаро-български филм, който започва да се снима и в който г. Силаши също играе една от главните роли“. „Макар и внезапно пристигнал, публиката бързо узна за посещението на артиста в театъра и го бурно акламира“. От името на управлението на киното г-н Георгиев представя артиста на публиката, той „сърдечно благодари за приема“, гледа филма, след края на който публиката отново го аплодира, а от управата на „Рекс“ му бива поднесен „разкошен букет“…

В Рилския манастир

В неделя (26-и) кинематографистите и от двете групи тръгват с автобуси от столицата към Рилския манастир, където пристигат към 16.30 ч., поклонят се пред „гроба на Царя-Обединител“, полагат венец върху него, разглеждат светата Рилска обител, чието славно минало им бива „разяснено“… Екипът на „Българо-унгарска рапсодия“ остава там още два дни, за да продължи работата си, като направи „някои от интересните външни сцени“ – както в манастира, така и из „неговите околности“. Екипът на „Ива Самодива“ още същия ден се завръща в София, откъдето „групата унгарски и български артисти“ заминава във вторник (28 септември) за Бургас и Созопол, където е планирано да се направят „първите снимки на открито край морския бряг“, а в Малко Търново се предвижда реализирането на „най-важните външни снимки на филма – прочутите нестинарски игри“.

През Пловдив

„Вчера минаха през Пловдив, на път за Бургаз, групата унгарски киноартисти, които ще участвуват в унгаро-българския филм „Ива – самодива“ – свидетелства пловдивският в. „Воля“ на 30 септември. – Групата се води от директора на българската версия на филма г. Кир. Петров. В разговор с наш представител, г. Петров даде някои интересни сведения относно този нов филм, който се снема под покровителството на м-ра на просветата г. проф. Б. Йоцов. Сюжетът на филма, както се вижда от самото му име, е из българския бит и всъщност ще бъде чисто български филм. Той ще се снеме в две версии – българка и унгарска“. Заглавието на втората е „A tenger boszorkánya“ („Морска самодива“).

След като изброява имената на участващите в „Ива Самодива“ български артисти, анонимният автор на съобщението подчертава, че „главната женска роля се изнася от г-ца Дорина Илиева, дъщеря на писателя Ненчо Илиев-Сириус. Освен това, участвуват угърчинската четворка и балета [танцовата група] на Руска Колева. Костюмите, народните песни и танците се ръководят от г-жа Райна Кацарова, завеждаща етнографския музей в София. След привършването на външните снимки в Бургаз и Созопол, всички артисти ще заминат за Будапеща,

където ще бъдат снети вътрешните снимки. Филмът ще бъде готов до края на годината и ще се представи в началото на идната година".

Преминаването на унгарския екип през Пловдив бива използвано и от журналиста Хачо Бохосян, представител на друг местен вестник – „Последни новини", който смогва да вземе интервюта с режисьора Бела Левай („симпатичен и делови човек"), 16-годишната Агнеш-Аги Меднянски (Ева/Ива), чието „скромно желание" е „да завърши поне гимназия", Ласло Силаши и Золтан Грегош. „От г. Кир. Петров, ръководител на българската версия узнахме" – завършва обширният материал, озаглавен „При тези, които снимат „Ива Самодива", че освен изброените български артисти във филма ще вземе участие и Роза Лазарова – „наша съгражданка, която завършила славянска филология и е участвувала вече в филма „Сватба", че „външните снимки ще бъдат снети в България, а вътрешните – в Унгария", „снимките по крайбрежието на Черно море ще продължат десетина дни", че филмът „ще бъде завършен към края на годината".

Съдбата на „Ива Самодива"

„В Созопол вече работи българо-унгарски екип, който започна снимките на филм по една легенда – известява на 25 октомври 1943 в. „Родопско ехо". Изданието споменава „названието" на творбата – „Ива Самодива", допълвайки, че в основата на сюжета ѝ е една „легенда за фенера на Св. Никола край Бургас".

„Този филм не можа да се завърши тогава поради събитията и бомбардировките над столицата – спомня си Кирил Петров. – Продължаването на снимките в гр. Созопол определихме за по-добри времена, като при това положение групата от български артисти и филмови работници, с оператор Г[еорги]. Парлапанов, се изтеглиха към София, а унгарските ни колеги, с режисьора Левай Белла, изпратихме за Родината им. Готовите кадри от заснетия филм се намират в филмовия архив".

Под „събитията" мемоаристът навярно има предвид ключовите неуспехи, които армиите на Оста претърпяват през 1943 – поредицата от поражения на Източния фронт, десантът на Съюзниците в Сицилия и победите им на Тихоокеанския театър, предизвикали „стратегическото отстъпление" на войските от Тристранния пакт по всички фронтове.

След две години, в края на септември 1945, софийският в. „Знаме“ уверява, че „работата по филма „Ива Самодива“ е подновена“ и „скоро той ще бъде готов“. Не би – филмът така и си остава незавършен!

Днес в БНФ се съхраняват 1100 м (41 мин.) немонтиран черно-бял 35-милиметров материал, чието съдържание доказва, че голяма част от снимките в околностите на Созопол са били осъществени – и то успешно…

Кина под бомби

На 12 декември 1941 България обявява „символична война“ на Обединеното кралство и САЩ. Англо-американците очевидно не си падат по „символизма“ (нали е предимно „немски“), доверяват се на добрия стар „уестърнов реализъм“ и приемат предизвикателството доста прагматично – военновъздушните им сили предприемат поредица от нападения върху царството и предимно над София. Още през пролетта на 1941 започват бомбардировки над България (поразширила се по същото време с възвърнатата по мирен път Южна Добруджа, анексираната Източна Сърбия – Западните покрайнини и Поморавието, „освободената“ Македония и контролираната гръцка част на Беломорска Тракия) и продължават до есента на 1944. Ала най-интензивни са те през първите три месеца на 1944…

На 10 януари 1944 над София хвърлят 180 бомби повече от 40 самолета, комбинирайки дневно-нощни атаки. Столицата ни е нападната отново откъм небето и на 16 март, когато са разрушени 72 сгради (50 самолета пускат над 4000 запалителни бомби); и на 17 март – от около 25 бомбардировача; и на 24 март (40 самолета); и на 29 март… Но най-тежкият удар бива нанесен на 30 март – тогава около 450 бомбардировача Б-17, Б-24 и Б-25, придружени от 150 изтребителя, разстилат над града ни истински „бомбен килим“…

Но въпреки всичко животът продължава. Продължават да работят и софийските кина, макар някои от тях да прекъсват дейността си за известно време. През февруари 1944 в кино-театър „Балкан“ властва немското кино, представено от „Пролетна серенада“ („Am Abend auf der Heide“, 1941) с Магда Шнайдер (майка на Роми Шнайдер и слабост на Фюрера), Хайнц Енгелман и Елза фон Мьолендорф, и комедията „Синята

маска“ („Maske in Blau“, 1943) – „най-големия музикален и художествен филм през годината“ с Клара Табоди, Волф Албах Рети, Ханс Мозер, Рихард Романовски.

Освен „Балкан“ действащи кина са още „Славейков“, „Царя“ и „Славянска беседа“, които функционират сравнително нормално през октомври 1944, а до края на годината подновяват своята активност още „Модерен театър“ – „основно ремонтиран“, „Солун“, „Подем“ (Железничарското читалище до Централна гара), „Глория“ – с прожекции на българския игрален филм „Изпитание“ (1942), „Рекс“, „Влайкова“…

Кинотеатър „Балкан“ става театър

„Балкан“ преживява ужасите на най-опустошителната война в историята на людската цивилизация, но не и политическите трансформации, настъпили в резултат на „социалистическата революция“, уж извършена на 9.IX.1944. „През 1945 – пише през 1969 Кирил Петров – преотстъпихме салона за нуждите на Държавния народен театър и опера, чиято сграда бе пострадала от бомбардировките над столицата“. Само дето не допълва – доброволно, с желание, обладани от ентусиазъм и възторг…

На 25 януари 1945 с премиерата на пиесата „Котаракът в чизми“ (инсценировка на Нина Стойчева-Данчова и постановка на нейния баща – режисьора П. К. Стойчев) на мястото на кинотеатър „Балкан“ разтваря врати Народният театър за младежта.

Там на 16 септември се състои тържествено събрание по случай подновяването на дейността на Камарата на народната култура, една от секциите на която се нарича „Филмово дело“. Там на 13 януари 1946 от 10.00 ч. е чествана 35-годишната „неуморна дейност в областта на българския филм“ на Васил Гендов – „председателя на филмовите деятели в България“.

От 1981 до 1989 Народният театър за младежта носи името на покойната Людмила Живкова, днес институцията се нарича Младежки театър „Николай Бинев“.

Стамболов Христов Баръмов по всяка вероятност става свидетел на споменатите „трансформации“, повратностите на съдбата едва ли го подминават благосклонно. За съжаление за него днес се знае малко, да не кажа – нищо, не се знае дори колко време е продължил земният му път, кога човекът, носещ

странното лично (собствено) име Стамболов, си е тръгнал от белия свят… Ще да е бил личност „противоречива“, недолюбвана от мнозина – такава е съдбата на „мънимейкърите“. Но е бил личност „контактна“ – поддържа „топли връзки“ с тогавашната власт, установява допирни точки с унгарските продуценти. Бил е и личност „градивна“ – направеното от него остава, може да се види, да се пипне. Тъкмо воден от желанието да „възкреся“ личността Стамболов Баръмов, написах тези няколко страници. Които, разбира се, не могат да обхванат цял един човешки живот. Но все някой някога трябва да опита…

Скоро ще принадлежать къмъ историята салунениѣ и нехигиенични кина, импровизирани въ тѣсни постройки или набързо приспособени салони. Голѣмото филмово изкуство търси и у насъ подходящи зали.

София доби още едно луксозно и истинско западно европейско кино „Балканъ", една огромна кинопалата, снабдена съ най-модерна апаратура за прожекция и звуково предаване — звукопредавателната апаратура

Кино „БАЛКАНЪ"

Европоръ 1938 година е изработена въ заводитѣ на Клингъ-Филмъ — импозантни фоайета и чакални, комфортенъ салонъ съ удобни кресла, просторъ и въздухъ. Времето преди почването на филма, така и самото му гледане се прекарватъ при идеални условия, създадени отъ съвременната архитектура и техника. Театъръ „Балканъ", съ 1000 мѣста, разположенъ въ сърцето на София, притежава всички условия на идеаленъ киносалонъ за съвършено прожектиране.

Той откри вратитѣ си съ американския исторически и костюмиранъ филмъ „Мария Валевска" съ Грета Гарбо и Шерлъ Бойе въ главнитѣ роли.

Ние пожелаваме на театъръ „Балканъ", въ лицето на трима собственици г. г. Баръмовъ, К. Петровъ и Тодоровъ, по-голѣми успѣхи.

Ил. 1. На 8 ноември 1938 „Световен екран" възвестява откриването на кинотеатър „Балкан", станало няколко дни по-рано – на 26 октомври (сряда)

Ил. 2. Бланки на събирателното дружество „Балкан – Петров, Баръмов & Тодоров", свидетелстващи за оживената кореспонденция, водена от неговите основатели

Ил. 3. Рекламни карета за българо-унгарската копродукция „Изпитание", задържала се върху екрана на „Балкан" цели шест (6) седмици!

Ил. 4. Част от мощната озвучителна апаратура на столичното кино „Балкан“

Ил. 5. Членове на Съюза на кинопритежателите в България пред кино „Балкан“ – Баръмов (със сиво сако и вратовръзка на шарки) е вдясно на своя съдружник Кирил Петров (мъжа с белия шлифер, застанал отпред вдясно)

Ил. 6. Две фотографии на част от снимачния екип на филма „Изпитание“ (1942). На горната седналите върху столове (от ляво на дясно) са: Хрисан Цанков, Кирил Петров, Стамболов Баръмов, Надя Ножарова, Кръстю Сарафов, Лили Попиванова, Лука Тодоров и Стоян Коларов. На долната Баръмов е правият най-отляво

13. ТРИФОН КОСТОВ (1891 – 1973) И „МОСФИЛКО“ ООД

От „бурните двадесет години“ („the roaring twenties“) светът неусетно пристъпва в не по-малко смутните тридесет, една от характеристиките на които е нарастването на политическата мощ на диктаторските режими в Италия, Германия и СССР. България също прави опит да изгради тоталитарно общество – на 19 май 1934 политици от кръга „Звено“ и офицери от Военния съюз извършват с помощта на армията държавен преврат. Търновската конституция е суспендирана, Народното събрание – разпуснато, политическите партии – забранени…

„Превратаджиите“, в по-голямата си част висши или запасни офицери, доверявайки се сляпо на фелдфебелската максима: „Щом мога да командвам рота, значи мога да управлявам и държава“, се втурват към етажите на властта, отдавайки предпочитание на по-високите. Същевременно те продължават да изпращат своите популистки, националистически и реваншистки послания, които изненадващо се радват на популярност. Дълги години превратът бе наричан „фашистки“, а установената след него нова власт – „фашистка“.

Парадоксално или пък напълно логично (в контекста както на тогавашната, така и на днешната действителност) броени дни след Деветнадесетомайския преврат Царство България и Съветският съюз (СССР) установяват официални дипломатически отношения – на 23 юли 1934. През септември Фьодор Фьодорович Разколников връчва акредитивните си писма и става първият извънреден и пълномощен представител (посланик) на СССР в татковината ни. Отношенията между двете държави „се затоплят“ още повече след 23 август 1939, когато в Москва бива сключено споразумението за ненападение между СССР и Германия, известно като пакта Молотов-Рибентроп. Нещо повече – директорът на полицията в периода 1939 – 1941 Атанас Пантев е назначен на тази длъжност от Цар Борис III, за да провежда „по-твърда линия към англофилската опозиция и по-неутрална към комунистите“.

Трифон Костов (1891 – 1973)

Тъкмо Фьодор Разколников одобрява и подкрепя идеята на българина Трифон Костов за „създаване на дружество за внасяне на съветски филми в България“, с чието материализиране се залавя нашенецът.

Роден в град Ловеч на 12 декември 1891, Трифон Костов е потомък на стар тамошен род – Хаджиславовския. Дядо му Христо Трифоноолу бива посечен от турците дни преди освобождението на града. Баща му е търговец кожар, стигал със стоката си до Цариград, Битоля, Одеса, Виена, а и успял да създаде и отгледа седем деца. И основното, и гимназиалното си образование младият Трифон получава във Варна, а през 1922 завършва Юридическия факултет на Софийския университет. След като се дипломира, работи като главен контрольор в застрахователното дружество „Балкан".

В началото на 1930-те години Трифон Костов (според собствените му думи) се среща с Георги Бакалов, Жак Ашер и Найден Николов. Георги Бакалов (1873 – 1939) е общественик, публицист, литературен критик и историк, последовател на марксизма, член (от 1920) на Българската комунистическа партия (тесни социалисти). Ашер е редактор на в. „Класова борба" (1931 – 1933) – софийски социалдемократически двуседмичник, изразяващ фракционните идеи на „крайната левица", борещ се срещу дясното крило в Българска работническа социалдемократическа партия (БРСДП), полемизиращ с вестниците на Работническата партия и поместващ статии на Лев Троцки. Найден Николов е юрисконсултът на съветската легация в София. Четиримата решават „да се направят постъпки" за учредяването на дружество, наречено „Мосфилко" ООД (Московски филми Костов).

„Мосфилко" ООД

През 1973 в издавания от Българската национална филмотека (БНФ) алманах „Кино и време" излизат два материала, които хвърлят светлина върху дейността на фирмата „Мосфилко" ООД у нас. Първият е статията „Ръкопляскането забранено!" на „кандидата на изкуствоведските науки" Георги Стоянов-Бигор (тогавашния директор на БНФ), придружена от „архивна преписка", съдържаща 26 документа (молби, заявления, решения, мнения, протоколи, жалби, служебни бележки)[194]. Вторият е интервюто на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон

194 **Стоянов-Бигор, Георги**. Ръкопляскането забранено! – Кино и време, № 6, 1973, с. 4 – 43.

Костов (директора на дружеството „Мосфилко“)[195].

След като идеята за „създаване на дружество за внасяне на съветски филми в България“ бива одобрена и подкрепена от Фьодор Разколников – а може би е била негова още от самото начало, Трифон Костов започва да действа: прави „първите сондажи“, разговаряйки с търговския представител на СССР в София; посещава Георги Кьосеиванов, тогавашния (1935 – 1940) министър-председател на България; явява се при прокурора Цървулков, който го препраща към Дирекцията на полицията… В крайна сметка Костов получава разрешение да замине за СССР и вероятно през 1935 тръгва натам, озовавайки се в Москва, където престоява четири месеца. В „столицата на световния комунизъм“ българинът се запознава с „организацията и дейността“ на „Союзинторгкино“ (Всесоюзная контора по киноэкспорту и киноимпорту), „Международная книга“ и „Интурист“ – външнотърговски дружества, често изпълняващи и „активни мероприятия“ (конспиративни, шпионско-агентурни, подривни), излизащи извън кръга на основната им високохуманна дейтелност.

Завръщайки се у нас, Трифон Костов регистрира фирмата „Мосфилко“ ООД – дружество с ограничена отговорност със седалище на софийската ул. „Княз Борис Търновски“ № 7 (частта от ул. „Търговска“, заключена между бул. „Княз Александър Дондуков“ и площад „Княз Александър I“, разположен от западната страна на Двореца), поставило си за задача да получи правата върху „разпространението на съветски филми и съветска литература в България“. Първоначално дружеството бива упълномощено да представлява „Союзинторгкино“ – съветска държавна структура (всесъюзно обединение), отговаряща за международната търговия с филми (за техния внос и износ), а впоследствие и „Международная книга“, и „Интурист“. За да извършва тази разностранна дейност Трифон Костов отваря през 1935 на ул. „Княз Борис Търновски“ № 2 (най-оживената част на столицата) книжарницата „Руска книга“[196]. На същия

195 Фирмата МОСФИЛМКО и нейната дейност в България [Интервю на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон Костов]. – Кино и време, № 6, 1973, с. 44 – 52.

196 Книжарница „Руска книга“ (според Трифон Костов) първоначално се е по-

адрес се помещава и офисът на „Интурист“, който от март 1940 предлага два пъти месечно полети от София до Москва, осъществявани със самолети на „Аерофлот“[197].

1936: „Цирк“ – филмът, който пръв „провлича крак“

Скоро от Страната на съветите освен книги започват да пристигат и филми, които биват цензурирани, превеждани, субтитрирани, а рекламните им материали – обработвани. В такава предварително организационна дейност минава цялата 1936. Едва в нейния край, на 28 декември, в софийското кино „Солун“[198] бива показан „Цирк“ (1936) – музикална комедия на „Мосфилм“, чийто сценарий бива разработен въз основа на пиесата „Под купола на цирка“ на Иля Илф, Евгений Петров и Валентин Катаев. Композиторът на филма е Исак Дунаевски, а режисурата е дело на Григорий Александров, поверил главната роля на съпругата си Любов Орлова (любимка на др. Сталин). Триадата Александров-Дунаевски-Орлова е вече позната на българската публика – техният мюзикъл „Веселите момчета“ (1934) с Леонид Утьосов е прожектиран през септември 1935 в рамките на „фееричния празник на смеха в София“, устроен от кината „Култура“ и „Хемус“[199].

Русофилия или болшевишка пропаганда?

Топлите политико-дипломатически взаимоотношения, царели през 1930-те в триъгълника Берлин – Москва – София, се отразяват и върху културния живот у нас. През 1935 е издаден за пръв път на български език романът „Златният телец“ на Иля Илф и Евгений Петров, а през 1937 и „Дванадесетте стола“. В средата на февруари 1937 кината „Култура“ и „Хемус“ показват

мещавала в едно от обширните помещения на стария хотел „България“ – срещу Двореца, след което бива „пренесена“ в един от магазините в зданието на бившето застрахователно дружество „Балкан“, върху мястото на което впоследствие е въздигнат бившият Партиен дом (днешната „нова сграда“ на Народното събрание).

197 Утро, г. XXX, № 9201, 30.III.1940, с. 3

198 Мир, г. XLII, № 10929, 22.XII.1936, с. 3; № 10934, 28.XII.1936, с. 2; Утро, г. XXVI, № 8211, 27.XII.1936, с. 7; Зора, г. XVIII, № 5252, 27.XII.1936, с. 5

199 Зора, г. XVII, № 4870, 22.IX.1935, с. 4

„На дне“ („На дъното“) на Жан Реноар по Максим Горки, получил „голямата награда „Луи Делюк“ в Париж, като най-хубав филм през годината“[200]. По същото време Художественият театър в София представя с „успех“ и „при небивал интерес от страна на публиката“ съветската пиеса „Щастлив брак“[201]. През лятото в. „Слово“ започва да печата разказа на „великия руски писател“ А. И. Куприн „Едноръкият комендант“, илюстриран от художника Борис Денев[202]…

Оценката на този привидно „идиличен“ процес обаче не е еднозначна… „Тръгнете из улиците – пише Щабс-капитан Копейкин в „Слово“. – На много места ще видите афиши с огромния портрет на Максим Горки. В някакво кино ще се прожектира неговото прословуто „На дне“. О, това прочуто „На дне“, чиято художествена стойност и с лупа не мога да открия – нито пък мога да се възхитя от вулгарната философия на босяците. И живо си представлявам как се изпълнява тази работа от французки артисти. Любопитен съм да знам дали този филм е позволен за ученици… Мене от сто крачки ми мирише на болшевишка пропаганда, други, кой знае защо, не виждат това“. В същия текст, озаглавен „Духовната храна“, Щабс-капитан Копейкин (псевдоним на Тодор Кожухаров – директора на в. „Слово“, но и водещ автор в него) не подминава и „Щастлив брак“: „Преди няколко дни писах за съветската пиеса, която се играе в Художествения театър. Там, златна младеж – с кошове да събираш. И ръкопляска, та се къса, когато оня стар комунист ругае всички „безпартийни“ и когато младата комсомолка нарича баща си „мошеник“[203].

1937: „Чапаев“, „Децата на капитан Грант“ и „Тринадесет“

В такава атмосфера се потапя филмът „Чапаев“ (1934) на ленинградската фабрика „Ленфилм“, проследяващ последните дни от живота на Василий Чапаев (1887 – 1919) – произхождащия из народните низини командир на дивизия от Червената армия, взел

200 Слово, г. XV, № 4385, 13.II.1937, с. 3

201 Слово, г. XV, № 4390, 19.II.1937, с. 4

202 Слово, г. XVI, № 4544, 26.VIII.1937, с. 2

203 **Щабс-капитан Копейкин**. Духовната храна. – Слово, г. XV, № 4395, 25.II.1937, с. 1

активно участие в Гражданската война в Русия (1917 – 1922). Ликът му първоначално извайва писателят Дмитрий Фурманов в романа „Чапаев“ (1923), впоследствие военачалникът се оказва (освен литературен) и герой на многобройни анекдоти, за да бъде в крайна сметка образът му превъплътен от актьора Борис Бабочкин в героичния филм на Братя Василеви (Георги и Сергей), в чийто сюжет редом с Чапаев продължават да кръчат (както във вицовете) картечарката Анка (Варвара Мясникова) и верният ординарец Петка (Леонид Кмит).

„Чапаев“ се появява у нас на 16 август 1937 в софийското кино „Модерен театър“[204], след като преди това „в течение на година и половина“ е показван „дванадесет пъти на цензурната комисия“. „Разколников беше убеден, че филмът няма да бъде разрешен – спомня си Трифон Костов – и ме увещаваше да прекратя настояванията си за разрешение от цензурата. Въпреки това аз продължих опитите си и получих разрешение… Цензурната комисия не даваше дума да се каже за неговото прожектиране у нас. Заплашваха, отказваха да го гледат. Преди тринадесетия преглед поисках среща с фашисткия министър-председател Кьосеиванов. Снабдих се с публикувани вече рецензии във Франция. Оплаках се от цензурата, че забранява филмите само защото са съветски. Разказах и за пречките, и за неприятностите, които ми причинява комисията и разузнавателната секция при Министерството на войната, и за всичко онова, което се върши с мен в качеството ми на представител на съветските филми“[205].

„Така филмът „Чапаев“ бе показан – уверява Трифон Костов – и неговото въздействие върху българската публика беше огромно. Кинотеатърът се тресеше от ръкопляскания и „ура“. „Чапаев“ се задържа върху екрана на „Модерен театър“ до 6 септември, когато започват прожекциите на българския „Земята гори“ на Васил Гендов. През ноември съветският филм е прожектиран

204 Утро, г. XXVI, № 8396, 11.VIII.1937, с. 2; № 8397, 12.VIII.1937, с. 2; № 8398, 13.VIII.1937, с. 2; № 8399, 14.VIII.1937, с. 2; № 8400, 15.VIII.1937, с. 2; № 8401, 17.VIII.1937, с. 2; № 8407, 24.VIII.1937, 2; № 8412, 31.VIII.1937, с. 2; Зора, г. XIX, № 5437, 11.VIII.1937, с. 5; № 5438, 12.VIII.1937, с. 3; № 5439, 13.VIII.1937, с. 5; № 5440, 14.VIII.1937, с. 5; № 5441, 15.VIII.1937, с. 4; № 5453, 31.VIII.1937, с. 5

205 Фирмата МОСФИЛМКО и нейната дейност в България [Интервю на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон Костов]. – Кино и време, № 6, 1973, с. 47

във варненското кино „Ранков“[206]. Още през 1935 „Чапаев“ печели Първата награда „Сребърен бокал“ на I Московски международен кинофестивал, същата година е признат за „най-добър чуждоезичен филм“ от Националния борд на кинокритиците в САЩ, а на Световното изложение в Париж през 1937 бива отличен с „Гран при“.

През 1937 „Мосфилко“ представя още два съветски филма. И двата на „Мосфилм“, и двата в кино „Капитол“ – „Децата на капитан Грант“[207] (през октомври) и „Тринадцать“[208] (прожектиран през ноември-декември под оригиналния си титул), който се задържа върху екрана на столичния кинотеатър цели пет седмици!

Вдъхновен от едноименния роман на Жул Верн (1867), „Децата на капитан Грант“ (1936) на режисьора Владимир Вайнщок е приключенски филм, предназначен предимно за юношеската аудитория, в който популярният тогава актьор Николай Черкасов изпълнява ролята на Жак Паганел, секретаря на Парижкото географско дружество. Любопитна подробност е фактът, че оркестровата увертюра към филма, композирана от Исак Дунаевски, бива използвана половин век по-късно в българо-съветския 7-сериен телевизионен филм „По следите на капитан Грант“ (1985).

„Тринадесет“ (1936) пък е първият пълнометражен игрален филм на Михаил Ром, донесъл му широко признание и допринесъл за успеха на неговата по-нататъшна кариера като кинорежисьор. Действието на този „истърн“, силно повлиян от американския жанр уестърн, се вихри в Средния Изток (снимките са правени в пустинята Каракум – Туркменистан), където отряд от демобилизирани червеноармейци, предвождани от Журавльов (Иван Новоселцев) – доскорошен командир на погранична застава, се сблъсква с банда басмачи[209]. Единствената женска роля

206 Варненски новини (Варна), г. XXVI, № 6187, 7.XI.1937, с. 3

207 Утро, г. XXVI, № 8466, 30.X.1937, с. 5; № 8467, 31.X.1937, с. 7

208 Утро, г. XXVI, № 8487, 26.XI.1937, с. 7; № 8488, 27.XI.1937, с. 5; № 8489, 28.XI.1937, с. 7; г. XXVII, № 8493, 3.XII.1937, с. 7; № 8508, 21.XII.1937, с. 5; № 8514, 28.XII.1937, с. 5; Зора, г. XIX, № 5525, 27.XI.1937, с. 7; № 5526, 28.XI.1937, с. 2

209 Басмачеството е въоръжена съпротива срещу болшевишката идеология и установяването на съветска власт в Средна Азия (Таджикистан, Узбекис-

в „Тринадесет“ изпълнява Елена Кузмина, която скоро след привършването на филма става съпруга на режисьора Михаил Ром.

Кино „Капитол“

От 28 февруари 1938 в кино „Славянска беседа“ започват прожекциите на „Петър Велики“ („Пётр Первый“) – „най-гигантската“ и „най-грандиозната продукция на съветското киноизкуство“[210], посветена на живота и дейността на последния цар и първия император на Русия – реформатора Петър I Алексеевич (1672 – 1725). Заснет в киностудия „Ленфилм“, двусерийният историко-биографичен филм е режисиран от Владимир Петров, а главните роли в него изпълняват Николай Симонов (Петър I), Николай Черкасов (престолонаследникът Алексей Петрович), Михаил Жаров (княз Меншиков), Алла Тарасова (Екатерина I). В случая става дума за първата серия на епоса (завършена през 1937), която след като шества две седмици върху екрана на „Славянска беседа“, се прехвърля на този в „Капитол“[211].

Така на границата между 1937 и 1938 на сцената излиза кино „Капитол“, след като дотогава „Мосфилко“ показва филмите си в различни софийски кина: „Солун“ („Цирк“) – Трифон Костов уверява, че това е станало в столичния „Модерен театър“, „Модерен театър“ („Чапаев“), „Капитол“ („Децата на капитан Грант“, „Тринадесет“) и „Славянска беседа“ („Петър Велики“).

На 26 септември 1931 сп. „Нашето кино“ съобщава: „Нов говорящ кинематограф в София. На ул. „Екзарх Йосиф“, срещу малката баня, се открива наскоро нов кино-салон с 500 места, чието име „Капитол“, красящо с изпъкналите си букви фасадата на киното, живо интригува столичани, незнаещи още нищо положително за новия кинотеатър. Кабината на киното е снабдена с звуковата система „Бауер“, чиято отлична качественост имахме вече случая да проверим. Откриването на

тан, Киргизия, Туркмения и Казахстан). Движението започва да действа през 1918, достига своя разцвет в годините на Гражданската война, но съществува и след нея. По съветско време басмачите са представяни като бандити и престъпници.

210 Утро, г. XXVIII, № 8560, 24.II.1938, с. 3; № 8561, 25.II.1938, с. 3; № 8562, 26.II.1938, с. 3; № 8563, 27.II.1938, с. 3; № 8569, 7.III.1938, с. 3

211 Утро, г. XXVIII, № 8576, 14.III.1938, с. 3

„Капитол“ е предстоящо и точния му ден ще бъде обявен тия дни в печата“[212].

И печатът обявява „точния“ ден: „В сряда, 14 т. м. [октомври], се открива премиерния софийски тонкинотеатър „Капитол“ – известява в. „Утро“[213] – със „Симфонията на пустинята“, „колосалния тонфилм на Уарнър Бръдърс за 1931 – 1932“. Оказва се, че „Капитол“ е инициатива и собственост на Георги Несторов Арсенов, че адресът му е ул. „Екзарх Йосиф“ № 37 („срещу малката баня“, „до Виенската сладкарница“), а телефонът – 63-20.

В края на октомври 1931 сп. „Кино“ допълва информацията: „КАПИТОЛ е новият тонтеатър на София, първият построен специално за прожектиране на тонфилми. Собственици и ръководители на киното са г-да Арсенов и Янков [навярно Спиро Янков], които с обзавеждане на киното си и първите сключени ангажименти ни карат да вярваме, че скоро в тяхно лице ще имаме едни от най-умелите наши кинопритежатели“[214].

През март 1934 седмичният вестник „Филм и критика“ информира своите читатели: „Следвайки естествения ход на развитие на големите кина, г. Г. Арсенов, собственик на премиерния Театър Капитол, е решил да открие към своето предприятие филмов отдел. Доставяните, грижливо подбрани от цялата европейска и американска продукции филми, ще бъдат представяни за първи път в Театър Капитол, а след това ще се пуснат за експлоатация в провинцията. За тази цел преди 2 месеца г. Арсениев [Арсенов] предприе едно пътуване из европейските филмови центрове. Той е посетил Париж, Лондон и Берлин и е видял всички най-нови европейски и американски продукции. От този голям брой той е подбрали и купил първия си щок, който се състои от френски, немски, американски и английски филми. Филмовият отдел при Театър Капитол ще започне да функционира в най-близко бъдеще“[215].

В началото на май 1943 в. „Утро“ обявява, че киното вече има „ново управление“, а и „нова програма“: „От Великден [25 април]

212 Най-новото. – Нашето кино, г. VIII, № 167, 26.IX.1931, с. 10

213 Утро, г. XXI, № 6647, 14.X.1931, с. 6

214 Кино съобщава. – Кино, г. V, № 72, октомври 1931, с. 22

215 Театър „Капитол“ открива филмов отдел. – Филм и критика, г. IV, № 24, 11.III.1934, с. 1

столичният кино-театър „Капитол“ мина под ново управление, което си е поставило за задача да направи от него средище на най-хубавото, най-художественото и най-разнообразното, което филмовата продукция предлага“[216]. След около два месеца в. „Народен театър“ изброява имената на „днешните представители на столичните кино-театри“, сред които е и това на Любомир Александров Янакиев – „директор-стопанин на Капитол“[217], а и по-големия син на Александър Милков Янакиев-старши.

През 1948 киното е национализирано и прекръстено на „Севастопол“.

1938: Филмите в кино „Капитол“

В края на 1937 Трифон Костов, останал навярно доволен от приходите, получени от „Децата на капитан Грант“ и „Тринадесет“ в „Капитол“, съсредоточава показа на всички приижащи от СССР филми в това кино. След „Петър Велики“ там гастролира (от 4 април) „Канала Москва–Волга“ – пълнометражна документална лента „за постройката на най-грандиозния канал в света, чрез който Москва става пристанище на пет морета“[218]. Този ключов изкуствен воден път с дължина 128 км, съединяващ реките Москва и Волга, бива построен (прокопан) за 4 години и 8 месеца предимно от затворници. Охарактеризиран като „чудо на съветската техника“, той е открит на 15 юли 1937. „Чудо на съветската техника“ са и „прочутите руски тежки камиони ЗИС“, реклама за които се появява по същото време[219].

Редом с документалния „Канала Москва–Волга“, завърнал се в „Капитол“ и през юни, посетителите на киното виждат още две игрални късометражки: „Веселите пътешественици“ на режисьора Анисим Мазур и „Каджети“ (1937). Първата е „съвременна музикална комедия с участието на Нина Стравинска и Коля Скворцов“, а и с това на „дресирани животни под

216 Ново управление – нова програма. – Утро, г. XXXIII, № 10118, 6.V.1943, с. 6

217 **Гендов, Стефан**. Българският кино-театър и филм. От платнената барака „Гранд-биоскоп“ до днешните театрални сгради. Раждането на първия български филм. – Народен театър, г. VII, № 126–127, 29.VII.1943, с. 4

218 Утро, г. XXVIII, № 8594, 1.IV.1938, с. 7; № 8595, 2.IV.1938, с. 5; № 8596, 3.IV.1938, с. 6; № 8647, 5.VI.1938, с. 5

219 Утро, г. XXVIII, № 8594, 1.IV.1938, с. 5

ръководството на Рейса Горбачева“[220]. Стиховете за една от детските песнички във филма („Песенка друзей“) са на поета Сергей Михалков – един от авторите на текста на държавния химн на СССР и баща на двама световноизвестни кинематографисти – Андрей Кончаловски и Никита Михалков. Втората, произведена от „ГОСКИНОПРОМ – Грузия“ и режисирана от Коте Микаберидзе, е заснета по поемата на грузинския поет Шота Руставели „Витяз в тигрова кожа“[221] – смятана за националния епос на Грузия, а главните роли в нея изнасят Тамара Цицишвили, Кохта Каралашвили и Шалва Хоперия.

Поет е и главният герой на филма „Първата любов на Пушкин“ („Юность поэта“, 1937), прожектиран през юли в „Капитол“[222]. Ролята на Александър Сергеевич изпълнява 15-годишният Валентин Литовски.

От 5 септември 1938 едновременно в кината „Капитол“ и „Славейков“ се появява „Северният полюс“[223] – „един величествен документално-художествен филм“, предлагащ „автентични снимки“, направени от оператора Марк Трояновски (който е и режисьор на творбата). Тъкмо неговата кинокамера запечатва паметни мигове от онези 274 дни – от май 1937 до февруари 1938, по време на които дрейфуващата съветска станция „Северен полюс-1“ изминава над 2500 км – от полюса, близо до който членовете на експедицията са превозени със самолети, до източния бряг на нашумелия напоследък остров Гренландия. Така „Папанинци“ – екипът, ръководен от полярния изследовател Иван Папанин, поставят началото на систематичното изследване на Арктика и доказват възможностите за корабоплаване в Северния ледовит океан.

Но на 6 септември (втория ден от прожектирането на „Северният полюс“) филмът е „снет“ от екрана, а на 14-и бива отменено (със заповед № 2603) даденото му от цензурната комисия

---

220 Утро, г. XXVIII, № 8594, 1.IV.1938, с. 7; № 8595, 2.IV.1938, с. 5; № 8596, 3.IV.1938, с. 6; № 8647, 5.VI.1938, с. 5

221 Утро, г. XXVIII, № 8594, 1.IV.1938, с. 7; № 8595, 2.IV.1938, с. 5; № 8596, 3.IV.1938, с. 6; № 8647, 5.VI.1938, с. 5

222 Утро, г. XXVIII, № 8663, 26.VII.1938, с. 6

223 Утро, г. XXVIII, № 8719, 1.IX.1938, с. 7; № 8720, 2.IX.1938, с. 3; № 8721, 3.IX.1938, с. 7; № 8722, 4.IX.1938, с. 7

разрешение. Причината – „ръкопляскания, с които публиката е посрещнала появяването на екрана на Сталин".

Ето защо септемврийският репертоар на „Капитол" бива „запълнен" от трагикомедията „Търсачи на щастие" („Искатели счастья") на „Белгоскино" („Беларусфилм"), анонсирана още като „Биробиджан" и „Песен за Биробиджан"[224], придружена при прожекциите си в „Капитол" от една „кино-хроника" – „Съветска Армения с град Ереван"[225]. „Търсачи на щастие" проследява съдбата на бедно еврейско семейство, което през 1928 прекосява „вековните гори на Далечния Изток", „непроходимата тайга" и бурните води на река Амур, за да заживее щастливо в колхоза „Ройте Фелд" край Биробиджан – административния център на Еврейската автономна област.

Филм за друга малцинствена група в СССР е „Цигански табор" („Цигански закон")[226], огласил с ромски романси „Капитол" през октомври. Циганските „кръшни танци" очевидно са се оказали недостатъчни, за да въодушевят равнодушното софийско общество, та програматорите на киното са счели за нужно да притурят към тях и други – посредством документалния „Красноармейски танци"[227].

През ноември се появява „На Далечния Изток"[228] („На Дальнем Востоке", 1937) на „Мосфилм" (чийто сюжет заимства мотиви от романа „На Востоке" на Пьотър Павленко), в който се вихри „бурна борба между Москва и Токио". Филмът разказва за строителството на стратегически път между езерото Байкал и река Амур, свързващ Сибир и Далечния Изток на Русия, работата върху който бива саботирана от японски диверсанти…

---

224 Утро, г. XXVIII, № 8727, 10.IX.1938, с. 7; № 8728, 11.IX.1938, с. 7; № 8730, 14.IX.1938, с. 5; № 8736, 21.IX.1938, с. 7

225 Утро, г. XXVIII, № 8730, 14.IX.1938, с. 5; № 8736, 21.IX.1938, с. 7

226 Утро, г. XXVIII, № 8749, 6.X.1938, с. 7; № 8750, 7.X.1938, с. 5; № 8751, 8.X.1938, с. 3; № 8752, 9.X.1938, с. 9; № 8774, 3.XI.1938, с. 4; № 8775, 4.XI.1938, с. 7; № 8750, 7.X.1938, с. 5; № 8751, 8.X.1938, с. 3; № 8752, 9.X.1938, с. 9

227 Утро, г. XXVIII, № 8750, 7.X.1938, с. 5; № 8751, 8.X.1938, с. 3; № 8752, 9.X.1938, с. 9

228 Утро, г. XXVIII, № 8774, 3.XI.1938, с. 4; № 8775, 4.XI.1938, с. 7; № 8776, 5.XI.1938, с. 3; № 8777, 6.XI.1938, с. 7; № 8785, 17.XI.1938, с. 5; № 8792, 25.XI.1938, с. 7; № 8794, 27.XI.1938, с. 5

В другия край на необятната „руска шир“ пренася зрителите „Украинска рапсодия“[229] („Богатая невеста“, 1937) на „Украинфилм“ и режисьора Иван Пирьов – музикална комедия, излязла на екран от 28 ноември, в която звучат песните на Исак Дунаевски. В Украйна се вихрят и „дунавските казаци“ от едноименния филм[230], шествал през декември (от 26-и) в „Капитол“. „Дунавските казаци“ („Запорожец за Дунаем“, 1937) е „кино-опера“ (в темелите ѝ бива вградена истинска опера) също на „Украинфилм“, но режисирана от Иван Кавалеридзе.

На 28, 29 и 30 декември 1938 „Утро“ известява, че „от Нова година – неделя“ (1 януари 1939) в кино „Глория“ ще се представи (като „премиера“) „Северният полюс“, към който бива „прикрепен“ филмът „Краснознаменний ансамбъл“[231] (навярно лентата, също вече показвана, но под заглавията „Краснознаменния ансамбъл изпълнява руски песни и танци“ и „Красноармейски танци“).

Вестникът предлага и друга, къде по-любопитна информация: „Новата дирекция на кино Глория е осигурила за своите посетители през 1939 година един изключителен щок от съветски и френски филми“[232]. Така на границата между 1938 и 1939 на сцената излиза кино „Глория“, „новата дирекция“ на което ще да е била старата управа на „Мосфилко“ в лицето на Трифон Костов, който, според собствените му думи, наема „Глория палас“ срещу 40 000 лв. месечно.

Кино „Глория палас“

От 21 август 1928 в софийския печат започват да се мяркат миниатюрни рекламни каренца, съдържащи звучащо като „послание“ загадъчно питане – „Глория-Палас??“[233]. На 3 и 4 септември в. „Мир“ огласява: „Очаквайте откриването на най-но-

229 Утро, г. № 8791, 24.XI.1938, с. 5; № 8792, 25.XI.1938, с. 7; № 8793, 26.XI.1938, с. 7; № 8794, 27.XI.1938, с. 5; № 8802, 7.XII.1938, с. 5; № 8807, 13.XII.1938, с. 7

230 Утро, г. XXVIII, № 8816, 23.XII.1938, с. 5; № 8817, 24.XII.1938, с. 4; № 8818, 25.XII.1938, с. 7

231 Утро, г. XXVIII, № 8820, 28.XII.1938, с. 4; № 8821, 29.XII.1938, с. 4; № 8822, 30.XII.1938, с. 6

232 Утро, г. XXVIII, № 8822, 30.XII.1938, с. 6

233 Мир, г. XXXIV, № 8442, 21.VIII.1928, с. 2; № 8444, 23.VIII.1928, с. 2; № 8446, 25.VIII.1928, с. 2

вия Кино Театър „Глория Палас“, ул. „Мария Луиза“ № 24“[234]. Конкурентният „Утро“ допълва, че откриването ще е „наскоро“ и ще стане „с най-отбрани филми и отлично подбран оркестър“[235]. На 10 септември „Мир“ слага край на трепетното очакване: „Вчера [9 септември 1928] на ул. „Мария Луиза“ 24 се откри нов кинематограф „Глория Палас“, построен по образец на западноевропейските. След тържественото освещаване, представен е бил художественият филм „Д-р Шефер“[236]. След два дни същият всекидневник отпечатва каре, рекламиращо филма „Гинекологът д-р Шефер“, главните роли в който изпълняват Евелин Холт и Иван Петрович и чиято музикална илюстрация е дело на Георги Антонов[237]. От 24 септември кино „Глория палас“ представя премиерния „11 дяволи“ с Евелин Холт и Густав Фрьолих („от „Метрополис“)[238], а от 28-и наименованието „Глория“ попада в постоянната рубрика „Театър и кино“ на в. „Утро“, възправяйки се редом с останалите 13 столични кина[239].

Построяването на киното е инициатива на Никола Божанов, който още през 1898 основава в София фирма, наименувана „Глория палас“, която развива успешна предприемаческа и търговска дейност. Той е собственик и на книжната фабрика край гара Искър, произвеждаща хартии за писане и печат от 1937 до наши дни (като и тогава, и сега е от най-модерните за своето време). Впоследствие Божанов въздига над киното луксозен хотел, също носещ наименованието „Глория палас“.

„Глория палас“ е третото (след „Пачев“ и „Модерен театър“) софийско кино, „залятото“ от звуковата вълна̀. Тържественото откриване на „най-съвършения Тон-Апарат, доставен от Уестерн електрик компани – Ню-Йорк за „Глория Палас“, става на 20 април 1930 (първия ден на Великден). Заглавието на филма, избран да пристъпи пръв прага на киното, е „Тройка“ („Troika“, 1930)[240] –

234 Мир, *г.* XXXIV, № 8452, 3.IX.1928, с. 2; № 8453, 4.IX.1928, с. 2

235 Хроника. – Утро, *г.* XVI, № 5713, 3.IX.1928, с. 2

236 Мир, *г.* XXXIV, № 8458, 10.IX.1928, с. 2

237 Мир, *г.* XXXIV, № 8460, 12.IX.1928, с. 2

238 Хроника. – Утро, *г.* XVI, № 5730, 22.IX.1928, с. 2

239 Театър и кино. – Утро, *г.* XVI, № 5735, 28.IX.1928, с. 2

240 Мир, *г.* XXXVI, № 8935, 17.IV.1930, с. 2

„величествена и грандиозна стандартна звукова продукция“ на берлинските кинофирми „Hisa-Film-Vertrieb“ и „Usunia Produktion“, приютили десетки руски актьори и филмови дейци, напуснали родината си след избухването на т.нар. Велика октомврийска социалистическа революция и последвалата я Гражданска война. Ето защо повечето от участващите в тази иначе „немска драма” са белоемигранти.

В края на 1930 сп. „Нашето кино“ публикува обзора „Равносметка“, припомнящ случилото се през отминаващата година, която според изданието „ще остане забележителна в историята на българското кино“. „Само за един период от 9 месеца – уверява текстът – в страната имаме преустроени за звукова прожекция 29 кинематографа [сред които и „Глория палас“]… За тоя период от 9 месеца, в страната са внесени всичко 57 звукови и говорящи филми, както следва: …Глория Палас за 8 месеца – 15“[241].

На 21 декември 1931 в кино „Глория палас“ се състои премиерата на българския игрален филм „Безкръстни гробове“ на режисьора Борис Грежов. В средата на 1930-те „седмичният вестник за филмова информация, пропаганда и култура“ „Кино“ (1927 – 1936) предлага купони за намаление от цената на билета за кино, които важат еднократно и могат да се използват в „Глория палас“, „Капитол“, „Екселсиор“, „Нов Феникс“, „Скобелев“ и „Култура“.

Разположено на най-кинаджийския булевард в столицата, в непосредствена близост с асовете „Модерен театър“ и „Одеон“, кино „Глория палас“ се превръща с течение на времето в едно от най-известните, реномирани и „исторически“ кина в София. През годините то бива преименувано на „Глория“, „Отдих и култура“, „София“ и отново на „Глория палас“. След 1989 наследниците на Никола Божанов възстановяват собствеността си върху киното, национализирано през 1948 (ведно с цялата собственост на фамилията), и то просъществува около пет години, изпълнявайки първоначалното си предназначение и с първоначалното си наименование – „Глория палас“. Но поради своята нерентабилност, прекратява дейността си и сградата му бива отдадена под наем.

241 Равносметка. – Нашето кино, г. VII, № 158, 27.XII.1930, с. 3

1939: Филмите в кино „Глория палас“

След като „Мосфилко“ наема „Глория палас“ и Трифон Костов става „управител“ на киното, то иззема изцяло дотогавашната доминираща роля на „Капитол“ в сферата на разпространението на съветски филми, рекламирани като „грандиозни“, „колосални“, „гигантски“, „величествени“, „монументални“… „Глория палас“ се превръща в „плацдарм“ (изходна база) за съсредоточаване на целулоидната „продукция на съветското киноизкуство“ и разгръщане на активна инвазия на съветската комунистическа пропаганда, изиграва „важна роля не само в кинематографския ни живот, но и в революционното движение в България“[242]. И тъй като от идеологическа гледна точка не е „правилно“ прогресивните пролетарски съветски филми да се прожектират в „палас“ – палат, дворец, нещо, свързано с царската власт, аристокрацията и дори с буржоазията, от наименованието на институцията отпада втората му част и тя остава да се подвизава само с „моминското си име“ – „Глория“. По този повод древните римляни, провидели в бъдещето, изковават израза „Sic transit gloria mundi“ („Така преминава световната слава“).

„Северният полюс“ се застоява в „Глория“ през целия януари на 1939[243]. Едва на 30-и филмът е изпратен в Пловдив – за тамошното кино „Пикадили“[244]. Според Трифон Костов, който проследява накратко екранната съдба на филма, той е „предложен на цензурата без частта, показваща първомайския парад в Москва“. А в нея присъства ликът на Сталин, когото българската публика вижда „за първи път“. „Възторгът в този миг беше неописуем – уверява Костов. – Въпреки предупрежденията публиката ставаше на крака и аплодираше. На втория ден филмът бе свален от екрана [през септември 1938]. След два месеца [януари 1939] отново беше разрешен и предизвика небивал интерес, прожектирането му продължи четири седмици“[245].

---

242 **Александров, Александър**. Кината в София преди 9.IX.1944. – Кино и време, № 22, 1984, с. 136–160

243 Мир, г. XLV, № 11534, 9.I.1939, с. 2; № 11541, 17.I.1939, с. 2; № 11545, 23.I.1939, с. 2; Зора, г. XX, № 5874, 17.I.1939, с. 4

244 Мир, г. XLV, № 11545, 23.I.1939, с. 2

245 Фирмата МОСФИЛМКО и нейната дейност в България [Интервю на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон Костов]. – Кино и време, № 6, 1973,

„Капитол“ продължава по инерция прожекцията на „московски“ филми – на „1-я и 2-я ден на Коледа“ (7 и 8 януари) „персонала при киното“ урежда „две кино-утра“, в чиято програма фигурират „Тринадцать“ и „два премиерни съветски прегледа“[246], а „Дунавски казаци“ остава в репертоара на киното до средата на месеца[247]. След това „Капитол“ се завръща към обичайните си функции на централно софийско кино.

„Глория“ обаче продължава „идеологическата борба“. „Северният полюс“ бива последван от „Животът на Максим Горки“[248] („Детство Горького“, 1938) – първия филм от трилогията на режисьора Марк Донской, посветена на всемирно известния писател и драматург, чието рождено име е Алексей Максимович Пешков. В ролята на невръстния Альоша Пешков се изявява натуршчикът Алексей Лярски, чието изпълнение остава единствената му работа в киното.

От 6 март излиза „Волочаевски дни“ („Волочаевские дни“, 1938) на „Ленфилм“ и Братя Василеви, „режисьори на „Чапаев“ – оповестява рекламата, която предава накратко и съдържанието на филма: „На далечния изток, на границите на Съветския съюз ще започне голямата драма между двата свята – Изтока и Запада, в безпределната руска земя се разбиват надеждите на жълтоликите самураи – носители на идеята за ПАНМОНГОЛИЗМА“. Действието се развива през 1918, когато японски войски дебаркират във Владивосток, за да участват в интервенцията на Антантата – многонационална военна намеса в Гражданската война в Русия. От друга страна, през февруари 1922 край станцията Волочаевка, разположена на Амурската железопътна линия в близост до град Хабаровск, се води битка между „белогвардейци“ и „червеноармейци“, известна като Волочаевска. Навярно популярността на това историческо събитие е допринесла за „втъкаването“ в заглавието на топонима, който обаче не говори нищо на българската аудитория

с. 46–47

246 Утро, г. XXIX, № 8828-8829, 6.I.1939, с. 1

247 Театър и забави. – Мир, г. XLV, № 11530, 3.I.1939, с. 2; № 11538, 13.I.1939, с. 2

248 Мир, г. XLV, № 11549, 27.I.1939, с. 2; № 11556, 5.II.1939, с. 2; № 11563, 14.II.1939, с. 2; Утро, г. XXIX, № 8845, 28.I.1939, с. 5; Зора, г. XX, № 5884, 29.I.1939, с. 6; Слово, г. XVIII, № 4974, 6.II.1939, с. 3; № 4981, 14.II.1939, с. 4

и поради това от „Мосфилко“ решават да поднесат филма под наименованието „Наглите самураи“[249]. Цензурната комисия „констатира“, че по този начин „наемателят на кино „Глория палас“ г. Трифон Костов“ е нарушил Закона за кинематографите (чл. 53) и отменя (със заповед № 723 от 1.III.1939) издаденото на 23.XII.1938 разрешение (№ 480) за прожектирането на филма…

Започва преписка и в крайна сметка проф. Богдан Филов, тогавашният министър на народното просвещение (14.XI.1938 – 11.IV.1942), разрешава филма, отменяйки на 9.XII.1939 забраната на цензурната комисия (като министър той има това право). Но след едноседмичния показ на „Волочаевски дни“ в „Глория“, Трифон Костов се обръща отново към проф. Филов, заявявайки на 18.XII.1939, че „за да не създаваме затруднения на Вас, г. Министър-председателя [Георги Кьосеиванов] и на правителството, ние решихме по свой почин да свалим филма“. Причината – „през време на прожектирането на филма забелязахме, че членовете на тукашната японска легация посетиха киното и видяха филма. Всички излязоха много раздразнени и сърдити. Предполагаме, че ще направят постъпки за сваляне на филма… Връщаме цензурната му карта“[250].

От 11 март (в продължение на три седмици) в „Глория“ е показана вече познатата музикална комедия „Цирк“[251], а от 23 март там започва своя екранен живот „Проходът на аламасите“ („Ущелье Аламасов“, 1937) – „художествен, реалистичен и съвременен филм“ на „Мосфилм“ и режисьора Владимир Шнайдер. „В непристъпните Аламаски планини – уверява рекламата – си дават сражение китайските националисти и шепа смели труженици на науката с общия враг – японските завоеватели“[252]. Филмът, разкриващ „един от многобройните епизоди от непрестанния кипеж на Далечния изток“, бива придружен от „Влакът пътува“ („Поезд идёт в Москву“, 1938) – детски късометражен (26 мин.) филм на режисьорите Алберт Генделщайн и Дмитрий Познански.

249 Утро, г. XXIX, № 8874, 3.III.1939, с. 5; № 8875, 5.III.1939, с. 7

250 **Стояновъ-Бигоръ, Георги**. Ръкопляскането забранено! – Кино и време, № 6, 1973, с. 43

251 Утро, г. XXIX, № 8880, 11.III.1939, с. 3; № 8888, 20.III.1939, с. 5

252 Утро, г. XXIX, № 8890, 22.III.1939, с. 5; № 8891, 23.III.1939, с. 5

За 24 април е предвидено началото на прожекциите на „Александър Невски“, чийто режисьор е „гениалният“ Сергей Айзенщайн, сценарист – писателят Пьотър Павленко, композитор – Сергей Прокофиев, а изпълнител на главната роля („кръстника“ на филма) – Николай Черкасов. Но „Александър Невски“ бива свален от екран и си остава с една-единствена реклама във в. „Утро“[253].

Затова пък от 26 юни в „Глория“ се появява друг исторически „боевик“ – втората серия на „Петър Велики“, която остава върху екрана на киното 3 седмици[254]!

В „Глория“ през юли е показан „Излишната“ („Zabawka“, 1933) – попревтасал филм на Михал Вашински[255], нашумял по това време със „Знахар“ (1937) и „Морал“ (1938). Режисьорът е поляк, а и трите споменати негови филма са полски! Поляци са и изпълнителите на главните роли в „Излишната“ – Алма Кар и Евгений (Евгениуш) Бодо, анонсирани като актьори от Московския художествен театър (което си е чиста лъжа). Затова и не е изненада, че към „Излишната“ бива приложен документалният „Разходка из Третяковската галерия – Москва“[256].

„Художествен документален филм“ е и „Песен на младостта“, показал в края на юли пред зрителите в „Глория“ поредния „парад на красотата и физкултурниците в Москва“, „тържественият марш на съветската спортна младеж“… „На Червения площад, превърнат в грамадна цветна градина… – твърди рекламата, – покрай стените на древния Кремъл, дефилира младежта от 11-те републики, в отмерен танц се движат стройните юноши и девойки. Оригинално музикално оформление, създадено от най-добрите съветски музикални композитори – Прокофиев, Дунаевски…“. Истински „праздник на щастливата младост“[257]!

През октомври в „Глория“ е прожектиран „Между хората“ („В людях“, 1939) – втората част от трилогията за Максим Горки[258].

---

253 Утро, г. XXIX, № 8916, 22.IV.1939, с. 5

254 Утро, г. XXIX, № 8967, 23.VI.1939, с. 5; № 8968, 24.VI.1939, с. 4; № 8969, 25.VI.1939, с. 3; № 8983, 11.VII.1939, с. 7

255 Утро, г. XXIX, № 8992, 22.VII.1939, с. 7; № 8993, 23.VII.1939, с. 7

256 Утро, г. XXIX, № 8992, 22.VII.1939, с. 7; № 8993, 23.VII.1939, с. 7

257 Уро, г. XXIX, № 8998, 29.VII.1939, с. 5; № 8999, 30.VII.1939, с. 4

258 Слово, г. XVIII, № 5170, 2.X.1939, с. 3

За нея и за предшестващата я първа серия „Животът на Максим Горки“ режисьорът Марк Донской бива отличен през 1941 със Сталинска награда. Спътник на игралния филм, според рекламите, е документалният „Ликуващият марш“, обявен като „нов спортен парад на физкултурниците в Москва“ – поредната некоректна информация, поднесена от „Мосфилко“, защото в случая става дума за повторен показ на вече познатия „Песен на младостта“!

1940: В „Глория“ и „Славянска беседа“

„Мосфилко“ започва новата 1940 с прожекциите (от 22 януари) на филма „Сорочински панаир“ в кино „Славянска беседа“[259], нает от Трифон Костов (според собствените му думи) за 820 000 лв. годишно. Продукция на „Украинфилм“, тази екранизация по „безсмъртното творение на Н. В. Гогол“ е режисирана от Николай Ек – „създателя на шедьовъра „Путьовка в жизнь“. „Сорочински панаир“ се оказва не само поредната „съветска суперпродукция“, но и „гордост на цветната кинематография“ – до този момент всички показани у нас съветски филми са чернобели. „Публиката е ентусиазирана“, „критиката е в възторг“ – уверяват рекламните карета за филма, предлагащи мненията на четирима интелектуалци: художничката Елисавета Консулова-Вазова, литературния критик Йордан Бадев, писателя Константин Мутафов и философа (бъдещия академик) Тодор Павлов, публикувани във вестниците „Слово“, „Зора“, „Мир“ и „Заря“. „По настоятелното желание на всички“ „Сорочински панаир“ се появява „отново“ в София – през юни[260] в „Глория“ и през ноември[261] в „Екселсиор“[262].

Докато „Сорочински панаир“ се радва на успех в „Славянска беседа“, „Глория“ приютява (от 22 януари) „Златното ключе“ („Приключенията на Буратино“) – екранизация по „приказката“

259 Утро, г. XXX, № 9142, 19.I.1940, с. 7; № 9143, 21.I.1940, с. 7; № 9153, 3.II.1940, с. 2; Слово, г. XVII, № 5259, 20.I.1940, с. 3; № 5277, 12.II.1940, с. 3

260 Слово, г. XVIII, № 5375, 10.VI.1940, с. 3; Утро, г. XXX, № 9260, 12.VI.1940, с. 3

261 Утро, г. XXX, № 9390, 16.XI.1940, с. 2

262 Кино „Екселсиор“ – разположено на бул. „Христо Ботев“ № 79, предшествано на същото място, между улиците „Пиротска“ и „Цар Симеон“, от „Корона“ (1929) и „Опера“ (1930). Наречено е „Екселсиор“ в началото на 1931. След национализацията през 1948 функционира под наименованието „Асен Златаров“. Просъществува до реституирането му в началото 1990-те).

на писателя Алексей Толстой, осъществена от „Мосфилм“ и режисьора Александър Птушко. „Към програмата“ бива приложен „най-новият съветски преглед „СССР на екрана“[263].

От 5 февруари „Глория“ започва да „играе“ „В глъбините на морето“ – „100 процентов документален научно-популярен филм“, изработен в „Мостехфилм“[264]. Редом с него биват показани две също документални ленти: „Ермитажа“ и „Танците на народите на СССР“. Но „В глъбините на морето“ бива спрян от цензурата – „защото не бяхме изрязали кадрите с батисферата, на която имаше надпис „СССР“ (Т. Костов). Филмът се появява в киното чак през октомври, придружен този път от „СССР на екрана“, „Сред красивия Крим“ и „Празникът на съветската авиация“, отразил мигове от ежегодния парад, провеждан на летището Тушино[265].

Репертоарната „дупка“, зейнала след прекратяването на прожектирането на „В глъбините на морето“, запълва „Тихият Дон“[266] – първата екранизация на едноименния роман на Михаил Шолохов, излизал в периода 1928 – 1940 и донесъл през 1965 на автора си Нобелова награда за литература. Създаден през 1930 в „Мосфилм“ от режисьорите Олга Преображенска и Иван Правов като ням филм, „Тихият Дон“ е озвучен през 1933.

През втората половина на февруари върху екрана на „Глория“ преминава (започвайки от 19-и) „бодряшката“ комедия „Трактористи“[267] на „Мосфилм“ и „Украинфилм“ и режисьора Иван Пирьов – своеобразно продължение на „Украинска рапсодия“. Филмът се появява през май и в кино „Савоя“[268], открито през ноември 1937 на ул. „Черковна“ № 27 в квартал „Подуяне“.

През същия месец в кино „Иван Вазов“ (бул. „Ген. Скобелев“ № 47) е показан документално-биографичният филм „Чайковски“[269],

263 Утро, *г.* XXX, № 9142, 19.I.1940, с. 7; № 9143, 21.I.1940, с. 7; № 9153, 3.II.1940, с. 2; Слово, *г.* XVII, № 5265, 27.I.1940, с. 2

264 Утро, *г.* XXX, № 9153, 3.II.1940, с. 4; № 9154, 4.II.1940, с. 4

265 Утро, *г.* XXX, № 9356, 5.X.1940, с. 5; № 9357, 6.X.1940, с. 6

266 Слово, *г.* XVII, № 5278, 13.II.1940, с. 2

267 Утро, *г.* XXX, № 9165, 17.II.1940, с. 5; № 9166, 18.II.1940, с. 7; Слово, *г.* XVII, № 5285, 21.II.1940, с. 3

268 Слово, *г.* XVIII, № 5366, 29.V.1940, с. 2

269 Утро, *г.* XXX, № 9153, 3.II.1940, с. 2

създаден в края на 1939 в „Мостехфилм“ от режисьорите Яков Миримов и Михаил Шапиро във връзка със 100-годишнината от рождението на композитора. Оказва се, че на 24.II.1941 „Чайковски“ бива излъчен по Московската телевизия. От 11 ноември 1940 филмът се появява и в „Славянска беседа“[270] – заедно с „ситената с неподражаем Чеховски хумор комедия „Медведь“ (1938). Този късометражен игрален филм е дипломната работа на режисьора Исидор Аненски, студент на Сергей Айзенщайн – дебют, охарактеризиран днес като „един от най-успешните в историята на съветската кинематография“.

Друг дебютен филм – „Тринадцать“, на друг кинорежисьор – Михаил Ром, се завръща върху екрана през март[271] – „след незабравимия му успех в София и непрекъснат триумф из цяла България“ и „по настоятелното желание на всички“. „Величествената военна драма“ пристига „отново“ в столицата, но в „Глория“ и с „ново копие“.

През целия април (започвайки от 8-и) в „Глория“ остава „Висока награда“[272] на „Съюздетфилм“ и Евгений Шнайдер (това е неговата първа режисьорска работа) – шпионско-детективски филм, разказващ за опитите на чуждестранни агенти да се доберат до разработките на проф. Боголюбов (Николай Свободин), конструирал самолет от нов тип, летящ „по-високо и по-бързо“ от другите, предотвратени в крайна сметка от лейтенанта от държавна сигурност Михайлов (Андрей Абрикосов). Прожекциите на „Висока награда“ биват придружени от новия кинопреглед „Съветско изкуство“, съдържащ обектите: „Откъс от операта „Алмаст“. Струнен квартет КУМИТАС. Народни песни и танци, изпълнявани от арменската филхармония“.

По същото време (месец април) в „Славянска беседа“ шества комедията „Девойка с характер“[273] на „Мосфилм“ и Константин

270 Утро, г. XXX, № 9384, 8.XI.1940, с. 7; № 9385, 10.XI.1940, с. 5; № 9390, 16.XI.1940, с. 2

271 Утро, г. XXX, № 9196, 24.III.1940, с. 6; Слово, г. XVII, № 5316, 28.III.1940, с. 2

272 Утро, г. XXX, № 9206, 5.IV.1940, с. 5; № 9207, 6.IV.1940, с. 5; № 9208, 7.IV.1940, с. 5; Слово, г. XVII, № 5324, 6.IV.1940, с. 3; г. XVIII, № 5345, 2.V.1940, с. 2

273 Слово, г. XVII, № 5322, 4.IV.1940, с. 3; Утро, г. XXX, № 9206, 5.IV.1940, с. 3; № 9207, 6.IV.1940, с. 3; № 9208, 7.IV.1940, с. 7; № 9215, 16.IV.1940, с. 5

Юдин. През юни пък филмът, главната роля в който изпълнява Валентина Серова, радва зрителите в „Солун“[274].

От Великден (28 април) в „Европа палас“ на ул. „Алабин“ № 35 (наричано в годините на социализма „Димитър Благоев“) се появява „Волга, Волга“ (1938)[275] – музикална комедия на триото Александров-Дунаевски-Орлова, подкрепено този път от яркия комедиен талант на Игор Илински. Превъплътеният от него образ на бюрократа Бивалов (чиято фамилия би могла да се преведе на български като Бивал-някога, Бивший) най-изненадващо се харесва (и то много) на др. Сталин, който дори се среща с актьора.

От 20 май в „Глория“ нахлува „бойната стража на мира“ – „смелите моряци на червената флота“, които са главните герои на „Четвърти перископ“[276] на „Ленфилм“. През август филмът е в „Савоя“[277].

През май, но в „Славянска беседа“, се настаняват „хора от миналото“ – главните герои на едноименния филм, заснет от „Беларусфилм“ и Исидор Аненски по „безсмъртната повест“ на А. П. Чехов „Человек в футляре“. Трагикомедията е показана „заедно с юбилейния късометражен филм „Музеят на Чайковски“. Навярно поради своята „желязна“ драматургия, а и заради майсторството на протагонистите Михаил Жаров, Николай Хмельов и Владимир Гардин, „Хора от миналото“[278] впечатлява българските актьори Елена Снежина и Константин Кисимов, чиито мнения за филма биват използвани за неговото популяризиране. От 14 октомври филмът е включен в репертоара на кино „Солун“[279].

---

274 Утро, г. XXX, № 9253, 2.VI.1940, с. 7; Слово, г. XVIII, № 5370, 3.VI.1940, с. 4; № 5373, 7.VI.1940, с. 2

275 Утро, г. XXX, № 9223, 25.IV.1940, с. 3; № 9224, 26.IV.1940, с. 6; № 9225, 27.IV.1940, с. 5; Слово, г. XVIII, № 5345, 2.V.1940, с. 2

276 Утро, г. XXX, № 9241, 18.V.1940, с. 4; № 9242, 19.V.1940, с. 7; Слово, г. XVIII, № 5359, 20.V.1940, 3; № 5366, 29.V.1940, с. 2; № 5373, 7.VI.1940, с. 2

277 Утро, г. XXX, № 9311, 13.VIII.1940, с. 2

278 Утро, г. XXX, № 9234, 10.V.1940, с. 6; № 9235, 11.V.1940, с. 3; № 9236, 12.V.1940, с. 5; № 9240, 17.V.1940, с. 3; № 9240, 17.V.1940, с. 5; Слово, г. XVIII, № 5366, 29.V.1940, с. 3

279 Утро, г. XXX, № 9363, 13.X.1940, с. 6

През юни „Мосфилко“ пласира в „Савоя“ филма „На границата“ (1938)[280], чрез който „Ленфилм“ и режисьорът Александър Иванов (с помощта на Пьотър Павленко) отново повеждат зрителите към Далечния Изток и неговите смутни граници, където „съветските патриоти“ оказват отпор на „белогвардейските шпиони“ и вероломните „нарушители на границата“.

По това време (от 3 юни) в „Европа палас“ бива показан филмът „Стенка Разин“[281] („Степан Разин“, 1939), който се задържа там 3 седмици, привличайки 51 682 зрители[282]! Вдъхновена от романа „Разин Степан“ (1924 – 1927) на Алексей Чапигин, историческата „кинокартина“ на „Мосфилм“, Олга Преображенска и Иван Правов пренася зрителя в 1670, когато донският атаман Степан Разин (1630 – 1671) вдига казашкото крепостно селячество на бунт срещу царщината и оглавява поход към Москва, където бива посечен.

През юни в „Славейков“ дефилира „Парадът на младостта“ – „новият художествено документален съветски филм“, „по хубав в всяко отношение от „Песен на младостта“. Лентата се върти там две седмици, като посетителите само през първата са 19 511. Към „Парадът на младостта“ са показани „Червената шапчица“ („възхитителния съветски вариант на приказката от братя Грим“) и „Детски градини в СССР“[283].

След като запознава българската аудитория с героизма на подводничарите посредством „Четвърти перископ“, „Мосфилко“ прави същия жест както спрямо пилотите с „Изтребители“ – „филм за бойната готовност на летците на съветската военна авиация“ (показан в „Глория“ от 17 юни)[284], така и спрямо червенофлотците с „Моряци“ (от 15 юни в „Пачев“) – „колосален актюелен филм“ на „Одеската киностудия“[285].

---

280 Слово, г. XVIII, № 5373, 7.VI.1940, с. 2

281 Утро, г. XXX, № 9252, 1.VI.1940, с. 2; № 9253, 2.VI.1940, с. 5; № 9260, 12.VI.1940, с. 3; № 9264, 16.VI.1940, с. 6; Слово, г. XVIII, № 5373, 7.VI.1940, с. 2

282 Утро, г. XXX, № 9264, 16.VI.1940, с. 6

283 Утро, г. XXX, № 9256, 6.VI.1940, с. 7; № 9257, 8.VI.1940, с. 5; № 9258, 9.VI.1940, с. 7; № 9260, 12.VI.1940, с. 3; № 9264, 16.VI.1940, с. 6

284 Утро, г. XXX, № 9262, 14.VI.1940, с. 5; № 9263, 15.VI.1940, с. 4; № 9264, 16.VI.1940, с. 6

285 Утро, г. XXX, № 9263, 15.VI.1940, с. 5; № 9264, 16.VI.1940, с. 5; № 9269,

Исторически филм (като „Стенка Разин“) е и „Минин и Пожарски“ (1939) на продуцента „Мосфилм“, сценариста Виктор Шкловски и режисьора Всеволод Пудовкин, проследяващ действията на търговеца Минин и воеводата Пожарски, които през 1611–1612 организират народно опълчение, спряло полската интервенция в Русия. „Поради огромната си художествена стойност и големия интерес, който филма буди сред публиката – уверява рекламата – той ще бъде изнесен [от 22 юли] едновременно“ в двете кина „Славейков“ и „Глория“[286].

В края на юли в „Модерен театър“ се появява целулоидната приказка „Василиса Прекрасная“ (1940)[287] на „Союздетфилм“ и Александър Роу, придружена от „големия културен филм „Третяковската галерия“. Двете заглавия влизат (от 19 август) в програмата и на кино „Солун“[288], където „гастролират“ отново през октомври – „само за една седмица“[289].

На 10 август 1940 управата на „Модерен театър“ огласява, че прекъсва „преждевременно“ прожекциите на „Василиса Прекрасная“, за да покаже от 12 август германския „Светкавичната война на Запад“[290] – документален филм на УФА, представян с български говор посредством специално изработено за България копие. „Мосфилко“ моментално „отвръща на удара“ като демонстрира в „Глория“ документалната лента „Линията Манерхайм“[291] – заснета от 64 оператори и показваща нахлуването на СССР във Финландия. Съветско-финландската война (известна още като Зимната война) започва (по заповед на Сталин) на 30 ноември 1939 с цел да защити Ленинград от попълзновенията на „въоръжената до зъби“ и „дрънкаща оръжие“ мощна финландска „военна машина“. Конфликтът приключва на 12 март 1940 с подписването на Московския мирен дого-

23.VI.1940, с. 7

286 Утро, *г.* XXX, № 9291, 20.VII.1940, с. 6; № 9292, 21.VII.1940, с. 5

287 Утро, *г.* XXX, № 9297, 27.VII.1940, с. 3; № 9298, 28.VII.1940, с. 7; № 9309, 10.VIII.1940, с. 5

288 Утро, *г.* XXX, № 9316, 18.VIII.1940, с. 6

289 Утро, *г.* XXX, № 9357, 6.X.1940, с. 5

290 Утро, *г.* XXX, № 9309, 10.VIII.1940, с. 5

291 Утро, *г.* XXX, № 9310, 11.VIII.1940, с. 6; № 9311, 13.VIII.1940, с. 2

вор. Финландия губи около 10% от територията си, но запазва своята независимост.

„Пускането на документалния филм „Линията Манерхайм" – свидетелства Трифон Костов – съвпадна с прожектирането на немския документален филм „Светкавичната война на Запад". Дотогава цензурата по начало не ни разрешаваше показването на филма за войната. Рекламирането на немския филм започна седмици наред преди премиерата. Два дни преди първата му прожекция ние обявихме премиерата на филма „Линията Манерхайм". Интересът на публиката се насочи предимно към съветския филм и през втората седмица немският филм трябваше да бъде свален от екрана поради липса на публика. А прожектирането на филма „Линията Манерхайм" продължи седем седмици"[292].

През август в кино „Феникс"[293] (бившето „Метрополъ") на бул. „Княз Александър Дондуков" № 43 (ъгъла с ул. „Бачо Киро") е показан „Дунавските казаци", вече гледан от софиянци през 1938 в „Капитол". Също познати заглавия представя киното и през октомври – „Цирк"[294], и през ноември – „Волочаевски дни"[295], а в „Глория" се „изнася наново" (от 11 ноември) „Пътният лист за живота"[296] („Путёвка в жизнь", 1931) на Николай Ек.

Затова пък останалите съветски филми, прожектирани до края на годината, са премиерни. Пръв от тях преминава „Доктор Калюжни" на „Ленфилм", задържал се в „Славянска беседа" през септември[297]. Последван от „Селско-стопанската изложба в Москва", появил се към края на месеца в „Глория"[298]. Този „художествен научно-документален филм" показва откриването (на 1.VIII.1939) на изложението ВДНХ (Выставка достижений

292 Фирмата МОСФИЛМКО и нейната дейност в България [Интервю на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон Костов]. – Кино и време, № 6, 1973, с. 49

293 Утро, г. XXX, № 9311, 13.VIII.1940, с. 2

294 Утро, г. XXX, № 9353, 1.X.1940, с. 2

295 Утро, г. XXX, № 9390, 16.XI.1940, с. 2

296 Утро, г. XXX, № 9385, 10.XI.1940, с. 5; № 9390, 16.XI.1940, с. 2

297 Утро, г. XXX, № 9336, 11.IX.1940, с. 5; № 9338, 13.IX.1940, с. 3; № 9340, 15.IX.1940, с. 5

298 Утро, г. XXX, № 9345, 21.IX.1940, с. 4; № 9346, 22.IX.1940, с. 7

народного хозяйства) – огромна експозиционна площ в московския район Останкино, върху която биват изградени павилиони на всички тогавашни републики на СССР, в които посетителите са могли да видят земеделската продукция на всяка една от тях. Ведно със „Селско-стопанската изложба в Москва“ са прожектирани кинопрегледът „СССР на екрана“, випускът „Съветско изкуство“ (Казашки и Азербайджански танци) и забавната и весела история „Добри другари“.

„СССР на екрана“ придружава и следващия, показан (от 21 октомври) в „Глория“ филм – „Новата любов“[299] (1940), филм за „младото съветско поколение“.

По същото време в „Модерен театър“ тръгва документалният „На Дунае (Походът към Дунав)“[300], показващ „освобождението на Бесарабия“ от съветските войски – окупацията на част от Румъния, извършена на 20 юни 1940 от Червената армия по нареждане на Сталин, който „ловко“ се възползва от тайните клаузи на пакта Молотов–Рибентроп. Към филма бива добавена хрониката „Победен Първи май в Ленинград“.

От 2 декември в „Глория“ грейва музикалната комедия „Пепеляшка“[301] („Светлый путь“) на „Мосфилм“, Григорий Александров, Дунаевски с Любов Орлова и Евгений Самойлов. Музикален филм е и „Бетховенов концерт“ („Концерт Бетховена“, 1936) на „Ленинградското кино-студио „Белгоскино“[302] с Владимир Гардин, появил се от 16 декември в „Славянска беседа“, съпътстван от кинопрегледа „Съветско изкуство“, разкриващ таланта на народния артист и майстор на художественото слово Иван Москвин, проявен от него при извайването на образите и на злосторника, и на следователя от Чеховия разказ „Злосторник“.

На мелодията и звучността разчита и управата на театър „Балкан“, наела от „Мосфилко“ за своя „тържествена новогодишна премиера“ музикалната комедия „Върни ми любовта“[303] („Музыка-

299 Утро, г. XXX, № 9368, 19.X.1940, с. 5; № 9369, 20.X.1940, с. 5

300 Утро, г. XXX, № 9368, 19.X.1940, с. 6; № 9369, 20.X.1940, с. 8; № 9376, 29.X.1940, с. 7

301 Утро, г. XXX, № 9402, 30.XI.1940, с. 5; № 9403, 1.XII.1940, с. 5

302 Утро, г. № 9414, 14.XII.1940, с. 7; № 9415, 15.XII.1940, с. 6

303 Утро, г. XXX, № 9425, 27.XII.1940, с. 7; № 9426, 28.XII.1940, с. 7; № 9427, 29.XII.1940, с. 7

льная история", 1940) на „Ленфилм" и режисьорите Александър Ивановски и Герберт Рапапорт (удостоена през същата година със Сталинска премия II степен).

„Глория" завършва 1940 с показа (от 30 декември) на „Аринка" (1940)[304] – „лирическа производствена комедия" на „Ленфилм", Надежда Кошеверова и Юрий Музикант, а „Славянска беседа" – с психологическата драма „Моя любов" (1940)[305] на „Беларусфилм", разглеждаща от позицията на „новия светоглед" проблема за любовта и децата извън брака. В главните роли – Лидия Смирнова, Иван Переверзев и Владимир Чобур.

1941: Краят

През първия месец на новата 1941 продължават прожекциите на „Върни ми любовта" в „Балкан"[306], където филмът се „заседява" пет седмици[307], след което (от началото на февруари) се „прехвърля" в „Савоя"[308], на „Аринка" в „Глория"[309], а на „Моя любов" – в „Славянска беседа"[310].

В края на януари „Глория" показва „Руслан и Людмила" (1938), заснет в „Мосфилм" по мотиви от едноименната поема на Пушкин и придружен у нас от документалния „1 май в Москва"[311]. По същото време в „Славянска беседа" се завърта комедията „Село Далная"[312] („Станица Дальняя", 1940) на „Мосфилм" с Николай Крючков и Зоя Фьодорова – „известна от бляскавия филм „Върни ми любовта".

От февруари 1941 в българския периодичен печат престават да се появяват реклами за съветски филми. Секва и техният

304 Утро, г. XXX, № 9423, 25.XII.1940, с. 6; № 9426, 28.XII.1940, с. 6; № 9427, 29.XII.1940, с. 5

305 Утро, г. XXX, № 9428-9429, 31.XII.1940, с. 11

306 Слово, г. XIX, № 5545, 2.I.1941, с. 4; № 5564, 27.I.1941, с. 3; Утро, г. XXXI, № 9433-9434, 6.I.1941, с. 11; № 9439, 15.I.1941, с. 3

307 Слово, г. XIX, № 5564, 27.I.1941, с. 3

308 Слово, г. XIX, № 5571, 5.II.1941, с. 4

309 Слово, г. XIX, № 5545, 2.I.1941, с. 4

310 Слово, г. XIX, № 5545, 2.I.1941, с. 4; Утро, г. XXXI, № 9430, 3.I.1941, с. 6

311 Утро, г. XXXI, № 9448, 25.I.1941, с. 6; № 9449, 26.I.1941, с. 6; № 9454, 2.II.1941, с. 5

312 Утро, г. XXXI, № 9442, 18.I.1941, с. 5; № 9443, 19.I.1941, с. 5; Слово, г. XIX, № 5558, 20.I.1941, с. 3

показ у нас. Навярно поради промяната в „международното положение“. Сталин и Хитлер вече не са първи другари, Москва и Берлин не са „братски столици“. Нещо повече – след около половин година, на 22 юни, нацистка Германия ще обяви война на Съветския съюз и въоръжените ѝ сили (Вермахтът) ще нахлуят в земите на довчерашния „верен“ съюзник и приятел. В започналото противопоставяне България се ориентира към Райха – на 20 януари 1941 българското правителство решава страната ни да се присъедини към Тристранния пакт (военно-политически съюз на Германия, Италия и Япония), „братята освободители“ се превръщат във врагове, а филмите им, повечето от които наистина „преливат“ от идеологическа пропаганда, биват обявени за опасни…

„Мосфилко“ очевидно прекратява договорните си отношения с „Глория“ и „Славянска беседа“ – навярно през февруари 1941, защото оттогава и двете кина продължават да прожектират чуждестранни филми – „шарени“ по националност, но без съветски сред тях. Първото минава „под управлението“ на „нова дирекция“, която ремонтира и подновява салона, оборудва го с „нова тон апаратура“, за да го превърне в „новото кино ГЛОРИЯ“, открило „редовните си представления“ на 12 юли (Петровден)[313].

Разпространението

От края на 1936 до началото на 1941 фирмата „Мосфилко“ внася у нас над 100 съветски пълнометражни игрални филма, от които обикновено се правят по три копия, предназначени за показ както в София, така и в „почти всички провинциални кинотеатри“. За тяхното разпространение в столицата дружеството наема по различно време три кина – „Капитол“ (1937 – 1938), „Глория палас“ (1938 – 1941) и „Славянска беседа“ (1940), но работи успешно и с някои от останалите – както с „грандовете“ „Модерен театър“, „Балкан“, „Пачев“ и „Европа палас“, които поемат „премиерните“ заглавия, така и с по-скромните, където пласира филмите на „втори екран“: „Солун“, „Славейков“, „Феникс“, „Хемус“, „Иван Вазов“, „Савоя“, „Екселсиор“… От провинциалните кина редовен клиент се оказва варненското „Ранков“.

313 Утро, г. XXXI, № 9578, 6.VII.1941, с. 3

Трифон Костов твърди, че средната посещаемост на разпространяваните от него игрални филми е била около 40 000 души. Те често са придружавани от „съветски кинопреглед“ или „културни филми“, някои от които предизвикват голям интерес сред зрителите.

Рекламата

Всеки премиерен филм на „Мосфилко“ бива грижливо подготвян, „добре пропагандиран и шумно афиширан“. Рекламните карета в софийските всекидневници впечатляват със своя брой. „Освен обявите във вестниците – разказва Костов – предприятието ни издаваше специални циркуляри и каталози на съветските филми. А един от броевете на сп. „Кинопреглед“ с редактор Иван Фичев – един от моите най-близки сътрудници, бе посветен на филмите „Максим Горки“ и „Александър Невски“[314].

Почти за всеки филм е изработван цветен плакат. Фасадите и фоайетата на кината се оформят „художествено“ – „предимно с декоративни фигури в естествена големина“. За „Чапаев“ например върху фасадата на „Модерен театър“ бива изобразена „легендарната „тачанка“ от филма“.

Интересът

„Мосфилко“ привлича вниманието на софиянци още с първите си изяви. Представянето на мюзикъла „Цирк“ в кино „Солун“ в края на 1936 се превръща в „празнично тържество“. Една от песните във филма – „Песента за родината“ – бива преведена на български от Николай Хрелков и Георги Бакалов, а Трифон Костов я издава „в няколко хиляди екземпляра“, разпространени „в цяла България“. Поетът Христо Радевски пък превежда стиховете от едноименната поема на Пушкин, прозвучали в „Руслан и Людмила“. „Сорочински панаир“ впечатлява интелектуалците Елисавета Консулова-Вазова, Йордан Бадев, Константин Мутафов и Тодор Павлов, а „Хора от миналото“ – актьорите Елена Снежина и Константин Кисимов.

„Чапаев“ преминава успешно и шумно по екраните на страната. Прожектирането на филма „Северният полюс“ също предизвиква

314 Фирмата МОСФИЛМКО и нейната дейност в България [Интервю на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон Костов]. – Кино и време, № 6, 1973, с. 51

„небивал интерес“. Навярно защото е показан „със забранените от цензурата кадри“, посредством които българската публика вижда Сталин „за първи път“ – уверява Костов. Пак според него прожектирането на филма „Линията Манерхайм“ е продължило „седем седмици“, на „Песента на пролетта“ – шест, през което време бива гледан от 120 000 души, на „Тринадесет“ и „Върни ми любовта“ – пет седмици…

Проблеми с цензурата

Съгласно българското законодателство съветските филми (както и всички останали) минават през цензурна комисия, която (според думите на Трифон Костов) започнала да „ги забранява един след друг“. „Разрешаването на всеки съветски филм представляваше буквално цяла битка – спомня си той, – която понякога продължаваше една, две, че и повече години. Необходима беше умела предварителна подготовка: изменение на „опасните“ места в текста; изрязване на тези кадри, които биха предизвикали забрана на филма. Думите „партия“, „болшевик“, „комунизъм“, „социализъм“, „колхоз“ и други бяха достатъчен повод за цензурната комисия, за да отхвърли веднага дадена творба. Появата на петолъчната звезда на Кремъл или на портрет на Ленин също бяха „основания“ за забрана. Няколко такта от Интернационала решаваха безапелационно съдбата на всеки филм. Всички тези „подводни камъни“ трябваше предварително да бъдат отстранени. Например филмът „Светлият път“ [„Пепеляшка“] бе предложен за преглед в цензурната комисия без надписите на втората част. След това хитрувахме: възстановявахме „съкратените части“[315].

В това надхитряне се стига дотам, че цензорите, досещащи се за триковете на „Мосфилко“, започват да вземат „тайно от митницата съветските филми“ и да ги преглеждат „предварително“. Законът обаче повелява да се одобрява или неодобрява само представеното за преглед. Поради това филмът „Северният полюс“ е предложен на цензурната комисия без частта, „показваща първомайския парад в Москва“. Трифон Костов проявява характер и успява да издейства за някои от филмите си да бъдат гледани по 10 – 12 пъти. „Това ми струваше – признава

315 Пак там, с. 46

той – не само много неприятности и разправии, но и загуба на много средства“.

За „Цигански табор“ Трифон Костов уверява, че е викан „при прокурора Партов“, който разпорежда филмът да не се поднася на цензурата. Въпреки това Костов го представя на комисията. След като „в продължение на една година“ „Цигански табор“ бива неколкократно отхвърлян, все пак бива разрешен за публичен показ. В крайна сметка българският зрител вижда „Украинска рапсодия“, „Търсачи на щастие“, „Тринадесет“, „Песен на младостта“… Но не всички съветски филми имат такава съдба. „На границата“ нколкократно ту е разрешаван, ту е забраняван. Същата участ постига и „Волочаевски дни“ („Наглите самураи“), при прожектирането на който публиката бива разгонена от киното „лично“ от тогавашния директор на полицията полковник Атанас Пантев[316]. Също свален е и филмът „Александър Невски“ на Сергей Айзенщайн, забранен бива „В глъбините на морето“… До екрана не биват допуснати „Самотна лодка се белее“ (предлаган 12 пъти на цензурната комисия), „Ако утре има война“ (8 пъти), „Ние от Кронщад“ (6 пъти), „Балтийци“ (5), „Кармелюк“ (4), „Единадесети юли“ (4), „Ленин в 18-та година“ (3)…

Колкото и да се е стараела българската цензура обаче, тя остава далеч зад съветската, „орязала“ километри лента от собственото си целулоидно производство. Дори „безобиден“ (абсолютно неутрален в политически смисъл) филм като „Минин и Пожарски“ бива съкратен през 1939 от 134 на 109 минути и чак през 1963 е „възстановен“…

„Мосфилко“ – „продуцент“?
Хроникално-документални филми
„Животът и смъртта на проф. Асен Златаров“

Редом със съветските кинохроники се прожектират и някои български – „Животът на Максим Горки“ е показан заедно с „Животът и смъртта на проф. Асен Златаров“, преди чиято премиера Трифон Костов организира (на 30 януари 1939) „специално утро“, посветено на учения.

Изтъкнат български учен – основоположник на биохимията у нас, писател, общественик – един от учредителите на Бъл-

316 Пак там, с. 48

гарския киноуниверситет (1929), Асен Златаров умира на 22 декември 1936 във Виена, където е на лечение. Пренасянето на тленните му останки от там в България става благодарение на Жак Асеов, стопанина на софийския кинотеатър „Роял“, който предоставя личния си автомобил за целта, а и дарява средства, „след като държавата по политически причини отказва финансиране“. На 27 декември е погребението на Асен Златаров – по централните софийски улици се извива траурна процесия, студенти понасят ковчега на професора си на ръце, шествието скоро прераства в многохилядна спонтанна манифестация. Събитието бива заснето на филм от кинооператора Стефан Петров Недев (1894 – 1983) – един от учредителите през 1933 на Съюза на българските филмови производители, „секретар“ на „проверителния съвет“ на Съюза на филмовите деятели в България (1934). Към неговия репортаж след време навярно са добавени кадри от дейността на учения приживе и така се е получил документалният филм „Животът и смъртта на проф. Асен Златаров“ (1939).

Футболният мач „Славия (София) – „Спартак“ (Москва)

Дали дружество „Мосфилко“ има принос в изработката на филма, не се знае, но пък се знае, че то взема активно участие в осъществяването на репортажа от футболния мач между софийския „Славия“ и московския „Спартак“, заснет през лятото на 1940 от кинооператора Васил Бакърджиев. „Една августовска вечер – спомня си този пионер на родното кино, – привлечен от примамливата светлина на витрината на „Мосфилко“ се загледах в изложените съветски книги, радиоапарати, филмови плакати. Отвътре Иван Фичев почука на стъклото. След малко възторженият пропагандатор на съветските филми излезе навън“.

През разглеждания период Иван Димитров Донев-Фичев (1911 – 1986) завежда рекламата и пропагандата във фирмата „Мосфилко“. През 1930-те издава няколко киносписания – „Темпо“ (1933), преименувано на „Екран“ (1936), а впоследствие на „Кинопреглед“ (1936 – 1939), в които публикува над 80 авторски материала. След 9.IX.1944 е началник на отдел „Кино- и фото агитация“ при Министерството на агитацията и пропагандата, от 1948 до 1958 е секретар и член на ръководството на Съюза на филмовите дейци в България. Фичев е и филмов режисьор – поставя

игралните „Борба за щастие“ (1946) и „Данка“ (1952), а и десетки късометражни ленти както в Студията за научно-популярни и документални филми (СНПДФ), така и в Студията за хроникално-документални филми (СХДФ).

По време на конфиденциалния разговор между Иван Фичев и Васил Бакърджиев, протекъл при дълбока конспиративност – „на усамотена маса“ в „близката сладкарница“, се разбира, че предстои „нещо съдбовно“ – „пристигането на футболисти от Московския спортен клуб „Спартак“ в София. Във връзка с това „ЦК на партията“ е взела решение „топлото и братско посрещане“ на гостите „да се превърне в политическа демонстрация, в открита изява на чувствата на българския народ към Съветския съюз“. Оказва се също, че самата „съветска легация“ се интересувала от „някои кинодокументации“, които да бъдат включени в „московския „Союзкино журнал“. „Трябва да заснемеш посрещането така, че фашистките управници да разберат пламенните чувства на народа към нашия велик освободител“ – дал указания Иван Фичев, като попитал оператора: – Желаеш ли да сътрудничиш въпреки опасностите, на които може да бъдеш изложен?“. „Готов съм да изпълня такава задача – отвърнал смелчагата. – Опасностите не ме плашат. Вече няколко пъти съм влизал в полицията и участъците. Познати са ми плесниците, ритниците и гърбачите [бичовете]“. След този утвърдителен отговор Фичев потупал Бакърджиев по рамото – „На тебе мога да разчитам“, като добавил: „С легацията е уговорено филмът да се изпрати в Москва със самолет. След снимките ще ми предадеш негатива. Останалото остави на мен“[317].

Тази героична и увлекателна история Васил Бакърджиев разказва в глава 64, озаглавена едва ли случайно „Заговорът на двама приятели“, от неиздадената му книга „Случки, спомени и преживелици около нашето кино“, чийто ръкопис се съхранява в БНФ. Тези мемоари той нахвърля през 1950-те и поради това „плаща дан на времето“, в което всяко позвъняване на входната врата е могло да означава привикване „за справка“, безкрайно лагеруване в ТВО (Трудово-възпитателно общежитие) и дори

317 **Бакърджиев, Васил**. Случки, спомени и преживелици около нашето кино. Портфейл БНФ – 693а/86 П (Мемоари, I част), с. 214–218

„безследно“ изчезване! Бакърджиев никога не е членувал в БКП, основаваните от него през 1930-те години филмови студии, организации и кооперации винаги са били „национални“, което означава, че в очите на „народната власт“ той е „националист“, „фашист“. Затова и пренаписва своята автобиография, като в спомените си се „самовключва“, и то активно, в „революционното движение“, в „непримиримата борба с проклетия фашизъм“, започвайки почти всяка глава с „политкоректен преамбюл“: „Комунистическата партия воюваше“, „В неравния двубой властвуващата глутница хвърляше яростно полицейските пълчища“, „В затворите изтръгваха огнените езици на комунистите, разстрелваха честни хора, палеха бедняшки къщи“…

На 6 август (вторник) в 18.30 часа на „аеропристанище Божурище“, „украсено, като при всички подобни случаи, със съветски и български знамена“ (според репортажа на в. „Утро“), кацат два самолета на „Аерофлот“ – в първия са „водачите на съветската спортна делегация“, във втория – футболистите, „млади стройни хора, облечени в сини костюми и каскети и носещи значката на спортния клуб „Спартак“, сред които е и „звездата“ на отбора Андрей Старостин. Гостите (общо 29 души) са „сърдечно посрещнати“ от официални представители на различни български министерства, общинари, „председателя на съветско-българското дружество“, висши спортни деятели, председателя на „сп. кл. „Славия“ – бившия министър Стоян Омарчевски, както и от пълномощния представител и пратеник на СССР в България Александър Лаврищев… След „бързото уреждане на паспортните формалности“, поднасянето на „хубави букети от живи цветя“ и произнасянето на кратки приветствени слова, от Божурище към София се отправя „внушително автомобилно шествие“, акламирано от гражданството. Най-напред гостите биват отведени в „съветската легация, дето им бе поднесена закуска“, след което отсядат в хотел „Славянска беседа“[318].

„В ранното утро на 6 август 1940 г. – продължава разказа си Васил Бакърджиев, отпечатан през 1973 в „Кино и време“ – софияни очакваха с радост пристигането на московските спор-

318 Вчера съветските спортисти пристигнаха в София. – Утро, г. XXX, № 9306, 7.VIII.1940, с. 5

тисти. Денят обещаваше да бъде слънчев. От рано заредих касетите, грабнах камерата и се втурнах да „ловя“ вълнуващи кадри. Хората се стичаха по улиците със сияещи лица. Навсякъде се чувствуваше радостно оживление и възторг. Полицията дебнеше настървено. Тайни и униформени полицаи нахлуваха в кафенетата и кръчмите, изземваха лични карти, арестуваха. Възпрепятствуван да отида на летището, реших да филмирам посрещането по улиците… Скоро колите със съветските гости, отрупани с цветя, се придвижиха бавно по ул. „Цар Симеон“, завиха край джамията, провряха се по непроходимата от хора ул. „Търговска“… Промъквайки се с малката камера между шпалира от полицаи, филмирах затрогващите моменти, отскачах встрани, изчезвах между навалицата… Застанах пред входа на хотел „Славянска беседа“. Пред сградата чакаха хиляди посрещани. Със спирането на колите настана невъобразима блъсканица. Съветските гости размахаха букети с цветя, прибраха се в хотела“.

На 11 август (неделя) на игрище „Юнак“ от 17.30 часа започва футболният мач между „Славия“ (София) и „Спартак“ (Москва), завършил при резултат 1:6. Вечерта в лятната къпалня „Мария Луиза“ столичният кмет инж. Иван Иванов дава вечеря в чест на гостите.

Тичайки „като бесен“ с „малката камера“ в ръце, Васил Бакърджиев смогва „с непосилна мъка“ да заснеме „голяма част от мача“. „В горещия следобед столицата отново се оживи – спомня си след години той. – Никой международен мач не можеше да се похвали с интереса, с който столичани очакваха мача „Спартак“ и „Славия“. Фашистката власт се страхуваше събитието да не се превърне в политическа демонстрация. Въоръжени до зъби агенти и полицаи обкръжаваха стадиона. Не можах да се снабдят с билет, а и опитът ми да се вмъкна с пристигането на съветските футболисти не се осъществи. Стисках в ръка камерата, увита във вестник. След малко зърнах легационния секретар Степан Кирсанов и успях да вляза в игрището с групата на съветската легация. Трудно беше сниманото на такова голямо събитие с една единствена малокасетна камера. Тичах непрестанно насам и натам. Заснех голяма част от мача. Промъкнах се към официалната трибуна, за да снема групата на съветската легация. Някъде сред публиката видях Фичев. Едва

доловима усмивка отрази общото ни задоволство… Десетина дни след събитието филмът се прожектира по софийските екрани, включен като обект на съветския „Союзкинохурнал“. Прожекциите се посрещаха с неописуем възторг. Полицията се оказа безсилна да задуши любовта на българския народ към великата съветска страна“[319].

Трифон Костов също си спомня както „гостуването на съветския футболен тим „Спартак“ в София“, така и осъществения по време на мача със „Славия“ репортаж. „Снетия от нас филм – споделя той в интервюто със Силвия Сечанова – включихме в програмата на кино „Глория палас“, но цензурната комисия, нямайки други основания да го забрани, не даде разрешение за прожектирането му под предлог, че филмът е технически негоден. Тогава бяхме принудени да изпратим филма чрез съветската легация в Москва. Там той беше включен в прегледа на „Союзинторгкино“, който преглед получихме и прожектирахме“[320]. През октомври във варненското кино „Роял“ е показан репортаж от „мача в Москва между „Славия“ и „Спартак“[321], състоял се на 15 септември 1940[322]. След време Васил Бакърджиев включва във филмографията на собственото си творчество заглавието „Посрещане съветските спортисти в София“ – документален филм в 1 част, 140 м. Снимки: Васил Бакърджиев. Производство: „Мосфилко“.

Значително по-любопитен е фактът, че той прави същото с още две кинохроники, уверявайки, че макар и заснети от него като оператор, те са „производство“ на „Мосфилко“: „Откриване въздушната линия Москва–София“ (1940) – документален филм в 1 част, 120 м.“ и „Митинг на трудещите се пред съветската легация“ (1940) – документален филм в 1 част, 150 м.“[323].

---

319 **Бакърджиев, Васил**. Киноизкуството е било смисъл на целия ми живот... Как заснех мача „Спартак“ (Москва) и „Славия“ (София). – Кино и време, № 4, 1973, с. 106 – 108.

320 Фирмата МОСФИЛМКО и нейната дейност в България [Интервю на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон Костов]. – Кино и време, № 6, 1973, с. 49.

321 Варненски новини, г. XXIX, № 7177, 21.X.1940, с. 1

322 Утро, г. XXX, № 9341, 17.IX.1940, с. 4, 6

323 **Бакърджиев, Васил**. Филмография. – Кино и време, № 4, 1973, с. 128.

Съществена информация по темата подхвърля и Трифон Костов: „За пропагандирането на дейността на „Руска книга“ бе създаден и специален филм, монтиран в по-голямата си част от съветски документални кадри. Автори на филма бяха Иван Фичев – режисьор, и Симеон Симеонов – оператор“.

Оказва се, че „Мосфилко“ е продуцент на цели пет български хроникално-документални филма!

Игрален филм за Васил Левски (1940)

Освен тях „при пребиваването ми в Москва през 1940 г. уговорих създаването на съветско-българския филм за Васил Левски – заявява Трифон Костов. – Външните снимки трябваше да бъдат направени в България, а павилионните – в Съветския съюз“[324].

Информация за тази инициатива стига бързо до пресата. „Едно от филмовите предприятия на СССР възнамерява да създаде драматичен филм „Васил Левски“ – огласява към края на 1940 във „Вестник на жената” журналистът Недялко Николков. – На българските писатели и историци ще бъде възложено написването на сценарии, като на най-сполучливите от тях ще се дадат премии. Само руските филмови творци могат да създадат истински художествени филми с българска тематика. И, без съмнение, поради своята историческа и художническа правда, тези филми могат да намерят разпространение по всички краища на света“.

По същото време сп. „Илюстрована политика“ (№ 120) повтаря информацията – посредством анонимен текст, озаглавен „В Русия ще се снима филм с главен герой Васил Левски“ и отрупан с подзаглавия: „Най-светлата личност в национал-революционните движения според съветските режисьори, бил Апостолът. Участието на български писатели в написването на сценариото. Къде ще се снима филма?“. „Едно от филмовите предприятия в Съветския съюз – продължава съобщението – си е поставило задачата да филмира филм из живота на нашия революционер Васил Левски. Руските кинорежисьори в търсенето си да открият най-светлата личност – водач на национал-революционното движение, ще пътуват из България, ще посетят местата, свързани с живота на Апостола, ще се срещнат с хора, които са го познавали“.

324 Фирмата МОСФИЛМКО и нейната дейност в България [Интервю на изкуствоведката Силвия Сечанова с Трифон Костов]. – Кино и време, № 6, 1973, с. 49.

ционните движения, са се спрели на Васил Левски. Това е един справедлив избор, който не може да не радва всяко българско сърце. Създаването на Васил Левски на екрана е твърде мъчна задача. Богатият живот на Апостола, подчертания характер, неспокойния и винаги мъдър революционер, прозорливият човек и гениален организатор, всичко това ще трябва да бъде отразено със средствата на киноизкуството и възможностите на артиста до степен, с нищо да не накърни възвисения до легенда образ на Апостола. Методите на руското кино дават богати възможности за постигане на тия задачи. Преди всичко, започнати са основни и всестранни проучвания. Поискан е от България целия материал – трудове, документи, описания и пр. за Левски. Вероятно ще бъде поискано съдействието на български писатели, историци и общественици при изграждането на образа на Апостола. За написването на сценариото ще бъде обявен конкурс с високи премии между българските писатели. След като бъде извършена тази огромна подготвителна работа, филмът ще започне да се снима. Не се знае, дали студиото, което ще снима филма, ще направи снимки из България, на самото място, където се е подвизавал Левски".

„Сценарият на филма написаха Людмил Стоянов, Крум Кюлявков и Иван Фичев и той беше одобрен" – уверява Трифон Костов[325]. Но е много вероятно огласените в печата „високи премии" да са привлекли и други участници в споменатия „конкурс". Един от тях ще да е бил писателят Никола Стефанов, „откъслеци" от чийто сценарий „Левски в опасност" биват публикувани на 22 февруари 1941 в сп. „Световна илюстрация" – брой № 11, посветен на Васил Левски.

„Настъпилото обаче изменение в международната обстановка попречи на осъществяването на тази първа българо-съветска филмова продукция" – заключава Трифон Костов. Това „изменение в международната обстановка" настъпва, когато германските войски нахлуват в Съветския съюз. Тъкмо този недружелюбен акт ще да е сложил край на иначе перспективното начинание.

325 Пак там, с. 50.

Ил. 1. Трифон Костов (1891–1973)

Ил. 2. Свидетелства в печата за разнообразната дейност на „Мосфилко" ООД

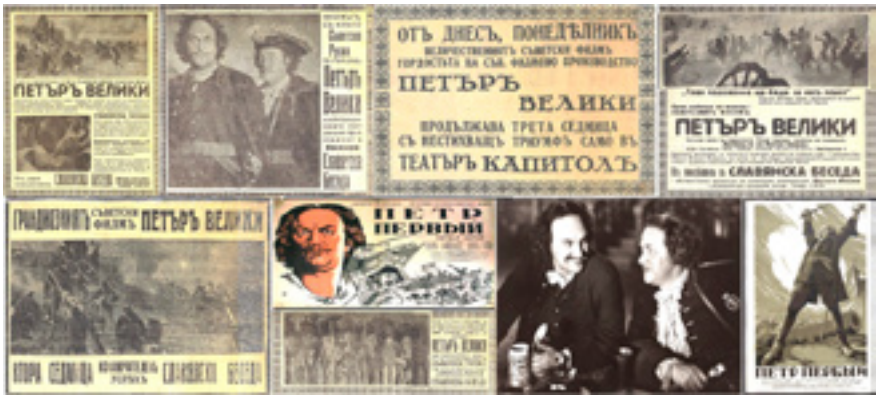

Ил. 3. Интериорът на книжарница „Руска книга", която според Трифон Костов първоначално се е помещавала в едно от обширните помещения на стария хотел „България" – срещу Двореца, след което бива „пренесена" в един от магазините в зданието на бившето застрахователно дружество „Балкан", върху мястото на което впоследствие е въздигнат бившият Партиен дом (днешната „нова сграда" на Народното събрание)

Ил. 4. Реклами, фотоси и плакат за филма „Цирк"

Ил. 5. „Чапаев“ се появява у нас на 16 август 1937 в софийското кино „Модерен театър“, след като преди това „в течение на година и половина“ е показван „дванадесет пъти на цензурната комисия“

Ил. 6. От 28 февруари 1938 в кино „Славянска беседа“ започват прожекциите на „Петър Велики“ – „най-гигантската“ и „най-грандиозната продукция на съветското киноизкуство“

Ил. 7. „Канала Москва–Волга“ е пълнометражен документален филм „за постройката на най-грандиозния канал в света, чрез който Москва става пристанище на пет морета“

Ил. 8, 8а. „Автентични снимки“ предлага „Северният полюс“ – „величествен документално-художествен филм“, появил се от 5 септември 1938 в кината „Капитол“ и „Славейков“

СЕВЕРНИЯТЪ ПОЛЮСЪ
ГЛОРИЯ
СЕВЕРНИЯТЪ ПОЛЮСЪ
Четвърта, последна седмица
СЕВЕРНИЯТЪ ПОЛЮСЪ
Кино »ГЛОРИЯ« отъ НОВА ГОДИНА - НЕДЕЛЯ
СЕВЕРНИЯТЪ ПОЛЮСЪ
СЕВЕРНИЯТЪ ПОЛЮСЪ
„КРАСНОЗНАМЕНЕН АНСАМБЪЛ“ — пѣсни и плесни
ПРИ НЕБИВАЛЪ УСПѢХЪ И ИНТЕРЕСЪ НА ПУБЛИКАТА БЕЗЪ РАЗЛИКА НА ПРОФЕСИЯ И УБЕЖДЕНИЕ СЪВЕТСКИЯ ФИЛМЪ
СЕВЕРНИЯТЪ ПОЛЮСЪ
ПРОДЪЛЖАВА ТРЕТА СЕДМИЦА ВЪ „ГЛОРИЯ“

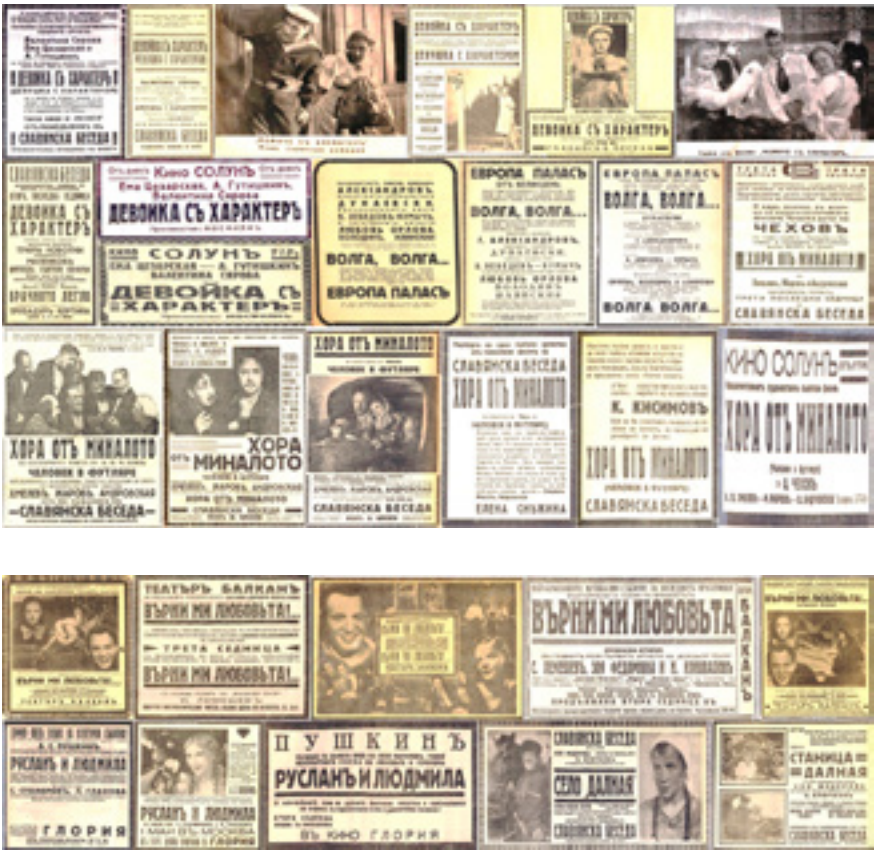
Ил. 9. Рекламни карета за някои от съветските филми, показани по софийските екрани през 1938

Ил. 10. Вестникарски реклами за съветски филми, прожектирани в София през 1939

Ил. 11. Филмът „Александър Невски“ на Сергей Айзенщайн не бива допуснат до българския екран и си остава само с рекламите в пресата

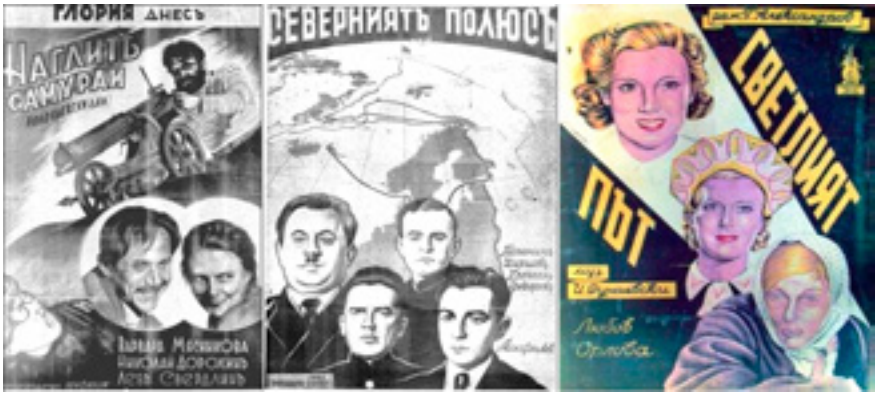
Ил. 12. Реклами за филми на „Мосфилко“, прожектирани в България през 1940

Ил. 13. Рекламни карета за съветски филми, показани по столичните екрани през 1941

Ил. 14, 14а. Фасадите на софийските кина „Балкан“ (горе) и „Глория палас“ (долу), рекламиращи филмите „Върни ми любовта“ и „Сорочински панаир“

Ил. 15, 15а. Български плакати за съветски филми

РЕШЕНИЕ

ВЪ ИМЕТО НА НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО

БОРИСЪ III

ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЕ

Ил. 16. Два документа от безкрайната кореспонденция между „Мосфилко“ и нашите цензури, съдържаща молби, заявления, решения, мнения, протоколи, жалби, служебни бележки…

Ил. 17. Редом със съветския игрален филм „Животът на Максим Горки“ бива показана българската кинохроника „Животът и смъртта на проф. Асен Златаров“, преди чиято премиера Трифон Костов организира (на 30 януари 1939) „специално утро“, посветено на учения

Ил. 18. Гостуването на футболния отбор „Спартак“ (Москва) на „Славия (София) през лятото на 1940 се превръща в събитие, което родният печат отразява нашироко

14. АЛЕКСАНДЪР МИЛКОВ ЯНАКИЕВ– СТАРШИ (1880 – 1956)

В началото на 1920-те в централната част на София започва усиленото изграждане на жилищни кооперации. След като се премества от провинцията в столицата, в процеса се включва и Александър Янакиев-старши, който скоро си извоюва името на успешен и добросъвестен строителен предприемач. Понатрупал капитал от тази дейност, в средата на 1930-те той пристъпва в света на киното, влизайки в съдружие с братя Мазаджиеви. По това време основаната от тях „Алхима" – „голяма фирма за изработване на филмови субтитри", щанцова надписи на български език върху голяма част от внесените у нас чуждестранни ленти. Братята се занимават успешно не само със субтитриране, но още с филморазпространение и експлоатация на киносалони – Христо Мазаджиев е един от двамата наематели и на „Модерен театър", и на „Роял" (другият е Марин Диков), на „Пачев" (от 1932), на „Солун.

През 1930-те името на Александър Янакиев се свързва както с „традиционната" дейност на „Пачев", така и с подкрепата, която това кино оказва на три български филмови продукции. През август 1935 режисьорът Александър Вазов започва снимките за „Грамада" по едноименната поема на своя чичо Иван Вазов. За оператор е привлечен пребиваващият по това време в България сърбин Стефан Мишкович. Екипът работи в Копривщица, Трявна, Пирдоп, в околностите на София, през февруари 1936 биват осъществени интериорни епизоди върху сцената на Народния театър. Пробната прожекция е осъществена в кино „Пачев". Тези контакти между Александър Вазов и ръководството на „Пачев" ще да са родили идеята премиерата на филма да се състои тъкмо в това кино – на 27 април 1936. „Грамада" има „грамаден успех", критиката го засипва с хвалебствия, задържа се на екрана до 24 май (близо месец), гледан е от 65 450 зрители. Александър Янакиев поема и по-нататъшното разпространение на филма.

Режисьорът Йосип Новак (хърватин, живеещ у нас) подхваща работата върху филма „Страхил войвода" през 1936, но поради ред причини тя се проточва цели две години. Външните снимки в Белоградчик, Берковица, Карлово и край София – Драгалевци (манастира), Кремиковци, Панчарево, са дело на самия Новак, поел и функциите на оператор, по-голямата част от вътрешните снимки биват осъществени в павилионите на „Бавария

филм“ (Мюнхен). В крайна сметка продуцентът – Българската национална филмова студия (БНФС) – изчерпва „напълно“ средствата, предвидени за заснемането на филма, поради което за довършването му (според Васил Гендов) „биват въвлечени и Христо Мазаджиев от „Модерен театър“, и Александър Янакиев от театър „Пачев“, които обещават материална подкрепа“. Такава ще да е била оказана, защото премиерата на „Страхил войвода” се състои (едва ли случайно) в кино „Пачев“ – на 28 март 1938.

Пак там, но на 6 февруари 1939, бива премиерно показана кинокомедията „Настрадин ходжа и Хитър Петър ортаци“, поради което се предполага, че и нейното създаване не е минало без личното съдействие на Александър Янакиев-старши. Връзката между „Пачев“ и творбата пояснява проф. Александър Янакиев, уверявайки, че дядо му „подпомага създаването“ на филма, откупен от Желябов – управителя на киното. Иначе кинокомедията е продуцирана и режисирана от Александър Вазов, който в мемоарите си описва проблемите (включително и финансовите), съпътствали продукцията, след чието завършване бил „хлътнал“ с 3 млн. лева. Според друг източник разноските са 1 млн. лева, които обаче „Настрадин ходжа и Хитър Петър ортаци“ успява да „покрие“.

За уважението, с което Александър Янакиев се е ползвал в средите на продавачите на „целулоидни сънища“, красноречиво говори фактът, че през март 1937 той бива избран за председател на „настоятелството на сдружението на кинопритежателите в София“. Благодарение на своя авторитет, а и от позицията на споменатия пост, Янакиев допринася съществено за учредяването на Съюза на кинопритежателите в България. На 21 април 1937 той разпраща до колегите си в страната циркулярно писмо относно „образуване Браншов съюз на кинопритежателите в България”. Мнозина директори на провинциални кина откликват на идеята и отговарят със съобщения, заявяващи желанието си да се включат в подобен съюз. На 19 май УС на Софийското браншово сдружение на кинопритежателите, след като разглежда получените декларации за участие и ги намира „достатъчни по количество”, свиква на 2 и 3 юни 1937 в кинотеатър „Пачев” учредително събрание. За това решение председателят Александър Янакиев уведомява писмено дирек-

торите на извънстоличните кинотеатри още на следващия ден – 20 май. За провеждането на инициативата е известе́н на 1 юни и „Господина Началника на Отделението за Народна Култура и Изкуство" при МНП". „Ще бъдем особено поласкани да почетете с присъствието си откриването на конгреса" – завършва краткият текст, подписан от Александър Янакиев и секретаря на сдружението Алберт Давидов.

На 2 юни 1937 от 10.00 ч. в кино „Пачев" бива открит „първият конгрес", „учредителното събрание" или „съборът" на българските кинопритежатели. Присъстващите на форума представители на „30 кинотеатри от цялата страна" изслушват изложението на Александър Янакиев „за целите на съюза и неговата бъдеща дейност", „установяват" официалния печат на институцията, върху който впоследствие бива гравирано: „Сдружение на кинопритежателите в България – София", приемат бюджета на Съюза, определят броя на членовете на неговия УС – 7 души, гласуват и избират Александър Янакиев за председател на организацията – признание за това, че той е основният инициатор и организатор на начинанието.

Първата работа на новоучредения Съюз е да изпрати на 28 юни до Николай Николаев (тогавашния министър на народното просвещение) писмо, в което се припомня, че: „положението на кината в страната става все по-тежко; в обществото се създава убеждението, че киното е търговско предприятие, което носи големи печалби, без да крие рискове; върху влошаването на положението на кината влияе „нелоялната конкуренция" на държавните и читалищните кина, както и тези на офицерските събрания; цените на входните билети са доведени до минимум". Поради това организацията „апелира": „Да се отмени наредбата-закон за учредяване на Фонд „Български театър, литература и изкуство". Да се забрани веднага откриването на нови кина в страната. При изменение на Закона за кинематографите да се уреди въпросът с цензурната комисия" и преди всичко начина, по който се избират нейните членове.

И този текст бива подписан от тандема Янакиев–Давидов, който на 14 октомври изпраща друго писмо до същия министър, с което „донасят до знанието му" два казуса, които застрашават „професионалните и търговските интереси" както на отделни съюзни членове, така и на Съюза като цяло. Първият се

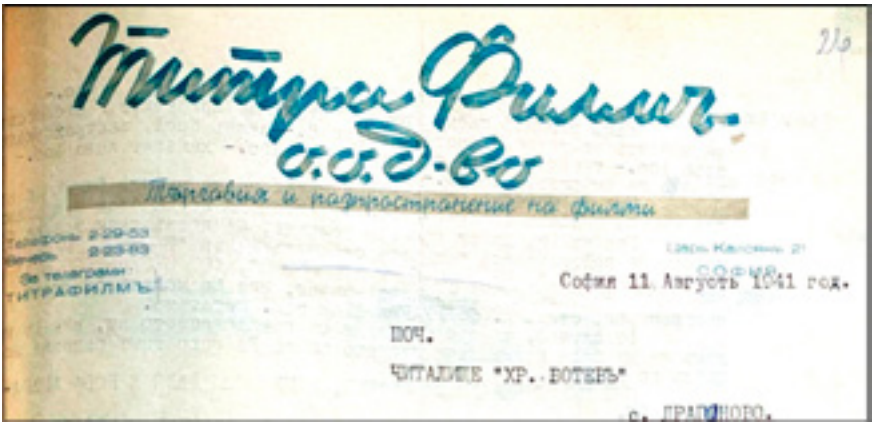
отнася до желанието на бургаското благотворително дружество „Добрият Самарянин" да открие „в близко бъдеще" в своя салон „едно частно кино". Вторият случай визира град Луковит, където се „проектира инсталирането на кино за търговска експлоатация в самия гимнастически салон на прогимназията".

На заседанието си от 10 септември 1937 Съюзът взема решение за издаване на свой специален печатен орган, но вместо това УС на организацията поема (навярно срещу заплащане) списването и редактирането на притурка към сп. „Илюстровано кино", която започва да излиза от 29 октомври (№ 29) в две страници под титула „Известия на Съюза на кинопритежателите" – „Орган на Съюза на кинопритежателите в България". Приложението продължава да се появява до 16 април 1939, независимо от това, че от 6 май 1938 списанието се преименува на „Световен екран".

От 1937 Александър Янакиев-старши съсредоточава усилията си в управлението на основаното от него „Титра филм" ООД, специализирало се в областта на субтитрирането. В началото на 1940-те дружеството навлиза в сферата на филморазпространението, а в дейността му все по-активно започват да се включват двете момчета на Александър Янакиев – Любомир (директор-стопанин на кино „Капитол") и Милко. Синът на последния по волята на Провидението продължава „трънливия" път на своите баща и дядо – проф. д.н. Александър Милков Янакиев (1955 – 2015) завършва специалността киноизнание, става изтъкнат кинокритик, задълбочен изследовател на историята на българското кино, автор на научни публикации и книги, дългогодишен преподавател в НАТФИЗ „Кръстю Сарафов", директор (2004 – 2014) на Института за изследване на изкуствата при БАН. В духа на семейната традиция той наименува „Титра" скромното издателство, което сам създава и съхранява през годините, оставайки неговият единствен служител…

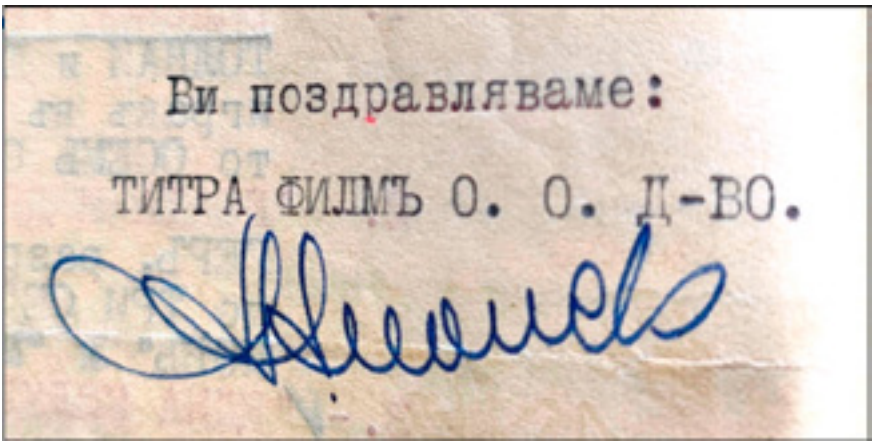
Делегатите на конгреса на киноприятелите. (Снимки за конгреса дават отдъ[лно])

Титра Филм.
с. с. Д-во
Търговия и разпространение на филми
Телефонъ 2-29-53
Нощенъ 2-23-63
За телеграми:
„ТИТРАФИЛМЪ"
София 11 Августъ 1941 год.
ПОЧ.
ЧИТАЛИЩЕ "ХР. БОТЕВЪ"
с. ДРАГ[illegible]ОВО.

Ил. 1. Участниците в първия конгрес на родните кинопритежатели, открит на 2 юни 1937 от 10.00 ч. в софийското кино „Пачев", по време на който бива учреден Съюзът на кинопритежателите в България, а Александър Янакиев избран за негов председател – в. „Зора" (г. XIX, № 5379, 3.VI.1937, с. 8)

Ил. 2. Бланка на основаната от Александър Янакиев фирма „Титра филм", специализирала се в областта на субтитрирането

Ил. 3. Подписът на Александър Янакиев)

Ил. 4. Реклама за кинокомедията „Настрадин ходжа и Хитър Петър ортаци" (1939), чието сътворяване бива подпомогнато от Александър Янакиев

Петър Кърджилов

Ранни киноиндустриални практики в България.
Киносалони и филмови предприемачи между двете световни войни

Институт за изследване на изкуствата, БАН
София, 2026

ISBN 978-619-7619-67-6

www.artstudies.bg
www.bgkino.com/библиотека/

Първо издание
Формат 165/235
Печат: „Бивалвия“ ООД